lozan
Barış Konferansı

tutanaklar-belgeler

ÇEVİREN: SEHA L. MERAY

3. Baskı

YKY

LOZAN BARIŞ KONFERANSI 7

YKY

LOZAN
BARIŞ KONFERANSI

TUTANAKLAR - BELGELER

İKİNCİ TAKIM
CİLT I, KİTAP II

KONFERANSIN İKİNCİ DÖNEMİNE İLİŞKİN
TUTANAKLAR İLE BELGELER
(23 NİSAN - 24 TEMMUZ 1923)

ÇEVİREN: SEHA L. MERAY

İSTANBUL

Lozan
Barış Konferansı

Yapı Kredi Yayınları

Lozan Barış Konferansı
Tutanaklar - Belgeler
Takım II, Cilt 1, Kitap 2
Çeviren: Seha L. Meray

Düzelti: Cenk Koyuncu - Selahattin Özpalabıyıklar
Ofset Hazırlık: Tipograf

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

1. Baskı: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969
YKY'de 1. Baskı: İstanbul, Ekim 1993
2. Baskı: İstanbul, Mayıs 2001
ISBN 975-363-210-X (Cilt No.)
ISBN 975-363-203-7 (Takım No.)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
http://www.shop.superonline.com/yky
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İÇİNDEKİLER

C. ÜÇÜNCÜ KOMİTE

SAYFA

C.– ÜÇÜNCÜ KOMİTE

(1) SAYILI TUTANAK

25 NİSAN 1923, ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. PAYNE, MALKİN, FORBES ADAM, EDMONDS (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, FROMAGEOT, DE PERCİN (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, ANDROULİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, ŞEFİK BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. REŞAD NİHAD BEY*, ÂLİ BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

M. MONTAGNA, meslekdaşları İngiliz ve Fransız Temsilci Heyetleri Başkanlarının verdikleri örneği izleyerek, söylev vermeyeceğini, yalnız, Komiteye, Başkanlığa getirmekle kendisine verdiği onurdan ötürü teşekkür etmekle yetineceğini bildirdi.

Bu Komitenin görevi çok güç ve ağırdır; bununla birlikte, M. MONTAGNA, o kanıdadır ki, bütün Temsilci Heyetleri – kendisinin de beklediği üzere – iyi niyet gösterirlerse, mutlu bir sonuca varılabilecektir.

Komitenin yetkisi, çalışma plânı uyarınca, aşağıdaki gibi saptanmıştır: Andlaşma tasarısının 71 nci maddesinden 117 nci maddesine kadar olan maddeleri, Ticaret Rejimi Sözleşmesi; Yabancılara uygulanacak rejim Sözleşmesinin 10 ncu maddesinden 17 nci maddesine kadar olan maddeleri.

M. MONTAGNA, çalışma sistemi olarak, Andlaşma tasarısının her mad-

* Fransızca tutanakta "Dr. Rechad Nihad Bey", yazılıdır. (S.L.M.)

desinin tartışılmasını teklif etmektedir; Ankara Hükümetinin, Müttefik Devletlere ulaştırdığı karşı-teklifler, 71 nci maddeden 117 maddeye kadar olan maddeler bakımından, yeni metinler kapsamamaktadır; ancak, Türk Temsilci Heyetinin, Konferansın ilk döneminde öne sürdüğü teklifler, şüphesiz, tartışmanın bir unsuru olmaktadır.

Madde 71.

Bu programın kabul edilmesi üzerine, M. MONTAGNA, 61 nci maddeyi okudu.

HASAN BEY, [Büyük] Devletlerce kabul edilen 1863 tüzüğü [nizamnamesi] uyarınca, Türkiye'de artık koruma-altında kimselerin [mahmîlerin, *protégés*] bulunmadığını belirtti. Koruma-altındakilerin tanınması, ulusal kanuna aykırı olacaktır. Öte yandan, HASAN BEY, "Müttefik Devletler" teriminin özel bir tanımının yapılmasını da gereksiz bulmaktadır.

Tartışmadan sonra, Komite, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü itirazların ve özellikle koruma-altındakiler sorununun, incelenmek üzere, Yazı Komitesine gönderilmesini kararlaştırdı.

Mallar, haklar ve çıkarlar.

Madde 72, fıkra 1.

M. MONTAGNA, 72 nci maddenin 1 nci fıkrasını okudu.

Türk Temsilci Heyetinin istemesi üzerine, Komite, gerek bu maddede gerekse bundan sonra gelen maddelerde yazılı 1 Ağustos 1914 tarihi yerine, Osmanlı İmparatorluğunun savaşa giriş tarihi olan, 29 Ekim 1914 tarihinin konulmasına karar verdi.

HASAN BEY'in öne sürdüğü bir görüş üzerine, Komite, "ya da Müttefik çıkarlarının üstün durumda olduğu ortaklıklar" kelimelerinin görüşülmesini, İstanbul'da, Türk Hükümetiyle ilgili ortaklıkların temsilcileri arasındaki görüşmelerin sonuçlanmasına kadar, geçici olarak ertelemeğe razı oldu. General PELLÉ, ilgili Hükümetlerin, Osmanlı ortaklıklarına sermayeler koymuş olan uyruklarının çıkarlarını savunmaktan hiç de vazgeçmemiş olduklarını ve sözü edilen görüşmeler bir sonuç vermezse, bu konuda öngörülen maddelerin Andlaşmada olduğu gibi tutulması gerekeceğini, Türk Temsilci Heyetine belirtti.

Sir Horace RUMBOLD ile M. MONTAGNA, bu sözlere katıldıklarını söylediler.

2 nci fıkra.

M. MONTAGNA, 2 nci fıkrayı okudu.

Türk Temsilci Heyeti, "1 Ağustos 1914 tarihine" kelimelerinin yerine "işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde" sözlerinin konulmasını istemekte olduğundan, Komite, tartışmadan sonra, bu teklifin, incelenmek üzere Yazı Komitesine gönderilmesini kararlaştırdı.

3 ncü fıkra.

M. MONTAGNA, 3 ncü fıkrayı okudu.

HASAN BEY, metnin hiç de açık olmadığı kanısındadır; öte yandan, bu metin, Devletin üçüncü kişilere karşı sorumluluğunu aşırı ölçüde genişletmektedir. Yabancılar, savaş sırasında, Türkiye'den çıkıp gitme zorunda bırakılmamış olduklarından, Devlet, ancak gerçekten kusurlu davranmışsa, sorumlu tutulmak gerekir.

Sir Horace RUMBOLD, üçüncü kişilerin zararlarının giderilmesinin Türkiye' ye düştüğünü söyledi. Kaldı ki, birçok İngiliz uyruğu, Osmanlı makamlarınca gözaltı edilmişlerdi.

General PELLÉ ile M. NOGARA, Türk yorumuna karşı çıktılar.

Tartışmadan sonra, bu sorunun Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırıldı.

4 ncü fıkra.

4 ncü fıkra kabul edildi.

5 nci fıkra.

M. MONTAGNA, 5 nci fıkrayı okudu.

HASAN BEY, Hakemlik Karma Mahkemesine başvurulmasının gerekli olduğunu sanmamaktadır; anlaşmazlıklar, olağan yargı organlarınca çözüme bağlanabilir; hızlı işleyecek bir yargılama usulü öngörülmesi olanağı da vardır. Kaldı ki, barış [sulh] mahkemeleri kısa bir yargılama usulü uygulamaktadırlar.

ZEKÂİ BEY, çoğu durumda, taşınmaz malların maliklerine geri verilmesinin söz konusu olduğunu, Kapitülasyonlar rejimi altında bile, taşınmaz mallara ilişkin dâvaların yalnız Osmanlı mahkemelerinin yetkisine girdiğini belirtti; böyle olunca, kural-dışı [istisnaî] bir mahkemeye başvurulması haklı görünmemektedir.

M. MONTAGNA ile General PELLÉ, bu teklifi kabul edemeyeceklerini bildirdiler.

Türk Temsilci Heyeti, karma mahkemeler ilkesi üzerindeki görüşünü saklı tuttuğunu bildirdi.

Madde 73.

M. MONTAGNA, 73 ncü maddeyle, buna ilişkin 26 Ocak tarihli Türk karşı-tekliflerini okudu. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetince istenmekte olan karşılıklı olmanın [mütekabiliyetin] zorunlu olmamasını ve çeşitli Devletlerin dileğine bağlı kalmasını, Konferansa Çağıran Devletler adına, teklif etti.

M. DİAMANDY, bu maddenin konulmasını Romanya'nın istemiş olduğunu belirtti. Romanya ülkesinin işgali sırasında Türk orduları ve Türk makamlarınca alınıp götürülmüş olan ve şimdi Türkiye'de bulunan her çeşit malların geri verilmesi ilkesini Türkiye'nin kabul etmesi hakgözetirliğe uygundur.

Karşılıklı olmaya [mütekabiliyete] gelince, her ne kadar Türkiye, Romanya ordularınca işgal edilmemiş ise de, Romanya, Türkiye'ye karşılıklı işlemde bulunmağı kabul etmeye hazırdır.

M. YOVANOVİTCH, 73 ncü maddenin 2 nci fıkrasının Andlaşma tasarısına, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetinin istemesi üzerine konulmuş olduğunu hatırlattı. M. YOVANOVİTCH, elkonmuş nesnelerin geri verilmesi konusunda

Türkiye'nin yükümünün gerçek olması gerekeceğini sözlerine ekleyerek, Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin, karşılıklı işlemde bulunma ilkesini kabul ettiğini bildirdi.

ZEKÂİ BEY, paralar, senetler ve değerli kâğıtlar gibi birtakım nesnelerin kime ait olduğunu saptamanın çok güç olduğu itirazında bulundu.

M. DİAMANDY, yitirildiği ya da çalındığı söylenmiş birtakım senetler, özellikle, savaş sırasında, Moskova'ya götürülmüş senetler konusunda, Romanya'nın nasıl davranmış olduğunu anlattı. M. DİAMANDY, Türkiye'nin de, senetlerin sahiplerine, asıllarındaki aynı sayıyı taşıyan ve her zamanki (olağan) ilânların yapılması için gerekli bir süreden sonra başkasına geçirilebilecek kopyalarının verilerek, aynı tedbirleri almasını istedi.

M. YOVANOVİTCH, M. Diamandy'nin sözlerine katıldığını söyledi.

M. VENİSELOS, güçlüğün, yalnız bir kaleme alış güçlüğü olduğu kanısındadır. Hüküm altına alınması gereken, Türkiye'nin, ilke olarak, malların geri verilmesini kabul ettiği ve bu maddeden yararlanmak isteyecek Devletlerin Türkiye'ye karşılıklı işlemde bulunmayı kabul etme zorunda olacaklarıdır.

HASAN BEY, bu teklifin ne gibi sonuçlar vereceğini inceleme hakkını saklı tuttuğunu, Türk Temsilci Heyeti adına, bildirdi.

Komite, bu maddenin tartışılmasını ertelemeyi kararlaştırdı.

Madde 74.

M. MONTAGNA, 74 ncü maddeyi okudu; 1 nci fıkra, 1 Ağustos tarihi yerine, 29 Ekim 1914 tarihinin konulmasından sonra, ilke olarak, kabul edildi.

Tartışmadan sonra, ikinci fıkra, Yazı Komitesine gönderildi.

3 ncü ve 4 ncü fıkralar ertelendi; sonuncu fıkra, Türk Temsilci Heyetinin istemesi üzerine, ertelendi.

Madde 75.

HASAN BEY, 75 nci maddenin, ya da hiç olmazsa 2 nci fıkranın tasarıdan çıkartılmasını ve 1 nci fıkra yerine aşağıdaki metnin konulmasını teklif etti:

"Osmanlı uyruklarından, bunların mallarından, haklarından ve çıkarlarından alınmayıp da, Müttefiklerin uyruklarından, bunların mallarından, haklarından ve çıkarlarından alınmış olabilecek her türlü vergi, resim ve ek-resimler [ek-vergiler], sözü geçen uyruklara ya da onların hak sahiplerine, bu madde uyarınca ve haksız olarak alınmış oldukları bütün dönemi kapsayacak biçimde, geri verilecektir."

ZEKÂİ BEY, maddenin daha önce tartışılmamış olduğunu söyledi. Türk uyruklarından başka yerde alınmış vergilerin geri verilmesi söz konusu ise, madde bir haksızlık yaratacaktır.

General PELLÉ, Türk kanunu vergi konusunda zaman aşımı tanımadığına göre, Türk makamlarının ödenmesini isteyebilecekleri gecikmiş (birikmiş) borçlar için sınır olamayacağını belirtti.

HASAN BEY, yabancılardan, malî Kapitülasyonların kaldırılmasından önceki döneme ilişkin vergileri ödemelerini istemenin söz konusu olmadığı cevabını verdi.

ZEKÂİ BEY, gelir vergisinin söz konusu olduğunu açıkladı.

General PELLÉ, Sir Horace RUMBOLD ve M. MONTAGNA, malî Kapitü-

lasyonları, 1914 de sona erdirilmiş sayamayacaklarını belirtmeğe önem verdiklerini söylediler.

General PELLÉ, Kapitülasyonların sona erdirilmesinin – saptanacak tarih ne olursa olsun – geriye işlemeyeceğinde, Müttefiklerin görüş birliğinde olduklarını belirtti.

Tartışmadan sonra Komite, bu maddenin incelenmesini ileriye bırakmağı kararlaştırdı; Müttefikler, bu maddeye ilişkin görüşlerini olduğu gibi tutmaktadırlar.

Madde 76.

M. MONTAGNA, 76 ncı maddeyi okudu.

M. MONTAGNA, Müttefik Devletler adına, bu maddenin incelenmesini ertelemek zorunda olduğunu bildirdi.

Madde 77.

HASAN BEY, 72 nci maddenin 2 nci fıkrasına ilişkin olarak öne sürdüğü çekincenin [ihtirazî kaydın] aynını, 1 nci fıkraya ilişkin olarak da öne sürdü.

HASAN BEY, 77 nci maddede, "zarar-giderimler" kelimesinin metinden çıkartılması gerektiğini belirtti.

M. MONTAGNA, bu kelimenin çıkartılmasının, onarımlar [tâmirat, *réparations*] sorununun çözümüne bağlı olduğunu bildirdi.

Madde, bu sorunun çözüme bağlanması çekincesiyle, kabul edildi.

Madde 78.

M. MONTAGNA, 78 nci maddeyi okudu.

HASAN BEY, bu maddedeki, "öne sürülmüş istemler ve açılmış dâvalar" sözlerine ilişkin olarak, açıklamalarda bulunulmasını istedi. Bundan başka, HASAN BEY, "aynı koşullar altında" sözleri yerine "yerel [mahallî] kanunlar uyarınca" denilmesini teklif etti. Her halde, HASAN BEY, Osmanlı İmparatorluğunun varlığı sona ermiş bulunduğuna göre, bu istemlerin, yalnız Türk Hükümetine karşı değil, fakat Osmanlı İmparatorluğuna ardıl [halef] olan bütün Devletlere karşı öne sürülmesi gerekeceği kanısındadır.

Sir Horace RUMBOLD, M. MONTAGNA ve General PELLÉ, böyle bir iddiaya karşı çıktılar.

Bu istemlerin, karşılıklı olarak, olduğu gibi tutulması ilkesi kabul edildi; son cümlenin, Yazı Komitesine danışılarak kaleme alınması işi, uzmanlara gönderildi.

Oturuma saat 13.00 de son verildi.

(2) SAYILI TUTANAK

26 NİSAN 1923, PERŞEMBE OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 17.15 de*, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. PAYNE, MALKİN, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, FROMAGEOT, DE PERCİN (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, ANDROULİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, ŞEFİK BEY, TEVFİK BEY, Dr. REŞAD NİHAD BEY**, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

M. MONTAGNA, Üçüncü Komitenin ilk oturumunda yapılan işin, incelenmiş maddelerin ileride tartışılmak üzere ertelenmesinden başka bir sonuç vermemiş olduğunu, üzülerek görmektedir. M. MONTAGNA, bu ikinci oturumun, daha cesaret verici bir sonuca ulaşacağını umut etmekte olduğunu söyleyerek, herkesin iyi niyetine çağrıda bulundu.

Mallar, haklar ve çıkarlar.

M. MONTAGNA, bundan sonra 80 nci maddeyi okudu. Müttefik Devletler, bu maddede, uyruklarının çıkarları üstün durumda bulunan ortaklıkların [şirketlerin], olgusal [fiilî] nedenler yüzünden almak durumunda kaldıkları hukuksal biçimi göz önünde tutmaksızın, bu çıkarları korumaya hakları olduğu ilkesini doğrulatmak istemektedirler. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetine, bu maddenin kabulüne karşı çıkışının nedenlerini sordu.

* 1924 Türkçe çevirisinde "16 buçukta" yazılıdır. (S.L.M.)

** Fransızca tutanakta "Rechad Nihad", 1924 Türkçe çevirisinde "Nihad Reşad" yazılıdır. (S.L.M.)

Madde 79.

İSMET PAŞA, ilkin, 79 ncu maddenin tartışılmamış olduğunu belirtmek istediğini söyledi. İSMET PAŞA, bu atlamayı, maddenin dolaylı olarak metinden çıkartılmış olduğu anlamında yorumlamaktadır.

General PELLÉ, 79 ncu maddeyi tartışmak için, [daha önce] 57 nci maddenin tartışılmasını beklemenin uygun olacağını belirtti.

İSMET PAŞA, 57 nci maddenin hiç bir vakit tartışma konusu olamayacağını söyledi; çünkü, Temsilci Heyetlerinin 4 Şubatta görüş birliğine varmış oldukları gibi, Konferansın yeniden çalışmaya başlaması şartlarından biri, onarımlar [tâmirat, *réparations*] sorununun tartışma dışı bırakılmasıydı. Bu yüzden İSMET PAŞA, 79 ncu maddenin, tasarıdan çıkartılmış sayılması gerektiği kanısındadır. Kaldı ki, 4 Şubat tarihli Andlaşma tasarısında bu maddeden söz edilmemektedir.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'ya, dilerse, bu soruna ilişkin bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürmesini, ancak, bu maddenin atlanmasını, onarımlar ilkesinden vazgeçildiği sonucunu verir saymaması gerektiğini söyledi.

Karşılıklı görüşlerin öne sürülmesinden sonra, M. MONTAGNA, Müttefik Devletlerin, 79 ncu maddenin tasarıda tutulmasında direnmediklerini, ancak, bu maddenin, "öteki maddelere halel vermeksizin" çıkartılmış olduğunu belirtti.

İSMET PAŞA, bu deyim üzerinde açıklamalarda bulunulmasını istedi. 70 nci madde kesin olarak tasarıdan çıkartılmış mıdır? Türk Temsilci Heyeti, bu maddenin çıkartılmasının, onarımlar sorununun artık tartışma konusu yapılmayacağı anlamına geldiği kanısındadır.

M. MONTAGNA, bu sorunun İkinci Komitenin yetkisine girdiğini ve ancak dolaylı olarak ekonomik hükümler arasında değinilmiş bulunulduğunu söyledi. Bu sorun, 57 nci madde tartışılırken ortaya konulacaktır.

İSMET PAŞA, onarımlar sorununun, Konferansın birinci döneminde, kesin olarak çözüme bağlanmış bulunduğunu bildirdi. İSMET PAŞA, bu sorunun çözümünde daha önce kabul edilen temele dayanılarak, sonraki maddelerin incelenmesine geçilmesine razı olmaktadır; bununla birlikte, askıda kalmış sorunun bir an önce çözümlenmesi gerektiğini de düşünmektedir.

M. MONTAGNA, 79 ncu maddenin tasarıdan çıkartılmış olduğunu yeniden söyledi.

Madde 80.

Komite, 80 nci maddenin incelenmesine geçti.

M. MONTAGNA, Müttefik Devletlerin bu maddede doğrulatmak istedikleri ilkeyi kabul edip etmediğini, Türk Temsilci Heyetine sordu.

HASAN BEY, iki nedenle, bu maddenin tasarıdan çıkartılmasını istemektedir. Bir yandan, bu madde, İkinci Komitenin yetkisine giren bir sorun olan, savaş zararlarına ilişkindir. Öte yandan, anonim ortaklıklar [şirketler] her yerde, hangi kanun altında kurulmuşlarsa, o kanunun hükümleri uyarınca yönetilirler. Ankara Hükümeti, Türk anonim ortaklıklarına – bu ortaklıklar yabancı sermayeli olmasalar bile – uygulanacak rejim konusunda uluslararası bir tartışmaya girişilmesini kabul edemez. Bu ortaklıklara ilişkin olarak Andlaşmaya konulacak herhangi bir

düzenleme, bu ortaklıkların Türk olma niteliğini ortadan kaldıracaktır. Yabancı Hükümetler, uyruklarının, bu ortaklıklardaki çıkarlarını savunabilirler; ancak, tüzel kişi olarak bu ortaklıklardan yana karışmada [müdahalede] bulunmaya kalkışamazlar. Kaldı ki, yabancı Hükümetler, uyruklarının çıkarlarını korumak için, her zamanki diplomatik yollardan yararlanabilirler.

M. MONTAGNA, Hasan Bey'in açıkladığı görüşlerin birtakım noktaları üzerinde çekinceler [ihtirazî kayıtlar] öne sürmekle birlikte, ilerideki tartışmalar bakımından, Hasan Bey'in son sözlerini senet saydığını da belirtmek istediğini söyledi.

General PELLÉ bu sorunun, Türk Hükümetince kabul edilen, 29 Mart 1923 tarihli Müttefikler notasıyla, daha önce çözüme bağlanmış bulunduğunu belirtti; Müttefik Hükümetler, uyruklarının çıkarları bulunan ortaklıkları, Andlaşma tasarısına konulmuş hükümlere dayanarak, Türk Hükümeti ile doğrudan doğruya görüşmelere girişmeğe çağırmışlardır. Bu görüşmeler, Barış Andlaşmasının imzalanmasından önce sonuçlanırsa, Andlaşmanın bu konuda kapsadığı hükümler de gereksiz olarak, düşeceklerdir; bir sonuca varılamazsa, bu hükümler, Andlaşmada olduğu gibi tutulacaklardır.

İSMET PAŞA, Müttefiklerin notasına cevap olarak gönderilen Türk notasında doğrudan doğruya görüşmelerde bulunulması ilkesinin kabul edilmiş olduğunu, ancak, Türk notasının, görüşmelerin sonuçlanmaması durumunda ne olacağına ilişkin herhangi bir şeyi önceden kabul etmemiş bulunduğunu belirtti. Bu varsayımda, Türk Hükümeti, bütün davranış özgürlüğünü saklı tutmak niyetindedir.

General PELLÉ, Türk Hükümetinden, şimdilik, hiç bir istemde bulunulmadığını ve maddenin ertelenmesi gerektiğini söyledi.

HASAN BEY, görüşmelerin bir an önce sonuçlandırılmasına Türk Hükümetinin ne kadar çok önem verdiğine, Müttefik Temsilcilerinin inanmalarını istedi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Hükümetinin bu hızlı çözümü kolaylaştırması dileğinde bulundu. Bu amaçla, Türk Hükümeti, örneğin, ayrıcalık [imtiyaz] sahipleri temsilcilerinin Ankara yolculuğunu yapmalarını istememelidir.

Madde ertelendi.

Madde 81.

M. MONTAGNA, 81 nci maddeyi okudu. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetini, bu maddeye ilişkin olarak 27 Ocakta öne sürmüş olduğu görüşlere açıklık getirmeye çağırdı.

HASAN BEY, 81 nci maddenin, Türkiye'deki Alman mallarının tasfiyesine ilişkin olduğu cevabını verdi. Türkiye, bu tasfiyenin, hak sahiplerince yapılmasına hiç de karşı değildir; ancak, bu tasfiye işiyle kendisinin görevlendirilmesini kabul edemez. Bu tasfiyeyi sağlamak ya da bunun yapılmasını buyurmak bakımından, Ankara Hükümetinin elinde hiç bir yasal olanak yoktur.

M. MONTAGNA, ilke üzerinde anlaşma olduğunu, yalnız uygulama yol ve yöntemleri üzerinde görüş ayrılığı bulunduğunu belirtti.

HASAN BEY, 81 nci maddenin son fıkrasının ayrıcalıklara ilişkin olduğunu, bu yüzden de ertelenmesi gerektiğini söyledi.

Komite, bu sorunun, İktisat Sorunları Alt-komitesine gönderilmesini kararlaştırdı.

Sözleşmeler, süre aşımları ve mahkeme kararları.

Madde 82.

MUSTAFA ŞEREF BEY, (a) paragrafının, şu biçimde değiştirilmesini teklif etti: "(a) Taşınmaz malların başkasına geçirimine [ferağ, *transfert*] ya da teslimine ilişkin olan ve taşınmaz malların kütüğe yazıtlanmasına ilişkin kanun hükümleri uyarınca yapılmış bulunan geçirim ve teslim işlemleri konusundaki sözleşmeler."

M. NOGARA, sözleşme, tarafları, kütüğe yazıtlamadan önce de bağlamakta olduğundan, bu eklemenin gereksiz olduğunu belirtti: Kütüğe yazıtlanma, sözleşmeyi, üçüncü kişilere karşı geçerli kılma sonucunu verir; tarafların kendi aralarında bağlanmaları için gerekli değildir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, kanunun öngördüğü biçimler içinde kütüğe yazıtlanmayacak bir eylemin kamu makamlarınca tanınmasının istenemeyeceği cevabını verdi; bu konu, kamu düzeniyle ilgilidir.

M. NOGARA, böyle bir eklemenin, sözleşmeye taraf olanlara, yükümlerinden sıyrılmak için bir olanak sağlayacağını belirtti.

General PELLÉ, bu sorunun hukuk danışmanlarına gönderilmesini teklif etti.

Bu yolda karar verildi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, (f) paragrafı Devletle yapılmış bütün sözleşmeleri öngörmekte olduğundan, (c) paragrafında özel kişiler arasında yapılmış sözleşmelerin öngörülmekte olduğunun açıklığa kavuşturulmasını teklif etti.

Bu teklif, uzmanlara gönderildi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bağıtlanan Devletler arasında eşitlik ilkesini korumak için, (e) paragrafında "Müttefik" teriminin metinden çıkartılmasını istedi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, ayrıcalıklar [imtiyazlar] sorunu ertelenmiş bulunduğuna göre, (f) paragrafında, "ayrıcalıklara ve işletmelere ilişkin Sözleşmeler" dışında kalan Sözleşmelerin öngörülmekte olduğunun açıklığa kavuşturulmasını istemektedir.

Tartışmadan sonra, maddenin, tümüyle, Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 83.

83 ncü madde, ilişkin bulunduğu, "Sözleşmeler, süre aşımları ve mahkeme kararları" Kesimine Ek'in tartışılmasına kadar ertelendi.

Madde 84.

M. MONTAGNA, 84 ncü maddeyi okudu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, maddenin birinci paragrafını kabul ettiğini söyledi; ancak, üstenciler [müteahhitler] yararına özel bir ödün [tâviz] kapsayan ikinci paragrafın çıkartılmasını istedi: Bu hüküm, haklı gösterilemez; çünkü, bir malın teslimine ilişkin bir üstlenmenin [taahhütün] bozulması durumunda, üstenci kadar alıcı da bundan zarara uğrayabilir. Öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, bir Hakemlik

Karma Mahkemesine başvurulması konusunda öne sürdüğü çekinceyi [ihtirazî kaydı] yenilemektedir.

General PELLÉ'nin teklifi üzerine, maddenin, uzmanlardan kurulu bir Alt-komiteye gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 85.

M. MONTAGNA, 85 nci maddeyi okudu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Hakemlik Karma Mahkemesi konusunda, daha önce öne sürmüş olduğu çekinceyle, 85 nci maddeyi kabul ettiğini bildirdi; MUSTAFA ŞEREF BEY, Maddenin başlangıcının şöyle kaleme alınmasını istedi: "Özel kişiler ya da özel ortaklıklar arasında .... sözleşmelerden başka, yapılmış sözleşmeler için..."

M. MONTAGNA, bunun, İktisat Sorunları Alt-komitesine gönderilmesini teklif etti.

Bu yolda karar verildi.

Madde 86.

86 ncı madde kabul edildi.

Madde 87.

87 nci madde üzerinde bir tartışmaya girişildi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, İstanbul Hükümetinin yaptığı sözleşmeleri Ankara Hükümeti tanımadığı için, birinci paragrafın, "Müttefiklerin uyruklarıyla, Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti ya da Müttefik Devletlerin işgal makamları arasında yapılmış sözleşmeler"e ilişkin parçasını, Türk Temsilci Heyetinin kabul edemeyeceğini bildirdi.

Sir Horace RUMBOLD, İstanbul Hükümeti ile Müttefik uyrukları arasında yapılmış sözleşmelerin ne olacağını sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, yetkili kılınmamış bir üçüncü kişinin eylemi yüzünden, Türk Hükümetine sorumluluk düşemeyeceğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, bir vakit, iki Türk Hükümetinin bulunduğunu, İstanbul Hükümetinin Müttefiklerce tanınmış hukuksal Hükümet olduğunu, Ankara Hükümeti de bu Hükümete ardıl [halef] olduğundan, İstanbul Hükümetinin giriştiği yükümlerin sorumluluğunu, Ankara Hükümetinin üzerine alması gerektiğini belirtti. Öte yandan, Ankara Hükümeti, Müttefiklere, kendi uyruklarının çıkarlarını koruma hakkını tanımalıdır.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, Ankara Hükümetinin kuruluşundan öncesi için bile, İmparatorluk Hükümetinin eylemlerini tanımazlıktan gelmeyi düşünmesine şaştığını söyledi. Gerçekten, Türk Temsilci Heyeti, İstanbul 1920 Martında işgal edilmişken, İstanbul Hükümetinin, 30 Ekim 1918 den sonra giriştiği yükümleri tanımamaktadır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, hukuk açısından tek Hükümetin, Ankara Hükümeti olduğunu yeniden belirtti; Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümetinin eylemlerini yok ve hükümsüz saydığını resmen bildirmiştir; böyle olunca, İstanbul Hükümetiyle bir sözleşme yapmış olan Müttefik uyrukları, bu sözleşmeyi, uğrayacakları tehlike ve kayıpları göze alarak yapmış bulunmaktadırlar.

Sir Horace RUMBOLD, İstanbul ve Ankara Hükümetleri arasındaki anlaşmazlığın bir iç sorun olduğunu, İstanbul Hükümeti yabancı Devletlerce tanınmış bulunduğuna göre, Müttefik uyruklarının bu anlaşmazlığa kurban gidemeyeceklerini belirtti.

HASAN BEY, Müttefiklerin, kendi uyruklarının çıkarlarını korumak istediklerini, bunun da doğal olduğunu söyledi; bunda, İstanbul Hükümetine meşru bir nitelik tanımak için yeterli bir neden yoktur; elde edilmek istenilen sonuca, başka yollardan da varılabilir.

M. MONTAGNA, bu sözlerden mutluluk duyduğunu söyledi. Türk Temsilci Heyeti, 87 nci maddeyi şimdiki biçimiyle reddettiğine göre, M. MONTAGNA, Müttefik uyruklarının çıkarlarını böylesine etkin olarak koruyabilecek başka bir formül kaleme almasını, Türk Temsilci Heyetinden istedi.

HASAN BEY ve MUSTAFA ŞEREF BEY, ilgililerle doğrudan doğruya görüşmelerin, istenilen sonuca varmak için bir olanak sağlayacağı kanısında olduklarını söylediler. İstanbul Hükümetinin üstencileri [müteahhitleri], Ankara Hükümetiyle görüşmelere girişmiş bulunduklarına göre, onların haklarının geçerliliğini Andlaşmada tanımak gereksizdir. Kaldı ki Ankara Hükümeti, onlara, iyi niyetini de göstermiş bulunmaktadır.

HASAN BEY, 87 nci maddenin, pek genel terimlerle kaleme alınmış olduğunu bu sözlere ekledi ve tüm olarak yerine getirilmemiş bir teslim yükümünü örnek olarak gösterdi: Ankara Hükümeti, teslimi kararlaştırılmış olan şeylerin geri kalan parçasını, sözleşme şartları çok pahalıya gelse de, almak zorunda olacak mıdır?

M. NOGARA, bu örneğe karşılık olarak, bir başka özel durumu belirtti: Teslim yerine getirilmiş, fakat karşılığı ödenmemişse, bu ödemeyi kim sağlayacaktır?

MUSTAFA ŞEREF BEY, Ankara Hükümetinin, şimdi, ilgililerle görüşmelerde bulunduğunu, ancak Andlaşmaya bu konuda hükümler konulmasına da karşı çıkmak zorunda olduğunu bildirdi.

M. MONTAGNA, gerçekten, Müttefik uyruklarının haklarını korumak için bir yol aranmakta olduğunu belirtti. M. MONTAGNA, bu maddenin, iktisat uzmanlarına sunulmasını, onların da, hukukçulara danışarak, bu maddede öngörülen bütün çıkarları koruyacak, yeni bir metin üzerinde çalışmalarını teklif etti.

İSMET PAŞA, Müttefik uyruklarıyla Türk Hükümeti arasında doğrudan doğruya yürütülmekte olan görüşmelerin, anlaşmaya nelerin engel olduğunu ortaya çıkartacağını belirtti; bu engellerin neler olduğunu şimdiden saptamak güçtür. İSMET PAŞA, maddenin uzmanlara gönderilmesini kabul etmektedir.

Bu yolda karar verildi.

Madde 88.

MUSTAFA ŞEREF BEY, 88 nci maddeye ilişkin olarak, 29 Ekim 1918 tarihinden sonra yapılmış sözleşmelerin kural-dışı [istisnaî] bir yargı organına gönderilmesinin gerekmediğini söyledi. Bu tarihten başlayarak, Müttefik ve Türk uyrukları, karşılıklı ilişkilerinde, barış durumuna benzer bir olgusal [fiilî] durum içinde bulunmaktadırlar. Bunun sonucu olarak, MUSTAFA ŞEREF BEY, 88 nci maddede,

"İşbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden önce" kelimeleri yerine, "29 Ekim 1918 tarihinden önce" kelimelerinin konulmasını istemektedir.

Öte yandan, MUSTAFA ŞEREF BEY, Hakemlik Karma Mahkemesi konusundaki çekincesini [ihtirazî kaydını] yeniden belirtti.

M. MONTAGNA, Türklerin, bu Mahkeme yerine hangi mahkemeyi koymak niyetinde olduklarını sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu sorunun, Hakemlik Karma Mahkemesine ilişkin kesim incelenirken tartışılacağı cevabını verdi. Türk Temsilci Heyeti, kural-dışı bir mahkemenin, ancak, olağan olmayan koşullar altında haklı gösterilebileceği kanısındadır. Oysa, 29 Ekim 1918 tarihinden sonraki sözleşmelerden doğmuş anlaşmazlıklar bakımından, durum böyle değildir; Türk mahkemeleri, ortaya çıkacak anlaşmazlıkları en iyi biçimde çözüme bağlayabilirler.

Madde, Yazı Komitesine gönderildi.

Madde 89.

M. MONTAGNA, 89 ncu maddeyi okudu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, 2 nci paragrafta söz konusu olan, "her çeşit ayrıcalıklara ve permilere", 1 nci paragrafta belirtilen ilkenin uygulanması olanağının bulunmadığını söyleyerek, karşı çıktı. Özellikle, permiler, araştırmalara girişmek için verilmiş izinlerden başka bir şey değildir; permilere ilişkin süre aşımlarını kesici bir zorunluluk durumu (*force majeure*), Türk kanununda öngörülmemiştir.

Kamu yararına olan ayrıcalıklara [imtiyazlara] gelince, ayrıcalık sahibinin yükümlerini yerine getirmemesi durumunda, Hükümetin, bunları hükümsüz saymağa hakkı vardır.

M. MONTAGNA, savaşın bir zorunluluk durumu olduğunu belirtti.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Müttefik uyruklarının, savaş boyunca, permilerini ve ayrıcalıklarını vekiller (*mandataires*) aracılığıyla yerine getirebilecekleri cevabını verdi.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, şimdi öne sürdüğü kuram üzerinde her türlü çekincesi [ihtirazî kaydı] olduğunu söyledi.

ZEKÂİ BEY, karşı çıkılan cümlenin, sonradan eklenmiş olduğunu belirtti; bu cümle, İktisat Sorunları Alt-komitesinde, Temsilci Heyetleri bu cümleyi kapsamayan bir metin üzerinde görüş birliğine vardıkları sırada, eklenmiştir.

M. NOGARA, metnin daha iyi bir biçime sokulmasının söz konusu olduğu cevabını verdi.

ZEKÂİ BEY, daha önce bütün Temsilci Heyetlerinin görüş birliğiyle kabul ettikleri bir maddede değişiklik yapılamayacağında direndiğini söyledi.

M. MONTAGNA, Zekâi Bey'in sözlerini senet saymakta, bu sözleri ileride kendisine hatırlatmak hakkını saklı tutmaktadır.

Türk tezi, öte yandan, önemli sonuçlar doğurabilecek nitelikte olduğundan, M. MONTAGNA, 89 ncu maddenin uzmanlara gönderilmesini teklif etti.

Böyle yapılması kararlaştırıldı.

Madde 90.

90 ncı madde kabul olundu.

Oturuma saat 19.30 da son verildi.

(3) SAYILI TUTANAK

28 NİSAN 1923, CUMARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30'da, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı:

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. PAYNE, RYAN, FORBES ADAM, BENTİNCK, EDMONDS (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, MİCHALACOPOULOS, ANDROULİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, ZEKÂİ BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Komite, 91 nci maddeyi incelemeğe girişti.

Madde 91.

M. MONTAGNA, daha önce ilke bakımından alınmış karar uyarınca, Müttefiklerin, bu maddedeki 1 Ağustos 1914 tarihi yerine, 29 Ekim 1914 tarihini koymaya hazır olduklarını bildirdi.

ZEKÂİ BEY, bu maddenin, savaş sırasında Müttefik uyruklarına ilişkin olarak Osmanlı makamlarınca verilmiş olan hükümlerin ya da buyrulan uygulama tedbirlerinin, Hakemlik Karma Mahkemesince yeniden incelenmesini öngördüğünü belirtti. Türk Temsilci Heyeti, ulusal mahkemelerce yapılmak ve karşılıklı olmak şartıyla, bu yeniden-incelemeyi kabul etmektedir; kaldı ki, Türk Temsilci Heyeti, İktisat Sorunları Alt-Komisyonuna bu yönde bir tasarı da sunmuştur. Türk Temsilci Heyeti, Müttefik Devletlerin Kapitülasyonlara son verilmesini kabul ederek, Türk mahkemelerini yeterli güvence saydıklarını açıklarken, söz konusu

hüküm ve tedbirlerin bu mahkemelerce yeniden incelenmesini neden kabul etmediklerini anlayamamaktadır.

91 nci maddenin uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 92.

ZEKÂİ BEY, Türk Temsilci Heyetinin, bu maddeyi, sağlancanın [rehnin] satılışının geçerli olması için belirtilen iki şarta, bir üçüncü şart eklenirse kabul edeceğini söyledi: Başka bir deyimle, sağlanca ile güvence [teminat] altına alınmış borcun süresi savaştan önce sona ermiş olmalıdır. Bu eklemenin amacı, savaş sırasında sürelerin uzatılmasına ilişkin olarak daha önce kabul edilmiş bulunan genel kuralın uygulanmasından başka bir şey değildir. Kaldı ki, bu ekleme, İktisat Sorunları Alt-Komisyonunca kabul edilmişse de, Müttefiklerin hazırladıkları Andlaşma tasarısının kaleme alınışında unutulmuştur.

92 nci maddenin, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı; iktisat uzmanları, yararlı görürlerse, hukukçulara da danışabileceklerdir.

Madde 93.

ZEKÂİ BEY, 93 ncü maddenin dayandığı ilkeyi kabul etmektedir; ancak, II nci Kesimden yararlanma bakımından, yalnız düşman ülkelerinde oturmuş bulunan Müttefik ya da Türk uyruklarının değil, aynı zamanda, usulüne uygun vekillerince temsil edilmiş olanların da bu yararlanma dışında bırakılmamalarının uygun olacağı kanısındadır.

M. NOGARA, böyle bir tezin kabulünün, vekilliklerin geçerliliği ve kapsamı konusunda bir sürü güçlükler yaratmasından korkmaktadır.

ZEKÂİ BEY, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen değişikliğin başlıca amacının, savaş sırasında Türkiye'de işlerini vekiller aracılığıyla sürdürmüş birtakım sigorta ortaklıklarını göz önünde tutmak olduğunu belirtti. Gerçekte, bu ortaklıkların yaptıkları işlerle, Türkiye'de kalmış ortaklıkların yaptıkları işler arasında hiç bir fark yoktur; bu ortaklıklara başka türlü bir işlem uygulamak haksızlık olacaktır. Kaldı ki, borçlar konusunda, Müttefik Temsilci Heyetleri, düşman ülkesinde temsil edilen kurumların düşman gibi sayılmamasını kabul etmişlerdir.

General PELLÉ, özellikle bu durum için, Türk isteğinin göz önünde tutulabileceğini kabul etmektedir: Bir ortaklık, bir tüzel kişidir ve bir tüzel kişinin kendisinin yaptığı eylemle, temsilcileri aracılığıyla yaptığı eylem arasında, gerçekten, bir fark yoktur. Buna karşılık, gerçek kişilere de uygulanabilecek biçimde pek genel bir metin kabulü de tehlikeli olabilecektir; böyle bir metin, vekilliklere ve vekillere ilişkin olarak sonu gelmez güçlüklere yol açabilecektir. İnce bir sorun söz konusudur ve bu sorunu aceleye getirilerek çözümlemeye kalkışmamak uygun bir davranış olacaktır.

M. GALLİ, Zekâi Bey'in sözünü ettiği durumun yalnız kuramsal bir değeri olmasında büyük bir olasılık bulunduğunu belirtti: Sigorta ortaklıkları ya Türkiye'de kalmışlardır, ya da cüzdanlarını (*portefeuilles*) tarafsız ortaklıklara bırakmışlardır.

HASAN BEY, bu sorunun çok karmaşık olduğu cevabını verdi; çünkü, bu sorun, çifte sigortaları (*réassurances*) ve ortaklaşa sigortaları (*coassurances*) da kapsamaktadır.

Gerçek kişileri bu ilkenin uygulanma alanı dışında bırakmaya gelince, HASAN BEY, bunun güç savunulur hukuksal sonuçlara götüreceği kanısındadır; örneğin, bir kimse, önce bir düşman ülkesinde kalmışsa, sonra da, bir vekil bırakarak, bu ülkeden ayrılmışsa, Müttefiklerin tezine göre, bu kimsenin o ülkeden ayrılışından önce yaptığı sözleşmelerin kesin olarak geçerli, ayrılışından sonrakilerin geçersiz olacağı sonucu çıkacaktır; oysa, hukukta, bu iki takım sözleşme birbiriyle tamamiyle eş niteliktedir, aynı güçte ve değerdedir.

Bu maddenin, incelenmek üzere, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Ek.

I. Hayat sigortaları.

M. MONTAGNA, bu hükümlerin metnini, Türk Temsilci Heyeti ve ilgili sigorta ortaklıklarının temsilcileri ile işbirliği yapılarak, çok dikkatli bir incelemeden sonra kararlaştırıldığını hatırlattı.

ZEKÂİ BEY, Türk Temsilci Heyetinin öne süreceği görüşlerin az olduğunu söyledi. Türk Temsilci Heyeti, taraflardan birinin düşman durumuna geçmesiyle sona erdirilemeyecek olan hayat sigortaları sözleşmelerinin geçerli tutulmasını kabul etmektedir; Türk Temsilci Heyeti, savaş sırasında, sözleşmenin bir hükmünü yerine getirmemiş olmanın da, sözleşmenin hükümsüz kılınması sonucunu yaratmamasını istemektedir. ZEKÂİ BEY, Müttefiklerin tasarısında öngörülen yeni bir sağlık denetimine yer olmadığı kanısındadır; çünkü, sözleşmenin yürürlükte kalmış sayılması gereklidir.

İkinci paragraf konusunda, Türk Temsilci Heyeti, Türk parasının değerinin düşürülmesi tarihi olarak, 30 Mart 1915 yerine, 18 Kasım 1915 tarihinin konulmasını istemektedir.

Ödemede kullanılacak paranın cinsi konusunda gelince, ZEKÂİ BEY, ödemenin, sözleşmede şart koşulan parayla yapılması ve sözleşme süresince bu paranın değerinde meydana gelen değişikliklerin de göz önünde tutulması gerekeceği kanısındadır.

III. Yangın sigortaları ve öteki sigortalar.

Yangın sigortalarına gelince, Türk Temsilci Heyeti, çok daha ayrıntılı, çok daha açıklığa kavuşturulmuş ve bir çok durumu göz önünde tutan bir metni, daha önce, sunmuş bulunmaktadır.

Ek'in, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

M. MONTAGNA, ayrıcalıklara [imtiyazlara, *concessions*] ilişkin Kesimin ertelenmesine, görüş birliği içinde karar verilmiş olduğunu söyledi. Bu konuda, Konferans dışında, görüşmelere girişilmiştir: Bu görüşmeler bir sonuca varmazsa, ya da aşırı ölçüde uzarsa, Müttefikler, bu hükümlerin yeniden incelenmesi hakkını ellerinde tutmaktadırlar. Ne olursa olsun, örneğin yabancı sermayelerin korunması

sorunu ve yabancı ortaklıklar sorunu gibi, her halde tartışılacak birtakım konular vardır.

İSMET PAŞA, bu Kesimin Konferansda yeniden tartışma konusu olması durumunda, bu Kesime ilişkin olarak, daha önce, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü çekinceleri [ihtirazî kayıtları] olduğu gibi tuttuğunu söyledi.

Kesim IV.

Borçlar.

M. MONTAGNA, borçlar konusuna ilişkin tek maddeyi, incelenmek üzere, iktisat uzmanlarına göndermeyi teklif etti. Bu konudaki karşılıklı görüşler birbirine çok yakın oldukları için, anlaşmaya varmak kolay olacak görünmektedir.

ZEKÂİ BEY, bu maddenin – 1 Ağustos 1914 yerine, 29 Kasım 1914 tarihinin konulması dışında ve bu maddenin kapsamından Türk anonim ortaklıklarının [şirketlerinin] tüm çıkartılması çekincesiyle – oybirliğiyle kabul edilmiş olduğunu söyledi.

M. MONTAGNA, metnin daha iyi bir biçime sokulması için, uzmanlara gönderilmesinde direndiğini bildirdi.

İSMET PAŞA, Müttefiklerce teklif olunan ve metni Müttefiklerin kendilerince de yetersiz görülen bir hükmü kabul etmekle, Türk Temsilci Heyetinin gösterdiği uzlaşıcı tutumu belirtti. İSMET PAŞA, Konferansın bunu tutanağa geçirmesini istedi.

Dördüncü Kesimin, incelenmek üzere, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Kesim V.

Endüstri, edebiyat ya da san'at yapıtları.

ZEKÂİ BEY, Türk Temsilci Heyetinin, bu Kesimin 102 nci, 103 ncü, 104 ncü, 105 nci ve 106 ncı maddelerini kabul ettiğini söyledi; Türk Temsilci Heyeti, yalnız, bu hükümlerin İktisat Sorunları Alt-komisyonunun incelemesinden sonra eklenmiş bulunan, 107 nci maddeyi kabul etmemektedir. ZEKÂİ BEY, Ankara Hükümetinin tutumunu hatırlattı: Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümetinin eylemlerini meşruluktan yoksun saydığından, bunları geçerli kabul etmemektedir.

M. MONTAGNA, bu ilkenin, İstanbul Hükümetine iyi niyetle başvurmuş olan kimselerin meşru çıkarlarına zarar verici sonuçlar doğuracağını belirtti; kaldı ki, bu Hükümet, onların, gerçekte, başvurabilecekleri tek Hükümetti.

ZEKÂİ BEY, bu işlemlerin yoluna konulmasının bir formaliteden başka bir şey olmadığını belirtmek istediğini söyledi: İlgililerin, Türk Hükümetine başvurmaları yeterli olacaktır; Türk Hükümeti, karşı çıkan yoksa, onların haklarını tanıyacak ve gerekli olan kütüğe yazıtlamalara gecikmeden girişecektir. Bu konuda Türk yasaları çok geniş görüşlüdür.

M. MONTAGNA, İstanbul Hükümetinin ilk kararı ile Ankara Hükümetinin kararı arasında geçen ya da geçecek olan yıllar için güçlüklerin olduğu gibi kaldığını söyledi; ilgililer, bu olağandışı dönem için, haklarından yoksun kalma tehlikesiyle karşılaşacaklardır; çünkü, kütüğe geçirilme [tescil] tarihinin çok önemli hukuksal sonuçları vardır.

Sir Horace RUMBOLD, İngiliz çıkarları bakımından, 700 ilgilinin durumunun söz konusu olduğunu belirtti. Önemli olan, iyi niyetli Müttefik uyruklarının çıkarlarının zarar görmemesidir. Bu durumda, karşılıklı iki görüşü bağdaştırmak kolay görünmektedir.

Bu sorunun, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Kesim VI.

Hakemlik Karma Mahkemesi.

ZEKÂİ Bey, Türk Temsilci Heyetinin, İktisat Sorunları Alt-komitesindeki görüşmeler sırasında, bir Hakemlik Karma Mahkemesinin kurulmasını kabul etmiş olduğunu hatırlattı; şu var ki, o zaman, kimliği belirtilemeyecek malların karşılığı olarak, ya da savaş eylemlerinden ve tedbirlerinden doğan zararları ödeştirmek üzere, her iki tarafın uyruklarına verilecek zarar-giderimleri saptamak söz konusu idi. Sonradan, bu zarar-giderimlere ilişkin hükümlerin tasarıdan çıkartılması kararlaştırılmıştır. Bu durumda, yalnız, sözleşmelere (*contrats*) ilişkin hükümlerin uygulanmasından doğan anlaşmazlıkları çözüme bağlamak için, özellikle çok giderli, özel bir mahkeme kurulması gereksiz görünmektedir.

General PELLÉ, bu gibi sorunların çözüme bağlanması için andlaşmalarda genellikle kabul edilmiş bir ilkeden vazgeçmeğe yer olmadığı kanısındadır. Kaldı ki, gerçekte, hakemlik karma mahkemeleri, yalnız sözleşmelere değil, malların geri verilmesine, ve bu gibi konulara ilişkin bir çok anlaşmazlığı da çözüme bağlamakla görevli olacaklardır. Müttefiklerin, Türk mahkemelerine [adaletine] güvenleri ne olursa olsun, söz konusu anlaşmazlıkların çözümlenmesi için bu mahkemelere başvurmaları, onlardan istenemez; nasıl ki, Türk uyrukları da Müttefik mahkemelerine başvurmakla yetinmeye çağrılamazlarsa. Hakemlik karma mahkemeleri kurulmasını esinleten ilke, hakgözetir ve akıllıcadır; değişmemiş bir gelenek de bu ilkeyi desteklemektedir; bu ilkeye bağlı kalınmak gerekir.

ZEKÂİ BEY, Kapitülasyonlar rejimi altında bile Türk mahkemelerinin taşınmaz mallara ilişkin konularda yetkili bulunduklarını ve onların bu çeşit uyuşmazlıklara bakma yetkisini kaldırmanın kabul edilmez olduğunu belirtti. ZEKÂİ BEY, hakemlik karma mahkemelerinin çalışma alanının son derece dar olacağında direndi.

General PELLÉ, şimdilik, olağan bir rejimin değil, tersine, olağan bir rejime dönebilmek için, olağan olmayan bir rejimin tasfiye edilmesi zorunluluğu bulunan kural-dışı [istisnaî] tedbirlerin söz konusu olduğunu söyledi. Bir kez daha belirtmek gerekirse, Müttefikler bakımından, Türk mahkemelerinin kendi Hükümetlerine karşı karar verme durumunda kalacakları işlerin bir çözüme bağlanmasını, bu mahkemelere götürmekle yetinmek güçtür. Gerekli olan tarafsızlık, ancak, mahkemeler VI ncı Kesimde öngörüldüğü üzere kurulurlarsa, sağlanabilir.

İSMET PAŞA, Türk mahkemelerinin, Türk Hükümetinin etkisi altında kalmalarının olur bir şey olmadığını belirtmek istediğini söyledi.

VI ncı Kesimin; incelenmek üzere, hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı; hukuk danışmanları, gerekirse, iktisat uzmanlarının görüşlerini de alacaklardır.

Kesim VII.

Andlaşmalar Madde 112.

HASAN BEY, 112 nci maddenin 4 ncü paragrafına ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetinin, Roma'daki Uluslararası Tarım Enstitüsü'nün işlemesi için Türk Hükümetine düşen birikmiş borçların tutarını kesin olarak bilmediğinden, bu paragraf konusunda bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürdü. HASAN BEY, öte yandan, bu maddenin 5 nci paragrafında öngörülen, Türk Borçlanması'na (*Emprunt Turc*) ilişkin 27 Haziran 1855 Sözleşmesinin 1855 borçlanmasına ilişkin her türlü yükümlerden tümüyle aklanmamış [ibra edilmiş] bulunduğuna göre, yalnız bu borçlanmaya ilişkin hükümlerden başka hükümler kapsamayan bu Sözleşmenin yeniden yürürlüğe konulması için pek bir neden de yoktur.

Son olarak, Türk Temsilci Heyeti, 8 nci paragrafa, Türkiye'de artık yabancı postaların bulunmadığını açıkça belirten bir fıkra eklenmesini istemektedir. Türkiye'nin çok büyük bir önem verdiği böyle bir hüküm, postalara ilişkin Sözleşmeler ve düzenlemelerle (anlaşmalarla) ilgili bu paragrafta, doğal olarak, yerini bulmaktadır.

M. NOGARA, Roma'da bir Uluslararası Tarım Enstitüsü'nün kurulmasına ilişkin sözleşmenin yeniden yürürlüğe konulmasının, Türkiye için yaratacağı malî yükümlerin neler olduğunu, Türk Temsilci Heyetine, İtalyan Temsilci Heyetinin yakında bildirebileceğini söyledi. Türk borçlanmasına ilişkin 1855 Sözleşmesine gelince, Türkiye'nin, bu borçlanmadan doğan bütün yükümlerinden aklanmış olduğu doğru ise de, gene de, bu borçlanmayla ilgili senetlerin sürümde bulunduğu bir gerçektir; bu Sözleşmenin, ondan ilk yararlananlar bakımından, artık hiç bir değeri kalmadığı kabul edilirse, bu durum, söz konusu senetler üzerinde zararlı etkiler yaratabilir.

Sir Horace RUMBOLD, maddenin başında yazılı bulunan, "ve Andlaşmanın başka yerlerindeki hükümlere halel gelmeksizin" formülü ile, Türkiye'nin haklarının tüm korunmuş olduğunu belirtti.

Yabancı postaların kaldırılmasına ilişkin hükme gelince, M. MONTAGNA, bunun Andlaşmada açıkça belirtilmesi gerekmekteyse, Andlaşmanın başka bir yerine konulmasının uygun düşeceği görüşündedir.

1855 Sözleşmesinden söz etmenin gerekip gerekmediğini incelemekle, hukuk danışmanlarının görevlendirilmeleri kararlaştırıldı.

Madde 113.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, 113 ncü maddeyi – 13 ncü paragraf başında – kabul ettiğini söyledi; HASAN BEY, çekincelerini [ihtirazî kayıtlarını] daha iyi açıklama olanağını bulmak için, maddenin uzmanlara gönderilmesini istedi.

Madde 114.

HASAN BEY, 114 ncü maddenin de tasarıdan çıkartılmasını istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD'un çağrısı üzerine, MUSTAFA ŞEREF BEY, Osmanlı İmparatorluğunun savaştan önce yaptığı bütün andlaşmalarında bir Kapitülasyon

niteliği bulunduğunu belirtti; yeni Türkiye'nin temel ilkelerinden biri, bu rejimle ilişkisini kesin olarak kesmektir. Bu yüzden, Türkiye, savaştan önce bu rejim altında yapılmış senetleri yeniden yürürlüğe koyma yükümü altına giremez. Müttefik Devletler, Türkiye ile, Barış Andlaşmasının öngördüklerinden başka konuları çözüme bağlamak isterlerse, bunları, ancak, doğrudan doğruya Türk Hükümetiyle görüşmeleri ve onunla anlaşmalara gerekecektir.

M. MONTAGNA, söz konusu senetlerin olduğu gibi tutulmasının hukuk ilkelerine uygun düşecek tek yol olduğu görüşünde ise de, Türk Temsilci Heyetinin açıkladığı istekleri göz önünde tutmak üzere, 114 ncü maddenin metnine, "Kapitülasyonlara son verilmesi çekincesiyle" sözlerinin eklenmesini teklif etti.

Bu maddenin, incelenmek üzere, Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 115.

İSMET PAŞA, hiç değilse, gereksiz görünen, 115 nci maddenin çıkartılmasında direnmektedir. Açıkça bellidir ki, Türkiye, Barış Andlaşmasını imzalamakla, bir yüküm altına girmektedir ve bu yükümden, ona aykırı bir andlaşmayı öne sürerek, kurtulamaz. Bununla birlikte, İSMET PAŞA, başka bir Devlete karşı girişilmiş yükümler konusunda çekinceler öne sürmektedir.

M. MONTAGNA ile Sir Horace RUMBOLD, bu maddenin – kaldı ki çok da açık olan – anlamının, Türkiye'nin onda bulmak istediği anlam olmadığını anlattılar.

M. MONTAGNA, Müttefiklerin, ikinci cümlenin metinden çıkartılmasına, ilke olarak, razı olduklarını da sözlerine ekledi.

Madde, ertelendi.

Oturuma saat 12.40 da son verildi.

(4) SAYILI TUTANAK

3 MAYIS 1923, PERŞEMBE OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. PAYNE, RYAN, FORBES ADAM, EDMONDS (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, ANDROULİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).
M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*
Komite, Andlaşma tasarısına ilişkin Türk karşı-tekliflerinin incelenmesini yeniden ele aldı.

Madde 116.
HASAN BEY, 116 ncı maddenin, Kapitülasyonlara kesin olarak son verildiğini açıklayan 26 ncı maddeyle aynı şeyi söylemekte olduğu kanısındadır. Türkiye ile öteki bağıtlı Devletler arasında ticaret ilişkilerinin Ticaret Sözleşmesi hükümleriyle yönetileceğini söylemeğe gelince, bu gereksizdir; çünkü, bu Szöleşmenin kendi başına bir değeri vardır ve siyasal nitelikteki sorunları çözüme bağlayan bir Andlaşmada bu sözleşmeden söz etmeye hiç de gerek yoktur.

M. MONTAGNA, 116 ncı maddenin ilk cümlesini metinden çıkartma olanağının var olduğunu düşünmektedir. Bu, hukuk danışmanlarının kararlaştıracakları bir iştir. Andlaşma ile Sözleşme arasında bir bağ olduğunu açıklayan ikinci cümle, metinde kalmalıdır.

HASAN BEY, birbirinden bağımsız olan ve bağımsız kalmaları gereken bu senetler arasında bir ilişki kurmaktan ne gibi yarar beklendiğini anlayamamaktadır.

İSMET PAŞA, iki nokta üzerinde görüş birliğine varılmış olduğunu belirtti: Önce, Kapitülasyonlara son verildiği; ikinci olarak da, taraflar arasında ticaret ilişkilerini düzenleyecek bir sözleşmenin yapılması. Karşılıklı görüşleri bu temeller üzerinde bağdaştırmak, hukuk danışmanları için güç olmayacaktır.

Bu sorunun, Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 117.

HASAN BEY, 117 nci maddenin dayandığı ilkeye karşı Türk Temsilci Heyetinin öne süreceği bir itirazı olmadığını bildirdi. Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, bu maddenin Andlaşmaya konulmasında bir yarar da görmemektedir; çünkü, bu madde, Ticaret Sözleşmesinin 18 nci maddesiyle aynı şeyi söylemektedir: Bu 18 nci madde, Müttefik Devletlerin, bu Sözleşmeden, sömürgelerini, korumaları altındaki ülkeleri (*protectorats*) ya da dominion'larını da yararlandırabileceklerini öngörmektedir.

General PELLÉ ile M. MONTAGNA, bu görüşün sağlam olmadığını belirttiler; onlara göre, 117 nci maddenin metinde kalması gerekmektedir.

Bu sorunun, Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırıldı.

Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejime ilişkin Sözleşme. Vergi hükümleri.

Madde 10.

Madde 11.

10 ncu madde olduğu gibi tutuldu.

HASAN BEY, 11 nci maddedeki hükmün, Yurttaşlar Kanununa [Medenî Kanuna] göre kurulmuş ortaklıklara [âdi şirketlere, *sociétés civiles*] uygulanamayacağını anlattı. Türk kanununa göre – Fransız Yurttaşlar Kanununa göre de – bu ortaklıkların tüzel kişiliği yoktur; bu yüzden de, bunlara – ortaklık sayılarak – vergi uygulanamaz. Vergi, ancak, onları oluşturan ortaklardan alınır.

M. NOGARA, Fransız, İngiliz ve İtalyan kanunlarının, yurttaşlar kanununa göre kurulmuş ortaklıklara hukuk kişiliği tanımazlık ettiğini sanmadığını söyledi.

HASAN BEY, herhalde, Türk kanununun bu ortaklıklara hukuk kişiliği tanımadığını belirtti. Bu durumda, Türk ortaklıkları ile yabancı ortaklıklar arasında, işlem görme bakımından eşitlik ilkesi, yurttaşlar kanununa [medenî kanuna] göre kurulmuş yabancı ortaklıkların üyelerinden vergi alınmasını zorunlu kılmaktadır.

M. MONTAGNA, yurttaşlar kanununa göre kurulmuş ortaklıkların, Türkiye'de yasaklanmış olup olmadıklarını sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, yasaklanmamış olduklarını söyledi. MUSTAFA ŞEREF BEY, yalnız, gerçek ya da tüzel kişilere vergi yükletilebileceğini belirtti. Oysa, yurttaşlar kanununa göre kurulmuş ortaklıkların [âdi şirketlerin] hukuk kişiliği yoktur. Böyle olunca, ortaklıklardan alınacak vergilere ilişkin bir maddede, bunlar söz konusu edilemezler. Öte yandan, bir Yerleşme [İkamet] Sözleşmesinde, yurttaşlar kanununa göre kurulmuş ortaklıkların durumunu öngörmek de, yapılagelinen bir şey değildir.

Bu sorunun, Yazı Komitesine gönderilmesine karar verildi.

Sir Horace RUMBOLD, 2 nci paragraf metninin, bir cümle parçacığı eklen-

mesiyle, açıklığa kavuşturulmasını istedi: "şu kadar ki..." sözlerinden sonra, "yönetim merkezi ya da denetim merkezi Türkiye dışında bulunan..." sözlerinin eklenmesi yerinde olacaktır. Bu değişikliğin amacı, ancak Türkiye'de gerçekleştirilen gelirlerin vergiye konu olacağının, söz konusu ortaklıkların gerek başka yerlerde elde edebilecekleri bütün kazançların, gerekse sermayelerinin vergi dışı tutulacağının açıkça belirtilmesidir.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin niyetinin de bundan başka bir şey olmadığını söyledi. Öte yandan, HASAN BEY, şunu da açıklamayı uygun gördü: Vergileme, sermaye üzerinden uygulanırsa, ortaklıkların kendilerine özgü sermayeleri olan kolları, şubeleri ve acentaları, bu sermayeye göre vergilendirileceklerdir; bunların kendilerine özgü sermayeleri yoksa, vergileme uygulanacak sermaye, onların gerçekleştirdikleri kazançlar [kârlar] üzerinden hesaplanacaktır. Bu hüküm, Türkiye'nin, vergilemede, gerçekte kullanılan sermayeye oranla gerçekleştirilen kazancın önemini göz önünde tutma hakkını korumaktadır. HASAN BEY, bir de, son cümledeki, "...sermaye açıklanamaz veya denetlenemez ise..." sözlerinde, "açıklanamaz" kelimesinin çıkartılmasını da istemektedir. Maddenin öngördüğü durumlarda, Hazine, elinde bulunan soruşturma ve değerlendirme yollarını kullanacaktır; örneğin, gerçekleştirilmiş gelirleri, dış görünüşlere göre kestirecektir.

Bu sorunun, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 12.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Müttefik Temsilci Heyetlerince teklif edilen 12 nci maddenin, Türk Hükümetince kendi uyruklarına tanınacak her çeşit çıkarlardan yabancıların da yararlanmalarını öngörmekte olduğunu anlattı. Bu çıkarlar, ancak, Hükümetin, üzerine aldığı fedakârlıklar karşılığında var olmaktadır: Hükümet, ya uyruklarından kimilerini vergiden bağışık tutarak, birtakım gelirlerden kendisini yoksun bırakmakta, ya da ödenecek bir prim biçiminde, bir ek gidere razı olmaktadır. Şurası açıkça bellidir ki, yabancılar, yalnız, uluslararası özel hukukça kendilerine olağanlıkla tanınan çıkarlardan yararlanabilirler; yabancılar, ulusun katlandığı fedakârlıklar karşılığı olan çıkarlardan yararlanmayı isteyemezler.

Kaldı ki, Türk Hükümeti, yabancıların bu çeşit çıkarlardan sistemli bir biçimde yoksun bırakmak niyetinde de değildir; ancak, Türk Hükümeti, durumun koşullarına göre, bu kayrada [lütufta] bulunma yeteneğini elinde tutmak istemektedir. Türk Hükümetinin düşüncesine göre, bu çıkarlar, buna uygun düşecek karşılıklar tanınırsa, sağlanacaktır; gerekli ödeştirici çıkarların satanması, Türkiye'nin yakında Müttefiklerle yapmağı umut ettiği, ticaret sözleşmelerinin konusu olacaktır. Böyle bir hükmün, bu durumda, bu gibi ödeştirici karşılıkların öngörülemeyeceği, genel nitelikte bir sözleşmede yeri yoktur.

Müttefik Devletlerin çekinir göründükleri, yabancıların zararına ayırım gözetici işlemlerde bulunulmasına gelince, bu, dayanağı olmayan bir korkudur. Bir ülkenin, özellikle yeni bir ülkenin, ekonomik gelişmesi için geçici nitelikte kanunlar çıkartması ve bunlardan yararlanmayı yalnız uyruklarına tanıması olağan ise de, vergi kanunlarının yabancılara ve Türk uyruklarına aynı düzeyde uygulanmaması

haksızlık olur. Türk Hükümeti, vergi konusunda, yabancılar zararına ayırım gözeticiliklerde bulunma niyetinde hiç de değildir; vergiler, ayırım gözetmeksizin, herkese yükletilecektir.

Özet olarak, Türk Hükümeti, ekonomik gelişmesini desteklemeğe elverişli özel ekonomik tedbirler alma hakkını, yalnız kendi elinde tutmak istemektedir. Yakında girişileceğini umduğu gümrük sözleşmelerinin görüşmeleri sırasında, eş değerde çıkarlar karşılığı olarak, bu hükümlerden yararlanılmasını tanıyacaktır İşte, Türk Hükümeti, hemen kullanmağa hazır olduğu bu yeteneği korumak içindir ki, genel nitelikte bir Sözleşmede, kendi özgürlüğüne halel verilmesine göz yummamak isteğindedir.

M. MONTAGNA, Müttefik Devletlerin, kendi uyrukları için hiç bir kayra [lütuf] istemediklerini belirtti; Müttefik Devletler, kendi uyrukları için, yalnız, Türk uyruklarının yararlandıklarına eşit işlemde bulunulmasını istemektedirler. Şu da var ki, Türk Hükümetinin, endüstrisini geliştirmek için almayı düşünür göründüğü tedbirler – bu endüstrisinin büyük bir kesimi Türk uyruklarından çok yabancıların elinde olduğundan – bu endüstriden çok, Türk uyruklarını desteklemeye yönelmiş görünmektedirler. Bir gümrük sözleşmesi ile, iç iktisat tedbirleri arasında hiç bir ilişki yoktur.

MUSTAFA ŞEREF BEY, yabancıların birtakım ekonomik çıkarlar dışı tutulmalarının, yabancı kapitalistlerin sermeyelerini Türk ortaklıklarına [şirketlerine] koymaları sonucunu vereceği, bunun da ulusal ekonominin gelişmesini büyük ölçüde destekleyeceği kanısındadırlar.

M. MONTAGNA, şimdiki Türkiye'nin, öteki ülkelerle her türlü ilişkiyi olanaksız kılmak ve kendi başına kalmak isteğinde olduğu izlenimini edinmiştir. Bu izlenim, Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejime ilişkin Sözleşme üzerindeki tartışmanın tümünden açıkça çıkmaktadır.

General PELLÉ, Türk Hükümetinin kabul etmiş göründüğü vergi eşitliğini, uygulama bakımından yok etme hakkını elinde tutmak istediğini söyledi. Birtakım Türk uyrukları kategorilerini vergiden bağışık kılmak hakkı, Türk Temsilci Heyetinin kesin olarak kabul eder göründüğü eşitliği, gerçek dışı bir niteliğe büründürecektir; bu yüzden, Devletler, bu çeşit herhangi bir iddiaya karşı çıkmak zorundadırlar. Primler verilmesi konusuna gelince, durum biraz başkadır; bu konuda bir anlaşmaya varma olanağı görünmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, General Pellé'nin bu görüşlerine katıldığını söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefiklerin metnine, "... vergi bağışıklıkları ya da primler, indirimler tanır ya da başka destekleme tedbirleri alırsa..." kelimelerinden başlayarak, maddenin sonuna kadar olan parça yerine, şu sözlerin konulmasını teklif etmektedir: "bu bağışıklıklar, Türk uyruklarına ya da Türk kanunu uyarınca kurulmuş ortaklıklara olduğu kadar, başka bağıtlı Devletlerin uyruklarına ya da Türkiye'de kurulmuş ortaklıklarına da tanınacaktır."

HASAN BEY, başka durumlarda Türk Temsilci Heyetinin, Müttefik uyruklarının zorunlu borçlanmadan ya da kural-dışı her çeşit varlık [servet] vergilerinden bağışık tutulmalarını, Türk uyruklarının zararına olarak, kabul etmiş bulunduğunu söyledi. Türkiye'nin, kendi uyruklarına birtakım kural-dışı çıkarlar

ayırabilmesi haklı bir davranıştır; kaldı ki, öngörülen bu desteklemelerin hepsi de, zorunlu olarak vergi niteliğinde değildir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, İngiliz teklifinin, yabancılara uygulanacak vergi rejimi Alt-komiyonuna daha önce sunulmuş bulunduğunu hatırlattı. Türk Temsilci Heyeti, bunu, o zaman, reddetmişti; Türk Temsilci Heyeti, teklif etmiş olduğu metinden vazgeçmemektedir.

M. MONTAGNA, bu sorunun uzmanlara gönderilmesini teklif etti; ancak, şunun iyice bilinmesi gerekir: Müttefikler, kendi uyruklarının çıkarlarına doğrudan doğruya aykırı düşen, Türk metninin dayandığı ilkeyi kabul etmemektedirler.

Bu sorunun, Müttefiklerin metni esas alınarak incelenmek üzere, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 13 ve 14.

13 ncü ve 14 ncü maddeler olduğu gibi tutuldu.

Madde 15.

MUSTAFA ŞEREF BEY, 15 nci maddenin gereksiz olduğunu belirtti; çünkü, Sözleşmede, din ve eğitim kurumlarıyla hastanelerden söz edilmeyeceği kararlaştırılmış bulunmaktadır. Bunların durumu, Türk Hükümetinin, onlarla ilgili olarak yapmaya hazırlandığı bildiriyle düzenlenecektir; bu bildiri de, bu kurumların, vergi açısından, benzer Türk kurumlarıyla eşitlik düzeyinde işlem göreceklerini hüküm altına almaktadır.

M. MONTAGNA, bu kurumlara, hiç olmazsa, birtakım kolaylıklar gösterilmesi gerekeceğini söyledi; örneğin, bu kurumlar, Kızılay'ın yararlandığı aynı gözeticiliklerden yararlanmalıdırlar.

HASAN BEY*, bu görüşe karşı çıktı: Kızılay, örneğin gümrük vergisi bağışıklıkları gibi, öteki Türk yardım [hayır] kurumlarının bile yararlanmadıkları gözeticiliklerden yararlanmaktadır. Yabancı kurumları, bu ayrıcalıklı kurumla bir tutmak söz konusu olamaz; bu yabancı kurumlar, yalnız, benzerleri olan Türk kurumlarına sağlanan işlemlerden yararlanabilirler.

M. MONTAGNA, eşit işlem göstermenin, yalnız vergi yükümleri bakımından değil, fakat, Türk kurumlarına tanınabilecek her çeşit kolaylıklar bakımından söz konusu olacağının açıkça belirtilmesini istemektedir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, buna karşı, bu kurumlara birtakım eşyayı gümrük vergisinden bağışık olarak yurda sokma yetkisini vermenin, Türk Temsilci Heyeti için olanaksızlığını belirtti. Türk Hükümeti, kesin eşitlik ilkesine bağlı kalmakta, ek çıkarlar tanınmasına yanaşmamaktadır.

M. MONTAGNA, birçok ülkede, tapınma için gerekli nesnelerin gümrük vergisinden bağışık tutularak yurda sokulduğunu belirtti. M. MONTAGNA, Yunanistan örneğini verdi: Açıkça belirtilmiş bir ayrıcalık olmaksızın, bu nesnelere bir hoşgörü gösterilmektedir.

M. VENİSELOS, kesin olarak konuşamamakla birlikte, Yunan Hükümetinin,

* 1924 Türkçe çevirisinde, "Mustafa Şeref Bey" denilmektedir. (S.L.M.)

gerçekten, tapınma [âyin] için gerekli nesneleri, saygılı bir davranış olmak üzere, gümrük vergisinden bağışık tutmakta olduğunu sanmaktadır.

General PELLÉ, Türkiye'de, öteki ulusların kurumları gibi, Fransız kurumlarının, Türk halkına büyük hizmetlerde bulunmuş olduğunu belirtmek istediğini söyledi; bu kurumlar, bugün de böyle davranmaktadırlar. Bu kurumların yararlandıkları gümrük bağışıklıkları, Türk Hükümetiyle yapılmış anlaşmalara dayanmaktadır. Türk Temsilci Heyeti, bu gerçek durumu dikkate almalıdır.

Üstelik, bu kurumlar, savaştan çok çekmişlerdir; konmuş olan ilkeye halel gelmeksizin, kural-dışı bir sapma ile, Sözleşmenin süresine eşit bir süre için, bu kurumların, gümrük bağışıklığından yararlanmasını sürdürmeleri adalete ve hakgözetirliğe uygun olur.

HASAN BEY, bu kurumların yapmış oldukları hizmetleri görmezlikten gelmediğini söyledi; ne var ki, gümrük bağışıklığının tanınması, kural-dışı bir rejimi canlandırmak anlamına gelecektir; böyle bir şey, kabul edilemez.

İSMET PAŞA, bağıtlı Devletlerin, Kapitülasyonlar uyarınca yabancılara tanınan bütün ayrıcalıklara son vermeyi kararlaştırmış bulunduklarını belirtti. İşlem görmede eşitlik, kaldı ki, yabancıların yapacakları her çeşit işler için olduğu gibi, bu kurumlar için de yeterli bir güvencedir. Yabancılar yararına ayrıcalıklı bir rejimi, dolambaçlı bir yoldan yeniden kurmak söz konusu olamaz; böyle bir davranış Kapitülasyonlar rejiminin yeniden kurulması demek olur.

M. MONTAGNA, gerçek bir durumun zorunlu kıldığı, geçici bir sapmadan başka bir şeyin söz konusu olmadığını belirtti.

General PELLÉ, bu sapmanın, Türk kurumları ile Müttefik kurumları arasında, koşullar yüzünden bozulmuş olan eşitliği yeniden kurma amacını gütmekte olduğunu söyledi: Türk kurumları, gerçekten, savaştan zarar görmemişlerdir; oysa, Müttefik kurumları, her bakımdan, ağır zararlara uğramışlardır.

İSMET PAŞA, savaşın, herkese zarar vermiş olduğu kanısındadır. Türk Hükümeti, eşitlik ilkesine hiç bir kural-dışılık kabul edemez; Türk Hükümeti, özellikle daha başlangıçta, her türlü sapma istemlerine en sarsılmaz bir dirençle karşı çıkmak zorundadır. Çünkü, gerçekten, Kapitülasyonlar rejimi de özel anlaşmalarla yavaş yavaş yaratılmıştır.

M. MONTAGNA, bu sorunun açık kalmasını istediğini belirtti. M. MONTAGNA, Müttefik kurumlarının olgusal [fiilî] durumlarının, adalete ve hakgözetirliğe uygun olarak düzenleneceği umudundadır.

Madde 16.

MUSTAFA ŞEREF BEY, 16 ncı maddede öngörülen vergi eşitliği ilkesinin, yalnız vergi konularına ilişkin olduğunu, Türk Temsilci Heyetinin açıkça belirtmek istediğini söyledi. Son cümle parçacığının şu biçimde kaleme alınmasını, MUSTAFA ŞEREF BEY, kabul edecektir: "...*işbu Kesimde* öngörülen konular bakımından..."

Bu sorun, incelenmek üzere, Yazı Komitesine gönderildi.

Madde 17.

17 nci maddenin, incelenmek üzere, hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

M. GREW, Komitenin incelenmekte olduğu sorunların Amerika Birleşik Devletleri bakımından büyük bir önem taşıdıklarını belirtmek istediğini söyledi. M. GREW, ileride, bu konular üzerinde ayrıntılı görüşler öne sürmek hakkını saklı tutmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, M. Grew'dan, sözlerinin kapsamını açıklığa kavuşturmasını istedi. Sir Horace RUMBOLD, Komitenin, maddelerden birtakımını olduğu gibi tuttuğunu, birtakımını da hukuk danışmanlarına gönderdiğini belirtti. Amerikan Temsilci Heyeti, görüşlerini sunma olanağını ne zaman bulabileceğini düşünmektedir? Açıkça bellidir ki, Komite, Amerikan Temsilci Heyetinin yapacağı konuşmaları beklemek üzere, çalışmalarına ara veremez.

M. GREW, Amerikan Temsilci Heyetinin, Konferans çalışmalarını geciktirmeye hiç de niyetli olmadığı cevabını verdi; M. GREW, yalnız, gelecek oturumlarda, gerekli görürse, tartışılmakta olan sorunlar üzerinde, başka görüşler öne sürme hakkını saklı tutmak istemektedir.

Oturuma saat 12.21 de son verildi.

(5) SAYILI TUTANAK

7 MAYIS 1923, PAZARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, PAYNE, WALEY, MALKİN, FORBES ADAM, EDMONDS (*İngiliz İmparatorulğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, POLİTİS, MİCHALOPOULOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, PONZONE (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*); İSMET PAŞA, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekereteri*.

M. MONTAGNA, iktisat uzmanlarının, kendilerine gönderilmiş maddeleri inceledikten sonra, görüşlerini, Komiteye bir raporla sunmuş olduklarını söyledi (Bakınız, *Ek*).

Madde 72 ve 72 bis.

72 nci ve ikinci 72 nci (72 *bis*) maddelerin metni, Türk Temsilci Heyetinin, Hakemlik Karma Mahkemesi konusundaki genel çekincesine [ihtirazî kaydına] halel gelmeksizin, uygun bulundu.

Madde 73.

M. VENİSELOS, 73 ncü maddenin uzmanlarca teklif olunan metnine ilişkin olarak, Yunan Temsilci Heyetinin koymuş olduğu çekinceyi, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devletine saygı duygusuyla kaldırdığını söyledi.

ZEKÂİ BEY, Türk Temsilci Heyetinin, ilk fıkradaki, "*paraları, senetleri ve değerli kâğıtları da kapsamak üzere*" kelimelerinin metinden çıkartılması isteğinde direndiğini söyledi. Bu isteğin nedeni şudur: Bu gibi taşınır malların kimin olduğunu ve onları

şimdi ellerinde bulunduranların, bunları ne yoldan elde etmiş olduklarını saptama olanağı yoktur.

M. DİAMANDY, paraların, senetlerin ve değerli kâğıtların araştırmalar dışı bırakılmasını, Türk Temsilci Heyetinin hangi nedenlerle istemekte olduğunu anlayamamaktadır. Gerçekte, öteki nesneler gibi, bunların da, kimin olduğunu saptamak olanağı vardır. Bunların kimin olduğunu ispatlamakla, bunlar üzerinde hak sahibi olduklarını öne sürenler yükümlü olacaklarına göre, Türk Temsilci Heyetinin düşünüş biçimi ve kaygıları haklı temellere dayanmamaktadır. Gerçekten, yalnız, mülkiyet iddiasında bulunanlarca kendilerinin olduğu ispat edilen paralar, senetler ve değerli kâğıtlar geri verilecektir.

M. MONTAGNA, birçok durumlarda, alınıp götürülmüş paraların, senetlerin ve değerli kâğıtların kimin olduklarını saptama ve bunları izleme olanaksızlığının, bu hükmün uygulama alanını bir hayli sınırlandıracağını belirtti; ancak, şu ya da bu senedin alınıp götürülmüş olduğu ve bunları şimdi şu ya da bu kimsenin elinde bsulundurduğu itiraz götürmez kesinlikle ispatlanabilecek durumlarda, geri verme zorunluluğunun hüküm altına alınması gerekmektedir.

ZEKÂİ BEY, öne sürülecek kanıtları kimin değerlendireceğini sordu.

M. DİAMANDY, Türk Hükümetinin değerlendireceğini söyledi; Türk Hükümetinin, öne sürülen istemleri, kanıt yetersizliğinden kabul edilmez saymaya her zaman hakkı olacaktır. Romanya Hükümeti, yalnız kendi uyruklarının istemlerini destekleyebilecektir; böyle yaparken de, Romanya Hükümeti, bu yoldaki davranışını, her Hükümetin uyruklarının çıkarlarını koruma hakkına dayandıracaktır.

M. DİAMANDY, alınıp götürülmüş olan senetlerin ve değerli kâğıtların meşru maliklerine geri verilmesini sağlamak için Romanya Hükümetince alınmış tedbirleri daha önce Komiteye anlatmış bulunmaktadır. Suret çıkartma sistemi (*le systéme des duplicata*) başlıca bu amaçla düşünülmüştür. Bu senetleri ve değerli kâğıtları meşru yollardan edinerek ellerinde bulunduran dürüst kimselerin, bunların çalınmış olmadığını ispatlamak için gerekli kanıtları edinmeme sakınganlığını [ihtiyatkârlığını] göstermemiş olmaları durumunda, haklarını yitirmeleri söz konusu olabilir. Bu, tam adalete dayanan bir sistemin, zorunlu sonucudur. Romanya Hükümeti, Türk Hükümetinden, yalnız, araştırmaların kolaylaştırılmasını istemektedir; öyle ki, mülkiyet haklarından yoksun bıraktırılmış olan Romanya uyrukları, bu haklarını yeniden elde edebilsinler.

HASAN BEY, paraların, senetlerin ve değerli kâğıtların araştırılmasının, özellikle borsa işlemlerinde büyük karışıklıklara yol açabileceği kanısındadır. Özel kişilerin varlıkları arasında, daha önce yapılmış hırsızlıkların ürünü olabilecek unsurları bulmaya kalkışmak, uygulama bakımından olanaksızdır. Girişilmesi gerekecek araştırmalar, hele paralara ilişkin olarak yapıldığı zaman, özellikle çok üzücü ve etkisiz olabilecektir.

M. DİAMANDY, paralar konusunda, Romanya'nın, her kâğıt paranın birer birer geri verilmesini değil, yalnız, para tutarının geri verilmesini istemekte olduğunu söyledi. Özellikle, Türk orduları, alıp götürdükleri paralara ilişkin olarak, Romanya'da birçok alındı [makbuz] bırakmış bulunmaktadırlar. Bu paraların tutarına eşit bir paranın geri verilmesi yeterli olacaktır.

HASAN BEY, böyle bir işleme, geri verme (*restitution*) değil, zarar-giderimde bulunma (*indemnisation*) denileceği kanısındadır; çünkü, aynı nesne değil, bunun karşı-değeri istenmektedir.

M. DİAMANDY, kelimeler üzerinde bir tartışmanın, durumun özünü değiştirdiğini sanmamaktadır. Kendisi, Türk Temsilci Heyetinin kullandığı aynı kelimeleri hatırlatmakistemektedir: "Şimdi de var olan, alınıp götürülmüş nesneler geri verilmelidir." Hakgözetir ve doğru olan tek ilke, budur. Öte yandan, öne sürülen kanıtları Türk Hükümeti değerlendireceğine göre, bu Hükümetin sorumluluğu, yalnız, geri vermenin gerçekten gerektiği durumlarda söz konusu olacaktır. Romanya Hükümetinin, yalnız, kendisine de haklı görünen istemleri desteklemekle yetineceğini söylemeye bile yer yoktur.

M. YOVANOVİTCH, Versailles Andlaşmasındaki gibi, "geri verme yoluna, ancak, kimliğin saptanabileceği durumlarda gidilecektir" denilirse, karşıt görüşlerin dikkate alınmış olacağı kanısındadır. Türk Hükümeti, bu formülde bütün güvenceleri bulmalıdır; kaldı ki, karşılıklı olma da, Türk Hükümetine tanınmış bulunmaktadır.

M. DİAMANDY, Romanya'nın şunu istemekte olduğunu sözlerine ekledi: Türk Hükümeti, mülkiyet haklarını ispatlamak yükümünü ilgili kimselere bıraksın ve kolaylaştırması kendisinden rica edilen araştırmalarda iyi niyetli davransın.

M. VENİSELOS, karşı karşıya olan tezleri, daha da açıklığa kavuşturmak için, şu örneği verdi: Yunanlılar ya da Türkler, bir kamu sandığında (*caisse publique*) bulunan paralara ya da senetlere elkoymuş olsunlar; Yunan Hükümetinin ya da Türk Hükümetinin, elkonulmuş paraların ya da senetlerin artık kendi elinde bulunmadığını öne sürerek, kendisini bu konuda her türlü yükümden kurtulmuş saymaması gerekir. Hukuk açısından, bir şeye zarar veren kimsenin bu eyleminden kendisi için bir zenginleşme doğmaması durumu ile, nedensiz bir zenginleşme [sebepsiz, iktisâb, *enrichissement sans cause*] anlamına gelen, bir şeyin alınıp götürülmesi durumunu birbirinden ayırmak gerekir. Birinci durumda, bir varlığın [servetin] yok edilmesi söz konusudur; bunu yapana yükletilmek gereken onarım, zarar-giderim, onun yoksullaşması sonucunu doğurur; ikinci durumda, buna karşıt olarak, ödemenin, geri vermenin, zararı yapanı yoksullaştırması söz konusu değildir; çünkü, bu işlem, zarar verenin olan bir şeyi, onun elinden almamaktadır. Adalet ve hakgözetirlik, böyle bir geri vermeyi kesinlikle zorunlu kılmaktadır.

HASAN BEY, böyle bir yorumun, 73 ncü maddenin kapsamını, tümüyle değiştirmekte olduğunu belirtti; gerçekten, bu madde, elkonulmuş ya da alınıp götürülmüş nesnelerin nesnel olarak (*en nature*) geri verilmesine ilişkindir. Şimdi, geri verilmesi gerekenin, birtakım nesnelerin karşı-değeri olduğu söylenirse, artık geri verme (*restitution*) değil, fakat zarar-giderim (*indemnisation*) ve onarım (*réparation*) söz konusu olmaktadır.

M. DİAMANDY, Türk Temsilci Heyetinin, var olmayan güçlükler kurmakta olduğunu sanmaktadır. Bununla birlikte, M. DİAMANDY, Türk Temsilci Heyetinin, uzmanların tasarısına katılmaya razı olacağı izlenimini edinmiştir; çünkü, bu tasarı, adalete uygun tek tasarıdır; kaldı ki, Türk Temsilci Heyeti, böyle bir metni kabul etmekle kendisini hiçbir tehlikeye de atmış olmamaktadır; çünkü,

hem karşılıklı işlem görme [mütekabiliyet] ile, hem de ispatlama yükümünün istemde bulunacaklar üzerinde olmasıyla, korunmuş bulunmaktadır.

General PELLÉ de, artık anlaşmaya varmanın kolay olacağını ummaktadır; General PELLÉ, hangi durumlarda geri vermenin, hangi durumlarda da zarar-giderimde bulunmanın gerekeceğini açıklığa kavuşturmakla, Yazı Komitesinin görevlendirilmesini teklif etti. Bununla birlikte, M. Veniselos'un belirttiği örneğin düşüncelerde karışıklık yaratmasını önlemek üzere, General PELLÉ, 73 ncü maddenin, yalnız, özel mallara ilişkin bulunduğunu açıkça belirtmeyi gerekli görmektedir. Bir kamu sandığında bulunan paralara ve senetlere elkonulması konusu, bu maddenin kapsamının tümüyle dışında kalmaktadır; üstelik, Devletler hukuku uyarınca, bir savaşanca [muharipçe], düşmana ait paralara elkonulması, bambaşka ilkelerle yönetilmektedir.

M. VENİSELOS, General Pellé'nin belirttiği görüşler tümüyle katılmakta olduğunu söyledi; bununla birlikte, elkoyma, kamusal paralara değil de, özel paralara ilişkinse, M. VENİSELOS'un verdiği örnek bütün değerini korumaktadır.

M. DİAMANDY, tartışmaya sıkı sıkıya hukuksal nitelik vermekle, apaçık ve hakgözetir olan bir hükmün, gereksiz inceliklerle güçleştirilmiş olmasından çekinmektedir. Bu yüzden, M. DİAMANDY, Türk Temsilci Heyetinden, teklif olunan metni, olduğu gibi kabul etmesi ricasında bulunmaktadır. Anlaşmaya varılmasını kolaylaştırmak amacıyla ve Türk Temsilci Heyetinin maddeyi kabul etmesi şartıyla, M. DİAMANDY, Romanya Temsilci Heyetinin öne sürmüş olduğu ve uzmanların 73 ncü maddeye ilişkin görüşlerin 4 ncü paragrafında yer alan çekinceyi [ihtirazî kaydı] kaldırdığını söyledi.

ZEKÂİ BEY, uzmanların 73 ncü maddeyi yeniden incelemeye çağrılmalarına karşı çıkmadığını söyledi.

Madde 75.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa, 1922-23 malî yılına ilişkin vergi ve resimlerin alınmasında, İzmir yangını yüzünden meydana gelen kayıpların göz önünde tutulacağını belirterek bir mektubu Müttefik Temsilci Heyetlerine yazmayı kabul ederse, İngiliz Temsilci Heyetinin 75 nci madde konusunda koymuş olduğu çekinceyi kaldırabileceğini söyledi.

General PELLÉ, Sir Horace Rumbold'un teklifine tümüyle katılmaktadır. Yeni metniyle 75 nci madde, Müttefik Hükümetlerin, uyruklarının hakları üzerinden bulundukları çok önemli bir ödün [tâviz] niteliğindedir. Türk Temsilci Heyetinin de, İzmir yangınından zarar görmüş Müttefik uyruklarının, göz önünde tutulmaya çok değen durumlarını dikkate alması yerinde olacaktır*.

M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold ile General Pellé'nin sözlerine katıldığını söyledi. Bütün Hükümetler, zorunluluk durumu (*force majeure*) olaylarını dikkate alırlar; Türk Hükümeti, Müttefiklerin dayanışma içinde öne sürdükleri istemin yerine getirilmesinin hakgözetirlik gereği olduğunu görmezlikten gelemez.

* 1924 Türkçe çevirisinde, General Pellé'nin bu sözleri yerine, kendisinden sonra konuşan M. Montagna'nın sözleri basılmıştır. (S.L.M.)

İSMET PAŞA, İngiliz Temsilci Heyetince açıklanan isteği göz önünde tutacak bir mektubun metnini, Müttefik Temsilcileriyle görüş birliği içinde kararlaştırmağa hazır olduğunu bildirdi.

Madde 76.

76 ncı maddenin konusu olan sorun, ikinci 76 ncı (76 *bis*) maddede ele alınmakta olduğundan, 76 ncı madde metinden çıkartıldı.

Madde 77.

Hakemlik Karma Mahkemesi konusunda Türk Temsilci Heyetinin öne sürmüş olduğu çekince [ihtirazî kayıt] dışında, 77 nci madde uygun bulundu.

Madde 78.

ZEKÂİ BEY, 78 nci maddeyi, bir yandan yalnız İngiltere, Fransa ve İtalya ile, öte yandan da Türkiye'ye uygulanması şartıyla, kabul ettiğini bildirdi. Gerçekten, uyruklarınca öne sürülen istemleri tasfiye etmek üzere, savaştan önce, Türk Hükümetiyle görüşmelere girişmiş bulunan Devletler, yalnız bu Devletlerdi. Öteki Müttefik Devletler, böyle bir durumda bulunmamaktaydılar. Her türlü anlam karışıklığını önlemek üzere, 78 nci maddenin hangi Devletlere uygulanacağını açıkça belirtmekte yarar vardır.

M. DİAMANDY, genel olarak, Türk Hükümetinin, değil yalnız bu konuda, fakat ticaret rejimine ilişkin olarak da, Müttefik Devletler arasında yapmaya çalıştığı ayırım gözetici işlemde bulunma isteğinin, Türkiye'ye çıkar sağlayamayacağını belirtti. Türkiye, görüşmeler boyunca, eşit düzeyde işlem görmek için direnmeye ara vermemiş olduğundan, böyle bir iddia daha da garip kaçmaktadır. Romanya Hükümeti, bağıtlı Devletler arasında işlem görme eşitsizlikleri konulmasını kabul edemez. 78 nci maddedeki hükmün, gerçekte, yalnız birtakım Devletleri ilgilendirdiği iddiasına gelince, böyle bir iddia geçerli olamaz; böyle bir madde kimi Devletlere uygulanamazsa, bu Devletlerin bu maddeden yararlanamayacakları açıkça bellidir; yararlanmaya kalkarlarsa, yersiz istemleri reddedilecektir.

ZEKÂİ BEY, Türk Hükümetinin, kendisi ile bağıtlanan Devletler arasında fark gözetici bir rejim kurmak niyetinde hiç de olmadığını belirtti. Şimdi görüşülen konuda, Türk Temsilci Heyeti, yalnız, durumun koşullarını göz önünde tutmayı düşünmüştür. Söz konusu hükümlerden yararlanma isteğinde yalnız İngiltere, Fransa ve İtalya bulunabileceklerine göre, metne genel bir nitelik vermekte hiç bir yarar da yoktur. Başlıca Müttefik Devletler 73 ncü maddenin yalnız Romanya'ya, Yunanistan'a ve Sırp-Hırvat-Sloven Devletine uygulanabilecek biçimde kaleme alınmasını kabul etmişlerdir. Böyle bir kaleme alışın yararı, her türlü anlam karışıklığını ve yanlış anlamaları önlemektir.

M. YOVANOVİTCH, M. Diamandy'nin öne sürdüğü görüşlere katılmaktadır. 78 nci maddenin Türk Temsilci Heyetince istenildiği üzere kaleme alınışı, Müttefik Devletler arasında, kabul edilmez ayırımlar gözetmektedir. Bu maddeye, bağıtlı bütün Devletlere aynı hakları tanıyan bir biçim verilmesi gereklidir.

M. VENİSELOS, Zekâi Bey'in, 73 ncü maddeye ilişkin olarak öne sürdüğü

kanıtın geçerli olmadığını söyledi; gerçekten, bu madde, zorunlu olarak, yalnız, bir yandan Romanya, Yunanistan ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ile, öte yandan Türkiye'yi ilgilendirebilir: Çünkü, istilâ, yalnız bu Devletlerin ülkelerini kaplamıştı. M. VENİSELOS da, öne sürülmüş görüşleri dikkate alıp, daha az sert bir metin bulunması gerekeceği kanısındadır.

ZEKÂİ BEY, tartışılmakta olan hükümden, yalnız savaştan önce görüşmelere girişmiş bulunan Devletlerin yararlanabileceklerini açıkça belirtecek, yeni bir metin bulunmasının güç olmadığını söyledi. İktisat uzmanları, bu yönde bir metin kaleme alabileceklerdir.

M. BARGETON, öne sürülmüş bulunan görüşlerin, daha önce de uzmanlara sunulmuş olduğunu belirtti; uzmanlar, en iyi niyetlerine rağmen, şimdi Komiteye sunulmuş bulunan metinden başka bir metne varamamışlardır.

M. VENİSELOS, maddenin, yalnız, savaştan önce aralarında görüşmelere girişilmiş bulunan Devletlere uygulanacağının belirtilmesiyle, herkesin görüşünün dikkate alınmış olacağını sanmaktadır.

ZEKÂİ BEY, maddenin iktisat uzmanlarına gönderilmesini kabul etmektedir; şu şartla ki, bu maddenin uygulanmasının Türkiye'ye yükleyebileceği yükümlerin, Osmanlı İmparatorluğuna ardıl [halef] olan Devletler arasında hangi şartlarla bölüştürülmesinin uygun olacağını incelemeğe, maliye uzmanları da çağrılsınlar. İki sorun birbiriyle bağımlıdır; şu var ki, ikinci sorun özellikle maliye uzmanlarının yetki alanına girmektedir.

M. VENİSELOS, Türk iddialarının reddedileceği anlamına gelmekteyse, bu sorunun maliye uzmanlarına gönderilmesini kabul etmektedir. Gerçekten, borcun bölüştürülmesi ilkesi kabul edilmiş bulunmaktaysa da, Osmanlı bütçesinde olabilecek açıkların bölüştürülmesi ilkesi, hiç de kabul edilmiş değildi.

HASAN BEY, şimdiki durumla ilgili istemlerin değil, fakat, savaştan önce yapılmış eylemler yüzünden eski Osmanlı İmparatorluğuna yöneltilmiş istemlerin söz konusu olduğu cevabını verdi. Bu bakımdan tanınabilecek olan borçlar, 1914 yılından önceki bir döneme uzamakta ve ardıl [halef] Devletler arasında bölüştürülecek borcun bir unsurunu meydana getirmektedirler.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetince savunulan ilkeyi hiç de kabul etme eğiliminde olmadığını söyledi; bu ilke, kesinlikle kabul edilemez. Türk Temsilci Heyeti, Osmanlı İmparatorluğunun başlıca ardılı olarak, başlıca alacakları da elinde tutmakta olduğunu unutmaktadır; Türk Temsilci Heyeti, bu alacakların bölüştürülmesinden söz etmemektedir.

ZEKÂİ BEY, Türkiye'nin, bu borçtan kendisine düşebilecek payı kabul ettiğini, fakat ardıl öteki Devletlere düşmesi gerekecek payı üzerine almayı reddettiğini söyledi.

Tartışmada ortaya çıkan sorunları incelemekle, iktisat uzmanlarının görevlendirilmeleri kararlaştırıldı. Bu konuya ilişkin olarak ortaya çıkabilecek maliye sorunları, maliye uzmanlarınca incelenecektir.

Madde 81.

81 nci maddenin yeni metni uygun bulundu.

Komite, ticaret rejimine ilişkin Sözleşmenin incelenmesine geçti.

Türkiye'de ticaret rejimine ilişkin Sözleşme.

Başlık.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, Sözleşmenin, "Türkiye ile Müttefik Devletler arasında Ticaret Sözleşmesi" biçiminde adlandırılmasını istediğini bildirdi. Bu gibi senetleri adlandırmada genellikle kullanılan başlık da budur.

M. MONTAGNA, bu senede, yalnız, "Ticaret Sözleşmesi" başlığının verilmesinin yeterli olacağını sanmaktadır. Sözleşmenin Önsözü (*Préambule*) bağıtlı Devletlerin hangileri olduğunu açıkça göstermektedir.

Bu yolda karar verildi.

Önsöz.

Önsöz'de, bağıtlanma gerekçelerinden birincisinin metinden çıkartılması, ikincisinde de, Türk Temsilci Heyetinin istediği gibi, "hukuk" yerine "*Devletler hukuku*" denilmesi kararlaştırıldı.

Madde 1.

HASAN BEY, Konferansın ilk döneminde, 1 nci maddenin metinden çıkartılarak, Barış Andlaşmasına konulmasının kararlaştırılmış olduğunu hatırlattı. Bu çıkartmanın nedeni şudur: Ticaret Sözleşmesi belirli bir süreyle sınırlı iken, Kapitülasyonların kesinlikle sona erdiğinin hükme bağlanması gerekmektedir.

1 nci maddenin çıkartılmasına karar verildi.

Madde 2.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, maddeyi sona erdiren "*ve bunlar Türk parasıyla ödenebilecektir*" sözlerinin metinden çıkartılmasını istemekte olduğunu bildirdi. Böyle bir belirtme, vergilerin kâğıt para ile ödeneceğini açıkça öngören 3 ncü maddeyle aynı şeyi söylemektedir.

M. NOGARA, 1 Eylül 1916 tarifesinin gerçekten Türk parasıyla ödenebileceğinin kararlaştırılması şartıyla, söz konusu kelimelerin metinden çıkartılmasını kabul ettiğini bildirdi.

HASAN BEY, bu bakımdan hiçbir güçlük görmemektedir; çünkü, 1 Eylül 1916 tarifesi, her madde için, vergilerin hangi parayla ödeneceğini göstermektedir. Müttefik Temsilci Heyetlerinin amaçları, vergilerin altın parayla ödenmesinin istenmesini önlemektedir. Türk gümrükleri, hiç bir zaman, ödemelerin altınla yapılmasını istememişlerdir.

M. MONTAGNA, Müttefik Temsilci Heyetleri adına, Türk Temsilcisinin bu sözlerini senet saydığını söyledi; Türk Temsilci Heyetinin bu sözlerinden, vergilerin Türk parasıyla ödeneceği sonucu çıkmaktadır.

Bu koşullar altında, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği metin kabul olundu.

Madde 3.

HASAN BEY, Müttefiklerin metnindeki 15 Aralık 1922 tarihi yerine, Türk

Temsilci Heyetinin, 1 Mart 1923 tarihini koymuş olduğunu belirtti. Bu değişikliğin nedeni şudur: Eski tarife, Türkiye'de, artık yürürlükte değildir; bu arada, eskisinden daha ılımlı yeni bir tarife yürürlüğe konmuştur.

Bu sorunun uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

M. MONTAGNA, bir önceki maddede yapılan değişikliğin doğal sonucu olarak, aynı fıkrada, "*Türk parasıyla*" yerine, "*Türk kâğıt parasıyla*" denilmesini istedi.

Bu yolda karar verildi.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, 2 nci paragrafta, 8 katsayısı yerine 9 katsayısını koymuş olduğunu açıkladı. Bu değişiklik, Konferansın ertelenmesinden önce, Müttefik Temsilci Heyetlerince kabul edilmişti.

Türk değişikliğinin benimsenmesi, ilke olarak, kabul edildi.

M. MONTAGNA, 3 ncü maddenin öteki hükümleri bakımından, Müttefiklerin tasarıyla Türk karşı-teklifleri arasında önemli ayrılıklar olmadığını belirtti. Bununla birlikte, M. MONTAGNA, metnin bir genel elden geçirme gerektirdiğini düşünmektedir; bu işle, iktisat uzmanları görevlendirilecektir.

HASAN BEY, tarafların, ilkeler üzerinde görüş birliğine varmış bulunduklarını, uzmanların, yalnız, biçim sorunuyla uğraşacaklarını söyledi.

Kambio ortalamalarının nasıl hesaplanacağı konusunda, HASAN BEY, aylık ortalamalar yerine, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği gibi, üç aylık ortalamaların alınmasının bütün bağıtlı Devletlerin yararına olacağını düşünmektedir. Gümrük tarifelerini her ay değiştirme amacıyla gözden geçirmek, sakıncalı olacaktır.

Bu değişiklik teklifi kabul edilerek, maddenin tümü, incelenmek üzere, uzmanlara gönderildi.

Madde 4.

HASAN BEY, 4 ncü maddenin Müttefiklerce düzenlenmiş metnine, Türk Temsilci Heyetince eklenen 2 nci paragrafın, ilk Fransız tekliflerinde daha önce bulunduğunu belirtti. 1 nci paragraf, yurttan mal çıkartmaya [ihracata], 2 nci paragraf ise, yurda mal sokmaya [ithalâta] ilişkindir.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği 2 nci paragrafın açık anlamlı olmadığını ve 1 nci paragrafın kapsamına ek bir şey getirmediği kanısındadır.

HASAN BEY, bu paragrafın gereksiz olmadığını, uygulama bakımından belirli ölçüde bir yararı bulunduğunu düşünmektedir.

M. MONTAGNA, 1 nci paragrafın şu biçimde kaleme alınmasını teklif etti: "*Ulusun beslenmesi için vazgeçilmez kaynakları ve ulusun ekonomik çabalarını korumak.*" Böylece, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü istek dikkate alınmış olacaktır; buna karşılık, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği 2 nci paragraf çıkartılacaktır.

Bu yolda karar verildi.

General PELLÉ, 1 nci maddedeki, "beslenmesi için" teriminin garipliğine dikkati çekti.

Yazı Komitesinin, metin yeniden kaleme alınırken, General Pellé'nin bu görüşünü göz önünde tutması kararlaştırıldı.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetince eklenen ve Devlet tekellerinin

yaratılmasını ya da bunların geliştirilmesini saklı tutan 8 nci paragrafın, Müttefik Temsilci Heyetlerince kabul olunduğunu bildirdi.

Konferansın gündemi.

General PELLÉ, Maliye Sorunları Komitesinin, bir gün sonra, başka bir deyimle Çarşamba günü, toplanmasını istedi. Hemen yarınki tarihi teklif edemeyişinin nedeni, son oturumda Maliye Komitesine gönderilmiş bulunan maddelerin kaleme alınması işinin henüz pek ilerlememiş olmasıdır. General PELLÉ, bu maddelerin bir gün sonraki oturumda incelebilmeleri için, uzmanların ellerinden geleni yapmalarını önemle rica etti.

Osmanlı Devlet Borcu kuponlarının ödenmesinde verilecek para.

Bu konuda, General PELLÉ, uzmanların görevini kolaylaştırmak üzere, öze (esasa) ilişkin pek kısa bir görüş öne süreceğini söyledi. General PELLÉ'nin öğrendiğine göre, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] kuponlarının ödenmesinde verilecek paranın cinsine ilişkin olarak, Maliye Komitesinin son toplantısında, Müttefik Temsilci Heyetlerince yapılmış konuşmaların gerçek anlamı ve kapsamı üzerinde, kimi uzmanlar, duraksamalara düşer görünmüşlerdir. Bunun gibi, Türk basınında da, Müttefik Temsilci Heyetlerinin bu sözlerine ilişkin olarak, doğru olmayan bilgiler yayınlanmıştır. İstanbul gazeteleri, 2 Mayıs oturumuna ilişkin olarak, aşağıdaki gibi haberler vermişlerdir: "İkinci Komitenin oturumunda, General Pellé, bize Osmanlı Devlet Borcu sözleşmelerini geçerli saydırmak için direnmiştir; bu ise, faizleri, Türkiye'ye altın olarak ödettirmek anlamına gelmektedir. Türk Temsilci Heyeti, haklı gösterilemeyecek bu gibi zorlamaları kesinlikle reddetme kararındadır." Bu gibi haberler baştan aşağı yanlıştır ve kamu oyunda, duruma ilişkin olarak, ancak yanlış izlenimler yaratabilir. General PELLÉ, Maliye Komitesinin bir önceki oturumunda, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, Türk Devleti ile alacaklıları arasında var olan özel sözleşmeleri, Barış Andlaşmasının, ne hukuk ne de uygulama açısından, hiç bir biçimde değiştiremeyeceğini kesinlikle ve dirençle belirtmiş olduklarını hatırlattı. Böyle olunca, Barış Andlaşmasının kaleme alınışını, ödemede verilecek paranın cinsine ilişkin olarak, sonradan alınacak bir karara bağlamak söz konusu olamaz.

General PELLÉ, İsmet Paşa'dan, Müttefik Temsilci Heyetlerinin değiştirmeleri kesinlikle olanaksız bulunan bu görüşünü göz önünde tutmasını ve uzmanlarına, tartışılmakta olan maddelerin, yürürlükteki özel sözleşmeleri tümüyle dikkate alacak biçimde yazılması için gerekli yönergeleri [tâlimatı] vermesini rica etmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, General Pellé'nin bu sözlerine tümüyle katılmakta olduğunu bildirdi.

Gerçekten, borç senetlerini ellerinde bulunduranların kararnamelerden ve borçlanma sözleşmelerinden doğan haklarını, Andlaşmanın bir hükmü ile kısıtlamaya Hükümetlerin hakları olmaması, İngiliz Temsilci Heyetince, bir temel ilke sayılmaktadır. İngiliz Temsilci Heyeti, böyle bir hükmün, hakgözetirliğe ve adalete uygun düşeceği kanısındadır.

Öte yandan, İngiliz Temsilci Heyeti, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara, bugün malik olmadıkları hakları, Andlaşma ile vermek iddiasında da değildir.

Bu durumda, gerek kambio parası bakımından, gerekse herhangi bir konuyla ilişkin olarak, borç senetlerini ellerinde bulunduranların haklarını ve ayrıcalıklarını ne azaltacak ne de çoğaltacak bir metin kabul etmek uygun olacaktır.

M. MONTAGNA, General Pellé ile Sir Horace Rumbold'un öne sürdükleri görüşlere katılmaktadır.

İSMET PAŞA, Temsilci Heyetleri arasında karşılıklı görüşlerin öne sürüldüğü sırada, bu sorunun hukuk bakımından nasıl göründüğüne pek önem vermemekte olduğunu her zaman belirtmiş bulunduğunu söyledi. Türk Hükümetini ilgilendiren şey, üzerine alacağı borcun, yeteneklerini aşıp aşmadığını kestirebilmek için, ne ödemesi gerekeceğini kesinlikle bilmektir. Kambio parasının seçiminin nasıl bir çözüme bağlanacağı, bu sorunun son derece önemli unsurlarından biridir.

İSMET PAŞA, bu sorunun çözümlenmesini, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla ileride görüşmelere ertelemenin, hiç de uygun bir çözüm yolu olmadığı kanısındadır. İSMET PAŞA, bu sorunu, yetkilerine dayanarak, Konferansın çözüme bağlanmasını üstün tutmaktadır. Böylece, Türkiye, Barış Andlaşmasını imzalarken, ödemeyi yükümlendiği para tutarını da bilmiş olacaktır. Bu, Türk Temsilci Heyetinin en büyük önemi verdiği bir noktadır.

General PELLÉ, karşı karşıya bulunan tezlerin, ilk bakışta göründüğü kadar, birbirinden uzak olmadığını sanmaktadır. Türk Temsilci Heyeti olanaklarını aşan yükümler altına girmemek isteğindedir. Müttefik Temsilci Heyetleri, yetkilerine girmeyen bir sorunu çözümleme durumunda olmadıkları kanısındadırlar. Türkiye'nin ödemesi gereken para, kendisiyle alacaklıları arasında yapılmış sözleşmelerden ve konkordatolardan doğmaktadır. Hukuk açısından, bu senetlerin gözden geçirilerek değiştirilmesi, yalnız, bunları yapanları ilgilendirmektedir. Müttefik Temsilci Heyetleri, Türkiye'nin yeni bir yüküm altına girmemesini kabul etmektedirler; ancak, Hükümetler için, taraf olmadıkları sözleşmelerde değişiklikler yapmak olanağı yoktur.

İSMET PAŞA, böyle bir çözümün, Andlaşmanın yürürlüğe konuluşu ile yeni sözleşmelerin yapılması arasındaki süre boyunca geçecek dönemde, Türkiye'nin, üzerine alacağı yükümleri bilememesi sonucunu vereceği kanısındadır.

General PELLÉ, bu görüşü paylaşmamaktadır; çünkü, borçların tutarı yürürlükteki sözleşmelerde saptanmış bulunmaktadır.

İSMET PAŞA, şimdiki sözleşmeler yürürlükte kalırsa, Türkiye'nin üzerine alacağı borçların ezici ağırlıkta olacağı cevabını verdi. Bu yüzden, Türk Temsilci Heyeti, bu sorunun Konferansça çözüme bağlanmasına önem vermektedir.

General PELLÉ, Konferansda hiç bir alacaklı vekilinin bulunmadığını, bu yüzden de, Konferansın bu sorunu tartışmaya yetkisi olmadığını belirtti.

İSMET PAŞA, bu güçlüğü aşmak için, uygulama değerinde olan bir yol bulunabileceği kanısındadır.

General PELLÉ, bu konuda, hiçbir vakit, bir yüküm altına girmediğini bildirmeği gerekli gördü.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın, 8 Mart tarihli notasında, Türk

Hükümeti ile alacaklıları arasındaki her türlü uzlaşmanın, Konferansın yetkileri dışında kaldığını kabul etmiş olduğunu hatırlattı. Sir Horace RUMBOLD, bu notanın, bu sorunla ilgili parçasını okudu:

"Borçların faiz ve amortismanlarının hangi para ile ödeneceğine ilişkin olan malî hükümlerin (I) sayılı Ek'ini açıklayıcı not, önemli iki nedenle tasarıdan çıkartılmıştır:

" . . . .

"2. Yukarıda birçok vesile ile belirtildiği üzere, Türk Hükümetinin alacaklıları ile ilişkileri özel bir nitelikte olduğundan, bu gibi hükümlerin uluslararası bir belgede pek de yeri olmasa gerektir."

İsmet Paşa'nın öne sürdüğü görüş, bu ikinci paragrafla tam çelişkiye düşmektedir.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, olanaklarını aşan yükümler altına giremeyeceğini yeniden belirtti. Bu sorunun, Barış Andlaşmasında çözüme bağlanması, tarafların en büyük ölçüde yararına olacaktır.

M. MONTAGNA, bu sorunun çözüme bağlanması için girişilmesi gerekecek görüşmelerin sonu gelmez biçimde uzayıp gidebileceğini düşünmektedir. Borç senetlerini ellerinde bulunduranlardan, temsilciler göndermelerini istemek gerekecek ve hiç şüphesiz çok uzayacak görüşmelere girişmek zorunlu olacaktır. M. MONTAGNA, bu sorunu uzmanlara göndermeği ve onların, karşı karşıya bulunulan görüşleri dikkate alacak bir formül araştırmakla görevlendirilmelerini teklif etti.

General PELLÉ, bu sorunun uzmanlara gönderilmesini, ancak şu şartla kabul etmektedir: Uzmanlar aynı zamanda, hem Türk Hükümetinin yeni hiç bir yüküm altına girmediğini, hem de, öte yandan, yürürlükteki sözleşmelere hiç bir halel verilmeyeceğini dikkate almalıdırlar.

İSMET PAŞA, sorunun uzmanlara, şartlar koşulmadan gönderilmesini kabul etmektedir; çünkü, anlaşmazlığın temelinde de, General Pellé'nin öne sürmüş olduğu çekinceler [ihtirazî kayıtlar] yatmaktadır.

M. MONTAGNA, uzmanların, yürürlükteki sözleşmelerin saklı tutulduğu ilkesini dikkate alarak, bu sorunu, aralarında incelemekle görevlendirileceklerini bildirdi.

Oturuma saat 12.45 de son verildi.

(5) SAYILI TUTANAĞA EK

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ TOPLANTISI

İktisat uzmanları, Müttefikler tasarısının 72 nci maddeden 81 nci maddeye kadar olan maddelerini inceledikten sonra, metinleri ekli maddelerin kabulünü, aşağıdaki görüşler saklı kalmak üzere, salık vermek bakımından anlaşmaya varmışlardır:

Madde 73.- (1) Yunan uzmanı, bu maddeyi, 72 nci maddede aynı araştırma usulü öngörülmek şartıyla, kabul edebilecektir.

(2) Türk uzmanları, Romanya ile Sırbistan'a karşı, bu yükümün kabulünü, Yunanistan'ın da aynı yükümü kabul etmesi şartına bağlamaktadır.

Romen ve Sırp uzmanları, Yunanistan bu yükümü kabul etmezse – karşılıklı olmasını kabul ettikleri – bu yükümü, Türkiye'nin kendilerine karşı üzerine almasını Romanya ile Sırbistan'ın istemekte gene de haklı olduklarını belirtmişlerdir.

(3) Türk uzmanları, ilk fıkrada, "*paraları, senetleri ve değerli kâğıtları da kapsamak üzere*" sözlerinin metinden çıkartılmasını istemektedirler.

(4) İkinci fıkraya ilişkin olarak Romen uzmanları, Yunan ordularının ve yönetiminin eylemleri yüzünden Romanya'ya hiç bir borç yükletilmemesini istemektedirler.

Madde 75.- İngiliz uzmanı, 1922-1923 malî yılına ilişkin kabulünü, 1922-1923 malî yılına ilişkin vergi ve resimlerin alınmasında İzmir yangını yüzünden uğranılmış kayıpların dikkate alınacağını belirten bir hükmün kabulüne bağlamaktadır.

Öteki Temsilci Heyetlerinin uzmanları da bu isteğe katılmışlardır.

Madde 77.- Türk uzmanları, Türk Temsilci Heyetinin, Hakemlik Karma Mahkemesine verilecek ad ile, bu Mahkemenin kuruluşu konusunda bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürmüş bulunduğunu hatırlattılar*.

Madde 78.- Türk uzmanları, bu maddeyi, ancak İngiltere, Fransa ve İtalya'ya ilişkin olarak kabul etmektedirler.

Yunan, Romen ve Sırp uzmanları, bu maddenin ilk bölümünde yazılı bulunan

* Bu cümle 1924 Türkçe çevirisinde yoktur. Onun yerine, yanlışlıkla, bir sonraki (78 nci) maddenin metni basılmıştır. (S.L.M.)

hükümlerin – kendilerini de yalnız bu hükümler ilgilendirmektedir – Yunanistan'a, Romanya'ya ve Sırbistan'a uygulanmasını istemektedirler.

Madde 72

İşbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde Türk egemenliği altında kalmış bir ülkede bugün de bulunup kimliği ortaya konulabilecek olan ve 29 Ekim 1914 tarihinde Müttefiklerin uyruğu olan kimselere ait mallar, haklar ve çıkarlar, bulundukları durumlarıyla, derhal hak sahiplerine geri verilecektir.

Karşılık olarak, 29 Ekim 1914 tarihinde Müttefik Devletlerin egemenliği ya da koruyuculuğu altına konulmuş ülkelerde ya da Balkan Savaşlarından sonra Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak bugün sözü geçen Devletlerin egemenliği altına konulmuş ülkelerde bulunup da Türk uyruklarına ait olan mallar, haklar ve çıkarlar, derhal hak sahiplerine geri verilecektir. İşbu Andlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış ülkelerde bulunan ve Müttefik Devletler makamlarınca tasfiye konusu yapılmış ya da başka herhangi olağanüstü tedbirler uygulanmış Türk uyruklarına ait olan mallar, haklar ve çıkarlar konusunda da bu hüküm uygulanacaktır.

İşbu Andlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış bir ülkede bulunup, Osmanlı Hükümetince uygulanan kural-dışı [istisnaî] bir savaş tedbirine konu olduktan sonra, bu ülkede yetkilerini (otoritesini) kullanan Bağıtlı Yüksek Tarafların şimdi elinde bulunan mallardan kimliği ortaya konulabilecek olanlar, bulundukları durumlarıyla, meşru maliklerine geri verilecektir. Bu ülkede yetkilerini (otoritesini) kullanan Bağıtlı Yüksek Tarafça tasfiye edilmiş taşınmaz mallar konusunda da aynı işlem yapılacaktır. Özel kişiler arasında bunlar dışında kalan istemler, yetkili yerel [mahallî] mahkemelere sunulacaktır.

Madde 72 *bis*

72 nci maddenin 1 nci ve 2 nci fıkralarındaki hükümleri yürürlüğe koymak için, Bağıtlı Yüksek Taraflar, en hızlı bir yönetim süreci uygulayarak, maliklerin rızası olmaksızın konmuş olabilecek her türlü yükümlerden ya da yararlanma haklarından arınmış olarak, maliklere mallarını, haklarını ve çıkarlarını geri verdireceklerdir. Malları, hakları ve çıkarları, bu geri verdirmeyi yaptıracak olan Hükümetten, dolaylı ya da dolaysız olarak edinmiş olan ve bu geri vermeden zarara uğramış bulunabilecek üçüncü kişilerin zararlarını gidermekle, geri verdirmeyi yaptıran Hükümet yükümlü olacaktır.

Bütün öteki durumlarda, zarar-giderimde bulunmaları gerekenlere karşı, zarara uğramış üçüncü kişilerin dâva açma hakları olacaktır.

Bu amaçla, Bağıtlı Yüksek Taraflarca düşman mallarına, haklarına ve çıkarlarına ilişkin olarak, alınmış bütün kullanım (geçirim) işlemleri ya da başka olağanüstü savaş tedbirleri – henüz tamamlanmamış bir tasfiye söz konusu ise – derhal kaldırılacak ve durdurulacaktır. İstemde bulunan maliklerin malları, hakları ve çıkarları – bunların sahipleri belli olur olmaz – derhal geri verilerek, bu istemler yerine getirilecektir.

Geri verilmesi 72 nci maddede öngörülen mallar, haklar ve çıkarlar, işbu

Andlaşmanın imzası tarihinde Bağıtlı Yüksek Taraflardan birinin yetkili makamlarınca tasfiye edilmiş bulunursa, bu bağıtlı taraf, tasfiye tutarını, malların, hakların ya da çıkarların maliklerine ödeyerek, geri verme yükümünden aklanmış [ibra edilmiş, kurtulmuş] olacaktır. Malikin başvurması üzerine, Hakemlik Karma Mahkemesi, tasfiyenin haklı bir değeri tutturacak koşullar altında yapılmamış olduğu kanısında bulunursa, bu Mahkeme, taraflar anlaşamazlarsa, tasfiyeden elde edilen geliri, hakgözetirliğe uygun göreceği ölçüde arttırabilecektir. Söz konusu mallar, haklar ve çıkarlar, malikleriyle yapılmış anlaşmadan ya da yukarıda öngörülen Hakemlik Karma Mahkemesinin kararından sonra iki ay içinde ödeme yapılmamışsa, geri verilecektir.

Madde 73

Bir yandan Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, ve öte yandan Türkiye, Türkiye ülkesinde ve karşılıklı olarak, Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ülkelerinde, ordularınca ya da yönetim makamlarınca alınmış, haczedilmiş ve geçici olarak elkonulmuş olup da, şimdi de bu ülkede bulunan (paraları, senetleri ve değerli kâğıtları da kapsamak üzere) her türlü taşınır malların kendi ülkelerinde aranmasını ve bulunanların geri verilmesini, gerek uygun düşen yönetim tedbirleri alarak, gerekse bunlara ilişkin bütün belgeleri teslim ederek, kolaylaştıracaktır.

Bu araştırma ve geri verme, Almanya, Avusturma-Macaristan ve Bulgaristan ordularınca ve makamlarınca, Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ülkesinde haczedilmiş ya da geçici olarak elkonulmuş ve Türkiye'ye ya da Türk uyruklarına geçirilmiş mallarla, Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ordularınca Türk ülkesinde elkonularak ya da haczedilerek Yunanistan'a, Romanya'ya ya da Sırp-Hırvat-Sloven Devletine ya da bunların uyruklarına geçirilmiş mallar için de uygulanacaktır.

Bu araştırmalara ve geri vermelere ilişkin istemler [dilekçeler], işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde sunulacaktır.

Madde 74

(Çıkartılmıştır.- Bakınız, Madde 72 ve 72 *bis*).

Madde 75

1922-1923 malî yılından önceki malî yıllar için, Müttefiklerin uyruklarından ya da bunların mallarından, Müttefikler uyruklarının ve mallarının 1 Ağustos 1914 de yararlandıkları statü uyarınca bağlı kılınmamış bulundukları hiç bir vergi, resim ya da ek-resim (ek-vergi) alınmayacaktır.

1922-1923 malî yılından önceki malî yıllar için, 15 Mayıs 1923 den sonra para alınmış bulunuyorsa, işbu Andlaşma yürürlüğe girer girmez, bu paralar hak sahiplerine geri verilecektir.

15 Mayıs 1923 den önce alınmış paralar için hiç bir başvurmada bulunulamayacaktır.

Madde 76

(Çıkartılmıştır.- Bakınız, Madde 72 *bis*)

Madde 77

72 nci maddeden 76 ncı maddeye kadar olan maddelere dayandırılacak istemlerin ve dâvaların, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konuluşundan başlayarak yetkili makamlara altı ay içinde ve, anlaşmaya varılamazsa, Hakemlik Karma Mahkemesine onsekiz aylık bir süre içinde sunulmuş olmaları gerekmektedir.

Madde 78

İşbu Kesimin kapsadığı hükümler, 1 Ağustos 1914 tarihinden önce, öteki Bağıtlı Tarafların Hükümetlerince ya da bunların uyruklarınca, mallarına, haklarına ve çıkarlarına ilişkin olarak, Osmanlı Hükümetine karşı öne sürülmüş istemlere ve açılmış dâvalara hiçbir şekilde halel getirmeyecektir. Bu istemler ya da dâvalar Türk Hükümetine ve öteki Bağıtlı Tarafların Hükümetlerine karşı, Kapitülasyonlara son verilmiş olduğu göz önünde tutularak, aynı koşullar içinde yürütülecektir.

Madde 81

İşbu Andlaşma uyarınca Türk kalan topraklarda, Almanya'ya, Avusturya'ya, Macaristan'a ve Bulgaristan'a ya da bunların uyruklarına ait olup da, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden önce Müttefik Hükümetlerce elkonulmuş ya da işgal edilmiş olan mallar, haklar ve çıkarlar, bu Hükümetlerle Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan Hükümetleri ya da ilgili uyrukları arasında anlaşmaların (düzenlemelerin) yapılmasına kadar, Müttefik Hükümetlerin elinde kalacaktır. Bu mallar, haklar ve çıkarlar tasfiye edilmişlerse, yapılmış tasfiyelerin geçerli olduğu doğrulanmıştır.

İşbu Andlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan ülkelerde, Almanya'ya, Avusturya'ya, Macaristan'a ve Bulgaristan'a ya da bunların uyruklarına ait malları, hakları ve çıkarları, söz konusu ülkelerde yetkilerini kullanan Hükümetler, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konuluşundan başlayarak bir yıl içinde, tasfiye edebileceklerdir.

Daha önce yapılmış ya da yapılmamış olsun, tasfiyelerden elde edilen para, tasfiye edilmiş mallar Almanya, Avusturya, Macaristan ya da Bulgaristan Devletlerinin mülkiyetinde ise, ilgili Devletle yapılmış Barış Andlaşmasının kurmuş olduğu Onarımlar Komisyonuna [Tâmirat Komisyonuna, *la Commission des Réparations*] ödenecektir. Tasfiye edilen mallar özel kişilerin ise, tasfiyeden elde edilen para, doğrudan doğruya malların sahiplerine ödenecektir.

İşbu maddenin hükümleri Osmanlı anonim ortaklıklarına [şirketlerine] uygulanmayacaktır. Türk Hükümeti, işbu maddede öngörülen tedbirlerden hiçbir biçimde sorumlu olmayacaktır.

(6) SAYILI TUTANAK

10 MAYIS 1923, PERŞEMBE OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. PAYNE, RYAN, MALKİN, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GALLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY, NUSRET BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

M. MONTAGNA, uzmanlara gönderilmiş sorunların incelenmesine bu oturumda girişilmiş olmasını istemekteydi. Üzülerek söylemek gerekir ki, uzmanlar, raporlarını, Komiteye verememişlerdir. Bu gecikmenin başlıca nedeni, sorunların, onlara, Temsilci Heyetlerince bu konuda yeterli ölçüde görüş öne sürülmeksizin gönderilmiş olmasıdır. Gelecekte, bu tecrübenin göz önünde tutulması ve çeşitli maddelerin uzmanlara gönderilmesinden önce, iyice incelenmesi yerinde olacaktır.

Komite, yeniden, Ticaret Sözleşmesinin incelenmesine girişti.

Ticaret Sözleşmesi.

Madde 5.

HASAN BEY, 5 nci maddenin yalnız Devletçe alınan vergi ve resimlerle değil, aynı zamanda yerel [mahallî] makamlarca alınan vergi ve resimlerle de ilgili olduğunu belirtti. Oysa, Türk Hükümeti için, bu makamların, gerek yurda sokulan, gerekse yurt içinde üretilen mallara harcama (tüketim) vergileri ya da yurtiçi gümrük vergileri (*octroi*) koymalarını önlemeyi yükümlenme olanağı yoktur.

Kanun, bu konuda, yerel makamlara açıkça belirtilmiş yetkiler vermektedir; Türk Hükümetinin bunları değiştirmeğe hakkı yoktur.

Türk Temsilci Heyeti, Devletçe konulan vergiler için, 5 nci madde hükümlerini kabul etmektedir; Türk Temsilci Heyeti, yurda sokulan [ithal edilen] mallar için, hem gümrük vergileri, hem de Devletçe alınan harcama (tüketim) iç vergi ve resimleri konusunda, ençok gözetilen ulus işlemi [en fazla müsaadeye mazhar millet muamelesi] yapmayı da yükümlenebilir. Yerel makamlarca alınması kararlaştırılan vergilere gelince, Türk Hükümeti, her halde, bu konuda bir yüküm altına girme olasılığını, ancak bağıtlı Devletler kendisine karşılıklı işlemde bulunmayı [mütekabiliyet] kabul ederlerse, düşünebilir. Şuna da şüphe yoktur ki, yerel makamların harcama (tüketim) vergileri ya da yurtiçi gümrük vergileri koyma hakları, onlara, vergilendirilmiş ürünlerin kökenine [menşeine] göre ayırım gözetici işlem yapma hakkını vermemektedir. Kökeni ister yerli olsun, isterse yurda bir bağıtlı Devletten getirilmiş olsun, bütün mallara aynı tarifeler eşitlik içinde uygulanacaktır.

General PELLÉ, yerel ya da başka her türlü vergiler konusunda, malların kökenine göre hiç bir ayırım gözeticilik yapılmayacağını anlamaktadır.

Kaldı ki, bir mal gümrükten geçer geçmez, ilk uyrukluğunu yitirerek, bir bakıma, gideceği ülkenin uyrukluğunu alır. Bu andan sonra, malın kökeni göz önünde tutularak yapılacak hiç bir ayırım gözeticilik kabul edilemez.

Bu sorunun, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 6.

M. MONTAGNA, 4 ncü maddede, Müttefiklerce teklif edilen metnin olduğu gibi tutulmasının uygun olacağı kanısındadır: "... *doğrudan ya da dolaylı yollarla...*" sözleri arasından, Türk Temsilci Heyeti, "*dolaylı*" kelimesinin çıkartılmasını istemektedir; şu var ki, ilk metin, bağıtlı tarafların, mallara, yurt dışına gönderme [ihracat] vergisi koymaya elverişli olacak bütün yolları öngörme bakımından, besledikleri iyi niyete daha uygun düşmektedir.

HASAN BEY, konulan ilkeye hiç bir şey katmayan, "*dolaylı*" kelimesinin eklenmesini gereksiz bulduğunu söyledi.

M. MONTAGNA, "*...niteliği ya da adı ne olursa olsun – vergi bağışıklarıyla, dolaylı ya da doğrudan yollarla... yaratmadan –*" sözleri yerine, "*hiçbir yoldan... yaratmadan*" denilmesini teklif etti.

General PELLÉ, "doğrudan bir yolla" deyiminin yeterince genel bir anlamı olmadığını ve her çeşit kısıtlamayı kaldırma yönündeki ortak isteğe hiç de uygun düşmediğini belirterek, bu teklifi desteklediğini bildirdi.

M. Montagna'nın değişiklik teklifinin kabul edilmesi kararlaştırıldı.

Madde 7.

HASAN BEY, görüşmelerin ilk döneminde, Sözleşmenin, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya için beş yıllık, öteki Bağıtlı Devletler içinse bir yıllık bir sürenin olacağının kararlaştırılmış bulunduğunu söyledi. Böyle bir hüküm, bir Devletler topluluğu zararına ayırım gözeticilik tedbiri anlamına hiç de gelmemektedir.

Ticaret konularında, gerçekten, artık eşitlik ortadan kalkmıştır ve ençok gözetilen ulus kuralı artık kullanılmamaktadır. Eşitlik ilkesi yerine, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesi geçmiştir; uygun düşen tek ilke de budur; çünkü, eşitlik ilkesinin uygulanması, ancak, bütün uluslar birbirlerine eşdeğerde çıkarlar sağlayabilecek durumda olsalardı, doğru olabilirdi; bu ise, olanaksızdır.

M. DİAMANDY, Türk Temsilci Heyetinin kendi tezinden yana öne sürdüğü teknik nedenler ne nitelikte olursa olsun, gene de, öngörülen hükmün, kimi Devletlere sevimsiz geldiği kanısındadır. Öte yandan, süreleri birbiri ardından kesilen ticaret sözleşmeleri yapmamak, Türkiye'nin kendi çıkarlarının da çok yararınadır. Süre bakımından kesintilere uğrayan sözleşmenin sakıncası, bir Devletin, ticaret rejimini değiştirmesini güçleştirmesidir. Bu konuda davranış özgürlüğünü elinde tutmanın bir üstünlüğü de, savaşın, Devletler arasındaki ekonomik ilişkileri alt-üst etmesiyle bir kat daha önem kazanmıştır. M. DİAMANDY, kendi ülkesini örnek olarak göstermek istemeksizin, Romanya'nın, bu konuda tam özgürlüğünü elinde tutmaya önem verdiğini ve kendisini henüz bağlamakta olan sözleşmelerin süresi dolmadıkça, yeni ticaret sözleşmeleri imzalamağı reddettiğini söyledi; gerçekten, Romanya, ticaret rejimini, hiç bir engel olmaksızın ve tümüyle değiştirmek için, özgürlüğünü koruyabilmekte en büyük bir çıkarı olduğunu düşünmüştür.

M. YOVANOVİTCH, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti adına, Romanya Temsilci Heyetinin görüşlerini desteklediğini söyledi.

HASAN BEY, M. Diamandy'nin teklifinin, bütün bağıtlı Devletlerin aynı ticaret çıkarlarından yararlanmalarını sağlamağa yönelmiş bulunduğunu, oysa, bu Devletlerin Türkiye'ye sağlamağa razı oldukları çıkarların, yalnız kuramsal bakımdan, eşit olduğunu belirtti. Çeşitli Devletlerin yurt dışına gönderdikleri mallarla yurda soktukları malların değeri aynı olmadığına göre, etkin bir karşılıklı olma [mütekabiliyet] söz konusu değildir. Türk Temsilci Heyeti, bu ilkeden kalkarak, ilk görüşmeler sırasında, ticaret sözleşmelerinin ilgili Devletlerden her biriyle ayrı ayrı yapılmasını istemişti. Bu yöntem, her ülkenin gerçek durumunu göz önünde tutmaya ve tam bir karşılıklı işlem sağlamaya elverişli görünmekteydi. Bu teklif reddedilmişti ve Müttefik Temsilci Heyetleri ortaklaşa bir ticaret sözleşmesinin imzalanmasında direnmişlerdi. Bunun üzerine, Türk Temsilci Heyeti, bu sözleşmenin iki yıl süreli olmasını teklif etmiştir. Müttefik Temsilci Heyetleri ise, bu sürenin beş yıla çıkartılmasını istemişlerdir. Türk Temsilci Heyeti ortalama bir yol teklifinde bulunmuş, başlıca Müttefik Devletler için sürenin beş yıl, öteki Devletler için de sürenin bir yıl olmasını öne sürmüştür: Türk uzmanları ile Çağıran Devletlerin uzmanları arasında, bu temel üzerinde, anlaşmaya varılmıştı. Böylece, Türkiye, ticaret rejimini, piyasa koşullarına bir an önce uydurabilecek durumda olacaktır. Gecikmeden görüşmelere girişilebilecek ve ortak sözleşme yerine, her Devletle ayrı ayrı özel sözleşmelerin yapılmasıyla sonuçlanabilecektir; bu sözleşmeler, şimdi tartışılmakta olan Ticaret Sözleşmesinin süresinin sona ermesinden önce bile yürürlüğe girebileceklerdir. Türk Temsilci Heyeti, bir zaman sınırı saptamakla, kendisi bakımından yalnız *maximum* bir süreden başka bir şey yükümlenmek isteğinde değildir.

Büyük Devletlerin daha uzun bir süre elde etmelerinin nedeni şudur: Bu Devletler, Türkiye'ye daha büyük çıkarlar tanımağa razı olmaktadırlar ve özellikle, ticaret konusunda Türkiye'de yararlanageldikleri birtakım haklardan vazgeçmektedirler. Bu yüzden, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği hüküm, Devletler arasında ayırım gözeticilik ilkesine dayanmamaktadır; bu hüküm, her iki tarafın da, uğradıkları kayıpları ödeştirmek üzere, birbirine tanımağa razı olduğu çıkarları tam ve doğru olarak dikkate almak anlamına gelmektedir; bu, ticaret konusunda eşitliğin gerçek biçimidir.

M. DİAMANDY, Hasan Bey'in bu açıklamasının kendisine pek kanış verememiş olduğunu söyledi. Her Devletin elinde, ürettiği ya da yaptığı maddeler vardır; her Devlet, öyle özel çıkarlar sunabilir ki, bunlar, başka Devletlerin öne sürecekleri çıkarlarla karşılaştırılamaz. Türk teklifinin Çağıran Devletlerce kabul edilmiş olmasına gelince, Romanya Temsilci Heyetinin böyle bir şeyden haberi olmamıştır; bununla birlikte, Romanya Temsilci Heyeti, böyle bir kabulde bulunulmuş olsaydı bile, bunun, Romanya'nın da kabul etmiş olduğu anlamına gelemeyeceğini, bu yüzden de, Romanya Temsilci Heyetinin kendisini bu kabulle bağlı sayamayacağını söyledi.

M. MONTAGNA, Hasan Bey'in göz önünde tuttuğu teklifin Konferansça onaylanmamış bulunduğunu belirtti.

HASAN BEY, ticaret rejiminden daha özel nitelikte başka bir şeyin var olmadığını ve bu rejimi yöneten sözleşmelerde bir ülkeden ötekine değişen farkları dikkate almak gerektiğini söyledi. Sözleşmenin süresini herkes için üç yıla indirmeğe razı olmazlarsa, Türkiye'nin, ticareti – bir yandan İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya, öte yandan da öteki Devletler gibi – birbirinden böylesine farklı olan Devletlere aynı düzeyde işlemde bulunmaması doğaldır.

General PELLÉ, Türkiye'nin, birçok Devletle aynı anda ticaret sözleşmeleri yapmasının güç olacağını, öte yandan da, bir yıllık sürenin çok kısa olduğunu belirtti. General PELLÉ, söylediklerine kanıt olarak şu örneği verecektir: Türkiye ile Suriye arasında, 1921 Kasımından bu yana görüşülmekte olan gümrük sözleşmesi yedi-sekiz ay gerektirmiştir ve Büyük Millet Meclisince henüz onaylanmamıştır.

Bu sorunun ertelenmesi kararlaştırıldı.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, 7 nci maddede yazılı bulunan ve Kapitülasyonları göz önünde tutan, "*gerek eski sözleşmeler*" kelimelerinin çıkartılmasını istediğini söyledi. Gerçekten, Gümrük Rejimi Alt-komisyonunda, M. Serruys, Kapitülasyonlar, Barış Andlaşmasını imzalamamış Devletler bakımından yürürlükte kalırsa, Müttefik Devletlerin de bunlardan yararlanma hakkını saklı tutmak düşüncesinde olduklarını söylemiştir. Oysa, Türk Temsilci Heyeti, Kapitülasyonların kayıtsız şartsız sona erdirilmiş olduğu kanısındadır.

M. MONTAGNA, Müttefik Devletlerin "eski sözleşmeler" deyimiyle, Kapitülasyonları göz önünde tutmak istemediklerini söyledi; bu kelimelerle, yalnız, henüz yürürlükte olan ve savaş boyunca ya da savaştan bu yana gerek tarafsız ülkelerle, gerekse Rusya gibi, Türkiye'nin müttefiki ülkelerle yapılmış ticaret sözleşmeleri anlatılmak istenmiştir.

HASAN BEY, bu çeşit sözleşmelerin bulunmadığını söyledi.

M. MONTAGNA, şöyle bir kaleme alış teklif etti: "*... Türkiye'nin, başka Devletlere tanıyabileceği ya da, sözleşmeler uyarınca, daha önce tanımış olabileceği...*"

HASAN BEY, Yazı Komitesinin, bu konuda kesin ve açık bir formül bulmakla görevlendirilmesini istedi.

General PELLÉ, şu ilke üzerinde anlaşmaya varılmış olduğunu belirtti: Ayırım gözeticilik olmayacak ve, Kapitülasyonlar niteliğindeki tedbirler bir yana bırakılarak, herhangi bir Devlete tanınmış ya da tanınabilecek bir rejimden Müttefiklerin de yararlanmaları sağlanacaktır. Bu noktalar kabul edildiğine göre, sorun, iktisat uzmanlarına gönderilebilir.

General PELLÉ, maddenin sonuna eklenmesi Türk Temsilci Heyetince teklif edilen, "*ya da, sınır ticareti bakımından sınırdaş başka bir Devlete*" sözlerine ilişkin olarak, bu değişikliğe, ilke bakımından itirazı olmamakla birlikte, gene de, bu değişikliğin, maddenin anlamını biraz değiştirdiğini düşünmektedir. Müttefik Temsilci Heyetleri, özel durumları bakımından özel çıkarların tanınmasına ihtiyaç duyar sayılmakta olan [Osmanlı İmparatorluğundan] ayrılmış topraklara ilişkin anlaşmalar (düzenlemeler) saklı tutulmakla birlikte, eşitliğin sağlanmasını istemekteydiler; şu var ki, Türkiye'ye sınırdaş öteki Devletleri ilgilendiren anlaşmalar (düzenlemeler) söz konusu değildi.

HASAN BEY, yalnız sınır ticaretinin söz konusu olduğunu ve sınır ticaretinin özel anlaşmalarla düzenlenmesinin, hemen hemen bütün ülkelerde, yapılagelen bir uygulama sayıldığını belirtti.

Maddenin, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 8.

Ticaret Sözleşmesinin 8 nci maddesinde, Türk Temsilci Heyetinin, "*2 nci maddeden 7 nci maddeye kadar olan* hükümlerden yararlanma" sözleri yerine, "*işbu Kesimin* hükümlerinden yararlanma" sözlerinin konulmasını öngören değişiklik teklifinin kabul edilmesi kararlaştırıldı.

HASAN BEY, "*kendi kanunları uyarınca*" kelimelerinin, 6 ncı maddenin anlamını, Türkiye'nin zararına olarak, büyük ölçüde kısıtlamakta olduğunu belirtti. Gerçekten, Türkiye'nin bu maddeden yararlanamaması için, ilgili Devletlerden birinin gümrük kanunlarının, ençok gözetilen ulus işlemi [en fazla müsaadeye mazhar millet muamelesi] tanımamış olması yetecektir. Üstelik, gümrük kanunlarında değişiklikler yapmak her Devletin elinde olduğuna göre, Türkiye'nin durumu, kanunlarda yapılacak basit bir değişikliğe bağlı kalacaktır.

MÜNİR BEY, Ticaret Sözleşmesinin konusunun, Türkiye'de dış ticareti kesinlikle saptanmış bir duruma sokmak olduğunu ekledi; Sözleşme, bu ticarete tanınan çeşitli çıkarları açıklığa kavuşturmakta ve yabancı ülkelerden gelecek mallardan alınacak vergilerin tarifelerini saptamaktadır. Bu ödünler [tâvizler] karşılığında, Sözleşme, Türkiye'ye, yalnız, ençok gözetilen ulus işlemi görmeği sağlamakta, ancak, bunun yürürlüğe konulmasıyla, bu çıkarın, Türk ticaretine gerçekten sağlanmış olup olmayacağını kesinlikle belirtmemektedir. Müttefikler tasarısına göre, bağıtlı Devletler, Sözleşmenin hükümlerinden, ancak, Türk ticaretine ençok gözetilen ulus işlemini tanırlarsa, yararlanabileceklerdir. Böyle

olunca, Türkiye, bağıtlı Devletlerin ülkesinde Türk ticaretinin geleceğini bilememektedir; çünkü, Türk ticaretinin kaderi, her Devletin, her zaman değiştirilebilecek kanunlarına bağlı kalacaktır. Gümrük vergileri tarifesinin kesinleştirilmesi, ülke içindeki harcama (tüketim) vergileri oranının kısıtlanması, ve bu gibi, Türkiye'nin, yabancı ticareti yararına tanımaya razı olduğu çıkarlar hiç bir şarta bağlanmış olmadığından, Türk Temsilci Heyeti, Türk Ticaretinin de, hiç bir şarta bağlanmaksızın, ençok gözetilen ulus işleminden yararlanmasının hakgözetirliğe uygun düşeceği kanısındadır.

M. NOGARA, Müttefiklerin tasarısındaki hükme, Türk Temsilci Heyetinin yaptığı yorumun aşırı olduğunu sanmaktadır. Maddenin konusu, yürürlükteki durumu, bağıtlı taraflar yararına sağlamlaştırmaktadır. Müttefikler, bu metni kaleme alırken, yalnız, ençok gözetilen ulus işlemine ilişkin çeşitli gümrük kanunları arasında farkları saklı tutmak istemektedirler.

Kuramsal yönden mümkün olsa bile ve bu konuda Devletlerin hakkına sınır bulunmasa da, Türkiye ile yapılmış Ticaret Sözleşmesini onaylayacak olan parlâmentoların, aykırı hükümlerle, bu Sözleşmenin hükümlerini kaldırmayacaklarına şüphe yoktur.

Sorunu, iktisat uzmanlarına göndermeye karar verildi.

Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği ek madde.

HASAN BEY, köken belgeleri [menşe şehadetnameleri, *certificats d'origine*] ile denetleme belgeleri [tahkik şehadetnameleri, *certificats de vérification*] konusunda bir sistem kurmayı öngören Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği ek hükmün, yakın zamanlarda Fransa ile İspanya arasında yapılmış olan ticaret sözleşmesinden alınmış olduğunu bildirdi.

Genel bir bakış açısından, HASAN BEY, Sözleşmede sık sık kullanılan "*...den çıkan ya da gelen...*" deyiminin, birkaç işlemi bir arada tutacak biçimde anlaşılması gerektiğini belirtti. Öngörülen çıkarlardan yararlanmak için, malların yalnız imzacı ülkelerden birince gönderilmiş olması yeterli bulunmamakta, aynı zamanda bu ülkede üretilmiş olmaları da gerekmektedir. Örneğin, Almanya'da yapılmış ve Türkiye'ye, Müttefik ülkelerinde depolandıktan sonra gönderilmiş bulunan mallar, Sözleşmede öngörülen gözeticiliklerden yararlanamayacaklardır.

M. NOGARA, Hasan Bey'in geliştirdiği tezle, ilke bakımından, aynı görüşte olmakla birlikte, bunun yol açabileceği aşırı yorumlardan çekinmektedir. Örneğin, İtalya, dışarıdan, yarı-işlenmiş maden ürünleri almakta, bunları kendi fabrikalarında başka biçimde sokmakta ve böylece ulusallaştırmaktadır; bu ürünlere katılan ilk madde İtalya'dan gelmediği için, İtalya'nın ürettiği bu mallar, Türkiye'ye, İtalyan ürünleri olarak sokulamayacak mıdır?

HASAN BEY, yalnız, değiştirme söz konusu olmaksızın, yeniden yurt dışına çıkartmayı göz önünde tutmuş olduğunu belirtti. İlk maddenin, yurt dışına mal gönderen ülkede işlenmiş ve yapın [mamul] biçimine sokulmuş olması şartıyla, nerden geldiği pek önemli değildir.

HASAN BEY, yurda sokulan malların, üzerinde anlaşmaya varılan çıkarlardan yararlanmak isteyen ülkeden çıkan ya da gelen mallar olduğuna inanılması için

gerekli tedbirler alınmamış olursa, Türkiye'nin daha az gözetici işlem uyguladığı ülkelerden gelir sayılabilecek hiç bir mal yurda sokulmayacaktır.

M. MONTAGNA, teklif edilmiş maddenin kabulüne, ilke olarak, karşı olmadığını söyledi; bununla birlikte, M. MONTAGNA, 3 ncü paragrafta öngörülen tedbirlerin – bu paragrafın son cümlesi dışında – bir hayli karmaşık olduğu kanısındadır.

General PELLÉ, Doğu ile ticarette, özel bir durumu göz önünde tutan ve böylesine kılı kırk yarıcı tedbirlerin, ticarete engeller yaratacağı kanısındadır; iki denetleme yolundan, 3 ncü paragrafta öngörüleni, metinden çıkartılabilir.

HASAN BEY, son cümle dışında, 3 ncü maddenin metinden çıkartılmasını kabul ettiğini söyledi. Bununla birlikte, gerekli görüldüğü zaman, denetleme olanağı da kabul olunmalıdır: Hileyi önlemek için, köken belgesinin [menşe şehadetnamesinin] her durumda yeterli sayılmaması gerekir.

M. MONTAGNA, öngörülen işlemlerin, her yerde yapılageldiği gibi, ücretsiz, hiç olmazsa çok hafif vergilere bağlı olması gerektiğini belirtti. Kaldı ki, bu konuda, karşılıklı işlem görme [mütekabiliyet] ilkesini uygulamak da uygun düşecektir.

HASAN BEY, böyle olmasını kabul ettiğini söyledi.

Maddenin incelenmek üzere, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı; uzmanlar, maddede öngörülen tedbirleri basitleştirmeye çalışacaklardır.

Madde 9.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, 9 ncu maddeden sonra konulmak üzere, bir madde hazırlamış olduğunu bildirdi; bu maddede, taraflardan herhangi birinin istemesi üzerine, ticaret andlaşmaları yapılması amacıyla görüşmelere girişilmesi hüküm altına alınacaktır. Bu yüküm, gerçekten, iki taraflı olmalıdır. Bu yüzden, 9 ncu maddenin 1 nci paragrafı metinden çıkartılmalıdır. Maddenin 2n ci parafragına gelince, Türkiye Milletler Cemiyetine katılacağına göre, bu paragraf da gereksizdir.

9 ncu maddenin metinden çıkartılması kararlaştırıldı.

Ek 1.

HASAN BEY, 1 sayılı Ek'e ilişkin olarak, 270 nci maddede belirtilen "*şimdiki halde yasaklanmış maddeler*"in, 9 katsayısı uygulanacak ürünler çizelgesinden çıkartılmasını, Türk Temsilci Heyetinin istemekte olduğunu açıkladı. HASAN BEY, şunu da hatırlattı: Türk Temsilci Heyeti, uzlaşıcı bir tedbir almak üzere, yalnız yurda mal sokma [ithalât] yasağının tümüyle kaldırılmasını ve 12 den yüksek katsayı olmamasını değil, üstelik 5 katsayısı ile 12 katsayısı arasında, 9 olarak saptanmış, ortalama bir katsayının konulmasını da kabul etmiştir. Ortalama çizelgede şimdi yasaklanmış bulunan maddeleri olduğu gibi tutmakla, Müttefik Temsilci Heyetleri 12 katsayısını gerçekte kaldırmış olmaktadırlar: 5 katsayısı uygulanan maddeler Türkiye'nin yurda soktuğu malların % 65 ini, 9 katsayısı uygulanan mallar da, çizelgeye bakılırsa, % 30 unu oluşturduğuna göre, 12 katsayısı uygulanan mallar ancak % 5 oranında olacaktır. Bu da, Türk Hazinesi için, yılda enaz 2 milyon Türk Liralık bir kayıp anlamına gelecektir.

HASAN BEY, şunu da sözlerine ekledi: 270 nci maddede sayılan başlıca ürünler, işlenmiş ya da işlenmemiş pamuklulardır; yurda büyük ölçüde sokulan bu malların, 12 katsayısı uygulanan mallar arasında gösterilmesi gerekir. Söz konusu bu pamuklular, lüks maddelerdir; çünkü, âdi pamuklulara 5 katsayısı uygulanmaktadır; bu da, bu maddelere, ençok % 10 gibi çok düşük bir vergi uygulanması anlamına gelmektedir. Bu yüzden, Türk Temsilci Heyeti, 270 nci maddenin, ortalama çizelgeden çıkartılmasını istemektedir; uzlaştırıcı bir tutum göstermek üzere, Türk Temsilci Heyeti, yurda sokulan bütün mallara 9 katsayısı uygulanması şartıyla, 5 ve 12 katsayılarının aldırılmasını kabul edebilecektir.

Bu sorunun, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Gemicilik.

Madde 10.

Parag. 1 ve 2.

10 ncu maddenin 1 nci paragrafı kabul edildi.

2 nci paragrafın metni, tartışıldıktan sonra, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği üzere, kabul olundu; ancak, "*kendi uyruklarının ya da ulusal bayrağının*" kelimeleri yerine, "*kendi ulusal bayrağının*" denilmesi kararlaştırıldı.

Parag 3.

HASAN BEY, gereksiz gördüğü 3 ncü paragrafın metinden çıkartılmasını istemektedir: Türkiye'nin, kendisinden ayrılmış ülkelerde gerekli gördüğü anlaşmaları her zaman yapmaya hakkı olacaktır.

GENERAL PELLÉ, 7 nci maddedeki hükmün karşılığı olan bu hükmün, ayrılmış ülkelerdeki gerçek durumu göz önünde tutmakta olduğu kanısındadır; bu ülkelerin göreneklerine, çıkarlarına ve kazanılmış haklarına saygı göstermek hakgözetirliğe uygun düşmektedir. Kaldı ki, söz konusu hüküm, Türkiye'nin de yararınadır; çünkü, bu hüküm, Türkiye'ye, bu ülkelerin bayrağına [gemilerine] bağıtlı Devletlerin – 10 ncu maddenin 1 nci paragrafının olanaklı kıldığı üzere – kendilerinin yararlanmaları için isteyebilecekleri bir hak tanınması isteminde bulunmaksızın, özel bir işlemde bulunma yeteneğini vermektedir.

HASAN BEY, Türkiye'nin, bu sözde çıkardan kendi isteğiyle vazgeçmekte olduğunu bildirdi; Türkiye, içinde Kapitülasyonların kalıntısını gördüğü bu paragrafa karşı çıkışını sürdürmektedir.

10 ncu maddenin 3 ncü paragrafını, incelemek üzere, iktisat uzmanlarına göndermek kararlaştırıldı.*

Parag 4.

HASAN BEY, gene Kapitülasyonların bir kalıntısını kapsar gördüğü, 4 ncü paragrafı da reddetmektedir.

General PELLÉ, bu yorumun doğru olmadığını söyledi: Söz konusu hükmün amacı, yalnız, var olan çıkarların ve kazanılmış [muktesep] hakların korunmasıdır.

* Bu cümle, 1924 Türkçe çevirisinde yoktur. (S.L.M.)

Konferans, bir çok kez, gerçekteki durumları göz önünde tutmak zorunluluğunu duymuştur. Türkiye'de uzun zamandan beri yerleşmiş bulunan birçok işletmeler, limanlar arasında gemicilik yapmaktadırlar. Bu ticaretin birdenbire yasaklanması, bundan böyle, bu işletmeleri tasfiyeye gitmek zorunda bırakacaktır; bu tasfiye çok acele ile yapılırsa, yıkıcı sonuçlar yaratacaktır.

HASAN BEY, ilgililerin bu yeni durumdan zarara uğrayıp uğramayacaklarını öğrenmeden önce, bu sorunu tartışmak istemediğini söyledi. Kaldı ki, ilgililer, Sözleşmenin yürürlüğe konulmasına kadar olan geçiş döneminden yararlanarak, kendilerini yeni rejime uydurabilirler.

Sir Horace RUMBOLD, İngiltere'nin, bütün ülkelerin uyruklarına kabotaj yapma izni verdiğini, bu yüzden de, kendisini bir Kapitülasyonlar rejimi altında saymadığını belirtti. Öte yandan, söz konusu işletmelerin kendilerini yeni duruma uydurabilmeleri için, onlara bir geçiş dönemi tanınması zorunludur.

M. MONTAGNA, bu tedbirde Kapitülasyonların bir kalıntısını gören Türk Temsilci Heyetinin korkularının herhangi bir temelden yoksun olduğunu söyledi.

Bu sorun ertelendi.

Madde 11.

M. MONTAGNA, 11 nci maddede, "uygulanacaktır" yerine, "konulacaktır" denilmesini teklif etti.

Bu değişiklikle, madde kabul edildi.

Oturuma saat 12.50 de son verildi.

(7) SAYILI TUTANAK

15 MAYIS 1923, SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. PAYNE, RYAN, FORBES ADAM, WALEY, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, BEXON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, ROMANOS, MİCHALACOPOULOS, POLİTİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, PONZONE, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, SATO, HOTTA (Japonya); M. CONTZESCO (Romanya); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*); HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, MÜNİR BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*),

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Madde 78.

M. MONTAGNA, iktisat uzmanlarının, 78 nci maddeye ilişkin olarak, 11 Mayıs tarihli raporunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek A*).

HASAN BEY, İstanbul Andlaşmasına dayanan istemlerin Türk Hükümetine karşı sürdürülemeyeceğini kabul etme bakımından görüş birliğine varılmış bulunuyorsa, rapordaki "*Bu Andlaşmaya dayanan*" kelimeleri yerine, "*bu Andlaşma uyarınca*" denilmesinin uygun olacağını söyledi.

M. YOVANOVİTCH, rapora karşı öne süreceği bir itirazı olmadığını, ancak, Istanbul'da yapılmış Sırp-Türk Andlaşmasının hükümsüz olduğunun doğrulanmasını gereksiz bulduğunu belirtti. Bu, M. YOVANOVİTCH'in daha önce de bildirmek fırsatını bulmuş olduğu gibi, özellikle vakıflar* bakımından, gerçekleşmiş bir olaydır. Bu durumda, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, raporun

* Fransızca metinde "vakoufs" denilmektedir (S.L.M.)

2 nci paragrafında, "*bu Andlaşmaya dayanan karşılıklı istemler*" sözleri yerine, Hasan Bey'in de belirttiği üzere, "*bu Andlaşma uyarınca karşılıklı istemler*" denilmesi şartıyla, 78 nci maddenin uzmanlarca teklif edilen metnini kabul etmektedir.

78 nci maddenin yeni metni, aşağıdaki değişikliklerle, kabul olundu:

Birinci satırda: "İngiltere, Fransa, İtalya *ve Romanya*" yerine, "İngiltere, Fransa, İtalya, *Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti...*" denilmesi.

Beşinci satırda: "... İngiliz, Fransız, İtalyan *ve Romanya* Hükümetlerine karşı" sözleri yerine, ... İngiliz, Fransız, İtalyan, *Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven* Hükümetlerine karşı..." denilmesi.

Madde 82-107.

M. MONTAGNA, iktisat uzmanlarının, Andlaşmanın 82 nci maddesinden 102 nci maddesine kadar olan maddelerine ilişkin olarak, 12 Mayıs 1923 tarihli raporunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek B*).

Madde 82.

Sir Horace RUMBOLD, 82 nci maddenin (e) paragrafı metnini bir yanlış anlamaya yol açabilir gördüğünden, bu konuda bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürdüğünü söyledi. İngiltere'de iki kategori ortaklık [şirket] vardır: anonim ortaklıklar ve *partnership*'ler; bu ikinci biçim ortaklıklar, iki ya da daha çok kimse arasında kurulmuştur. İngiliz kanunu, savaş çıkması durumunda, üyeleri düşman uluslardan olan ortaklıkların dağıtılmasını [fesholunmasını] öngörmektedir. Bu maddenin konusu, yalnız anonim ortaklıkları olduğu gibi tutmaktır; şu var ki, uzmanlarca teklif edilen metin daha geniş bir uygulamaya yol açar gibi görünmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, paragrafın, bu hükmün tam kapsamı konusunda hiçbir şüphe bırakmayacak biçimde bir metin hazırlanmak üzere, uzmanlara gönderilmesini teklif etti.

ZEKÂİ BEY, ortaklıkların kurulmasına ilişkin sözleşmelerin, gerek anonim ortaklıklar, gerekse özel kişiler arasında kurulmuş ortaklıklar söz konusu olsun, geçerli kalması konusunda, uzmanların anlaşmaya varmış bulunduklarını bildirdi. Yalnız bu ortaklıkların ulusal kanun uyarınca dağıtılmış [fesholunmuş] sayılmaları durumundadır ki, ortaklıkların kurucu sözleşmelerinin artık geçersiz sayılmaları gerekecektir.

(e) paragrafının uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Parag. f.

M. MONTAGNA, (f) paragrafına ilişkin olarak, Müttefiklerce öne sürülmüş bir çekince bulunduğunu ve bunun uzmanların raporunda belirtilmiş olduğunu hatırlattı.

Bu çekince altında, madde kabul edildi.

Madde 83.

83 ncü madde, hiç bir görüş öne sürülmeksizin, kabul olundu.

Madde 84.

84 ncü madde, Türk Temsilci Heyetinin Hakemlik Karma Mahkemesine razı olması çekincesiyle, kabul edildi.

Madde 85.

85 nci maddenin 84 ncü maddeyle birleştirilmesi uygun bulundu.

Madde 86.

86 ncı madde, görüş öne sürülmeksizin, kabul edildi.

Madde 87 ve 88.

87 nci ve 88 nci maddeler, uzmanların raporunda belirtilen görüşler saklı kalmak üzere, kabul olundu.

Madde 89.

89 ncu maddeye ilişkin olarak, M. CONTZESCO, bu maddede, savaşın başlama tarihi olarak gösterilen 29 Ekim 1914 tarihinin, Romanya'nın durumuna uygun düşmediğini belirtti. Romanya Temsilci Heyeti, başka vesilelerle de, bu konuya ilişkin görüşünü daha önce bildirmiş bulunmaktadır. Romanya, 1914 den 1916 ya kadar tarafsız kalmıştır; böyle olunca, Romanya bakımından, savaşa girdiği doğru tarihi göz önünde tutmak gerekir.

HASAN BEY, ancak, bağıtlı Devletlerden her birinin savaşa girme doğru tarihlerinin dikkate alınması şartıyla, bu görüşe katılabileceğini söyledi. Böyle bir hükmün karşılıklı olması ve ilgili iki tarafın da yararına işlemesi zorunludur. Örneğin, İtalya, Türkiye ile savaşa 29 Ekim 1914 tarihinden sonra girmiştir; böylece, bu maddede öngörülen sürelerin kesilmesi, ya bütün bağıtlı taraflar için aynı tarihten başlayarak uygulanmalıdır, ya da bunlardan her biri için, söz konusu Devletle Türkiye arasındaki ilişkilerin kesildiği tarihte uygulanmalıdır; böyle olmazsa, hukuk açısından zaman aşımı varken, birtakım işlemlerin geçerli oldukları öne sürülebilecektir.

M. BARGETON, herkes için bir örnek olarak kabul edilmiş 29 Ekim 1914 tarihi yerine, ilgili Devletlerden her birinin savaşa girişine ilişkin doğru tarihi göz önünde tutmak üzere, sıralanmış tarihler koymanın gereksiz olduğu kanısındadır. Böyle bir hükmün gerekçesi şudur: Gerçekte, Müttefik Devletlerden bir takımına karşı Türkiye'nin savaşa girdiği tarih olan 29 Ekim 1914 den sonra haberleşme, mahkeme kararlarının uygulanması ve başka öyle güçlükler vardı ki, çoğu durumda, herhangi bir Devletin uyrukları için, olağan usulün sürelerine uymak olanağı yoktu. Bu yüzden, bütün olasılıkları öngörmekte ve bunları, genel olarak uygulanabilecek bir hükümle karşılamakta yarar vardır.

HASAN BEY, genel nitelikte ve bütün bağıtlı taraflar için kabul edilmesi şartıyla, bu tarihin olduğu gibi tutulmasına karşı olmadığını yeniden söyledi.

M. CONTZESCO, 89 ncu maddede hiç bir tarih gösterilmezse, çatışan bütün çıkarların bağdaştırılmış olup olmayacağını sordu. Romanya Temsilci Heyeti, madde metninde, 29 Ekim 1914 tarihinin olduğu gibi tutulmasını kabul edemez;

çünkü, Romanya ile Türkiye arasındaki olağan (normal) ilişkiler, ancak, 27 Ağustos 1916 tarihinden sonra gerçekten kesilmiştir.

HASAN BEY, ya 29 Ekim 1914 tarihinin bütün bağıtlı taraflarca uygulanmasını, ya da, bağıtlı taraflardan her biri için, diplomasi ilişkilerinin kesilişinin doğru tarihinin dikkate alınmasını kabul etmektedir; ancak, HASAN BEY, ilkenin genel nitelikte olmasını ve hiçbir kural-dışılığa [istisnaya] katlanamayacağını söyledi.

Sorunun, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 90.

HASAN BEY'in teklifi üzerine, 90 ncı maddenin sondan bir önceki satırında, "*hiç olmazsa*" kelimelerinin çıkartılmasına ve "*üç aylık bir süre tanınacaktır*" denilmesine karar verildi.

90 ncı madde, başka bir görüş öne sürülmeksizin, kabul olundu.

Madde 91.

91 nci maddenin tasarıdan çıkartılması uygun bulundu.

Madde 92.

92 nci madde, görüş öne sürülmeksizin, kabul edildi.

Madde 93.

93 ncü madde de kabul olundu.

Sigortalara İlişkin Ek.

Bu maddenin Ek'i, görüş öne sürülmeksizin, kabul edildi.

Madde 101 ve 101 bis.

101 nci madde kabul olundu.

General PELLÉ, ikinci 101 nci (101 *bis*) maddenin özü üzerinde, karşı görüşler öne sürmek istememektedir. Bununla birlikte, General PELLÉ, bu maddenin düzenlenmesinden önceki hazırlık çalışmaları konusunda bilgi edinmemiş olan kimselerin, maddeye verilmesi kararlaştırılmış olan doğru anlam üzerinde yanılmalarından çekinmektedir. Madde, şunu belirtmek istemektedir: Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] ile ilgili her şey, Andlaşmanın özel bir kesimine konulacak olan ayrı hükümlere konu olacaktır. Öyle görünüyor ki, anlamı şüpheli olmayan ikinci 101 nci (101 *bis*) madde, şimdi bulunduğu yerde kalırsa, bu maddeye verilmesinde görüş birliğine varılmış anlamdan daha geniş bir anlama gelebilecektir. General PELLÉ, Yazı Komitesinin, bu maddeyi başka bir yere almanın uygun olup olmadığını incelemeğe çağrılması gerektiği kanısındadır.

ZEKÂİ BEY, Türk Temsilci Heyetinin, böyle bir teklife karşı çıkmaktan başka bir şey yapamayacağı cevabını verdi; ikinci 101 nci (101 *bis*) madde, 101 nci maddeden bir sapmadır; işte bu nedenledir ki, saptığı maddeden hemen sonra gelmesi gerekir. Kaldı ki, Türk Temsilci Heyeti, her iki madde için teklif edilen metinleri de, ancak bu şartla kabul etmiştir.

HASAN BEY, bu konunun hukuk danışmanlarına gönderilmesinin gereksiz olduğunu söyledi; çünkü, hukuk danışmanları, bu konuda, iktisat danışmanlarının görüşlerini almışlardır. Türk Temsilci Heyeti, ikinci 101 nci (101 *bis*) maddenin yer değiştirmesini kabul edemez; Türk Temsilci Heyeti, ancak, bu maddenin, 101 nci maddenin son paragrafı biçimine sokulmasını kabul edebilir. Bu sorun, hukuk danışmanlarıyla birlikte iktisat uzmanlarınca da incelenmiş ve Komiteye sunulan metin görüş birliği içinde kararlaştırılmıştır.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin de, ikinci 101 nci (101 *bis*) maddenin, 101 nci maddeden bir sapma olduğunu kabul ettiğini belirtti. Oysa, ikinci 101 nci (101 *bis*) madde, bulunduğu yer yüzünden, çok daha genel bir kapsamı varmış gibi görünmektedir. İşte bunun içindir ki, bu hükmün değiştirilmesine gidilmeksizin, her türlü yanlış anlamayı önlemek üzere, başka bir yere konulmasının uygun olup olmayacağını incelemek yerinde olacaktır.

HASAN BEY, ikinci 101 nci (101 *bis*) maddenin yerini değiştirme teklifinin uzmanların çalışmaları sırasında da öne sürülmüş olduğunu ve tartışmalardan sonra, bu teklifin reddedilmiş bulunduğunu söyledi. Türk Temsilci Heyeti bakımından, 101 nci ve ikinci 101 nci (101 *bis*) maddeler birbirinden ayrılmaz niteliktedir; bu maddelerin metinlerini ya da Andlaşmadaki yerlerini değiştirmek için yapılacak bütün tartışmalar bir sonuç vermeyecektir.

Bu sorunun, özel görüşmelere bırakılmasına karar verildi.

Madde 102-106.

102 nci maddeden 106 ncı maddeye kadar olan maddeler olduğu gibi tutuldu.

Madde 107.

107 nci madde kabul edildi.

Ticaret Sözleşmesi.

Komite, Ticaret Sözleşmesinin incelenmesini yeniden ele aldı.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin 12 nci maddeye eklenmesini teklif ettiği paragrafı, aşağıdaki gibi kaleme alınması şartıyla, Müttefik Devletlerin kabul etmeye hazır olabildiklerini söyledi: "Bu hükümler, Türkiye'nin, Türk gemilerine *(navires et bateaux), başlıca denizci Devletlerce yükletilen şartlara eşit şartlar altında, verdiği belgeler (certificats et documents)* öteki bağıtlı Devletlerce kendi verdikleri belgelere eşdeğerde sayılırsa, ancak o zaman geçerli olacaklardır."

HASAN BEY, böyle bir metnin şu anlama geleceğini belirtti: Türk kanunları başlıca denizci Devletlerin kanunlarından farklı ise, her zaman Türk kanunlarına aykırı olarak, bu son kanunlar uygulanacaktır.

M. MONTAGNA, Türkiye'nin, denizcilik kanunlarını, bir an önce, başlıca denizci Devletlerin kanunlarına uygun düşecek biçime sokacağını düşünmektedir.

HASAN BEY, gerçekte, Türk kanununu bir yana iten bu teklifi kabul edemeyeceğini söyledi; Türkiye, bu konuda ancak, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesini kabul edebilir.

M. MONTAGNA, Türkiye'nin itirazının, uygulamada söz konusu olmaya-

cağını sanmaktadır; çünkü, Türk Hükümetinin, önemli bir ticaret filosu olan ülkelerde yürürlükteki ilkelere dayanan denizcilik kanunlarını kabul etmek isteyeceğinde şüphe yoktur.

M. BARGETON, uygulamada, belgelerin (*certificats et documents*) geçerliliğine ilişkin olarak, şu ya da bu Devletin kanununun uygulanmakta olmadığını belirtmek istediğini öyledi. Çeşitli Ülkelerin denizcilik makamları, genellikle, *Bureau Varitas* ya da *Lloyd* gibi, güvenilir uluslararası örgütlerin verdikleri belgelerle yetinmektedirler. Örneğin, gemilerin yolculuğa elverişliliği (*navigabilité*) konusundaki kuralları kanun değil, fakat genellikle kabul edilmiş yapılagelişler [teamüller] saptamaktadır. Müttefik Devletlerin, Türk gemilerini bütün Denizci Devletlerce kabul edilmiş kurallar dışında bırakmamaları ve örneğin, Türk gemilerinin, her ülkenin ticaret filoları gemilerinin uymağa rıza gösterdikleri yolculuğa elverişlilik şartlarını yerine getirmezlerse, limanlarında yolcu ve yük almalarına izin vermemeleri pek doğaldır.

Sorunun, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 13.

13 ncü maddede ele alınan sorun, Sözleşmenin başka bir hükmünün konusu olmak gerektiğinden, bu maddenin metinden çıkartılmasına karar verildi.

Madde 14.

14 ncü maddenin, incelenmek üzere, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 15.

15 nci madde olduğu gibi tutuldu.

Madde 16.

HASAN BEY, Türk Hükümetinin, 16 ncı maddede öngörülen ve edebiyat ve san'at yapıtlarının korunmasına ilişkin Sözleşmelere – çeviri [tercüme] hakkına ilişkin hükümler saklı kalmak üzere – katılmaya hazır olduğunu söyledi. Bu çekincenin [ihtirazî kaydın] nedeni, Türk halkının, Batı ülkelerinde gerçekleştirilmiş edebiyat ve bilim alanındaki ilerlemelerden yararlanmasının, yalnız Türkiye'nin değil, Batılı Devletlerin de çıkarına uygun düşmesindedir. Böyle olunca, Batı kültürünün Türkiye'ye girmesi için, Batı'lı yazarların yapıtlarını [Türkçeye] çevirten yayınevlerinin, çeviri hakkı ödemekten bağışık tutulmaları zorunludur. Bu konuda böyle bir yüküm olduğu gibi tutulursa, Türkiye'nin, Avrupa kültürüyle ilişki kurmaktan gerçekten vazgeçmesi gerekecektir; çünkü, araya çeviri hakkı girmese bile, Batılı yapıtların Türkçe çevirileri öyle yüksek fiyatlara varmaktadır ki, bunu daha da arttırmak düşünülemez. Türk Temsilci Heyeti, hukuk açısından, böyle bir hükmün, özel haklara halel verdiğini kabul etmektedir; ancak, Batılı yazarların yapıtlarının kendi ülkesinde tanıtılması isteğiyle, Türk Temsilci Heyeti, kural-dışı olarak, bu yazarların yapıtlarının Türkiye'de çevrilmesinin her türlü haklardan arındırılmasını istemektedir.

General PELLÉ, bu teklifin, Türk Temsilci Heyetinin büyük bir istekle benimsemekte olduğu eşitlik ilkesine halel vermesinden başka, kabul edilmesinin de güç olduğunu belirtti; çünkü, hukuk bakımından, uluslararası bir Sözleşmeye çekinceler öne sürerek katılma olanağı yoktur. Bu görüşün bir başka bakımdan da değeri vardır: Bu Sözleşmeleri imzalamış ya da bunlara katılmış birçok Devlet, bu Konferansda bulunmamaktadır; bu yüzden, Türk teklifinin kabul edilmesi için, bütün ilgili Devletlerle yeni görüşmelere girişilmesi gerekecektir. Böylece, Türkiye, var olan bir Sözleşmeye değil, fakat bambaşka ve yepyeni bir senede katılmış olacaktır.

HASAN BEY, maddenin öngördüğü yükümün yalnız Çağıran Devletler bakımından bir değeri olduğu cevabını verdi. Öte yandan, uygulama bakımından, Türkiye'nin isteği yerine getirilmezse, Türkiye, kendi uyruklarının yapıtlarını, çeviri hakkı ödenmesini istemeksizin çevirme iznini verecek başka ülkelere başvurmak zorunda kalacaktır.

Sir Horace RUMBOLD ile M. MONTAGNA, söz konusu sözleşmeleri imza etmiş bulunan bütün Devletler kendilerine izin vermedikçe, Türkiye'nin isteğini yerine getirmeğe Müttefik Devletlerin olanakları bulunmadığını belirttiler.

HASAN BEY, bu durumda, madde metninin, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü çekinceleri göz önünde tutacak biçimde, değiştirilmek gerektiği kanısındadır. HASAN BEY, Türk Hükümetinin, Türkçeye çevrilmiş yapıtların yurt dışına gönderilmesine izin vermemeği ve bunların yalnız Türkiye'de kullanılması için gerekli tedbirleri almağı da yükümlenmektedir.

Sorunun, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 17.

17 nci madde olduğu gibi tutuldu.

Madde 18.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, 18 nci maddenin 2 nci paragrafını, Müttefikler tasarısındaki biçimiyle kabul edemeyeceğini söyledi; bu metin, Müttefik Devletlerce, dominion'ları, sömürgeleri ya da korumaları altındaki ülkeler adına, Sözleşmeye katılma ve sonra da bu Sözleşmeyi diledikleri zaman sona ermiş sayma hakkını vermektedir. Türk Temsilci Heyeti, bu ülkeler için, Sözleşmeye katılmanın ya da katılmamanın, bağıtlı taraflar için getirdiği aynı yükümleri doğurmasını istemektedir; bu ülkeler, Sözleşmenin bütün süresi boyunca geçerli olacak, kesin bir yüküm altına girmelidirler. Gerçekten, Türkiye, söz konusu ülkeler bakımından Sözleşmenin yürürlükte olup olmadığını kesin olarak bilmelidir; Türkiye, Sözleşmenin yürürlükte tutulmasının, bağıtlı taraflardan birinin iradesine bağlı olmasını kabul edemez.

General PELLÉ, bu sorunun, sömürgelerin yasama rejimi bakımından, birtakım hukuksal güçlükler yaratabileceği kanısındadır. General PELLÉ, uzmanların bu sorunu incelemeğe çağrılmasını istedi.

Sorunun, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 19.

HASAN BEY, Sözleşmeye uluslararası bir nitelik veren, 19 ncu maddenin çıkartılmasını istedi; çünkü, Sözleşmeyi imzalamamış bütün Devletler – Müttefiklerin düşmanları olan Devletler bile – Sözleşmeye katılmayı isteyebilecek-lerdir. Devletler, Türkiye ile ticaret ilişkilerine girmek istemekteyseler, yapacakları şey, Türkiye ile görüşmelerde bulunmaktır; şu var ki, Türkiye, Müttefik Devletlere sözleşmeyle tanıdığı çıkarların, herhangi bir başka Devletçe, dilediği gibi istenebilinmesini kabul edemez.

M. MONTAGNA, Müttefik Devletlerin, yanı başlarında savaşmış olan Devletlerin Sözleşmedeki hükümlerden yararlanabilmelerini istemekte olduklarını söyledi.

HASAN BEY, kendileriyle ticaret ilişkileri düzenlemek üzere, Hükümetinin, bütün ülkelerle görüşmelere girişmeğe hazır olduğu cevabını verdi.

M. MONTAGNA, Lausanne'da görüşülmüş Sözleşmenin hükümlerini kabule hazır olduklarını bildirecek Müttefik Devletlerin, yeni görüşmelere girişilmeksizin, bu hükümlerden yararlanabilmelerini Türkiye kabul ederse, bu konudaki görüşmelerin bir hayli kısalacağı kanısındadır.

HASAN BEY, Türkiye'nin, kim olurlarsa olsunlar, bütün Devletlere, Müttefik Devletlere tanıdığı çıkarları tanıyamayacağını belirtti. Bu çıkarların tanınmasında, Türkiye, karşılıklı olarak, kendisine sağlanmasına rıza gösterilmiş ve söz konusu ülkelerin üretim ve tüketim özelliklerine göre değişen çıkarları dikkate almaktadır.

M. MONTAGNA, Müttefiklerin isteklerinde direndiklerini ve bu sorunun ertelendiğini söyledi.

Türk Temsilci Heyenin teklif ettiği madde..

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, Sözleşme süresinin, Konferansa Çağıran Devletlerle Japonya için beş yıl, öteki imzacı Devletler içinse bir yıl olacağına ilişkin bir ek madde teklif ettiğini söyledi. Öte yandan, imzacı Devletlerden her biri, Türkiye'nin istemesi üzerine, Sözleşme süresinin sona ermesini beklemeksizin, ticaret andlaşmaları yapılması için görüşmelere girişmeği yükümlenecektir. Müttefikler, bu ikinci teklifi kabul edebilirler; birinci teklifi kabul edemezler.

HASAN BEY, bütün bağıtlı Devletlere eşitlik düzeyinde neden işlemde bulunamayacağını, Türk Temsilci Heyetinin, daha önce açıklamak fırsatını bulmuş olduğunu söyledi. Bunun nedeni, Türkiye'nin, kimi Devletleri öteki Devletlerden daha aşağı düzeyde görmesi değildir; şu var ki, Türkiye, istemekte olduğu yeni ticaret rejiminin kurulmasını sağlayacak görüşmelerin, önce, Türkiye ile komşuluk temeline dayanan bir ticaretleri olan ülkelerle yapılması gerektiği kanısındadır.

M. YOVANOVİTCH, bir yıl içinde bu gibi andlaşmalar görüşülmesinin, maddî yönden olanaksızlığını belirtti. Bu olanaksızlık, parlâmentolu rejimler için özellikle söz konusudur; bu ülkelerde, ticaret andlaşmaları onaylanmadan önce, uzun uzun tartışılır.

M. CONTZESCO, Andlaşma tasarısının 70 nci maddesinin görüşülmesi sırasında, Zekâi Bey'in, Türk Temsilci Heyeti adına, Müttefik Devletler arasında

ayırım gözetici bir rejim kurmanın, Türk Hükümetinin niyetleri arasında bulunmadığını söylemiş olduğunu hatırlattı. Öyle görünüyorki, Türk Temsilci Heyeti, şimdi teklif etmekte olduğu hükümlerde, kesinlikle öne sürmüş olduğu bu çok iyi ilkeyi göz önünde tutmamaktadır. Öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, Romanya ile Balkan Devletlerinin, Konferansa Çağıran Devletlerle aynı rejime katılmalarını kabul etmemesinin nedenlerini daha önce açıklamıştı. M. CONTZESCO, bu nedenlerin soyut değerini tartışmak istememektedir; yalnız, Türk Temsilci Heyetinin kendisi de, Ticaret Sözleşmesinin, kim olursa olsun, bütün Devletler için, üç yıllık birörnek bir süresi olmasını teklif etmiş bulunduğuna göre, artık bu nedenler hükümsüz olmuşlardır. Türk Temsilci Heyeti bu teklifi ile, üstü kapalı olarak, daha önce öne sürmüş olduğu kanıtların, gerçek bir gücü olmadığını da kabul etmiş bulunmaktadır.

M. CACLAMANOS, Romanya temsilcisi ile Sırp-Hırvat-Sloven temsilcisinin görüşlerine tümüyle katıldığını söyledi. Doğru ve hakgözetir tek bir çözüm vardır: Bütün bağıtlı Devletlere aynı işlemin sağlanmasını öngören çözüm. M. CACLAMANOS, uzmanlar önünde, özellikle, Yunanistan'ın Türkiye ile ticaretinin bir hayli önemli olduğunu ispatlamak hakkını saklı tutmaktadır. Kendisinin sunacağı istatistikler, bunu, bol bol ispatlayacaktır. Bu durumda, Sözleşmenin süresi bütün bağıtlı Devletler için eşit olmak gerekir; bunun böyle olması, Türkiye'nin de yararınadır.

HASAN BEY, Balkan Devletlerini, Ticaret Sözleşmesinin bütün hükümleri bakımından Türkiye'ye genel olarak karşılıklı işlemde bulunma [mütekabiliyet] ilkesini kabul etmeleri durumunda, kendisinin de, Balkan Devletlerine, öteki bağıtlı Devletlerle aynı düzeyde işlem görmelerini tanımaya hazır olduğunu söyledi. Bu sözleşme ile, Türkiye, örneğin, harcama (tüketim) vergileri, özel tüketim vergileri (*accise*) ve yurtiçi gümrük vergileri (*octroi*) oranı bakımından, birçok ve tek-taraflı kısıtlamalar yükümlenmektedir; Batılı büyük Devletlerin, birtakım noktalarda, kendisine tanıdıkları karşılıklı işlemde Türkiye'nin bulduğu çıkarlar karşılığında, bu fedakârlıklarda bulunmanın doğal olmayan bir yönü yoktur. Balkan Devletlerinin Türkiye'ye sundukları çıkarların değeri, Türkiye bakımından daha azdır; işte bu yüzdendir ki, Türkiye, Balkan Devletleri için, Sözleşmenin süresini 5 yıldan 1 yıla indirmek istemektedir. Devletlerin tümüne aynı çıkarları sağlamağa, Türkiye'yi hiç bir şey zorlayamaz.

M. CONTZESCO, az önce de öne sürdüğü çekinceyi [ihtirazî kaydı] olduğu gibi tutmakta olduğunu söyledi. M. CONTZESCO, Hasan Bey'in çok da belirsiz olan iddialarını, şimdilik, tümüyle tartışacak değildir. Türk Temsilci Heyeti, hangi çıkarlar için karşılıklı işlemde bulunulmasını [mütekabiliyeti] istediğini açıkça belirttiği vakit, Romanya Temsilci Heyeti, cevabını, ona bildirebilecektir.

Sorunun, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 20.

20 nci madde, herhangi bir görüş öne sürülmeksizin, kabul olundu.

Oturuma saat 12.25 de son verildi.

(7) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ TOPLANTISI

11 Mayıs 1923

Üçüncü Komite, 7 Mayıs tarihli oturumunda, 78 nci madde için, anlaşmaya varılmasını gerçekleştirebilecek bir metin araştırmakla iktisat uzmanlarını görevlendirmiş olduğundan, uzmanlar, aşağıdaki maddenin kabulünü salık vermekle onur duymaktadırlar.

Türk ve Sırp-Hırvat-Sloven uzmanları, öteki uzmanlar gibi, Sırp-Hırvat,Sloven Devletinin, bu maddede gösterilen Devletler arasına alınmasını – Üçüncü Komite önünde, İstanbul'da 1914 de yapılmış ve onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiş, Sırp-Türk Andlaşmasının hükümsüz olduğu ve bu Andlaşmaya dayanan karşılıklı istemlerin bu madde tasarısının uygulanabildiği istemler ya da dâvalar arasına girmediği doğrulanırsa – kabul edebileceklerdir.

Madde 78

İşbu Kesimin kapsadığı hükümler, 29 Ekim 1914 tarihinden önce, İngiltere, Fransa, İtalya ve Romanya'ca ya da bu Devletlerin uyruklarınca, mallarına, haklarına ve çıkarlarına ilişkin olarak, Osmanlı Hükümetine karşı öne sürülmüş istemlere ve açılmış dâvalara hiç bir biçimde halel getirmeyecektir. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Romanya Hükümetlerine karşı Osmanlı Hükümetince ya da Osmanlı Devleti uyruklarınca öne sürülmüş istemler ya da açılmış dâvalar bakımından da aynı işlem yapılacaktır. Bu istemler ve dâvalar, Türk Hükümetine ya da işbu maddede belirtilen Hükümetlere karşı, Kapitülasyonlara son verilmiş olduğu göz önünde tutularak, aynı koşullar içinde yürütülecektir.

EK B.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ TOPLANTISI

12 Mayıs 1923

İktisat uzmanları, Müttefikler tasarısının 82 nci maddesinden 107 nci maddesine kadar olan maddeleri ile Türk karşı-tekliflerini incelemişlerdir. Uzmanlar, aşağıdaki görüşler saklı kalmak üzere, metinleri ekli maddelerin kabul edilmesini salık vermede görüş birliğine varmışlardır.

Madde 82.– Müttefik uzmanları, (f) paragrafını, ancak, ayrıcalıklar [imtiyazlar] sorununun, vakti gelince görüşülecek özel hükümlerle düzenlenmesi çekincesiyle [ihtirazî kaydıyla] kabul etmektedirler.

Madde 87.– Ekli tasarıda öngörülen sözleşmeler dışındaki sözleşmeler, iktisat uzmanlarının yetkisine girmediğinden, madde eksik kalmıştır.

Madde 88.– Türk uzmanları, bu maddeyi, Hakemlik Karma Mahkemesine verilecek ad ve bu Mahkemenin kuruluşu konusunda, başka vesilelerle öne sürmüş bulundukları çekinceler saklı kalmak üzere, kabul etmişlerdir.

Madde 89.– Müttefik uzmanları, ayrıcalıklara ilişkin süreler sorununun, ayrıcalıklar sorunu tartışıldığı zaman, vakti gelince inceleneceğini kararlaştırmışlardır.

Madde 91.– Uzmanlar, genel olarak kabul edilmesi zorunluluğu bulunan, kesin yargının [kaziyye-i muhkemenin, *chose jugée*] değerine halel getirmemek için, bu maddenin metinden çıkartılmasında görüş birliğine varmışlardır.

Madde 82

93 ncü maddede tanımladığı biçimde, sonradan düşman durumuna girmiş bulunan taraflar arasında ve bu maddede belirtilmiş tarihten önce yapılmış, aşağıdaki kategorilere giren sözleşmeler (*contrats*), bu sözleşmelerin kapsadığı hükümlerle işbu Andlaşmanın hükümkleri saklı tutulmak şartıyla, yürürlükte kalacaklardır:

(a) Teslim işlemi, 93 ncü maddenin hükümleri uyarınca tarafların düşman durumuna girmelerinden önce gerçekten yapılmış bulunan, taşınmaz malların satışına ilişkin sözleşmeler;

(b) Özel kişiler arasında yapılmış kiralama, kiraya verme sözleşmeleriyle, kira vaadi sözleşmeleri;

(c) Madenlerin, ormanların ve tarım topraklarının işletilmesine ilişkin sözleşmeler;

(d) İpotek, teminat ve emanet konusunda sözleşmeler;

(e) Taraf Devletlerden birinin ulusal kanunu gereğince dağıtılmamış olmak şartıyla, ortaklıkların kurulmasına ilişkin sözleşmeler;

(f) Özel kişilerle ya da ortaklıklarla Devlet, vilâyetler, belediyeler ya da bunlara benzer başka yönetim özel kişileri arasında, herhangi bir konuda yapılmış sözleşmeler; bir kamu hizmeti ayrıcalığına ilişkin, ya da bir kamu hizmeti ayrıcalığı gerektiren işletme sözleşmeleri bu hükmün dışında kalmaktadır;

(g) Aile durumuna [statüsüne] ilişkin sözleşmeler;

(h) Her çeşit bağışlara [hibe ve teberrulara] ilişkin sözleşmeler.

İşbu madde, sözleşmelere, yapıldıkları sıradaki değerlerinden başka bir değer verdirme amacıyla öne sürülemeyecektir.

Madde 83

Sigorta sözleşmelerine, işbu Kesimin Ek'inde öngörülen hükümler uygulanacaktır.

Madde 84

82 nci ve 83 ncü maddelerde sayılan sözleşmelerle, ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmeleri ya da kamu hizmeti ayrıcalığı gerektirir işletme sözleşmeleri dışında, sonradan düşman durumuna girmiş kimseler arasında, tarafların düşman durumuna gimeleri tarihinden önce yapılmış olan sözleşmeler, bu tarihten başlayarak sona erdirilmiş sayılacaktır.

Bununla birlikte, sözleşmenin taraflarından her biri, gerekirse, öteki tarafa, sözleşmenin yapıldığı tarihle yürürlükte tutulması istenilen andaki koşullar arasındaki farkı karşılayacak bir zarar-giderim ödenmesi şartıyla, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir sürenin geçişine kadar, öteki taraftan, bu sözleşmenin uygulanmasını isteyebilecektir. Bu zarar-giderim, taraflar kendi aralarında anlaşamazlarsa, Hakemlik Karma Mahkemesince saptanacaktır.

Madde 85

(84 ncü maddeyle birleştirilmiştir.)

Madde 86

İşbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden önce, 82 nci maddeden 85 nci maddeye kadar olan maddelerde belirtilen sözleşmelerde, ödemede kullanılacak para ya da kambio değeri konusundaki sözleşmeleri de kapsamak üzere, özellikle bu sözleşmelerin sona erdirilmesine, yürürlükte tutulmasına, uygulama şartlarına ya da bu sözleşmelerde yapılacak değişikliklere ilişkin olarak, taraflar arasında yapılmış bütün işlemlerin geçerli olduğu doğrulanır.

Madde 87

30 Ekim 1918 tarihinden sonra, Müttefiklerin uyruklarıyla Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmeler geçerli kalmaktadırlar; bunlara genel (ortak) hukuk kuralları uygulanır.

. . . .

. . . .

Madde 88

29 Ekim 1918 tarihinden önce, Türk uyruklarıyla Müttefiklerin uyrukları arasında yapılmış sözleşmelere ilişkin her türlü anlaşmazlıklar, ne nitelikte olurlarsa olsunlar, Hakemlik Karma Mahkemesince çözümlenecektir. Bununla birlikte, tarafsız Devletlerin kanunları uyarınca bu Devletlerin ulusal mahkemelerinin yargı yetkisi içinde bulunabilecek olan anlaşmazlıklar, bu kuralın dışında kalmaktadır. Bu durumda, bu çeşit anlaşmazlıklar, Hakemlik Karma Mahkemesince değil, fakat bu ulusal Mahkemelerce çözümlenecektir.

Madde 89

Bağıtlı Yüksek Tarafların ülkesinde, düşmanlar arasındaki ilişkilerde, süre aşımına, kanunda öngörülen sürelere uyulmaması yüzünden dâva açma hakkının sınırlanmasına ya da yitirilmesine ilişkin bütün süreler, ister savaşın başlangıcından önce, ister sonra işlemeğe başlamış bulunsun, 29 Ekim 1914 tarihinden başlayarak işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra üç ayın geçişine kadar ertelenmiş sayılacaktır.

Bu hüküm, özellikle, faiz ve kazanç [temettü] kuponlarının sunulması sürelerine ve adçekme ile ya da başka herhangi bir nedenle gerekli her türlü bonoların sürelerine uygulanacaktır.

Japonya yasalarındaki hükümler yüzünden, bu madde ile 84 ncü madde hükümleri, Japon uyrukları ile Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmelere uygulanamaz.

Madde 90

Düşmanlar arasındaki ilişkilerde, savaştan önce yapılmış olan hiç bir ticaret senedi, salt kabul ya da ödeme için gerekli olan süre içinde sunulmamış olması, ya da ödenmemiş bulunması yüzünden, ya da savaş sırasında çekicilerle [keşidecilerle] yükleneceklere [cirantalara] kabul etmeme ya da ödememe bildirisinde bulunulmaması nedeniyle, ya da protestoda bulunulmamış olmasından veya başka herhangi bir işlemi yerine getirmemiş olmak yüzünden, geçersiz sayılmayacaktır.

Bir ticaret senedinin kabulü ya da ödenmesi için sunulması gerekli olan ya da kaul edilmeme ve ödememenin çekicilerle [keşidecilerle] yükleneceklere [cirantalara] bildirilmesi gerekli süre, ya da senedin protesto edilmesi için gerekli olan süre, savaş içinde geçmişse ve senedi sunması, protesto etmesi ya da kabul edilmediğini, ya da ödenmediğini bildirmesi gereken taraf, savaş sırasında böyle bir

davranışta bulunmamışsa, senedin sunulması, kabul edilmediğinin ya da ödenmediğinin bildirilmesi ya da protesto düzenlemesi için, kendisine, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak, üç aylık bir süre tanınacaktır.

Madde 91

(Çıkartılmıştır)

Madde 92

Ödenmesi gerekli olmuş borçların güvencesi [teminatı] olarak savaştan önce kabul edilmiş ipotekli bir taşınmaz malın ya da bir sağlancanın [rehnin] paraya çevrilmesi için, savaş sırasında yapılmış olan satışlar, malikine haber verilmesi için gerekli bütün işlemler yapılmamış olsa bile – söz konusu borçlunun, her türlü zarar ve ziyanları konusunda hesaplaşmak üzere, alacaklıyı Hakemlik Karma Mahkemesine çağırma hakkı açıkça saklı tutulmak şartıyla – geçerli sayılacaktır.

Mahkeme, taraflar arasındaki hesapları tasfiye etmekle, sağlanca ya da güvence olarak verilen malın satılış şartlarını incelemekle ve alacaklı kötü niyetli davranmışsa ya da sağlancayı satmaktan kaçınmak için ya da bu satışın gerçek fiyatıyla yapılmasını sağlamak bakımından elinden gelebilecek her yola başvurmamış ise, borçlunun satış yüzünden uğramış olabileceği zararı onarma zorunluğuyla alacaklıyı yükümlü tutmakla görevli olacaktır.

İşbu hüküm yalnız düşmanlar arasında uygulanabilecek ve yukarıda öngörülen işlemlerden 1 Mayıs 1923 tarihinden sonra yapılmış olanlara uygulanmayacaktır.

Madde 93

İşbu Kesimdeki hükümler uyarınca, bir sözleşmeye taraf bulunan kişiler, aralarında ticaret ilişkilerinin olaylar yüzünden gerçekten imkânsız olduğu, ya da bu taraflardan birinin bağlı olduğu kanunlar, kararnameler ya da yönetmelikler [tüzükler] yüzünden yasaklanmış ya da hukuka aykırı sayılmış bulunduğu tarihten başlayarak, düşman sayılacaklardır.

Bununla birlikte 82 nci maddeden 85 nci maddeye kadar olan maddelerle, 89 ncu ve 90 ncı maddelerde öngörülen hükümler, (ortaklıkları da kapsamak üzere) düşman kişiler ya da onların temsilcileri arasında, Bağıtlı Yüksek Taraflardan birinin ülkesinde yapılmış sözleşmelere – bu ülke, bağıtlanan taraflardan biri için düşman ülkesi idiyse ve bu ülkede hem kendisi hem de malları bakımından dilediği gibi davranabilmişse – uygulanmayacaktır; bu sözleşmelere, genel (ortak) hukuk kuralları uygulanacaktır.

EK

I. Hayat Sigortası

§ 1.

Bir sigortacı ile, sonradan düşman olmuş bir kimse arasında yapılmış hayat sigortası sözleşmeleri, savaşın başlaması ya da bu kimsenin düşman durumuna girmesi yüzünden sona erdirilmiş sayılmayacaktır.

Bir önceki fıkra uyarınca sona erdirilmiş sayılmayan bir sözleşme gereğince, savaş sırasında ödenmesi gerekli olmuş sigorta altında bulunan bir para tutarının, savaştan sonra, ödenmesi istenebilecektir. Bu para tutarına, ödenmesi gerekli olduğu tarihten ödeme gününe kadar, yıllık % 5 faiz eklenecektir.

Sigorta ücretlerinin [primlerinin] savaş sırasında ödenmemesi, ya da sözleşme hükümlerinin yerine getirilmemesi yüzünden, bir sözleşme geçersiz duruma düşmüşse, sigortalının ya da vekillerinin ya da hak sahiplerinin, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak oniki aylık bir süre içinde her an, sigorta senedinin [poliçesinin] geçersiz ya da sona erdirilmiş sayıldığı günkü değerini, yıllık % 5 faizlerin de eklenmesiyle, sigortacıdan istemeğe hakları olacaktır.

Hayat sigortası sözleşmeleri 29 Ekim 1914 tarihinden önce imzalanmış olup da, bu sözleşmelerin hükümleri gereğince primlerinin ödenmemiş bulunması yüzünden sözleşmeleri sona erdirilmiş ya da değeri indirilmiş bulunan Türk uyruklarının, işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak üç aylık bir süre içinde ve bu sırada yaşıyorlarsa, sigorta edilmiş para tutarının tümü için, sigorta senetlerini [poliçelerini] yeniden düzenlemeğe hakları olacaktır. Bunun için, Sigorta Ortaklığının [Şirketinin] doktorunca Ortaklığın yeterli sayacağı bir sağlık denetiminden geçirildikten sonra, birikmiş primleri % 5 bileşik faiziyle ödeyeceklerdir.

§ 2.

Şimdi Müttefik Devletlerden birinin uyrukluğunda bulunan ortaklıklarla Türk uyrukları arasında, 29 Ekim 1914 tarihinden önce yapılmış olup da, primleri 18 Kasım 1915 tarihinden önce ve sonra, ya da yalnız bu tarihten önce, Türk lirasından başka bir para ile ödenmiş bulunan hayat sigortası sözleşmelerinin, aşağıdaki gibi uygulanması kararlaştırılmıştır: (1) 18 Kasım 1915 tarihinden önceki dönem için, sigorta edilen kimsenin hakları, sigorta senedindeki [poliçesindeki] genel şartlar uyarınca, sözleşmede öngörülen para ile ve bu paranın, onu çıkaran ülkedeki değerine göre düzenlenecektir (örneğin, Frank, altın Frank, ya da kâğıt para Frank olarak belirtilmiş tutarlar, Fransız Frangı olarak ödenecektir); (2) 18 Kasım 1915 tarihinden sonraki dönem için, kâğıt para Türk Lirası ile ve Türk Lirasının değeri savaş öncesi değerine eşit sayılarak düzenlenecektir.

Sözleşmeleri Türk parasından başka bir para üzerinden yapılmış olan Türk uyrukları, primlerini 18 Kasım 1915 tarihinden bu yana, sözleşmelerde öngörülen para ile ödemiş olduklarını ispat ederlerse, bu sözleşmeler de, 18 Kasım tarihinden sonraki dönem için bile, bu para ile ve bu paranın, onu çıkaran ülkedeki değeri üzerinden düzenlenecektir.

Şimdi Müttefik Devletlerden birinin uyrukluğunda bulunan ortaklıklarla [şirketlerle], 29 Ekim 1914 tarihinden önce Türk parasından başka bir para üzerinden sözleşme yapmış bulunan Türk uyruklarının sözleşmeleri, primlerin ödenmiş olması yüzünden bugün de yürürlükteyse, bu Türk uyruklarının, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde, söz konusu para ile ve bu paranın, onu çıkaran ülkedeki değeri üzerinden, anapara tutarının tümü için sigorta senetlerini [poliçelerini] yenileme hakları olacaktır. Bunun için, 18

Kasım 1915 tarihinden bu yana, süreleri gelmiş olan primleri bu para ile ödemeleri gerekmektedir. Buna karşılık, söz konusu Türk uyruklarının, belirtilen tarihten bu yana kâğıt para Türk Lirasıyla ödemiş bulundukları primler, onlara, aynı çeşit parayla geri verilecektir.

§ 3.

Türk Lirası olarak yapılmış sigorta sözleşmeleri, kâğıt para Türk Lirası olarak hesaplanacaktır.

§ 4.

Sigorta ortaklığı ile özel bir sözleşme yaparak, sigorta senetlerinin [poliçelerinin] değerini ve primlerin nasıl ödeneceğini daha önce düzenlemiş bulunan sigortalılarla, işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde sigorta senetleri kesin olarak ödenmiş olan sigortalılara 2 nci ve 3 ncü paragrafların hükümleri uygulanmayacaktır.

§ 5.

Yukarıdaki paragrafların uygulanması bakımından, hayat sigortası sözleşmesi sayılacak sözleşmeler, tarafların karşılıklı yükümlerini hesaplamak için, insan yaşantısının olasılıklarına dayanan ve bunların faiz tutarları eklenerek hesaplanan sigorta sözleşmeleridir.

II. Deniz Sigortaları

§ 6.

Tarafların düşman olmalarından önce tehlike [risk, risque] doğmuş bulunmaktaysa ve sigortalının, uyruğu bulunduğu Devletçe ya da bu Devletin müttefiklerince girişilmiş savaş eylemlerinden doğan zararlarını karşılamak söz konusu olmamak şartıyla, deniz sigortaları sözleşmeleri, bu sözleşmelerdeki hükümler saklı kalmak üzere, sona erdirilmiş sayılmayacaklardır.

III. Yangın Sigortaları ve Öteki Sigortalar

§ 7.

Bir önceki paragrafta belirtilen çekince [ihtirazî kayıt] yürürlükte kalmak üzere, yangına karşı sigortalarla bütün öteki sigortalara ilişkin sözleşmeler sona ermiş sayılmayacaklardır.

Madde 101

Bağıtlı Yüksek Taraflar, savaştan önce yapılmış sözleşmeler uyarınca, savaştan önce ya da savaş sırasında ödenmesi gereken ve savaş yüzünden ödenmemiş kalan borçların, sözleşmelerde öngörülen şartlar içinde, üzerinde anlaşılmış para ile ve o paranın çıkartıldığı ülkedeki değeri üzerinden ödenmesi gerekeceğinde görüş birliğine varmışlardır.

İşbu Bölümün II nci Kesimi Ek'indeki hükümlere halel gelmemek şartıyla, şurası kararlaştırılmıştır ki, savaştan önceki bir sözleşme uyarınca yapılması gereken ödemelerin savaş sırasında, söz konusu sözleşmede gösterilen paradan başka bir para ile tüm olarak ya da yalnız bir parçası alınmış bir para tutarının karşılığı olmaları durumunda, bu ödemeler, gerçekte alınmış olan para tutarları için hangi cins para ile yapılmış ise, aynı cins para ile yapılabilecektir. Bu hüküm, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce, ilgili taraflar arasında dostça bir anlaşma ile yapılmış, buna aykırı hükümlere halel getirmeyecektir.

Madde 101 bis

Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye], görüş birliği içinde, işbu Bölümün (Ekonomik hükümler) bu kesimiyle öteki kesimlerinin dışında bırakılmıştır.

Madde 102-106

Olduğu gibi tutulmuştur.

Madde 107

Osmanlı İmparatorluğu Hükümetinin, 30 Ekim 1918 tarihinden bu yana, İstanbul'da ya da başka yerlerde, usulüne uygun olarak vermiş olduğu ya da kütüğe geçirmiş bulunduğu bütün buluş belgeleri [ihtira beratları] ya da fabrika markalarının başkalarına geçirilmesi ya da bırakılmasına ilişkin işlemler, ilgililerin, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde yapacakları istem üzerine, Türk Hükümetine sunulacaktır. Bu kütüğe yazıtlama [tescil], ilk yazıtlama tarihinden başlayarak geçerli sayılacaktır.

(8) SAYILI TUTANAK

31 MAYIS 1923, PERŞEMBE OTURUMU

Oturum Ouchy şatosunda, saat 10.30 da, M. Montagna'nın başkanlığında açılmıştır.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. PAYNE, RYAN, MALKİN, WALEY, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. CACLAMANOS, POLİTİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GALLİ, GUARNASCHELLİ (İtalya); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*); RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, MÜNİR BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, ÂLİ BEY, HÜSEYİN BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*)

M. MASSİGLİ, Konferansın Genel Sekreteri

Mallar, haklar ve çıkarlar.

M. MONTAGNA, mallara, haklara ve çıkarlara ilişkin olarak birtakım çekincelerin [ihtirazî kayıtların] öne sürülmüş bulunduğunu hatırlattı. M. MONTAGNA, askıda kalmış maddelerin gözden geçirilmesini, Komiteye teklif etti.

Madde 73.

M. MONTAGNA, 73 ncü* madde metninde, "*paraları, senetleri ve değerli kağıtları da kapsamak üzere*" sözlerinin olduğu gibi tutulması ya da metinden çıkartılması konusunda, Romanya ve Türkiye Temsilci Heyetleri arasında girişilmiş bulunan özel görüşmelerin bir anlaşmayla sonuçlanmış olup olmadığını sordu.

HASAN BEY, bu konuşmaların henüz sona ermediği cevabını verdi.

M. MONTAGNA, bu görüşmelerin bir an önce sonuçlanmasında direndiğini söyledi.

* 1924 Türkçe çevirisinde "83 ncü". (S.L.M.)

Madde 75.

M. MONTAGNA'nın, 75 nci maddeyle ilgili bir sorusu üzerine, ZEKÂİ BEY, İzmir yangınından zarar görmüş olan Müttefik uyruklarının durumu konusunda, Türk Temsilci Heyetinin Müttefik Temsilci Heyetlerine bir mektup gönderme bakımından, görüş birliğinde olduğunu doğruladı.

M. MONTAGNA, bu sözleri senet saydığını bildirdi ve bu mektubun metninin Müttefik Temsilci Heyetlerine bir an önce gönderilmesini istedi.

Madde 78.

M. OTCHİAİ, 78 nci maddenin, 15 Mayıs oturumunda kararlaştırılmış olan metnini, Japon Temsilci Heyetinin, Japon uyruklarının bu maddede göz önünde tutulanlara benzer istemler öne sürmemiş oldukları düşüncesiyle, kabul etmiş bulunduğunu söyledi. Japon Temsilci Heyetinin bu arada aldığı bilgilere göre, bu gibi istemler var olabilir. Bu yüzden, M. OTCHİAİ, bu maddenin metninde, aşağıdaki değişikliklerin yapılmasını istemektedir:

Birinci satırda, "İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Romanya..." *yerine,* "İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, *Japonya,* Romanya..." *denilmesi.*

Beşinci satırda, "İngiliz, Fransız, İtalyan, Romanya Hükümetleri..." yerine, "İngiliz, Fransız, İtalyan, *Japon,* Romanya Hükümetleri.." *denilmesi.*

ZEKÂİ BEY, yeni bir teklifin söz konusu olduğunu görmektedir. Türk Temsilci Heyeti, daha önce incelemeksizin, bu konuya ilişkin görüşünü bildiremez; Türk Temsilci Heyetinin, gerçekten, Japon uyruklarının öne sürdükleri istemlerin var olup olmadığını, böyle istemler varsa, bunların ne nitelikte olduklarını bilmesi gerekmektedir.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyeti ilkeyi kabul ettiğine göre, Japon Temsilci Heyetinin dileğini reddetmenin mümkün olmadığı kanısındadır; gerçekten, Japon Temsilci Heyeti, teklif edilen metne, Japonya'nın bu sorunla ilgili olmadığı düşüncesiyle katılmıştır; Japon Temsilci Heyetinin gösterdiği iyi niyet, kendisine karşı kullanılamaz.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, söz konusu hükmün dayandığı ilkeyi reddetmediğini söyledi. Bununla birlikte, Japonya'nın bu sorunla herhangi bir ilgisi olması da güç görünmektedir; çünkü, savaştan önce, Japonya ile Türkiye arasında diplomasi ilişkileri yoktu.

HASAN BEY, öte yandan, Türkiye'nin bu konuda yükümler altına girmesinden doğabilecek borçların [malî yükümlerin] bölüştürülmesi yol ve yöntemlerinin maliye uzmanlarınca incelenmesinin kararlaştırılmış olduğunu hatırlattı. Türk Temsilci Heyeti, 78 nci maddeyi bu çekince [ihtirazî kayıt] ile kabul etmişti.

Japon teklifinin, iktisat uzmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 82 (e).

M. MONTAGNA, 82 nci maddenin (e) paragrafına ilişkin olarak, iktisat uzmanlarının, 21 Mayıs 1923 tarihli bir raporunu Komiteye sundu (Bakınız, *Ek A*).

HASAN BEY, Müttefik uzmanlarınca teklif edilen metnin, paragrafın

kapsamını aşırı ölçüde kısıtladığı kanısındadır. Türk Temsilci Heyetinin düşüncesine göre, Türk kanununca dağıtılması [fesholunması] buyrulan ortaklıklar arasında, *partnership*'lerden başka ortaklıklar da bulunabilir. Ortaklık kurulmasına ilişkin olup da, savaş sırasında, Türk kanunu uyarınca sözleşmeleri hükümsüz kılınmış ortaklıkların hepsi – alınmış kararların uygulandığı ortaklıkların biçimi ne olursa olsun – kesin olarak hükümsüz kılınmış sayılmak gerekir. Yalnız bir tek kategori sözleşmeler – ayrıcalıklı anonim ortaklıklar kuran sözleşmeler – bu hükmün uygulanma alanı dışında kalmalıdır; çünkü, bu ortaklıklar, Türk Hükümetiyle doğrudan görüşmeler içindedirler. Bu konuya ilişkin kanunlar her ülkede değişiklik gösterdiği için, genel bir formül daha da gerekli olmaktadır.

M. BARGETON, uzmanların esinlenmiş oldukları hukuk ilkesinin, ortaklıkların, onları oluşturan kişilerden bağımsız olarak, kendilerine özgü kişilikleri olup olmadığını dikkate almak olduğunu belirtti. Kendilerine özgü kişilikleri olan ortaklıkları dağıtmakta [feshetmekte] büyük sakıncalar olacağına göre, yalnız, ortakların kişiliğinden başka kişiliği olmayan ortaklıklar kuran sözleşmelerin – bu ortaklıklar düşman durumuna geçmiş oldukları zaman – hükümsüz sayılmaları gerekir.

ZEKÂİ BEY, böyle bir ayırım yapmak için hiç bir neden bulunmadığı kanısındadır. Türk kanunları, anonim ortaklıkların kurucu sözleşmelerinin hükümsüz sayılmalarını buyurmaktaysa, bu hükümsüzlüğe hiç bir engel çıkartmamak gerekir. Öte yandan, Müttefik uzmanlarının teklif ettikleri metin, incelenmekte olan hükmü gerçekten boş bir hüküm biçimine sokmaktadır; çünkü, İngiltere'de *partnership*'ler bulunsa bile, Türkiye'de, kendilerine tüzel kişilik tanınmış böyle ortaklıklar yoktur.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin isteğinin, "İstanbul Dokları ve Tersaneleri" gibi, birtakım ortaklıkların dağıtılmasına izin vermeye yönelik göründüğünü belirtti; bu da, başka sonuçlar arasında, bu ortaklıkların, çıkarlarını savunmak üzere, Türk Hükümetine başvurmaları yolunu kapama sonucunu da yaratacaktır.

HASAN BEY, Türk kanununa uygun olarak, ortaklıkların dağıtılması [feshi] konusunda verilmiş kararların, her durumda geçerli olmasında direndiğini söyledi. HASAN BEY, bu sorunun, incelenmek üzere, hukuk danışmanlarına gönderilmesini teklif etti.

Bu yolda karar verildi.

Madde 87.

M. MONTAGNA, 87 nci maddeye ilişkin olarak, iktisat uzmanlarının, 28 Mayıs 1923 tarihli bir raporunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek B*).

87 nci madde için teklif edilen ve birinci fıkrası daha önce kabul edilmiş olan metin, uygun bulundu.

Madde 89 ve 93.

M. MONTAGNA, 89 ncu maddeye ilişkin olarak, iktisat uzmanlarının, 21 ve 26 Mayıs 1923 tarihli iki raporunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek C ve D*).

26 Mayıs tarihli rapordaki teklife ilişkin olarak, HASAN BEY, teklif edilen fıkrayı 93 ncü maddenin bir paragrafı yapmak yerine, bunu ayrı bir madde biçimine sokmanın ve bu maddeden sonra koymanın daha uygun olacağı kanısındadır. Gerçekten, bu hüküm, 93 ncü maddenin kapsadığı hükme değil, fakat "Sözleşmeler, süre aşımları ve mahkeme kararları" Kesiminin tümüne aykırı düşmektedir.

89 ncu maddenin 2 nci ve 3 ncü paragrafları arasına konulmak üzere teklif olunan fıkra metni kabul edildi.

89 ncu maddenin sonuncu paragrafının metinden çıkartılması ve uzmanlarca teklif edilen metnin kabul edilmesi kararlaştırıldı; bu metin, 93 ncü maddeden sonra gelmek üzere, ayrı bir madde olacaktır.

Yerleşmeye ve yargı yetkisine ilişkin Sözleşme.

Vergi hükümleri.

M. MONTAGNA, Yerleşme [İkamet] Sözleşmesinin vergi hükümlerine ilişkin olarak, iktisat uzmanlarının, 22 Mayıs 1923 tarihli bir raporuyla, Yazı Komitesinin 25 Mayıs 1923 tarihli bir notunu, Komiteye sundu (Bakınız *Ek E ve F*).

C maddesine ilişkin olarak, HASAN BEY, vergi yükümlerinden bağışıklık konusunda öngörülen eşitliğin, Türk uyruklarına ya da Türk ortaklıklarına [şirketlerine] tanınabilecek olan primlere ya da risturnlara (*ristournes*) uygulanmadığını belirtti.

M. BARGETON, teklif edilen metnin son derece açık olduğu ve hiç bir açıklama gerektirmediği kanısındadır.

İktisat uzmanlarınca hazırlanan metinler, Yazı Komitesinin teklif ettiği değişikliklerle, kabul olundu.

Ticaret Sözleşmesi.

M. MONTAGNA, Ticaret Sözleşmesini incelemekle görevlendirilmiş uzmanların, 26 Mayıs 1923 tarihli bir raporunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek G*).

HASAN BEY, 2 nci maddenin son paragrafındaki maddî bir yanlışı belirtti. Metinde "*altın para Türk Lirası*" denilmiştir; oysa, kâğıt para Türk Lirasının değerinin artmasında karşılaştırma esası olarak, altın para Türk Lirası değil, İngiliz Lirası (*Livre sterling*) kabul olunmuştur. Bir tek birim ölçütü (*étalon*) saptanmış olduğu açıkça bellidir; İngiliz Lirası esas alınmıştır; çünkü, İngiliz Lirası borsada yazıtlıdır; altın para Türk Lirası ise, böyle değildir.

Türk Temsilci Heyetince belirtilen düzeltme kabul edildi.

Madde 9.

9 ncu maddenin son iki paragrafının tartışılması ertelendi.

Madde 14.

M. SATO, Japon Temsilci Heyetinin, 14 ncü madde metninin, çeviri [tercüme] hakkına ilişkin 2 nci paragrafın 2 nci ve 3 ncü fıkraları konusunda bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürerek kabul etmiş olduğunu hatırlattı. Japon Temsilci Heyeti bu çekinceyi kaldırmaktadır.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, çeviri hakkı konusundaki isteğinden vazgeçmesinde direndiğini söyledi.

HASAN BEY, daha önce açıklamış olduğu görüşten vazgeçemeyeceğini belirtti.

General PELLÉ, hiç olmazsa, yalnız Türkçeye çevirinin söz konusu olduğunun, metinde iyice belirtilmesini istedi. Böyle bir açıklama, her çeşit kaçakçılığın ve hileli yollara başvurmanın önlenmesi için gereklidir.

HASAN BEY, bu değişikliği kabul etti.

14 ncü maddenin, aşağıdaki değişikliklerle kabul olunması kararlaştırıldı:

İkinci paragrafın 2 nci fıkrasında, "çeviri hakkına ilişkin yukarıda belirtilen sözleşmeler ve protokol" *sözlerinden sonra ve 3 ncü fıkrada,* "... çeviri hakkına ilişkin Türk çekincesi..." sözlerinden sonra, *"Türk diline" sözlerinin eklenmesi.*

Madde 17.

HASAN BEY, Müttefiklerce teklif edildiği biçimdeki 17 nci maddenin, Sözleşmenin niteliğini tamamiyle değiştireceği kanısındadır: Artık Sözleşme, Türkiye ile belirli birtakım Devletler arasında yapılmış bir senet olmaktan çıkacak, herhangi bir Devletin yararlanabileceği bir senet niteliğini alacaktır. Böyle bir hükmün sakıncası, özellikle, Türkiye'yi, ticaret konularında başka Devletlerle görüşme olanağından yoksun bırakmak olacaktır. Türk Temsilci Heyeti, bu maddenin kaldırılmasını dirençle istemektedir.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü kanıtın güçlü olduğunu kabul etmektedir; çünkü, Müttefik Temsilci Heyetleri, Ticaret Sözleşmesini, herhangi bir Devletin yararlanabileceği bir belge biçimine sokmak niyetinde değillerdir. Bununla birlikte, M. MONTAGNA, adları belirtilerek gösterilecek biçimde, yeni bir metin hazırlama olanağının bulunacağını sanmaktadır. Başka bir deyimle, Barış Andlaşması Tasarısının 159 ncu maddesinde belirtilen dört Devlet – Belçika, Portekiz, Çeko-Slovakya ve Polonya – söz konusudur.

HASAN BEY, böyle bir hükmün, bu biçimde sınırlandırılmış olsa bile, gerekmediği kanısındadır. Gerçekten, Türkiye, kim olurlarsa olsunlar, Konferansda temsil olunmayan Devletlerin hepsi ile görüşmelere girişmeğe hazırdır. Daha şimdiden, Polonya ile görüşmelere girişmiş bulunmaktadır; Polonya'nın verdiği örneği, öteki üç Devletin izlememesi için de herhangi bir neden yoktur. Üstelik, Türkiye ile bu çeşitli Devletler arasındaki ticaret ilişkileri, Türkiye ile Ticaret Sözleşmesini imzalayan Devletler arasındaki ticaret ilişkilerinden farklıdır. Bu durumu göz önünde tutmak gerekir.

Bu hükmün tartışılması ertelendi.

Madde 18.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, Ticaret Sözleşmesinin, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya için beş yıllık, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat, Sloven Devleti için bir yıllık bir süresi olmasını teklif ettiğini hatırlattı; Türk Temsilci Heyeti, böyle bir hükmün tamamiyle hakgözetir olduğu kanısındadır.

M. MONTAGNA, bir yıllık bir sürenin, yeni ticaret sözleşmeleri yapılması için kesinlikle yetersiz olduğunu belirtti.

HASAN BEY, bu görüşü paylaşmadığını söyledi; HASAN BEY, ticaret görüşmelerine hemen girişilirse, uygun düşen bir vakitte yeni ticaret andlaşmaları imzalanmasının güç olmayacağı kanısındadır.

M. YOVANOVİTCH, bu görüşün doğru olmadığını belirtti. Avrupa'nın ekonomik koşulları temelinden değişmiş bulunmaktadır. Nitekim, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, savaştan önce, başlıca tarımsal bir Devletti; daha önceleri eski Avusturya-Macaristan Monarşisine bağlı Yugoslav ülkelerinin* kurtarılmasıyla, Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin ekonomik durumu tüm değişmiştir; çünkü sanayileşmiş olma niteliği üstün gelen vilâyetleri de kapsamına almıştır.

M. YOVANOVİTCH, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ile İtalya arasında başlamış bulunan görüşmeleri örnek gösterdi; bu görüşmeler, iki yıldır sürmekle birlikte, henüz sona ermemiştir. Son olarak, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, bütün Müttefik Devletlere eşitlik içinde davranılmasının, ilke olarak, kabul edilmez olduğu kanısındadır.

M. DİAMANDY, işlemde bulunma bakımından kesin eşitlik ilkesinin, hem bütün Müttefik Devletlerce, hem de Türkiye'nin kendisince, Konferansın temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiş bulunduğunu hatırlattı. Salt bir uzlaşıcı düşünce ile gerçek durumu göz önünde tutarak, Romanya Temsilci Heyeti, ticaret sözleşmeleri süresinin, Romanya bakımından, otuz aya indirilmesini ve sözleşmenin sona erdirildiğinin bildirilmesi için de buna altı aylık bir süre eklenmesini kabul etmiştir. M. DİAMANDY, bu bakımdan, kaldı ki, Zekâi Bey'in, uzmanlar toplantısında, sözleşme süresinin Balkan Devletleri için iki yıl olmasını kabul etmiş olduğunu belirtmek istediğini söyledi. Türk Temsilci Heyetinin az önceki sözlerinden, bu Heyetin, eski tekliflerinden de caymakta olduğu anlamı çıkar görünmektedir.

M. CACLAMANOS, M. Yovanovicth ile M. Diamandy'nin sözlerine tümüyle katıldığını söyledi. M. CACLAMANOS, Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ticaret Sözleşmesinin, Müttefik Temsilcilerinin teklif ettikleri metinde belirtilen sürede olmasının, belki de, Yunanistan'dan çok Türkiye'nin yararına olacağını belirtmek istemektedir. İki Devlet arasındaki siyasal barışın gerçek bir ticaret barışıyla tamamlanması çok önemlidir.

HASAN BEY, Türkiye'nin Balkan Devletleriyle olan ticaret ilişkilerinin, büyük Devletlerle olan ilişkileriyle aynı nitelikte bulunmadığı yolunda daha önce açıkladığı görüşleri hatırlattı. Salt sunulan çıkarlardaki eşitsizliği gidermek içindir ki, Türkiye, sözleşme süresinin, bir yandan Balkan Devletleri, öte yandan da büyük Devletler bakımından aynı olmamasını istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, teklif edilen metnin, bu durum farkını dikkate almakta olduğunu söyledi; çünkü, bir yandan beş yıllık, öte yandan da 30 aylık süreler koymaktadır. Üstelik, en tecrübeli Devletler için bile, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen kadar kısa bir süre içinde, böylesine çok sayıda Devletlerle ticaret

* Fransızca metinde "pays yougoslaves" denilmektedir. (S.L.M.)

andlaşmaları görüşmek, uygulama bakımından da olanaksızdır; dahası da var: Yerleşme Sözleşmesi hükümleri uyarınca, Türkiye, çok kısa bir süre içinde, öteki bağıtlı Devletlerle özel Sözleşmeler görüşmek zorunda da olacaktır.

HASAN BEY, böyle bir girişimi başarıyla sonuçlandırmanın olanağı bulunduğu kanısındadır. Türkiye, gümrük tarifesini değiştirmek niyetinde değildir; HASAN BEY'e göre, böyle bir inanç verişin, bağıtlı Devletlere, istemekte haklı oldukları durumun değişmezliği güvencelerini sağlamak bakımından yeterli olması gerekirdi.

Bu sorunu uzmanlarla görüşmüş olan M. CONTZESCO, her şeyden önce, Zekâi Bey'in iki yıllık süre konusunda Türk Temsilci Heyeti adına belirtmiş olduğu kabulü doğrulayıp doğrulamadığını öğrenmek istemektedir. M. CONTZESCO, kendisinin, bir anlaşmaya varılmasını kolaylaştıracak uzlaşıcı en son teklif olmak üzere, sürenin 30 aya indirilmesini ve, sözleşmenin sona erdirilmesini bildirmek için de, buna, altı aylık bir süre eklenmesini teklif etmiş olduğunu hatırlattı; ancak, Romanya Temsilci Heyeti, Bükreş'ten yeni yönergeler [tâlimat] almaksızın, şimdiki oturumda, bu süreyi daha da kısaltmayı kabul edemez.

ZEKÂİ BEY, uzmanlar alt-komitesinin bir toplantısında, Balkan Devletleri bakımından, iki yıllık bir süre teklif etmiş olduğunu kabul etmektedir; şu var ki, bu teklif, ancak, ilgili Devletlerce olduğu gibi kabul edilmek şartıyla, Türk Temsilci Heyetini bağlar sayılabilirdi. İlgili Devletler, bu konuda çekinceler öne sürmüş olduklarından, teklif de, bu yüzden, hükümsüz olmuştur.

M. CONTZESCO, yalnız, henüz tartışılmakta olan altı aylık fark konusundaki Türk Temsilci Heyetinin çekincesinin Komite önünde geri alınabileceği ya da olduğu gibi tutulabileceği kanısında olduğunu söyledi; iki yıllık sürenin kesin olarak kabul edilmiş sayılması gerekmekteydi.

RIZA NUR BEY, sözleşmenin, Balkan Devletlerine ilişkin olarak, otuz aylık bir süresi olmasını kabul edemeyeceğini bildirdi. Zekâi Bey, iki yıllık bir süre teklif etmiş olduğuna göre, Türk Temsilci Heyeti bu teklifi olduğu gibi tutmaktadır; şüphesiz, Devletlerin de kabul etmeleri şartıyla, böyle davranmaktadır. Bu süreye altı aylık bir ön-bildiride bulunma süresi de eklemekte, ticaret sözleşmesi enaz otuz ay yürürlükte kalacak demek olmaktadır.

M. DİAMANDY, Türk teklifini senet saydığını ve bunu, yönergeler almak üzere, Hükümetine bildireceğini söyledi.

M. YOVANOVİTCH, Müttefik uzmanlarınca teklif edilen sürenin daha da kısaltılmasını kabul edemeyeceğini bildirdi.

M. CACLAMANOS, bu soruna ilişkin görüşünü, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetlerinin görüşüne bağlı kıldığını belirtti.

RIZA NUR BEY, teklifi, kayıtsız şartsız kabul edilmediğine göre, bu teklifi geri aldığını söyledi.

M. DİAMANDY, Türk Temsilci Heyetinin davranışına şaşmaktadır. M. DİAMANDY, bu soruna ilişkin olarak Hükümetine danışmak için kesinlikle gerekli bir süre isterken, Rıza Nur Bey'in reddedemeyeceği çok doğal bir istekte bulunmakta olduğunu sanmaktadır; çünkü, Türk Temsilci Heyeti de, birçok kez, bu yola başvurmuştur; Müttefikler, Türk Temsilci Heyetine, Ankara'dan yönergeler almak için, her zaman, gerekli süreyi tanımışlardır.

RIZA NUR BEY, Türk Temsilci Heyetinin görüşünü olduğu gibi tuttuğunu sözlerine ekledi.

18 nci maddeye ilişkin tartışmanın geri kalan bölümü ertelendi.

M. MONTAGNA, yapmış oldukları çalışmalar için, uzmanlara teşekkür etti.

M. MONTAGNA, Temsilci Heyetlerine, askıda kalmış noktalar üzerinde girişilmiş görüşmeleri hızlandırmalarını salık verdi. M. MONTAGNA, henüz askıda bulunan sorunların çözüme bağlanması için bir oturumun yeterli olacağı umudundadır.

Oturuma saat 12.15 de son verildi.

(8) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ TOPLANTISI

21 Mayıs 1923

Andlaşma Tasarısının 82 nci maddesi.

Üçüncü Komite, 15 Mayıs oturumunda, iktisat uzmanlarını, ortaklık [şirket] kurulmasına ilişkin birtakım sözleşmelerin (*contrats*) savaş sırasında hükümsüz olduklarına karar verilmiş bulunmasını da göz önünde tutarak, 82 nci maddenin (e) paragrafını yeniden incelemekle görevlendirmişti.

İktisat uzmanları, kendilerine özgü kişilikleri olan ortaklıkların ve özellikle sermaye ortaklıklarının (*sociétés par actions*) dağıtılma [fesih] zorunluluğunun sakıncalarını düşünerek, (e) paragrafındaki kural-dışılığın [istisnanın], ancak, düşman olan ortakların kişiliğinden ayrı bir kişiliği olmayan ortaklıklara uygulanmasının yerinde olacağı kanısına varmışlardır.

İktisat uzmanları, aşağıdaki metni teklif etmektedirler; Türk uzmanı, bu teklife katılamamıştır; Türk uzmanına göre, bu metin, Osmanlı Hükümetinin ortaklıkların dağıtılmasına karar verdiği bütün durumları kapsamamaktadır. [Metin şöyledir:]

"... yürürlükte kalacaklardır:

"[...]

"(a) Ortaklıkların kurulmasına ilişkin sözleşmeler; bu hüküm, yönetildikleri kanun uyarınca, ortakların kişiliğinden ayrı bir kişilik oluşturmayan kollektif ortaklıklara (*partnerships*) uygulanmaz."

EK B.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ TOPLANTISI

28 Mayıs 1923

İktisat uzmanları, 87 nci madde için, ilk fıkrası daha önce kabul edilmiş bulunan aşağıdaki metni, Üçüncü Komiteye teklif etmekle onur duyarlar:

"30 Ekim 1918 tarihinden sonra 16 Mart 1920 tarihine kadar İstanbul Hükümetiyle usulüne uygun olarak yapılmış sözleşmeler de geçerli kalmaktadır; bunlara genel (ortak) hukuk kuralları uygulanır.

"16 Mart 1920 den sonra İstanbul Hükümetiyle usulüne uygun olarak yapılmış bulunan ve bu Hükümetin etkin yetkisi (otoritesi) altındaki topraklara ilişkin bütün sözleşmeler ve anlaşmalar, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde ilgililerin istemesi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisinin uygun buluşuna sunulacaktır. Bu sözleşmeler uyarınca yapılmış bulunan ödemeler, işbu ödemelerde bulunmuş olan tarafın hesabına, gereği gibi, alacak yazılacaktır.

"Bu sözleşmeler uygun bulunmazlarsa, ilgili tarafın, gerekiyorsa, doğrudan doğruya ve gerçekten uğranılmış zararı karşılayacak bir zarar-giderime hakkı olacaktır; dostça anlaşmaya varılamazsa, bu zarar-giderim Hakemlik Karma Mahkemesinde saptanacaktır.

"İşbu maddenin hükümleri, ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmelerine, ayrıcalık geçirimlerine ve kamu hizmeti ayrıcalığına ilişkin işletme sözleşmelerine uygulanmayacaktır."

EK C.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ TOPLANTISI

21 Mayıs 1923

Andlaşma Tasarısının 89 ncu maddesi.

Romanya Temsilci Heyetinin, Üçüncü Komitenin 15 Mayıs oturumunda öne sürdüğü bir görüşü dikkate almak üzere, uzmanlar, 89 ncu maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları arasına, aşağıdaki fıkranın konulmasında görüş birliğine varmışlardır:

"Yukarıda belirtilen süreler, Romanya bakımından, 27 Ağustos 1916 tarihinden başlayarak kesilmiş sayılacaktır."

EK D.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ TOPLANTISI

26 Mayıs 1923

Madde 89 ve 93.

89 ncu maddenin sonuncu fıkrasının metinden çıkartılması ve 93 ncü maddeye aşağıdaki fıkranın eklenmesi konusunda, Japon ve Türk uzmanları görüş birliğine varmışlar ve öteki Temsilci Heyetlerinin uzmanları da buna karşı çıkmamışlardır:

"İşbu Kesimin Hükümleri yürürlükte kalmakla birlikte, Japon ve Türk uyrukları arasında yapılmış bulunan bütün sözleşmeler, herbirinin kendi [ulusal] kanunları uyarınca çözüme bağlanacaktır."

EK E.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ TOPLANTISI

22 Mayıs 1923

Üçüncü Komitenin uygun bulmasına sunulan aşağıdaki maddeler, Yerleşme [İkamet] Sözleşmesinin II nci Kesimini (Vergilere ilişkin hükümler) oluşturacaklardır; bu maddeler iktisat uzmanlarınca hazırlanmış ve Yazı Komitesince gözden geçirilmiştir.*

VERGİLERE İLİŞKİN HÜKÜMLER

Madde A.

Türk ülkesinde oturmak ve yerleşmek bakımından olduğu kadar, öteki bağıtlı Devletlerin uyruklarına, 4 ncü maddede belirtilen şartlar uyarınca, Türkiye'de izin verilen her çeşit ticaret, meslek, endüstri ve işletme, ya da ne nitelikte olursa olsun, herhangi bir iş yapabilmeleri için, söz konusu uyruklara, niteliği ve adı ne olursa olsun, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim ya da malî yüküm uygulanmayacaktır.

Söz konusu Devletlerin uyruklarından, yurt dışında yerleşmiş olup da, Türk ülkesinden geçişleri sırasında herhangi bir iş tutacak olanlara, aynı nitelikte ve aynı önemde bir iş yapan Türk uyruklarıyla, Türkiye'de yerleşmiş yabancıların, ülkede uygulanmakta olan hükümler uyarınca, bağlı oldukları vergi, resim ve malî yükümlerden – niteliği ve adı ne olursa olsun – başkası ya da daha ağırı uygulanmayacaktır.

Söz konusu Devletler uyruklarının Türk ülkesindeki mallarına, haklarına ve çıkarlarına uygulananlardan başka ya da daha ağır, hiç bir malî yüküm, resim, dolaylı ya da doğrudan herhangi bir vergi uygulanmayacaktır.

Madde B.

Taşıma (*transport*) ortaklıklarıyla sigorta ortaklıklarını da kapsamak üzere, öteki bağıtlı Devletlerden birinin kanunu uyarınca kurulmuş ve işbu Sözleşmenin

* Başlıklar, alt-başlıklar ve bu satırlar, 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

5 nci maddesi uyarınca Türkiye'de yerleşmiş bulunan ya da orada iş yapan ticaret, endüstri ve maliye ortaklıklarına, Türk kanununa göre, Türkiye'de kurulmuş aynı nitelikteki ortaklıklara uygulananlardan başka ya da daha ağır – ne nitelikte ya da nasıl bir adla olursa olsun – hiç bir vergi, resim ya da malî yüküm uygulanmayacaktır.

Söz konusu ülkelerin firmalarının ya da ortaklıklarının, işbu Sözleşmenin 5 nci maddesine uygun olarak, Türkiye'de yerleşmiş bulunan ya da Türkiye'de iş yapan kollarına, şubelerine, ajanslarına [acentalarına] ya da başka temsilciliklerine aynı hükümler uygulanacaktır; şurası kararlaştırılmıştır ki, işbu firmaların ve ortaklıkların yönetim merkezleri Türkiye dışında bulunmaktaysa, söz konusu kollar, şubeler, ajanslar [acentalar] ya da başka temsilcilikler, ancak Türkiye'de yatırılmış gerçek sermayeleri üzerinden, ya da, vergi uygulanacak sermaye açıklanamaz ya da denetlenemez ise, bu sermayeyi kestirmeğe yarayabilecek olan gerçek kazanç ve gelir üzerinden vergiye bağlanacaktır.

Madde C.

Türk Hükümeti, niteliği ve adı ne olursa olsun, vergi bağışıklıkları koyacak olursa, bu bağışıklıklar Türk uyruklarına ve Türk kanunları uyarınca kurulmuş ortaklıklara olduğu kadar, öteki bağıtlı Devletlerin Türkiye'de yerleşmiş uyruklarına ya da ortaklıklarına da uygulanacaktır.

Bu hüküm, Devletçe kurulmuş kurumlara ya da bir kamu hizmeti ayrıcalığı sahiplerine tanınan vergi bağışıklıklarından yararlanmak istemek üzere, öne sürülemeyecektir.

Madde D.

Yukarıdaki maddelerde öngörülen bütün konularda, Türkiye'de, öteki bağıtlı Devletlerin uyruklarına, il yönetimlerince ya da yerel [mahallî] yönetimlerce yükletilebilecek malî yükümler, resimler ve vergiler, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır olmayacaktır.

Madde E.

Türkiye'de yerleşmiş ya da Türkiye'de iş yapan öteki bağıtlı Devletlerin uyruklarına ya da bunların Türk ülkesindeki mallarına, haklarına ve çıkarlarına ve söz konusu Devletlerden birinin kanunu uyarınca kurulmuş olup da Türkiye'de yerleşmiş bulunan ya da Türkiye'de iş yapan ortaklıklara, bunların kollarına, şubelerine ya da ajanslarına, savaş durumunda bile, hiç bir zorunlu borçlanma (*emprunt forcé*) ya da olağanüstü varlık [servet] vergileri (*prélevement exceptionnel sur la fortune*) yükletilmeyecektir.

Madde F.

Kapitülasyonlara son verilmiş olduğu için, Türkiye, yabancı Devletlerin uyruklarına, kendi uyruklarına sağladığından daha elverişli bir işlemde bulunmayacak ve yukarıdaki hükümlerde öngörülen konular bakımından, kendi uyruklarıyla öteki bağıtlı Devletlerin uyruklarına eşit işlemde bulunma ilkesini uygulayacaktır.

EK F.

YAZI KOMİTESİNİN NOTU

YERLEŞME SÖZLEŞMESİ

25 Mayıs 1923

Vergilere ilişkin hükümler konusunda (madde 8-13):

İktisat Sorunları Alt-komitesinin tasarısındaki (A) işaretli maddenin (Sözleşmenin 8 nci maddesi) 4 ncü satırında*, "izin verilen..." sözleri yerine, "*öngörülen şartlar içinde...*" denilmesi.

(B) İşaretli maddede (Sözleşmenin 9 ncu maddesi), "âdi" (*civiles*) denilen ortaklıkları – başka bir deyimle, ticaret işlemlerinde bulunmayan ortaklıkları – da, maddenin kapsamına alıp almama sorunu, aşağıdaki görüşlere yol açabilir:

1. Her şeyden önce, 9 ncu maddeden, ancak, bir tüzel kişilik oluşturan ve bu yüzden de vergileme bakımından kendilerine özgü yükümlere bağlı olan ortaklıklar anlaşılabilir. Bu tüzel kişiliğin olmaması durumunda, yalnız her ortağın kendi kişiliği ve her uyruğun bağlı olduğu vergi rejimi karşısında bulunulmaktadır.

2. Çoğu ülkelerde, âdi ortaklıkların (*sociétés civiles*) tüzel kişilik oluşturup oluşturmadıkları sorunu, olumsuz yönde çözüme bağlanmamış olsa bile, hiç olmazsa tartışmalı bir konudur.

3. Türk kanunu âdi ortaklıklara özel bir tüzel kişilik tanımadığına göre, yabancı ülkelerde kendine özgü bir kişiliği olan yabancı âdi ortaklığı, Türkiye'de aynı nitelikte Türk ortaklıklarına uygulanan vergi rejimine bağlı tutmak, açıkça olanaksız görünmektedir; çünkü, benzer âdi ortaklıkların Türkiye'de kendilerine özgü varlıkları yoktur.

4. Gerçekte, Yazı Komitesi, Türkiye'de âdi yabancı ortaklıkların var olup olmadığını öğrenmek olanağını bulamamıştır.

Bu koşullar altında, Yazı Komitesi, (B) işaretli maddede (Sözleşmenin 9 ncu maddesi), âdi ortaklıklardan söz edilmemesini teklif etmeği göze almaktadır.

Aynı (B) maddesinde (Sözleşmenin 9 ncu maddesi), ilk fıkranın 4 ncü satırında, "maddesi uyarınca" kelimeleri ile, ikinci fıkranın 3 ncü ve 4 ncü satırında, "maddesine uygun olarak" *kelimeleri yerine*, "maddesinde öngörülen *şartlar içinde...*" denilmesi.

(D) işaretli maddede (Sözleşmenin 11 nci maddesi), "Yukarıdaki maddelerde" *yerine*, "8 nci maddeden 10 ncu maddeye kadar olan maddelerde" denilmesi.

* Fransızca metinde. (S.L.M.)

EK G.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

TİCARET SÖZLEŞMESİNİN İNCELENMESİYLE GÖREVLENDİRİLMİŞ UZMANLAR ALT-KOMİTESİNİN RAPORU

26 Mayıs 1923

İktisat Sorunları Komitesince atanmış, Uzmanlar Alt-komitesi, öne sürülmüş çekincelerin [ihtirazî kayıtların] kaldırılamadığı iki madde dışında, oybirliğiyle kabul ettiği, aşağıdaki metni sunmakla onur duyar:

Bu maddelerden ilki 9 ncu maddedir; bu maddenin üçüncü ve dördüncü fıkraları üzerinde henüz anlaşmaya varılamamıştır.

İkincisi, Sözleşmenin, imzacı Devletlerden kimilerine uygulanmak üzere çeşitli süreler saptayan maddesidir. Bu madde konusunda, Müttefik uzmanları, aşağıdaki metni Komiteye sunmakta görüş birliğine varmışlardır; bu metnin kabulünü salık vermektedirler.

Madde 18

"İşbu Sözleşme beş yıllık bir süre için yapılmıştır.

"Birinci Kesime ilişkin olarak, bir yandan Türkiye ve öte yandan Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, ticaret alış-verişleri için daha kısa bir süre içinde yeni bir statü kurmak zorunluluğunu kabul ettiklerinden, işbu Sözleşmeyi, otuz* aylık ilk dönemin bitiminden sonra her an sona erdirmek hakkını, karşılıklı olarak tanımakta görüş birliğine varmışlardır. İşbu Sözleşme, sona erdirilme işinin bildirilmesinden altı ay sonra hükümsüz olacaktır.

"Bir yandan Türkiye ve öte yandan öteki bağıtlı Devletlerden her biri, Sözleşmenin uygulanması konusunda yukarıda belirtilen süreler içinde her an ve kendilerine bu yoldan bir başvurma olunca, yeni ticaret andlaşmaları yapılması amacıyla, bu sürelerin sona erişinden önce sonuçlandırmak için çaba gösterecekleri görüşmelere girişmeği yükümlenirler.

* 1924 Türkçe çevirisinde "otuz iki". (S.L.M.)

"Sözü geçen görüşmeler yukarıda belirtilen süreler içinde sonuçlandırılamazsa, Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri davranış özgürlüğünü yeniden elde etmiş olacaktır."

Uzmanlar Alt-komitesi, son olarak, Andlaşmanın imzacılarından olmayan öteki Devletlerin Sözleşmeye katılmalarını öngören eski 19 ncu (şimdiki 17 nci) maddeye ilişkin olarak henüz hiç bir karar almamış olduğunu Komiteye hatırlatmak ister.

TİCARET SÖZLEŞMESİ TASARISI

Bir yandan, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti,

Ve öte yandan, Türkiye,

Ekonomik ilişkilerini, Devletler hukuku (uluslararası hukuk) temeline dayalı olarak, ticareti desteklemeye ve alış-verişlerini kolaylaştırmağa en elverişli koşullar içinde, kurmak isteyerek,

Bu amaçla bir Sözleşme yapmağı kararlaştırmışlar ve aşağıda adları gösterilen Temsilcilerini atamışlardır:

.. ..

. . . .

Temsilciler, yetki belgelerini gösterdikten ve bu belgeler usulüne uygun ve geçerli bulunduktan sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır.

KESİM I

Madde 1

İşbu Sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle, öteki Bağıtlı Devletlerin ülkelerinden çıkan ve bu ülkelerden gelen doğal ürünlerin ya da işlenmiş malların Türkiye'ye sokulmalarında uygulanabilecek tarifeler, 1 Eylül 1916 tarihinde yürürlüğe konulan ve eşyanın ağırlığını gözönünde tutan Osmanlı nesnel tarifesinde (*tarif spécifique ottoman*) gösterilen tarifeler olacaktır.

Madde 2

1 Eylül 1916 tarifesinde yazılı olan ve Türk kâğıt parasıyla ödenen vergilere, aşağıda belirtilen şartlar içinde, kambio değerine göre zaman zaman ayarlanacak arttırma katsayıları (*coefficients de majoration*) uygulanacaktır.

Bu katsayılar, 1 Mart 1923 de yürürlükte olan katsayılar olacaktır. Bununla birlikte, (1) sayılı Ek Çizelgede sayılan maddelere 9 katsayısı uygulanacaktır.

Yukarıda belirtilen katsayılar, kambio değerine göre, aşağıdaki kurallar uyarınca, ayarlanacaktır:

Bu katsayılar İngiliz Lirası kâğıt para 745 kuruş değerinde olduğu bir zamanda saptanmış bulunduğundan, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden önceki ay içinde Türk Lirası bu değere oranla % 30 dan çok bir ortalama değer artışı (*revalorisation*) gösterirse, 12 ve 9 katsayıları aynı ayın ortalama değeri ile orantılı olarak indirilmek

gerekecektir; böylece ayarlanmış olan katsayı, bundan sonra üç ay boyunca yürürlükte kalacaktır; üç ayın bitiminde, katsayı, gerekiyorsa, son ayın kambio değerine göre yeniden ayarlanacaktır.

Bunun gibi, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden önceki bir ay içinde, Türk Lirası, bir İngiliz Lirası karşılığı olan 745 kuruşluk ilk ortalama değerine oranla % 30 dan çok bir ortalama değer azalışı (*dévaluation*) gösterirse, 12 ve 9 katsayıları aynı ayın ortalama değeri ile orantılı olarak arttırılabilecektir; böylece ayarlanmış olan katsayı, bundan sonraki üç ay boyunca yürürlükte kalacaktır; üç ayın bitiminde, katsayı, gerekiyorsa, son ayın kambio değerine göre yeniden ayarlanacaktır.

Türk Lirasının değerinin azalması durumunda 5 katsayısı, 12 ve 9 katsayılarının bağlı oldukları şartlar içinde arttırılabilecektir; şu var ki, Türk Lirasında değer artışı durumunda, bu katsayı, ancak, altın Türk Lirası beş kâğıt Türk Lirasından daha aşağı bir değerde bulunduğu andan başlayarak, indirilmek gerekecektir.

Para reformu yapılırsa, yukarıda sayılan çeşitli katsayılar, gümrük vergilerinin yansımasına halel getirmeyecek biçimde, yeni ve eski para arasındaki farka göre değiştirilecektir.

Madde 3

Türkiye, aşağıda belirtilen konular için gerekli görülenler dışında, yurda mal sokmaya ve yurttan mal çıkartmaya ilişkin yasakları, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girişiyle kaldırmağı ve işbu Sözleşme yürürlükte kaldığı sürece bunları yeniden koymamağı yükümlenir [yasaklama uygulanabilecek konular şunlardır]:

(1) Ulusun beslenmesi için vazgeçilmez zorunlulukta olan kaynakları saklı tutmak ve ekonomik çabalarını korumak;

(2) Devletin güvenliğini sağlamak;

(3) İnsanları, hayvanları ve bitkileri salgın hastalıklara, hayvan hastalıklarına (*épizooties*) ve bitki hastalıklarına (*épiphyties*) karşı korumak;

(4) Afyon ve başka zehirleyici maddelerin kullanılmasını önlemek;

(5) Türkiye'de kullanılması yasak olan alkollü ürünlerin yurda sokulmasını yasaklamak;

(6) Altın paranın ya da altın madeninin yurt dışına çıkartılmasını önlemek;

(7) Devlet tekelleri kurmak ya da bunları sürdürmek.

Öteki bağıtlı Devletlerden her birince, kendi kanunlarına göre hakgözetir bir karşılıklı davranış [mütekabiliyet] tanınması şartıyla, Türkiye, söz konusu yasakları, hiç bir bakımdan ayırım gözetmeksizin uygulamayı ve yasaklanmış maddeler için kural-dışılıklar tanırsa ya da izinler verirse, bağıtlı hiç bir Devletin ticaretinin zararına olarak, bağıtlı başka bir Devletin ya da herhangi bir Devletin ticaretini gözetmemeği yükümlenir.

Madde 4

Karşılıklı olmak şartıyla, öteki bağıtlı Devletlerin ülkelerinde çıkan ya da bu ülkelerden gelen mallara Türkiye'de tüketim ya da özel harcama vergisi (*accise*), ancak, Türkiye'de üretilen eş ya da benzer maddelerden alınan ölçüde uygulanabilecektir.

Bundan başka, Türkiye, kendi uyruklarıyla öteki bağıtlı Devletlerin uyrukları arasında aynı eşitlik şartları içinde kalmak üzere, (II) sayılı Ek'in çizelgesindeki ürünlerden, bu Çizelgedeki tüketim vergilerini almağa devam edecektir.

Karşılıklı olmak şartıyla, yurtiçi gümrük vergileri (*droits d'octroi*) ya da yerel makamlarca alınan her çeşit vergiler [resimler], Türkiye'de üretilen maddelere konulmuş iseler, Türk ürünleriyle öteki bağıtlı Devletlerin ülkelerinde çıkan ya da bu ülkelerden gelen ürünler arasında ayırım gözetmeksizin, uygulanacaktır; bu vergiler, Türkiye'de üretilmeyen maddelere konulmuş iseler, çıkış ve geliş yerleri neresi olursa olsun, eş ya da benzer bütün yabancı ürünlere, ayırım gözetmeksizin, aynı biçimde uygulanacaktır.

Madde 5

Öteki bağıtlı Devletlerden her birince kendi kanunlarına uygun olarak Türkiye'ye hakgözetir bir karşılıklı davranış [mütekabiliyet] tanınması şartıyla, Türkiye, doğal ya da işlenmiş ürünlerinden herhangi birisi üzerine koymuş olabileceği ya da koyabileceği her yurt dışına mal gönderme [ihracat] vergisini, hiç bir yoldan öteki bağıtlı Devletlerden her birinin ticaretine zarar verecek bir farklı tutum yaratmaksızın, bu malların gideceği bütün ülkeler için aynı biçimde uygulayacaktır.

Madde 6

Türkiye, tarifeler konusunda ya da genellikle her çeşit ticaret konusunda, bugünkü tarihli Andlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan ülkelerden herhangi birisine ya da sınır ticareti için sınırdaş bir Devlete uygulayabileceği özel çıkarlar dışında, 1 nci maddeden 5 nci maddeye kadar olan maddelerde belirtilen konularda herhangi bir başka ülkeye uygulayabileceği daha elverişli her işlemden öteki bağıtlı Tarafları da yararlandıracaktır.

Madde 7

Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, yurda sokulan malların kökeni [menşei] olan ülkeyi belirtmek üzere, bu malların söz konusu ülkenin ulusal ürünlerinden ya da yapınlarından [mamullerinden] olduğunu ya da söz konusu ülkede uğradığı değişiklikler yüzünden bu biçimde sayılmaları gerektiğini ispatlayan resmî bir belge göstermesini, yurda mal sokan kimseden [ithalâtçıdan] isteyebilecektir.

İşbu Sözleşmeye ekli III sayılı örnek uyarınca düzenlenecek olan köken belgeleri [menşe şehadetnameleri, *certificats d'origine*] gerek Ticaret Bakanlığı ya da Tarım Bakanlığınca, gerek mal gönderenin bağlı olduğu Ticaret Odalarınca, gerekse malın gönderildiği ülkenin kabul edeceği herhangi başka bir örgüt ya da toplulukça verilecektir. Söz konusu belgeler, malın gideceği ülkenin bir diplomasi ya da konsolosluk temsilcisince onaylanacaktır.

Posta paketleri (*colis postaux*), bunların gideceği ülke, ticaret niteliğinde göndermelerin söz konusu olmadığını kabul ederse, köken belgesinden bağışık tutulacaktır.*

* Bu cümle 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

Madde 8

Bununla birlikte, kendi kanunları uyarınca herhangi bir yabancı ülkeye tanıdığı işlemler kadar elverişli olan işlemleri, işbu Sözleşmenin bütün süresi boyunca Türkiye'ye tanımayacak olan bağıtlı Devletlerden hiç biri, bu Kesimdeki hükümlerden yararlanmayı istemeyecektir.

EK I

9 katsayı uygulanacak maddeler çizelgesi

Tarife sayısı	
65	Patates.
89	Portakal.
121	Şekerle hazırlanmış şeyler.
130	Maden suları.
178	Parlak deriler.
180	Domuz derileri.
185-187-188	Ayakkabılar.
192	Eldivenler.
200-201	İşlenmemiş ya da işlenmiş kürkler.
217-218	Mobilyalar.
273-274-275	El işlemeleri, dantelâlar ve pamuk şeritler.
302	Kaba ipek kırpıntısı.
305	Tüller, v.b.
306	İpek tüller, v.b.
308	İpekli dokumalar.
311-312	İpekli çamaşırlar.
314	İpekli kumaş ve elbise harçları.
324	Yün atkılar ve kuşaklar.
339	Giysiler [Giyim eşyası].
348*	Yazlık, kışlık şemsiyeler, v.b.

EK II

Tüketim vergileri (resimler)

Çay	40	kuruş	kilosu
Kahve	20	–	–
Petrol	6	–	–
Pirinç	10	–	–
Margarin, oleomargarin ve yağlı besin maddeleri	80	–	–
Stearin'li mumlar	30	–	–
Âdi sabun	5	–	–

* Fransızca metinde "48", 1924 Türkçe çevirisinde "348" (S.L.M.)

Yeni ve kullanılmış torbalar	5	–	–
Baharat	30	–	–
Kibritler	1/2		60 kibritlik kutusu
Mumlu kibritler	1	–	–
Sigara kâğıdı	1	–	50 yaprağı
Çakmaklar	25	–	tanesi
Şeker	15	–	kilosu
Bisküi			
Çikolata			içlerinde bulunan şeker yüzdesine göre tüketim vergisi (resmi) uygulanır.
Süt özü			
Şekerleme ve glükoz			
Alkolsüz içkiler, gazozlar ve limonatalar			
Başka her türlü şekerli ürünler			
Tömbeki	40	kuruş	kilosu

EK III

Köken belgesi [menşe şehadetnamesi] örneği

....
de oturan *üretici ya da yapımcı* [imalâtçı]
Bay ....*'in vekili* ....
de oturan ....
Ticaret odasına yazılı tacirlerden

Bay ....'in*

aşağıda yazılı olan malların, gönderence bize gösterilen geçerli belgelere dayanarak **, (*Türk ya da* ....) kökenli olduğunu ya da (Türkiye'de ya da .... de) yapıldığını, kendi sorumluluğu altında, önümüzde bildirdiğini onaylarız (*Belgeyi veren makam*)***. Bu mallar, ... ait olarak, ... de oturan tacir ya da yapımcı [imalâtçı] .... adına (kara yoluyla ya da .... adlı gemiyle) gönderilmiştir.

Koli Kategorilerinin Sayısı.	Markalar. Sayı.	Brüt ve Net Ağırlık (Kilogram olarak) ya da hacim ölçüsü ve değeri.	Malların cinsi.
....	....	....	....

Sorumluluğum altında böylece bildirilmiştir. (Tarih ....)
(Bildiride bulunanın imzası)

* Gereksiz kelimelerin çizilmesi.
** Belgeleri üretici ya da yapımcı [imalâtçı] aldığı zaman, "gönderence bize gösterilen geçerli belgelere dayanarak" sözleri çizilecektir.
*** Belgeler, gerek diplomasi ya da konsolosluk makamınca, gerek Ticaret ya da Tarım Bakanlığınca, gerek gönderenin yazılı olduğu ticaret odasınca, gerekse malın gönderildiği ülkenin kabul edeceği herhangi bir örgüt ya da toplulukça verilecektir.

Bu bildiriyi biz de (*belgeyi veren makam*) onaylayarak, yukarıda yazılı malların satışının gerçekten bu ülkede yapıldığını ayrıca doğrularız.

(*Tarih ve belgeyi veren makamın imzası*)

İşbu imzanın onaylanması için .... Konsolosluğunda görülmüştür.

(*Tarih, Konsolosluğun imzası ve mühürü*)

KESİM II

Madde 9

Türkiye, aynı konuda kendisine karşılıklı işlemde bulunulması şartıyla, Türk bayrağını taşıyan gemilere uygulamakta olduğuna eşit bir işlemi, ya da herhangi bir başka Devlete uygulamakta olduğu ya da uygulayabileceği daha elverişli bir işlemi, öteki bağıtlı Devletlerin gemilerine uygulamağı yükümlenir.

Balık avcılığını, deniz kabotajını – başka bir deyimle, ulusal ülkesinin bir limanından alınan malların aynı ülkenin bir başka limanına deniz yolundan taşınmasını – ve liman hizmetlerini – başka bir deyimle, çekme (*remorquage*), kılavuzluk ve ne nitelikte olursa olsun her türlü iç hizmetleri – kendi ulusal bayrağının tekelinde tutma hakkı, Bağıtlı Yüksek Taraflardan her birine tanınmıştır.

Türkiye, deniz kabotajını ve balık avcılığını kendi ulusal bayrağını taşıyan gemilerin tekelinde tutsa bile, bugünkü tarihli Barış Andlaşması uyarınca kendisinden ayrılan ülkelerden herhangi birinin bayrağını taşıyan gemilere, bu konulara ilişkin olarak özel işlemde bulunulmasını sağlayabilecek ve öteki Devletlerin bayrağını taşıyan gemiler bu özel işlemlerden yararlanmayı istemeyeceklerdir.

Türkiye, yalnız bu işle uğraşır olmamaları şartıyla, öteki bağıtlı Devletlerin uyruklarından olan işletmelere, beş yıllık bir süre boyunca ve geçici bir nitelikte olmak üzere, bir Türk limanından başka bir Türk limanına yük ve yolcu taşıma izni verecektir.

Madde 10

Balık avcılığı, deniz kabotajı ve liman iç hizmetleri konusunda bir önceki maddede belirtilen kural-dışılıklar [istisnalar] saklı kalmak üzere, her çeşit malı yurda sokma [ithal etme] ya da yurt dışına gönderme [ihraç etme], yurda gelen ya da yurt dışına giden yolcuları taşıma hakkı ve gemilerin liman, dok, rıhtım ve dışlimanlarda (*rades*) durmalarına, yük almalarına ve boşaltmalarına ilişkin bütün kolaylıklardan yararlanma bakımından, karşılıklı olmak şartıyla, bir yandan Türkiye ve öte yandan öteki bağıtlı Devletlerden her biri, ulusal bayrağı taşıyan gemilere uygulanan işleme eşit bir işlem uygulayacaklardır.

Bunun gibi, gene karşılıklı olmak şartıyla, Hükümet, görevliler, özel kişiler, her çeşit dernek ve kurumlar adına ya da yararına olarak, gemilerden alınan sağlık resimleri (vergileri), liman, rıhtım, demirleme, kılavuzluk, karantina, fener vergileri (resimleri) ve bunlara benzer vergiler (resimler), malî yükümler ve ödemeler konusunda da kesin bir eşitlik uygulanacaktır.

Yurda sokulan ya da yurt dışına gönderilen mallara uygulanabilecek resim ve

vergiler ancak bu malların çıktıkları ve geldikleri yerle, gönderildikleri yerlere göre saptanacağından ve Birinci Kesimdeki hükümler uyarınca, bunlar bütün öteki bağıtlı Devletlere de uygulanabilir olduğundan, Türkiye, karşılıklı olmak şartıyla, yurda sokulan ya da yurt dışına gönderilen mallara, bunları getiren ya da götüren geminin bayrağına, varış ya da kalkış limanlarına, geminin yolculuğuna ve iskelelerde duruşuna dayanan hiç bir farklı vergi, ek vergi, niteliği ve adı ne olursa olsun, hiç bir malî yüküm arttırması uygulamamağı da yükümlenir.

Madde 11

Gemilere (*navires et bateaux*) ve bunların yükleriyle yolcularına ilişkin olarak savaştan önce Türkiye'nin geçerli saymış olduğu ya da başlıca denizci Devletlerce ileride geçerli sayılabilecek her çeşit belgeleri, Türkiye, öteki bağıtlı Devletler uyruklarının gemileri bakımından, geçerli ve Türk gemilerine verilmiş belgelerle eşdeğerde sayacaktır.

Bu hükümler, Türkiye'nin Türk gemilerine, başlıca denizci Devletlerce uygulanan şartlara eşit şartlar içinde olmak üzere, verdiği belgeler öteki bağıtlı Devletlerce kendi verdikleri belgelere eşdeğerde sayılırsa, ancak o zaman geçerli olacaklardır.

KESİM III

Madde 12

Türkiye, karşılıklı olmak şartıyla, öteki bağıtlı Devletlerden herhangi birisinin ülkesinde çıkan doğal ya da işlenmiş ürünleri, ticaret işlemlerinde her çeşit haksız rekabete karşı korumak üzere gerekli bütün yasama ya da yönetim tedbirlerini almağı ve yargı [adalet] yollarını açık tutmağı yükümlenir.

Türkiye, üzerlerinde, iç ya da dış ambalajlarında, çıkış yerleri, cinsi, niteliği ya da özelliklerine ilişkin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak yanıltma amacıyla konmuş her türlü markalar, adlar, yazılar ya da işaretler de taşıyan bütün ürünlerin ya da malların yurda sokulmasını, ya da bunların yurt dışına gönderilmesini, yurt içinde yapımını, dağıtımını, satımını, ya da satışa çıkartılmasını, uygun düşecek tedbirlerle cezalandırmayı ve yasaklamayı, karşılıklı olmak şartıyla, yükümlenir.

Madde 13

Türkiye, aynı konuda kendisine karşılıklı işlemde bulunulması şartıyla, özel niteliklerini topraktan ya da iklimden alan ürünlerin bölgesel bir ad taşıması hakkını ya da bölgesel bir ad kullanılmasına izin verilmesi şartlarını tanımlayan ya da düzenleyen, bir başka bağıtlı Devlette yürürlükte bulunan ve yetkili makamlarca Türkiye'ye gereği gibi bildirilmiş kanunlarla, bu kanunlara uygun olarak alınmış yönetim kararlarına ve mahkeme kararlarına uymayı yükümlenir; sözü geçen kanunlarla kararlara aykırı olarak, bölgesel adlar taşıyan ürünlerin ya da malların yurda sokulması, yurt dışına gönderilmesi ile, yurt içinde yapımı, dağıtımı, satımı ve satışa çıkartılması Türkiye'ce yasaklanacak ve 12 nci maddede öngörülen tedbirlerle cezalandırılacaktır.

Madde 14

Türkiye, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak, oniki aylık bir sürenin geçmesinden önce:

(1) Endüstri mülkiyetinin korunmasına ilişkin olup, 2 Haziran 1911 de Washington'da değiştirilen, 20 Mart 1883 tarihli Uluslararası Paris Sözleşmesine, öngörülen biçimde katılmağı;

(2) Edebiyat ve san'at yapıtlarının korunmasına ilişkin olup, Berlin'de 13 Kasım 1908 de değiştirilen, 9 Eylül 1886 tarihli Bern Sözleşmesi ile, edebiyat ve san'at yapıtlarının korunmasına ilişkin 22 Mart 1914 tarihli Bern Ek Protokolüne de katılmağı yükümlenir.

Yukarıda belirtilen Sözleşmelerle Protokolün, çeviri [tercüme] hakkına ilişkin hükümlerine Türkiye'nin öne sürdüğü çekinceye [ihtirazî kayda], bu Sözleşmenin yürürlüğe konulmasını izleyen yıl içinde, yukarıda belirtilen Sözleşmeleri ve Protokolü birlikte imzalamış bulunan öteki Devletlerce hiç bir itirazda bulunulmazsa, işbu Sözleşmeyi imzalamış öteki Devletler de, sözü geçen çekinceye, işbu Sözleşmenin süresi boyunca, itiraz etmeyeceklerdir.

İşbu Sözleşmenin imzacısı Devletler, çeviri hakkına ilişkin Türk çekincesine katılışlarını sürdürmezlerse, Türkiye de yukarıda sözü geçen Sözleşmelere ve Protokole katılmayı sürdürme zorunda tutulmayacaktır.

(3) Aynı sürenin sona ermesinden önce, Türkiye, sözü geçen Sözleşmelerdeki ilkeler uyarınca, öteki bağıtlı Devletler uyruklarının endüstri, edebiyat ve san'at yapıtları mülkiyetini etkili kanunlarla tanımayı ve korumayı yükümlenir.

Madde 15

Endüstri, edebiyat ve san'at yapıtları mülkiyeti konusundaki işlere ilişkin arşivler, kütükler ve plânlarla, bunların Türk dairelerinden, kendilerine Türkiye'den toprak (ülke) ayrılmış Devletlerin dairelerine söz konusu olabilecek aktarılmaları ya da bildirilmeleriyle ilgili bütün sorunlar, ilgili ülkeler arasında yapılacak özel Sözleşmelerle çözüme bağlanacaktır.

GENEL HÜKÜMLER

Madde 16

Bağıtlı Devletler, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girişi anında, özerk bir hükümeti olan dominion'ların, egemenlikleri ya da yetkileri [otoriteleri] altında bulunan sömürgelerin, koruma altındaki ülkelerinin, sahibi bulundukları toprakların ya da deniz-aşırı ülkelerinin tümüne ya da bir takımına işbu Sözleşme hükümlerinin uygulanmayacağını bildirme hakkını saklı tutarlar; bu durumda Türkiye, sözü geçen dominion'lar, sömürgeler, koruma altındaki ülkeler, sahip bulunulan topraklar ve ülkelere karşı, işbu Sözleşmenin yükümleriyle bağlı sayılmayacaktır.

Bununla birlikte, sözü geçen Devletler, işbu Sözleşme uyarınca yapacakları bildirilerle, Sözleşme dışı bırakmış olabilecekleri özerk hükümetli dominion,

sömürge, koruma altında ülke, sahibi bulundukları topraklar ya da ülkeler adına, işbu Sözleşmenin hükümlerine sonradan katılabileceklerdir.

Madde 17

İşbu Sözleşmeyi imzalamamış olan Devletlerin, Sözleşmeye katılmaları kabul edilecektir.

Bu katılma, diplomasi yoluyla, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine ve bu Hükümetçe de, İmzacı ya da katılmış Devletlere bildirilecektir. Katılma, Fransız Hükümetinin bildirme gününden başlayarak geçerli olacaktır.

Madde 18

Ertelenmiştir.

Madde 19

İşbu Sözleşme onaylanacaktır.

Onama belgeleri, mümkün olan en kısa süre içinde, Paris'de sunulacaktır.

İşbu Sözleşme, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasıyla aynı şartlar içinde yürürlüğe girecektir.

BU HÜKÜMLERE OLAN İNANÇLA, yukarıda adları belirtilen Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Lausanne'da, ... 19...... tarihinde, yalnız bir nüsha olarak düzenlenmiştir. Bu nüsha, Fransa Cumhuriyeti Hükümeti Arşivlerine konulacak ve bu Hükümet, İmzacı Devletlerden her birine, bunun, doğruluğu onaylanmış birer örneğini verecektir.

(9) SAYILI TUTANAK

22 HAZİRAN 1923, CUMA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.30 da, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, PAYNE, MALKİN, WALEY, FORBES ADAM, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, MİCHALOPOULOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GALLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, ŞEFİK BEY, MÜNİR BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Andlaşma Tasarısı.
Madde 71. fıkra 2.
Madde 72 ve madde 72 bis.

M. MONTAGNA, Komiteyi, Barış Andlaşmasıyla Ticaret Sözleşmesinin askıda kalmış birtakım hükümlerini incelemek üzere, toplantıya çağırmış olduğunu söyledi.

M. MONTAGNA, Yazı Komitesince hazırlanan, 71 nci maddenin 2 nci fıkrasına ilişkin metin tasarısını Komiteye sundu (Bakınız *Ek A*).

İSMET PAŞA, bu maddede belirtilen korumanın, ancak – 1863 nizamnamesi uyarınca ayrıcalıkları olan görevliler dışında – korunan (mahmî, *protégé*) sıfatları, Osmanlı Hükümeti ile yabancı elçilikler arasında, sürekli olarak anlaşmazlık konusu olan, sayıları da pek az kimseleri ilgilendirdiğini bildirdi. Teklif olunan metnin Türk Temsilci Heyetince kabulünü, bu korumanın meşruluğunu Büyük Millet Meclisi Hükümetinin tanıdığı anlamına, hiç bir biçimde, yorumlamamak gerekir.

Öte yanda, İSMET PAŞA, Mısır'daki Türk uyruklarının, ya da 1914 de Osmanlı uyrukluğunda olup da savaş boyunca bu ülkenin dışında oturmuş bulunan kimselerin malları, hakları ve çıkarlarıyla, sözleşmelerine, borçlarına, ve bu gibi konulara ilişkin hükümlerin uygulanmasının, Türk Temsilci Heyeti ile İngiliz Temsilci Heyeti arasında şimdi görüşme konusu olduğunu da belirtti; bu yüzden, İSMET PAŞA, 72 nci ve ikinci 72 nci (72 *bis*) maddelerin teklif edilen metinlerini, ancak, bu güçlüklerin çözüme bağlanması çekincesiyle [ihtirazî kaydıyla] kabul edebilir.

Sir Horace RUMBOLD, 72 nci madde ile ikinci 72 nci (72 *bis*) maddenin ortaya çıkardığı birtakım sorunların, Türk ve İngiliz Temsilci Heyetleri arasında görüşülmekte olduğunu doğruladı.

İSMET PAŞA, az önce öne sürdüğü görüşlerle, ilkin, yazı Komitesince hazırlanan metni nasıl yorumlamakta olduğunu açıkça gösterme amacını gütmüş olduğunu söyledi; bu metnin Türk Temsilci Heyetince kabulü, koruma [himaye, *protection*] rejimini tanıdığı anlamına hiç bir bakımdan gelmemektedir; bundan başka, İSMET PAŞA, askıda kalmış birtakım sorunların İngiliz ve Türk Temsilcileri arasında çözüme ulaştırılma yolunda olduğunu belirtmek istemiştir. Bu iki görüş saklı kalmak üzere, İSMET PAŞA, hukuk danışmanlarınca teklif olunan metni kabul ettiğini bildirdi.

M. MONTAGNA, bütün Temsilci Heyetlerinin, İsmet Paşa'nın yaptığı yorumla görüş birliğinde oldukları kanısındadır; Devletler, Türk Hükümetinden, koruma [himaye] rejimini tanımasını ya da doğrulamasını istemek niyetinde değillerdir; şu var ki, Devletler, ilkeler alanından ayrılıp olgular [fiiliyat] alanına geçerek, şimdiye kadar korumalarından yararlanmış olan kimseleri kendi başlarına bırakma olanağının da bulunmadığı kanısındadırlar. Bu korumadan, yalnız, daha önce de bundan yararlanmakta olan kimselerin yararlanabilecekleri kararlaştırılmıştır. Bu durumda, hukuk danışmanlarının teklif ettikleri metin üzerinde herkesin görüş birliğine varması gerekir. Öte yandan, İngiliz Temsilci Heyeti ile Türk Temsilci Heyeti arasında girişilmiş bulunan görüşmelerin sürdürüleceğini söylemek bile gereksizdir.

Madde 73.

M. MONTAGNA, Komiteye, 73 ncü maddeye ilişkin olarak Genel Sekreterliğin bir notunu sundu. (Bakınız *Ek B*).

M. DİAMANDY, 73 ncü maddenin metnindeki, "*... paraları, senetleri ve değerli kâğıtları da kapsamak üzere...*" sözlerini, Türk Temsilci Heyetinin istediği gibi, metinden çıkartmayı kabul ettiğini bildirdi. Romanya Temsilci Heyeti, Romanya'da, Türk ordularınca alınıp götürülmüş olan bu gibi senetlerin geri verilmesine ilişkin sorunları doğrudan doğruya Türk Temsilci Heyetiyle çözüme bağlamak hakkını saklı tutmaktadır.

İSMET PAŞA, Romanya Temsilci Heyetinin değindiği mektup verişimi konusunda, bir yüküm altına girme olanağını şimdilik göremediğini belirtti. Bu sorun, iki Temsilci Heyeti arasında görüşülmüş olmakla birlikte, Türk Temsilci Heyeti bu konuda hiç bir karar almış değildir. Türk uzmanının, Konferans Genel Sekreterine gönderdiği mektupta bu konuya değinilmemiştir.

M. DİAMANDY, söz konusu şartların – özellikle Türk ordularınca alınıp götürülmüş senetlerin ve değerli kâğıtların geri verilmesine ilişkin bütün sorunları Romanya ile Türkiye arasında doğrudan doğruya çözüme bağlayacak bir anlaşma yapılması şartıyla – 73 ncü madde metninde artık gösterilmemesini kabul konusunda, sözü geçen Temsilci Heyetlerinin anlaşmaya vardığını açıkça belirtmek istediğini söyledi. M. DİAMANDY, Türk Temsilci Heyetinin bu çözümü kolaylaştıracağını ummaktadır.

İSMET PAŞA, bu görüşe katıldığını bildirdi.

73 ncü maddenin metninden, "*paraları, senetleri ve değerli kâğıtları da kapsamak üzere*" sözlerinin çıkartılması kararlaştırıldı.

M. MONTAGNA, uzmanların, ikinci 73 ncü (73 *bis*), 75 nci, 77 nci, 82 nci, 84 ncü, 87 ci ve 88 nci maddelere ilişkin olarak hazırladıkları, 13 Haziran 1923 tarihli bir raporunu sundu (Bakınız *Ek* C).

Madde 73 bis.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin sanısınca, ikinci 73 ncü (73 *bis*) maddenin, ancak, Türk uyrukları ile Yunan makamları arasında serbestçe yapılmış sözleşmelerin sonuçlarına ilişkin olduğunu belirtti; bu madde, Maliye Komitesinin yetkisine giren, zoralımlar sorunu ile ilgili değildir.

M. VENİSELOS, bu görüşü paylaştığını söyledi.

İkinci 73 ncü (73 *bis*) maddenin metni kabul olundu.

İzmir yangını.

İSMET PAŞA, İzmir yangınının vergilere ilişkin yansımaları konusunda, 75 nci maddenin yol açtığı tartışmanın sonucu olarak, uzmanlarca hazırlanmış olan mektup tasarısını kabul ettiğini bildirdi; ancak, raporda da belirtildiği üzere, özel kişilerin ya da ortaklıkların Türk Hükümeti hesabına vergi ya da resimleri Türk Hükümetine ödemek zorunluluğundan bağışık tutulmalarının kararlaştırılmış olması gerekir.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın belirttiği ilkenin, Müttefik Temsilci Heyetlerince kabul edilmiş olduğunu doğruladı. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin gösterdiği iyi niyetten mutluluk duyduğunu söyledi; bu iyi niyet sayesinde, İzmir yangını gibi korkunç bir felâketin sonuçları, bir ölçüde, hafifletilmiş olabilecektir.

İzmir yangını ve sigorta ortaklıkları.

M. MONTAGNA, İzmir'i yakıp yok eden felâketin nedenlerini incelemeğe girişmeksizin, Hükümeti adına, aşağıdaki bildiriyi okumak istediğini söyledi:

Ankara Hükümetinin Ulusal İktisat Bakanlığı*, 30 Nisan 1923 tarihinde, İzmir'de bir bildiri yayınlamış ve bu bildirinin aşağıda yazılı bulunan metni İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinin bilgisine sunulmuştur:

* Fransızca metinde "*le Commissariat de l'Economie Nationale du Gouvernement d'Angora*", 1924 Türkçe çevirisinde "Ankara Hükümeti İktisad-ı Millî Vekâleti" denilmektedir. (S.L.M.)

"İzmir yangınının, savaşın bir sonucu olmadığı ispatlanmış bulunduğuna göre, bu yangının yol açtığı zararların karşılığını ödemekten kaçınan sigorta ortaklıkları [kumpanyaları], bu konuya ilişkin kanunun 20 nci maddesine aykırı davranmış bulunmaktadırlar.

"Kanuna uygun davranmayan ortaklıklara Hükümetçe verilmiş olan Beyannameler* yok ve geçersiz sayılacak, bağıtlı ortaklıkların çizelgesi yayınlanacak ve bunların acentaları ve şubeleri kaldırılacaktır.

"Yanmış bulunan sigortalı taşınmaz mallar sahiplerinin ilgili sigorta ortaklıklarına başvurmaları, istemleri dikkate alınmazsa 18 nci madde uyarınca yetkili mahkemelere gitmeleri ve mahkemelerin verecekleri kararları uygulatmaları gerekecektir."

Bir yangının bir sigorta senedi (poliçesi) ile güvence altına alınmış bir tehlike (risk, *risque*) olup olmadığı sorunu, bağıtlı olanlar arasında anlaşmaya varılamazsa, yetkili mahkemelerin karar verecekleri ve Hükümetlerin kendilerini yargıç yerine koyamayacakları bir sorundur.

Ankara Bakanlığının** yaptığı, "İzmir yangınının savaşın bir sonucu olmadığının ispatlanmış bulunduğu" yolundaki açıklama ile, Türk Temsilci Heyetinin, 20 Ocak 1923 tarihli memorandum'unda yaptığı ve İzmir'de Yunanlıların kenti yakıp yok etmek için hazırladıkları örgütün "İzmir'in Türklerce işgalinin ertesi günü harekete geçtiğini ve kentin en bakımlı parçasını yakıp yok ettiğini" belirten açıklaması arasında göze çarpan bir gelişki vardır. Fakat, İngiliz ve Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetleri, özellikle, Ankara Hükümetinin, tek yönlü bir davranışla, birtakım zararlar için zarar-giderimlerin ödenmesini kimi sigortacılara zorlamakla ve yargı organlarının yetkilerine karışmakla, Türk Temsilci Heyetinin daha önce söyledikleriyle çelişkiye düşmüş olmasına üzülmektedirler; gerçekten, Türk Temsilci Heyeti, Türk kamu hukukunun ve yargı rejiminin, kişilere ve mallara, öteki ülkelerde Devletler hukukunun ve güçler ayrılığı ilkelerinin sağladığı güvencelerin aynını sağlayacağını söylemişti.

Bu durumda, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetleri, gerek iyi bir adalet dağıtımına, gerekse Müttefik Hükümetlerce işbu Konferansda düzenlenen andlaşmaların hükümlerine güven duygusuyla üstlenilmiş resmî yükümlere böylesine aykırı düşen yol ve yöntemlere karşı protestoda bulunmak zorunluluğunu duymaktadırlar.

İSMET PAŞA, incelenmekte bulunulan sorunlarla ilişkisi olmayan bir sorunun Konferansda ortaya atılmasına şaştığını söyledi.

M. Montagna'nın az önce okuduğu bildiriyle, Müttefik Temsilci Heyetleri Türkiye'nin iç yönetimine ve daha da ağır bir davranış olmak üzere, yargı yetkisinin kullanılmasına karışmaktadırlar; oysa, çağdaş Devletlerde, yargı yetkisini yürütme gücünün her türlü karışmasından kesinlikle korunmuş tutmak, ilke olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de, herkes, hakkının tanınmasını elde etmek üzere, mahkemelere başvurmakta tamamiyle özgürdür. Türk Temsilci Heyeti, İzmir yangını

* Fransızca metinde "Les Beyannamiés" denilmektedir. (S.L.M.)

** Fransızca metinde, "le Commissariat d'Angora" denilmektedir. (S.L.M.)

kurbanlarının acısını bir ölçüde hafifletebilmek için, uzmanlarca teklif edilen mektup metnini kabul etmiştir; fakat, Türk Temsilci Heyeti, Müttefik Temsilci Heyetlerince ortaya çıkartılan – kaldı ki, Konferansı da hiç bir bakımdan ilgilendirmeyen – yeni sorunun tüm dışında kalmak düşünce ve niyetindedir.

M. MONTAGNA, bu sorunun, Konferansın birinci döneminde, Türk Temsilci Heyetinin kendisince, 29 Ocak 1923 tarihli memorandumu ile, dolaylı biçimde ortaya atılmış olduğunu belirtti. Şüphesiz, [Büyük] Devletlerin bildirisinin de ortaya koyduğu üzere, Ulusal Ekonomi Bakanlığının* 30 Nisan 1923 tarihli bildirisi, bu memorandum'da benimsenen ilkelerle çatışmaktadır; şu var ki, bu durumda, Müttefiklerin bu sorunu ortaya atmalarına karşı çıkmakta, Türk Temsilci Heyeti haklı değildir. Müttefik Temsilci Heyetleri, resmî bir bildirinin kapsamına karşı protestoda bulunmakla ödevli iseler de, Türk Temsilci Heyetinden, kendilerine şimdiden bu konuda açıklamalarda bulunmasını da istememektedirler.

İSMET PAŞA, üzerine hiç bir yüküm alacak durumda olmadığını söyledi; çünkü, söz konusu olaylara ilişkin hiç bir şey bilmemektedir. Bu soruna ilişkin görüşünü ileride bildirmek hakkını saklı tutmaktadır.

Madde 77.

M. MONTAGNA, uzmanların, 73 ncü maddede öngörülen aramaların ve geri verme istemlerinin, Hakemlik Karma Mahkemelerinin yetkisine girmeyeceğinin 77 nci maddede hüküm altına alınması konusunda, görüş birliğine vardıklarını bildirdi.

M. DİAMANDY, Türk Temsilci Heyetinin bu isteğini yerine getiren bu teklifi kabul ettiğini söyledi.

İSMET PAŞA, Romanya Temsilci Heyetine teşekkür etti.

77 nci maddenin, uzmanlarca teklif edilen yönde değiştirilmesiyle, Yazı Komitesinin görevlendirilmesi kararlaştırıldı.

Madde 82 (e).

82 nci maddenin (e) paragrafına ilişkin olarak uzmanlarca teklif edilen metin kabul olundu.

Madde 82 (f), 84 ve 87.

İSMET PAŞA, 82 nci maddenin (f) paragrafına, 84 ncü ve 87 nci maddelere ilişkin olarak uzmanlarca öne sürülen tekliflerin, bir kamu hizmeti ayrıcalığına [imtiyazına] ilişkin işletme sözleşmelerinin, bu maddelerle öngörülmediğini belirtme amacını güttüğünü söyledi. Türk Temsilci Heyeti, teklif olunan kelimelerin metinden çıkartılması nedeninin, bu sözleşmelerin, "ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmeleri" teriminin kapsamı içinde bulunmaları olduğunu düşünmektedir; bu anlayışta, Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk Temsilci Heyetiyle aynı görüşte iseler,

* Fransızca metinde "*Commissariat de l'Economie Nationale*", 1924 Türkçe çevirisinde "İktisad-ı Millî Vekâletinin" denilmektedir. (S.L.M.)

Türk Temsilci Heyeti, 82 nci, 84 ncü ve 87 nci maddeler için teklif edilen metni kayıtsız şartsız kabul etmektedir.

M. NAGAOKA, uzmanlarca, 82 nci maddeye eklenmesi teklif olunan fıkranın, söz konusu hükümlerin kapsamı konusunda hiç bir şüpheye yer bırakmayacak, genel bir biçimde kaleme alınmış olduğunu söyledi.

İSMET PAŞA, her türlü yanlış anlamayı önlemek üzere, bir kamu hizmeti ayrıcalığına ilişkin işletme sözleşmelerinin, ayrıcalık sözleşmeleri gibi, bu maddelerin uygulama alanı dışında kaldığının açıkça belirtilmesinde yarar olacağı kanısındadır.

M. MONTAGNA, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, bu nokta üzerinde, Türk Temsilci Heyetiyle aynı görüşte oldukları cevabını verdi; ancak, gerek ayrıcalık sözleşmeleri, gerekse bir kamu hizmeti ayrıcalığına ilişkin işletme sözleşmeleri konusundaki sorunların ayrıca inceleneceğinin kararlaştırılması gerekmektedir.

82 nci, 84 ncü ve 87 nci maddelerde yapılması teklif edilen değişiklikler kabul olundu.

Madde 88.

88 nci madde için teklif olunan metin kabul edildi.

Madde 108-111.

Hakemlik Karma Mahkemeleri.

M. MONTAGNA, 108 nci maddeden 111 nci maddeye kadar olan maddelerde öngörülen, Hakemlik Karma Mahkemelerinin kurulmasına ilişkin olarak, Yazı Komitesinin tekliflerini Komiteye sundu (Bakınız *Ek D*).

İSMET PAŞA, bu teklifleri, bir Hakemlik Karma Mahkemesinin, belirli bir süre içinde görevini bitirememiş olması durumunda, bu mahkemenin bulunduğu ülke Devletince mahkemeye son verilmesine ve henüz sona erdirilememiş işlerin La Haye Milletlerarası Daimî Adalet Divanına aktarılmasına bu Devletin hakkı olacağının kabulüne ilişkin bir hüküm konulması şartıyla, kabul etmektedir. Mahkemeye bu son veriş, saptanacak bir sürenin bitiminde yapılabilecektir: Örneğin, Barış Andlaşmasının yürürlüğe konuluşundan üç yıl sonra. Bu mahkemelerin varlığının sonu gelmez biçimde süre gitmesini önlemek üzere, bunların çalışmalarını bir süreyle sınırlamak kesin olarak zorunludur.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin yepyeni bir teklif öne sürmekte olduğunu söyledi; Müttefikler için, bu teklifi hemen tartışma olanağı yoktur. Önce, Türk Temsilci Heyetinin, Yazı Komitesince yapılan teklifleri kabul edip etmediğini bildirmesi yerinde olacaktır; Müttefik Temsilci Heyetleri, bundan sonra, İsmet Paşa'nın, ikincil [tâli] nitelikte olan ve incelenen hükümlerin kapsamını etkilemeyen telkinini ele alacaklardır.

İSMET PAŞA, hukuk danışmanlarının tekliflerini kendi teklifinden ayıramayacağını ve bu teklifleri ancak birlikte kabul edebileceğini söyledi. Kaldı ki, kendi teklifi kabul edilirse, hukuk danışmanlarının hazırladıkları maddelerin metninde değişiklikler yapılmasının gerekli görülmesi olanağı da çok vardır. Bu durumda, İSMET PAŞA, değişiklik teklifinin Yazı Komitesine gönderilmesini

istemekte ve tümü üzerindeki görüşünü, Komite görüşünü belirttikten sonra, açıklama hakkını saklı tutmaktadır.

General PELLÉ, bu teklifin hukuk danışmanlarına gönderilmesini kabul etmektedir; ancak, yüzeyde bir inceleme bile, Türk teklifinin ortaya önemli itirazlar çıkarttığını göstermeğe yeterli görünmektedir.

M. MONTAGNA, uzmanların teklifleri konusunda Türk Temsilci Heyetinin ne düşündüğünü öğrenmekte direndiğini söyledi.

İSMET PAŞA, bu tekliflerin, ilke olarak, Türk Temsilci Heyetince kabul edildiği cevabını verdi; ancak, Türk Temsilci Heyeti, Müttefik Temsilci Heyetlerinin de düşündükleri gibi, hakemlik karma mahkemelerinin, her şeyden önce, geçici bir nitelikte olmaları gerektiği görüşündedir. Teklif ettiği hükmün gerekçesi de budur; Türk Temsilci Heyetince, bunun en büyük bir önemi vardır. Türk Temsilci Heyeti, ancak, Müttefik Heyetleri, bu konudaki görüşlerini açıkladıktan sonra, hakemlik karma mahkemelerine ilişkin kesin görüşünü bildirecektir.

Türk Temsilci Heyetinin teklifinin Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 112, fıkra 4.

M. MONTAGNA, Roma'daki Uluslararası Tarım Enstitüsüne ilişkin olarak, Genel Sekreterliğin Türk Temsilci Heyetine gönderdiği 7 Mayıs 1923 tarihli bir yazı ile, buna cevap olarak, Türk Temsilci Heyetinin gönderdiği 21 Mayıs 1923 tarihli ve 7 sayılı bir yazıyı Komiteye sundu (Bakınız *Ek E ve F*).

M. MONTAGNA, Roma'da bir Uluslararası Tarım Enstitüsü kurulması konusunda 7 Haziran 1905 tarihli Sözleşmenin, Barış Andlaşması yürürlüğe konulur konulmaz, Türkiye ile bu Sözleşmenin bağıtlılarından olan öteki Devletler arasında yeniden yürürlüğe girmesini kabul edip etmediğini, Türk Temsilci Heyetine sordu.

İSMET PAŞA, olumlu yönde cevap verdi. İSMET PAŞA, bu kabulün, birikmiş katılma paylarının ödenmesi konusunda Türk Hükümetinin herhangi bir yüküm altına girdiği anlamına gelmediğini de belirtmek istemektedir. Bu sorun, Türk Hükümetiyle Uluslararası Tarım Enstitüsü arasında tümüyle açık kalmaktadır.

M. MONTAGNA, bu sözleri senet saydığını söyledi.

Madde 113, fıkra 12.

M. MONTAGNA, Berlin Genel Senedi ile Brüksel Genel Senedi ve Bildirisinin değiştirilmesini öngören ve Saint-Germain-en-Laye'de, 10 Eylül 1919 da imzalanan Sözleşmeye Türkiye'nin katılmasına ilişkin çekincenin [ihtirazî kaydın], Yazı Komitesinin çalışmalarına katılan Türk hukuk danışmanınca kaldırılmış olduğunu bildirdi. M. MONTAGNA, İsmet Paşa'dan, bu konudaki görüş birliğini doğrulamasını istedi.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, bu fıkraya ilişkin olarak öne sürdüğü çekinceyi kaldırdığını doğruladı.

Madde 113, fıkra 13.

İSMET PAŞA, 1 Mayıs 1920 tarihli Protokolün uygulanmasıyla, coğrafya

açısından durumunun, 5 nci maddeye aykırı olarak gerektireceği tedbirleri alması için kendisine izin verilirse, Türkiye'nin, hava ulaştırmasının düzenlenmesine ilişkin 13 Ekim 1919 tarihli Sözleşmeye katılma yükümünü üzerine almağa hazır olduğunu bildirdi.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü çekinceyi, Müttefik Temsilci Heyetleri adına, kabul ettiğini söyledi.

Madde 114.

M. MONTAGNA, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, Türk Temsilci Heyetince istenildiği üzere, 114 ncü maddenin metinden çıkartılmasını kabul ettiklerini bildirdi.

Madde 115.

M. MONTAGNA, 115 nci maddenin, Barış Andlaşması hükümlerinden Türkiye için doğan yükümlerin, Türkiye'nin öteki Devletlere karşı üzerine almış olabileceği yükümler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklara ilişkin bulunduğunu hatırlattı.

İSMET PAŞA, bu maddenin, kayıtsız şartsız metinden çıkartılmasını istedi.

M. MONTAGNA, ikinci cümlenin metinden çıkartılmasını kabul etmekte, ancak birinci cümlenin olduğu gibi bırakılmasında direnmektedir.

İSMET PAŞA, birinci cümle metinde bırakılmak istenirse, bu cümlenin kapsadığı hükmün, yalnız Türkiye'ye değil, bağıtlı Devletlerin hepsine de uygulanmasının hakgözetirlik gereği olacağını belirtti. Müttefiklerin böyle bir yükümü, yalnız Türkiye'ye yükletmek istemeleri hukuk açısından savunulamaz. Türk Temsilci Heyeti, böyle bir hükmün, her halde, gereksiz olduğu kanısında bulunmakla birlikte, karşılıklı olarak uygulanmak ve üçüncü Devletlerle yapılmış andlaşmaları ilgilendirdiği açıkça belirtilmek şartıyla, bunu kabul edebilecektir.

M. MONTAGNA, bu sorunun hukuksal niteliği olduğu ve Yazı Komitesine gönderilmesinin gerektiği kanısındadır.

Bu yolda karar verildi.

Madde 128 bis.

M. MONTAGNA, Türkiye'de yabancı postanelere ilişkin bir ikinci 128 nci (128 *bis*) maddenin Andlaşmaya konulması konusunda, Yazı Komitesinin 7 Haziran 1923 tarihli bir notunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek G*).

Yazı Komitesince teklif olunan ikinci 128 nci (128 *bis*) madde kabul edildi.

Ticaret Sözleşmesi.

Madde 9.

M. MONTAGNA, Ticaret Sözleşmesinin 9 ncu maddesine ilişkin olarak, iktisat uzmanlarının 18 Haziran 1923 tarihli bir notunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek H*).

M. OTCHİAİ, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Japon Temsilci Heyeti, Ticaret Sözleşmesinin 9 ncu maddesinin 2 nci fıkrasındaki hükmü kabul etmekle birlikte, bu kabulünün, Japon Hükümetinin

deniz kabotajı rejimi konusunda savunmaktan bir an geri kalmadığı görüşünü değiştirdiği ya da bu görüşten vazgeçtiği anlamında, hiç bir bakımdan, yorumlanamayacağını bildirmeği gerekli görmektedir."

M. OTCHİAİ, Komitenin bu bildiriyi resmen öğrenmiş olmasını ve tutanağa geçirmesini rica etti.

M. MONTAGNA, Komitenin, Japon Temsilci Heyetince yapılan bildiriyi resmen öğrenmiş olduğunu söyledi.

Madde 17.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetine, 17 nci maddeye ilişkin görüşünü değiştirip değiştirmediğini sordu.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, bu maddeye ilişkin görüşünü, bir çok kez açıklamış olduğu cevabını verdi; Türk Temsilci Heyeti, bu maddenin metinden çıkartılmasını istemekten vazgeçmiş değildir; kaldı ki, Türk Temsilci Heyeti, daha önce de belirttiği üzere, Konferansda temsil edilenler dışında kalan bütün ülkelerle ticaret sözleşmeleri görüşmeğe hazırdır.

Sir Horace RUMBOLD, şimdi incelenmekte bulunan Ticaret Sözleşmesinin kapsadığı hükümlere dayanan bir ticaret sözleşmesini Portekiz ve Belçika ile imzalamaya Türkiye'nin hazır olduğu yolunda bir bildiride bulunmağı kabul edip etmeyeceğini, Türk Temsilci Heyetine sordu.

HASAN BEY, böyle bir yüküm altına girmekle, Türk Temsilci Heyetinin, bu Devletlerle Türkiye arasındaki olgusal [fiilî] durumu ve ticaretin özelliklerini göz önünde tutma olanağından yoksun kalacağı kanısındadır.

Sir Horace RUMBOLD, Türkiye'nin Müttefiklerle görüşmekte bulunduğuna eş bir ticaret sözleşmesini, Portekiz ve Belçika ile yapma yükümü altına girmesinin söz konusu olmadığı söyledi; söz konusu olan, yalnız, Müttefiklerle görüşülen Ticaret Sözleşmesinin esinlendiği ilkelere dayanan bir sözleşmedir.

İSMET PAŞA, Müttefik Temsilci Heyetlerinin öne sürdükleri bu isteğin yepyeni bir istek olduğunu düşünmektedir. Andlaşmanın ekonomik ve malî hükümlerine üçüncü Devletlerin katılması sorunu ortaya atıldığı zaman, Müttefik Temsilci Heyetleri, bu katılmanın Ticaret Sözleşmesine uygulanamayacağını, her zaman, söylemekten geri kalmamışlardır.

M. MONTAGNA, yeni bir isteğin değil, yalnız, daha önce öne sürülmüş bir isteğin yeni bir biçimde sunuluşunun söz konusu olduğu cevabını verdi. Müttefiklerin, kendi yanlarında savaşmış Devletlerin çıkarlarını savunmaları çok doğaldır.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, Belçika ve Portekiz ile hemen ticaret sözleşmeleri görüşmeğe hazır olduğunu, başka hiç bir yüküm altına giremeyeceğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, Türkiye'nin, Ticaret Sözleşmesinin dayandığı aynı ilkelerden esinlenerek, bu Devletlerle bir Ticaret andlaşması görüşmeği kabul etmesinde direndiğini belirtti.

General PELLÉ, bu görüşleri desteklemektedir.

İSMET PAŞA, hiç bir yüküm altına girmediğini iyice belirterek, yapılan teklifi inceleme vaadinde bulundu.

Madde 18.

M. DİAMANDY, Romanya Temsilci Heyetinin, Ticaret Sözleşmesinin süresine ilişkin 18 nci madde konusundaki görüşünü bir çok kez belirtme fırsatını bulmuş olduğunu söyledi. M. DİAMANDY, Türk Temsilci Heyetinin, bu konu üzerinde düşündüğünü ve Romanya Temsilci Heyetinin görüşünü dikkate almağa hazır olduğunu ummaktadır.

İSMET PAŞA, Türk Temilci Heyetinin, başlangıçta, Ticaret Sözleşmesinin, Balkan Devletleri dışında kalan bağıtlı Devletler için beş yıllık bir süresi olmasını kabul etmiş olduğunu hatırlattı. Tartışmalardan sonra, Türk Temsilci Heyeti, Sözleşme süresinin, Türkiye ile sınırdaş olmayan Devletler için – başka bir deyimle, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devletleri için – otuz ay olmasını kabul etmektedir. Türkiye'nin komşusu olan ve onunla en önemli alış-verişte bulunan Yunanistan için, İSMET PAŞA, bir yıllık bir süre kabul ettiğini bildirdi.

M. VENİSELOS, İsmet Paşa'nın, Yunanistan zararına yaptığı bu ayırım gözeticiliği kabul etmeyeceğini söyledi. Üstelik, M. VENİSELOS, İsmet Paşa'nın, Yunanistan'la ticaret sözleşmesinin daha kısa süreli olması, çünkü iki ülke arasındaki ilişkilerin özellikle gelişmiş bulunduğu yolunda öne sürdüğü kanıtların hiç bir değeri olmadığı kanısındadır; Türk Temsilci Heyeti, Yunan-Türk ticaretinde, Türkiye'nin, aldığından çok sattığını gözden kaçırmamalıdır.

HASAN BEY, incelenmekte bulunan Ticaret Sözleşmesinin, Türkiye ticaretinin içinde bulunduğu koşullara uymadığının herkesçe kabul edilmiş olduğunu belirtti; bu yüzden de, bu sözleşme, her şeyden önce, geçici bir nitelikte olmalıdır. Türk Hükümeti, en kısa bir süre içinde, yeni sözleşmeler yapılması için gerekli görüşmelere girişmenin yerinde olacağını düşünmektedir; Türk Hükümeti, önce Yunanistan'la görüşmelerde bulunmanın uygun olacağı kanısındadır; hem sınırdaş oldukları için, hem de Türk-Yunan ticareti özellikle gelişmiş bulunduğu için, Türk Hükümeti böyle düşünmektedir. Türk Hükümeti, bundan sonra, öteki Balkan Devletleriyle, son olarak da, öteki bağıtlı Devletlerle görüşmelere girişecektir. Devletlerin böylece üç kategoriye ayrılması, onlara eşitsizlik içinde işlem yapılacağı anlamına hiç de gelmemektedir; bu ayırım, görüşmeleri, zaman içinde sıraya koymak zorunluluğuna dayanmaktadır. Kaldı ki, HASAN BEY, Yunanistan'a ilişkin olarak, bir yıllık sürenin, Konferansa Çağıran Devletlerce daha önce kabul edilmiş bulunduğunu da hatırlattı.

M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü görüşleri kesinlikle reddetmektedir. M. VENİSELOS, İktisat Sorunları Komitesinin 31 Mayıs tarihli oturumunda, Rıza Nur Bey'in, Ticaret Sözleşmesinin iki yıl olmasını, buna, sona erdirme bakımından, altı aylık bir sürenin de eklenmesini, böylece, ayırım yapmaksızın, bütün Balkan Devletleri için toplam olarak otuz aylık bir süreyi, Türk Temislci Heyeti adına, teklif etmiş bulunduğunu hatırlattı. Bu teklif, bütün ilgililerce hemen kabul edilme şartı altında yapılmıştı; şu var ki, Türk teklifini daha o vakit kabul etmeğe hazır olan Yunanistan, öteki Devletlerin bu teklifi kabul etmeyi ertelemiş olmaları yüzünden, zarar göremez.

RIZA NUR BEY, teklifinin tam ve hemen yapılacak bir kabule bağlı olduğunu, bu teklifi geri çekmiş bulunduğunu hatırlattı.

M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyetinin, teklifini, onu daha önce reddetmiş Temsilci Heyetleri bakımından geçerli tutarken, [Yunanistan bakımından] geri almakta haklı olamayacağı kanısındadır. Yunan Temsilci Heyeti, anlaşmaya varılmasını kolaylaştırmak için bütün çabaları harcamaktan geri kalmamıştır. Türk Temsilci Heyeti, barışın yapılmasına bilerek engeller çıkartmakla, özellikle ağır bir sorumluluk altına girecektir.

RIZA NUR BEY, yapmış olduğu teklifin Yunanistan'la ilgili bulunmadığı cevabını verdi.

Sir Horace RUMBOLD, Hasan Bey'in değindiği, Müttefik Temsilci Heyetlerinin tekliflerinin, Konferansın ilk dönemindeki görüşmelerin sonunda, yalnız, Barışın hemen imzalanmasını kolaylaştırmak amacıyla sunulmuş olduğunu hatırlattı. Böyle olunca, Andlaşmanın tümünü henüz kabul etmemiş bulunan Türk Temsilci Heyeti, Ticaret Sözleşmesi süresinin sınırdaş Devletler için ancak bir yıl olmasını Müttefik Temsilci Heyetlerinin o vakit kabul etmiş olmalarını öne sürerek, bundan yararlanamaz.

İSMET PAŞA, Ticaret Sözleşmesinin, Yunanistan ile Türkiye'nin karşılıklı çıkarlarını göz önünde tutmadığı kanısındadır; bu yüzden, tarafların çıkarlarını gerçekten dikkate alacak başka bir ticaret sözleşmesinin yapılmasına kadar, şimdi görüşülmekte olan Ticaret Sözleşmesinin geçici nitelikte sayılması gerekir. Her iki Devletin gerçek çıkarlarına uygun düşecek bir sözleşmeyi bir yıl içinde yapma konusunda Türkiye'nin beslediği isteğe karşı Yunanistan'ın ciddî itirazlar öne sürebilmesi söz konusu olamaz görünmektedir.

M. VENİSELOS, yeni bir ticaret sözleşmesi yapılması için bir yıllık bir sürenin yetersiz olacağı kanısındadır.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyeti ile Yunan Temsilci Heyeti arasındaki anlaşmazlığın, hemen bir çözüme varma umudunu vermediğini görmektedir. Bu sorunu, ileride incelenmek üzere, ertelemek gerekmektedir.

Oturuma saat 13.20 de son verildi.

(9) SAYILI TUTANAĞIN EKLERİ

EK A.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

YAZI KOMİTESİNİN TEKLİFİ

7 Haziran 1923

Madde 71 (fıkra 2)

Bu Kesimin "Müttefik uyrukları"na ilişkin hükümlerinden, Müttefik Devletler uyrukluğunda bulunmamakla birlikte, bu Devletlerin olgusal [fiilî] korumalarına konu olmaları yüzünden, Osmanlı makamlarınca kendilerine Müttefik uyruklarına yapılan işlemin aynı yapılmış ve bu yüzden zarar görmüş olan kimseler de yararlanacaklardır.

EK B.

KONFERANS GENEL SEKRETERİNİN ÜÇÜNCÜ KOMİTEYE NOTU

16 Haziran 1923

Romanya ve Türkiye Temsilci Heyetleri, iki Temsilci Heyeti arasında mektup verişimi şartıyla, 73 ncü madde metnindeki, "paraları, senetleri ve değerli kâğıtları da kapsamak üzere" kelimelerinin çıkartılması konusunda görüş birliğine vardıklarını Genel Sekreterliğe bildirmişlerdir.

EK C.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ TOPLANTISI

13 Haziran 1923

İktisat uzmanları, aşağıdaki görüşler saklı kalmak üzere, ekli metinlerin kabulünü salık verme konusunda görüş birliğine varmışlardır:

Madde 73 *bis.*–Yunanlı uzman, Yunan Temsilci Heyetince, bu maddenin, Yunan Hükümetini zoralımlar karşılığını ödeme yükümü altında bırakmadığı anlamına geldiğinin bilinmesi gerektiğini hatırlattı (*Ek A*).

Madde 75.– Madde daha önce kabul edilmişti. İzmir yangınına uğramışlara ilişkin ekli mektup tasarısı (*Ek B*), Müttefik uzmanlarınca isteğe uygun sayılmıştır. Türk uzmanı, Türk Hükümeti hesabına vergi ya da resim toplamış kimselerin ya da ortaklıkların [şirketlerin], bunları Türk Hükümetine teslim etme zorunluluğundan bağışık tutulmayacaklarının, Müttefik Temsilcilerince, Üçüncü Komitenin oturumunda bildirilmesini istemiştir.

Madde 77.– İktisat uzmanları, 73 ncü maddede öngörülen arama ve geri verme istemlerinin, Hakemlik Karma Mahkemelerinin yetkisine girmediği için, 77 nci maddede açıkça belirtilmesi konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Madde 82.– Uzmanlar, (e) paragrafını aşağıdaki gibi kaleme almak konusunda görüş birliğine varmışlardır:

"Ortaklık kurmağa ilişkin sözleşmeler; bu hüküm, bağlı oldukları kanun uyarınca, ortakların kişiliğinden ayrı bir kişilik oluşturmayan kollektif ortaklıklara (*partnerships*) uygulanmayacaktır."

Öte yandan, ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmelerinin kural-dışı sayılmasına ilişkin (f) paragrafındaki sözler, madde sonuna, aşağıdaki gibi kaleme alınmış, bir ek fıkra olarak konulacaktır:

"İşbu madde ayrıcalık sözleşmelerine uygulanmaz."

Madde 84.– "Ya da bir kamu hizmeti öngören işletme sözleşmeleri" sözlerinin metinden çıkartılması.

Madde 87.– Son fıkranın şöyle sona erecek biçimde kaleme alınması: "... ne ayrıcalık sözleşmelerine ne de ayrıcalık geçirimlerine uygulanacaktır."

Madde 88.– Ekli metin kabul olunmuştur (*Ek C*).

EK A.

Madde 73 *bis*

Türkiye'de Yunan ordusunca işgal olunan bölgelerde, bir yandan Yunan makamları ve yönetimleri ile, öte yandan Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmelerden doğan borçlar, bu sözleşmelerde öngörülen şartlar içinde Yunan Hükümetince ödenecektir.

EK B.

TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANINCA GÖNDERİLECEK MEKTUP TASARISI

EKSELÂNS,

Gecikmiş (birikmiş) vergilerin ödenmesi konusunda İktisat Sorunları Komitesince yapılan bildiriyi göz önünde tutarak, Türk Hükümetinin, Konferansa Çağıran üç Devletçe aynı insancıl duyguyla, İzmir yangınında zarar gören Müttefik uyruklarının, 75 nci maddeye (ekonomik hükümler) aykırı olarak, 1922-1923 malî yılı için borçlu bulunulan temettü* vergisinin gecikmiş borçlarını ödemekten bağışık tutulmaları yolunda gerekli tedbirleri alacağını doğrulamakla onur duyarım.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Ekselâns.

EK C.

Madde 88

Sonradan düşman olmuş taraflar arasında, ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmeleri dışındaki sözleşmelere ilişkin olarak ortaya çıkmış bulunan ya da, aşağıda gösterilen altı aylık sürenin bitiminden önce ortaya çıkabilecek olan bütün anlaşmazlıklar, Hakemlik Karma Mahkemesince çözümlenecektir; bununla birlikte, tarafsız Devletlerin kanunları uyarınca bu Devletlerin ulusal mahkemelerinin yargı yetkisi içinde bulunabilecek olan anlaşmazlıklar, bu kuralın dışında kalmaktadır. Bu durumda, bu çeşit anlaşmazlıklar, Hakemlik Karma Mahkemesince değil, fakat bu ulusal mahkemelerce çözümlenecektir. Bu madde uyarınca Hakemlik Karma Mahkemesinin yetki alanına giren anlaşmazlıklara ilişkin şikayetlerin, bu mahkemenin kuruluş tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde bu mahkemeye sunulmaları gerekecektir.

Bu sürenin sona erişinde, hakemlik karma mahkemesine sunulmamış olacak anlaşmazlıklar, genel (ortak) hukuk hükümleri uyarınca yetkili olan mahkemelerce çözüme bağlanacaktır.

İşbu maddenin hükümleri, savaş boyunca aynı ülkede oturmuş ve hem kendileri hem de malları bakımından diledikleri gibi davranmış olan bütün taraflar arasında yapılmış görüşmelerle, tarafların düşman oldukları tarihten önce yetkili bir mahkemece hükme bağlanmış anlaşmazlıklara uygulanamaz.

* Fransızca metinde "*temettu*" denilmektedir. (S.L.M.)

EK D.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

YAZI KOMİTESİNİN TEKLİFLERİ

6 Haziran 1923

Madde 108

Bir yandan Müttefik Devletlerden her biri ve öte yandan, Türkiye arasında işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak üç aylık bir süre içinde, bir Hakemlik Karma Mahkemesi kurulacaktır.

Bu mahkemelerden her biri, ikisi ilgili Hükümetlerden her birince atanmak üzere, üç üyeden oluşacaktır; Bu Hükümetler bir çok kimseyi üye olarak göstermeye yetkili olacaklar ve duruma göre mahkemede üye olarak bulunacak kimseyi bunlar arasından seçeceklerdir. Başkan, ilgili iki Hükümet arasında anlaşma ile seçilecektir.

(3 ncü ve 4 ncü fıkralarda değişiklik yoktur.)

Mahkeme üyelerinden birinin ölümü ya da görevden çekilmesi halinde, ya da herhangi bir neden yüzünden Mahkeme üyelerinden birisi görevini yapamayacak bir durumda bulunursa, bu üyenin yeri, atanmasında izlenen yöntem uyarınca doldurulacaktır; öngörülen iki aylık süre, ölümün, görevden çekilmenin ya da görev yapma olanaksızlığının usulüne uygun olarak saptandığı günden başlayarak hesaplanacaktır.

Madde 109

Hakemlik Karma Mahkemelerinin toplanma yeri İstanbul'da olacaktır. Dâvaların sayısı ve niteliği haklı gösterirse, ilgili Hükümetler, her mahkemede bir ya da birkaç ek daire kurmaya yetkili olacaklardır. Bu dairelerden her birinin toplanması için, gerekli görülebilecek herhangi bir yer saptanabilecektir. Bu dairelerden her biri, 108 nci maddenin 2 nci fıkrasından 5 nci fıkrasına kadar olan fıkralarında öngörüldüğü biçimde, bir başkan-yardımcısı ile iki üyeden oluşacaktır.

Madde 110

(Değişiklik yoktur).

Madde 111

Hakemlik Karma Mahkemeleri adalet, hakgözetirlik ve iyi niyet uyarınca karar vereceklerdir.

Her Mahkeme, kendi önünde kullanılacak dili saptayacak, işlerin iyice anlaşılmasını sağlamak için gerekli çevirileri de yaptıracaktır; her Mahkeme, kendi önünde izlenecek usul kurallarını ve sürelerini saptayacaktır. Bu kuralların aşağıdaki ilkelere uygun olması gerekecektir:

1. Yargılama usulü, tarafların karşılıklı olarak bir lâyiha (*mémoire*) ile bir karşılâyihanın (*contre-mémoire*) sunulmasını gerektirecektir; bir cevap lâyihası (*réplique*) ile bir karşı-cevap lâyihası (*contre-réplique*) sunulabilecektir. Taraflardan biri sözlü açıklamalarda bulunmak isterse, öteki taraf da böyle davranma olanağının sağlanması şartıyla, kendisine bu yolda izin verilecektir.

2. Mahkeme, soruşturma yapılmasını, belgeler sunulmasını, bilirkişiye başvurulmasını buyurmağa, yerinde araştırmalar ve denetlemeler yapmağa, her türlü bilgiler istemeğe, bütün tanıkları dinlemeğe ve taraflardan yazılı ya da sözlü açıklamalarda bulunmalarını istemeğe her bakımdan yetkili olacaktır.

3. İşbu Andlaşmadaki aykırı hükümler dışında, Mahkemenin kuruluşundan başlayarak altı aylık bir sürenin geçmesinden sonra, hiç bir istem kabul olunmayacaktır; meğer ki, söz konusu Mahkemece verilmiş ve uzaklık ya da kaçınılmaz zorunluluk durumu (*force majeure*) gibi bir nedene dayanan kural-dışı olarak haklı gösterilebilecek özel bir izin ola.

4. Bir yıl içinde sekiz haftayı aşmayacak tatil dönemleri dışında, Mahkeme, her hafta dâvanın çabuk görülmesi için gerekli sayıda oturum yapmakla görevli olacaktır.

5. Dâvanın Mahkemece görüşülmesine de başlanıldığı anlamına gelen, duruşmanın bitimi tarihinden sonra ençok iki ay içinde, hükümlerin verilmiş olmaları gerekecektir.

6. Dâvada sözlü duruşmalar olursa, bunlar açık oturumda yapılacaktır; hüküm, her zaman, açık oturumda bildirilecektir.

7. Her Hakemlik Karma Mahkemesi, işlerin iyi yürütülmesi için gerekli görürse, oturumların yapıldığı yer dışında, bir ya da birkaç oturum yapabilmeye yetkili olacaktır.

Madde 111 *bis*

İlgili Hükümetler, aralarında anlaşarak, her Mahkeme için, bir Genel Sekreter ile bir ya da birkaç sekreter atayacaklardır. Genel Sekreter ile sekreterler Mahkemeye bağlı olacaklardır. Mahkeme, ilgili Hükümetlerin de uygun bulmalarıyla, yardımları gerekli görülecek bütün görevlileri de atayabilecektir.

Her Mahkemenin Sekreterlik daireleri İstanbul'da olacaktır; ilgili Hükümetler, gerekli görülecek başka yerlerde de sekreterlik daireleri kurabileceklerdir.

Her Mahkeme, kendisine sunulmuş olacak dâvalara ilişkin arşivleri, belgeleri ve yazışmaları saklayacak ve görevi sona erince, bunları, oturumların yapıldığı Ülke Hükümetinin arşivlerine teslim edecektir. Bu arşivler, ilgili Hükümetlerce her zaman açık tutulacaktır.

Madde 111 *ter.*

Her Hükümet, Hakemlik Mahkemesine atadığı üyenin, her ajanın ve sekreterin ödeneğini kendisi karşılayacaktır.

Başkanla Genel Sekreterin ödenekleri, ilgili Hükümetler arasında anlaşmayla saptanacak ve bu ödeneklerle her Mahkemeye ilişkin ortak giderler, ilgili Hükümetlerce yarı yarıya karşılanacaktır.

Madde 111 *quater.*

İşbu Kesim, Japonya ile Türkiye arasında, işbu Andlaşma uyarınca, Hakemlik Karma Mahkemesinin yetki alanına girebilecek işlere uygulanmayacaktır; bu anlaşmazlıklar, her iki Hükümet arasında varılacak anlaşmayla çözüme bağlanacaktır.

EK E.

GENEL SEKRETERLİĞİN TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNE NOTU

Lausanne, 16 Mayıs 1923

Uluslararası Tarım Enstitüsü.

(Madde 112).

Üçüncü Komitenin geçen 28 Nisan tarihli oturumunda, Türk Temsilci Heyeti Roma'da bir Uluslararası Tarım Enstitüsü kurulmasına ilişkin 7 Haziran 1905 tarihli Sözleşmenin yeniden yürürlüğe konulması için Türk Hükümetinin üzerine alması gerekecek malî yükümlerin tam olarak ne tutacağını öğrenmek istemişti. Komitenin çalışmalarını kolaylaştırmak üzere, İtalyan Temsilci Heyeti, bu konuda istenilen bilgileri sağlamağa hazır bulunduğunu bildirmişti.

İtalyan Temsilci Heyeti, Roma'dan, Krallık Dışişleri Bakanlığından aldığı bilgilere göre, 1914'den bu yana yıllık katkısını ödememiş bulunan Türkiye'nin, şimdiki durumda Uluslararası Tarım Enstitüsüne 360.000 Frank tutarında borcu olduğunu, Genel Sekreterliğe bildirmiştir. Enstitü Başkanı, Türk Hükümetinin borcunu hesaplarken, bu tutarın tartışma kaldırmaz olduğunu, ancak, şimdiye kadar birinci kategoriye yazılmış bulunan Türkiye'nin, uygun görürse, kendisine daha az ağır bir katılma payı düşecek başka bir kategoriye ileride geçirilmesini isteyebileceğini bildirmeği de gerekli görmüştür.

Genel Sekreterlik, bu bilgileri, gereğince kullanılmak üzere, Türk Temsilci Heyetine sunmakla onur duymaktadır. Genel Sekreterlik, işbu notun bir örneğini öteki Temsilci Heyetlerine de göndermiştir.

EK F.

BARIŞ KONFERANSINDA
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
HÜKÜMETİ TEMSİLCİ HEYETİ

No. 7

Lausanne, 21 Mayıs 1923

Türk Temsilci Heyeti, Roma'daki Uluslararası Tarım Enstitüsüne, Türk Hükümetinin yıllık katılma payı konusunda verdiği bilgiler için teşekkür etmekle onur duymaktadır. Türk Hükümeti, Uluslararası Tarım Enstitüsünün giderlerine katkıda bulunan Devletler arasında bulunmağı sürdürecektir; hangi kategoriye yazılmak istediğini, barış yapıldıktan sonra, bildirmek hakkını saklı tutmaktadır. 360.000 Franklık borç tutarına gelince, Türk Temilci Heyeti, bu sorunun, diplomasi ilişkilerinin kesik bulunduğu yıllarda Türk Temsilcisinin görevini yerine getirmeğe ara vermiş olup olmadığına göre, doğrudan doğruya Türk Hükümeti ile Enstitü arasında çözümlenebileceği kanısındadır.

Yukarıdaki bilgileri İtalyan Temsilci Heyetine iletirse, Türk Temsilci Heyeti, Genel Sekreterliğe gönülden borçlu kalacaktır.

Konferans Genel Sekreterliğine.

EK G.

YAZI KOMİTESİNİN ÜÇÜNCÜ KOMİTEYE NOTU

7 Haziran 1923

Üçüncü Komitenin geçen 28 Nisanda aldığı karar uyarınca, Yazı Komitesi, aşağıdaki hükmün, Barış Andlaşmasında ikinci 128 nci (128 *bis*) madde olarak (bu sayı geçici olarak verilmektedir) yer almasını teklif eder:

Madde 128 bis.

"Bağıtlı Yüksek Taraflar, her biri kendisiyle ilgili olması bakımından, Türkiye'de yabancı postanelerin kaldırılmasını kabul ettiklerini bildirirler."

EK H.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ TOPLANTISI

16 Haziran 1923

Madde 9

İktisat uzmanları, Ticaret Sözleşmesinde 9 ncu maddenin ikinci fıkrasının aşağıda gösterildiği üzere değiştirilmesinde, görüş birliğine varmışlardır:

İkinci fıkranın başına aşağıdaki sözler eklenecektir:

"Türkiye, öteki Bağıtlı Devletlerden her birine karşı ve öteki Bağıtlı Devletlerden her biri de Türkiye'ye karşı ..... hakkını .... saklı bulundurmaktadır."

(10) SAYILI TUTANAK

3 TEMMUZ 1923, SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.30 da, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, PAYNE, WALEY, MALKİN, FORBES ADAM, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, MİCHALOPOULOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. FERREİRA (*Portekiz*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Andlaşma tasarısı.

Madde 78.

Mısır'daki Türk uyruklarının çıkarları.

M. MONTAGNA, Türk uyruklarının Mısır'daki çıkarlarına ilişkin olarak, İngiltere'nin yapacağı bir bildirinin metni konusunda, İngiliz ve Türk Temsilci Heyetlerinin anlaşmaya varmış olduklarını belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Çeşitli taşınmaz mallar [emlâk] üzerine yükletilmiş bulunabilecek ve usulüne uygun olarak saptanmış olan borçların ve öteki yükümlerin, eldeki bağlantısız paralardan ödenmesinden sonra, Mısır'daki Türk malları üzerindeki son kısıtlamaların, 1 Ocak 1923 tarihinden başlamak üzere, genel olarak kaldırılmasına ve malların tamamıyla kurtarılmasına geçen yılın Aralık ayında karar verilmişti.

"Sahiplerince ya da istemde bulunabileceklerce istem konusu yapılmamış ya da istemleri şimdiye kadar kesinlikle kabul ettirilememiş mallar dışında, Mısır'da

Türk uyruklarına ait bütün mallara ilişkin olarak bu kararı, *Public Custodian* [düşman mallarının denetimi ile görevlendirilmiş memur] uygulamış bulunmaktadır.

"Mısır kökenli [menşeli] ve 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı uyrukluğunda olan kimselere ait olup da ortada bulunmayan sahiplerinin Osmanlı uyrukluğunda olmaları yüzünden, savaş sırasında haczedilen mallar aynı hükümlerden yararlanmışlardır ve yararlanacaklardır.

Abbas Hilmi Paşa'ya ait olan ya da onun istemde bulunduğu mallar.

"Mısır'ın eski Hidiv'i Abbas Hilmi Paşa'ya ait olan ya da onun istemde bulunduğu mallar konusunda özel anlaşmalar yapılmış olduğundan, bu mallar, işbu bildiriyle öngörülen mallar kapsamına girmemektedir.

"Türkiye ile İngiltere arasında ortaya çıksaydı, Barış Andlaşmasının III ncü Bölümü (Ekonomik hükümler) uyarınca çözümlenebilecek nitelikteki sorunlar, Türkiye ile Mısır arasında doğarsa, İngiliz Hükümeti, bunların sözü geçen hükümlerle aynı ilkelerden esinlenerek hakgözetir bir çözüme bağlanmasında dostça girişimde (*bons offices*) bulunacaktır."

İSMET PAŞA, Sir Horace Rumbold'un, İngiliz Hükümeti adına, okuduğu bildiriyi senet saydığını ve Mısır'daki Türk uyruklarına ilişkin olarak öne sürmüş bulunduğu çekinceden [ihtirazî kayıttan] vazgeçtiğini söyledi.*

M. MONTAGNA, iktisat uzmanlarının 29 Haziran 1923 tarihli raporunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek A*).

Madde 72 ve 72 bis.

İktisat uzmanlarının, 72 nci ve ikinci 72 nci (72 *bis*) maddelere ilişkin teklifleri kabul edildi. 72 nci maddenin ikinci fıkrasına, "*bulundukları durumda*" sözlerinin eklenmesi de kararlaştırıldı.

Türk Temsilci Heyeti, uzmanların raporunun 3 ncü paragrafına konmuş olan bir bildiride bulundu: Müttefik Temsilci Heyetleri, bu bildirideki görüşe katıldıklarını söylediler.

Madde 108-111.

M. MONTAGNA, Hakemlik Karma Mahkemeleri konusunda, Türk Temsilci Heyetince bir önceki oturumda öne sürülen isteme ilişkin olarak, Yazı Komitesinin 25 Haziran 1923 tarihli bir notunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek B*).

Yazı Komitesinin, 109 ncu maddenin 3 ncü fıkrası olarak teklif ettiği metin kabul olundu.

Madde 115.

M. MONTAGNA, Komitenin son oturumunda, 115 nci maddenin yalnız ilk cümlesinin bırakılmasını teklif etmiş olduğunu hatırlattı. Türk Temsilci Heyetinin

* *Bu oturumdan sonra, Abbas Hilmi Paşa'nın malları sorunu, Türk Temsilci Heyeti ile İngiliz Temsilci Heyeti arasında bir yazışmaya konu olmuştur; bu mektupların tutanağa eklenmesi kararlaştırılmıştır.* (Bakınız *Ek C ve D*).

direnmesi üzerine, Müttefik Temsilci Heyetleri, maddenin tümüyle çıkartılmasına razı olmaktadırlar.

Madde 117 ve 27.

M. MONTAGNA, 117 nci maddenin, Fas, Tunus ve Libya (Trablusgarp) mallarının Türkiye'ye sokuluşuna ilişkin olduğunu hatırlattı. M. MONTAGNA, Fas ve Tunus malları konusunda, uzmanlarca üzerinde anlaşmaya varılmış bir teklifi Komiteye sunmağa, Fransız Temsilci Heyetinin hazır olduğunu söyledi.

M. BARGETON, Fransız Temsilci Heyetinin, kendi hesabına, 27 nci maddeye, aşağıdaki gibi kaleme alınmış, bir 4 ncü ve bir de 5 nci fıkra eklenmesi şartıyla, 117 nci maddenin metinden çıkartılmasına razı olabileceğini söyledi.

"Karşılıklı olarak, Türk uyrukları, 1 nci ve 2 nci fıkralardaki hükümlerden halkı yararlanmakta bulunduğu ülkelerde, Fransa ile İtalya'daki rejime eş bir rejimden yararlanacaklardır.

"1 nci fıkradaki hükümlerden halkı yararlanmakta olan ülkelerden gelen ya da o ülkelere gönderilen malların Türkiye'de bağlı olacağı rejimle, buna karşılık, Türkiye'den gelen ya da Türkiye'ye gönderilen malların sözü geçen ülkelerde bağlı olacağı rejim, Fransız Hükümetiyle Türk Hükümeti arasında görüş birliği içinde saptanacaktır."

İSMET PAŞA, bu teklifi kabul ettiğini öyledi.

M. MONTAGNA, Libya (Trablusgarp) bakımından, Ticaret Sözleşmesine, söz gelimi, bu Sözleşmesinin ikinci 16 ncı (16 *bis*) maddesi olacak, aşağıdaki gibi kaleme alınmış bir hükmün eklenmesi şartıyla, İtalyan Temsilci Heyetinin, 117 nci maddenin metinden çıkartılmasına razı olduğunu belirtti:

"Libya kökenli [menşeli] ya da Libya'ya gönderilen mallara ve ürünlere, Türkiye'de, İtalyan mallarına uygulanan rejimin eşi uygulanacaktır.

"Türkiye kökenli ya da Türkiye'ye gönderilen mallar ve ürünler, Libya'da, herhangi bir yabancı ülkeye tanınan en elverişli işlemden yararlanacaklardır."

İSMET PAŞA, bu teklifi kabul ettiğini söyledi.

Ticaret Sözleşmesi.

Madde 11.

M. MONTAGNA, 11 nci maddeye ilişkin olarak, iktisat uzmanlarının 29 Haziran 1923 tarihli raporunun 4 ncü paragrafında bulunan bildiriyi, Müttefik Temsilci Heyetleri adına, okudu.

İSMET PAŞA, bu bildiride açıklanan görüşe katıldığını belirtti.

Madde 17.

M. MONTAGNA, 17 nci maddede öngörüldüğü üzere, Ticaret Sözleşmesine öteki Devletlerin katılmasını kabul etmesi konusunda Türk Temsilci Heyetine yöneltilmiş isteği, büyük bir dirençle yenilediğini söyledi.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, bu maddenin metinden çıkartılmasını istemeğe ara vermemiş olduğunu hatırlattı. Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, Belçika ile Portekiz'e ilişkin olarak, aşağıdaki bildiride bulunmağa hazırdır:

"Türkiye, hem Belçika hem de Portekiz ile, Konferansça kararlaştırılan Ticaret Sözleşmesinin ilkelerine eş ilkelerden olabildiğince esinlenen, ayrı ayrı ticaret sözleşmeleri yapmağa hazırdır."

Madde 18.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, bu bakımdan, Yerleşme [İkamet] Sözleşmesine ilişkin olarak yaptığı bildirinin aynını yapmağa razı olduğunu belirtti. M. MONTAGNA, bu bildiriden Çekoslovakya ile Polonya'nın da yararlanmalarını istedi.

HASAN BEY, bu bildirinin kapsamına Polonya'yı almanın gereksiz olduğunu söyledi; çünkü, bu Devlet, Türk Temsilci Heyetiyle bir ticaret sözleşmesi görüşmelerine girişmiş bulunmaktadır.

M. MONTAGNA, bu sözleri senet saydığını bildirdi. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, Çekoslovakya'yı, Portekiz ve Belçika'dan* yana yapılmış olan bildiri kapsamının dışında neden bırakmakta olduğunu anlayamamaktadır.

HASAN BEY, Çekoslovakya'ya, Portekiz ve Belçika ile aynı düzeyde işlem yapılmasını kabul ettiğini söyledi. Bunun sonucu olarak, Türk Temsilci Heyetinin bildirisi şu biçimi almaktadır:

"Türkiye; Belçika, Portekiz ve Çekoslovakya'dan her biriyle, Konferansça kararlaştırılan Ticaret Sözleşmesinin ilkelerine eş ilkelerden olabildiğince esinlenen ticaret sözleşmeleri yapmağa hazırdır."

Bu bildiri senet sayılarak, 17 nci maddenin Ticaret Sözleşmesinden çıkartılması kararlaştırıldı.

M. MONTAGNA, Balkan Devletlerine ilişkin olarak, Sözleşmenin süresi sorununun hâlâ askıda kalmış olduğunu hatırlattı.

İSMET PAŞA, Romanya ile Sırp-Hırvat-Sloven Devleti bakımından, bu sorunun daha önce çözüme bağlanmış bulunduğunu belirtti. Tartışmalı tek nokta, Yunanistan'la ilgilidir. Bu konuda, görüşmeler yapılmaktadır; bu görüşmelerin, büyük bir olasılıkla, bir an önce sonuçlanacağı söylenebilir. Bu görüş alış-verişinin sonucundan Konferans gecikmeden haberli kılınacaktır.

M. MONTAGNA, bu sözleri senet saydığını söyledi. M. MONTAGNA, bu sorunun çözümlendiğini Konferansın yakında öğreneceğini umut etmektedir.

Oturuma saat 11.50 de son verildi.

* Fransızca tutanakta "la Bulgarie" denilmektedir. 1924 Türkçe çevirisinde, doğru olarak "Belçika" denilmektedir. (S.L.M.)

(10) SAYILI TUTANAĞIN EKLERİ

EK A.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

İKTİSAT UZMANLARININ RAPORU

29 Haziran 1923

İktisat uzmanları, aşağıdaki noktalar üzerinde görüş birliğine varmışlardır:

(1) **Madde 72.–** İlk fıkranın sonuna "bulundukları durumda" sözlerinin eklenmesi.

(2) **Madde 72 bis.–** 1 nci fıkranın sonuna: "Bu zarar-giderime [tazminata] ilişkin olarak ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklara bakmağa genel (ortak) hukuk mahkemeleri yetkili olacaklardır."

(3) Türk Temsilci Heyetinin yapacağı ve Müttefik Temsilci Heyetlerinin görüş birliğinde olduklarını söyleyecekleri bildiri:

"Şurası kararlaştırılmıştır ki, ikinci 72 nci (72 *bis*) maddenin 1 nci fıkrasında öngörülen ve geri verilecek mallar üzerinden kaldırılan yükümler ya da yararlanma [irtifak] hakları, vergileri kapsamamaktadır."

(4) Ticaret Sözleşmesinin 11 nci maddesine ilişkin bildiri (Müttefik Temsilci Heyetlerine yapılacak ve Türk Temsilci Heyeti görüş birliğinde olduğunu söyleyecektir):

"Şurası kararlaştırılmıştır ki, Türkiye'nin liman makamları, görevlerini yerine getirmenin gerektirdiği durumlarda, öteki bağıtlı Devletlerin gemilerine, ya da bunların yüklerine ya da yolcularına ilişkin belgelerin [şehadetname ve vesikaların, *certificats et documents*] Türkçeye çevrilmesini isteyebileceklerdir. Sözü geçen belgelerin asıllarıyla, yabancı ülkelerden gelen ya da oralara gönderilen öteki ticaret belgelerinde Türk dilinin kullanılması zorunlu olmayacaktır."

EK B.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

HAKEMLİK KARMA MAHKEMELERİNE İLİŞKİN OLARAK TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNİN İSTEMİ KONUSUNDA YAZI KOMİTESİNİN NOTU

25 Haziran 1923

Madde 109.– Aşağıdaki gibi kaleme alınmış bir üçüncü fıkra eklenmesi:

"Bir Hakemlik Karma Mahkemesinin ya da bu Mahkemenin Dairelerinden birinin kuruluşundan başlayarak üç yıl sonra işbu Mahkeme ya da Daire çalışmasını bitirmemiş bulunursa, bu Mahkemenin ya da Dairenin toplantı yerinin bulunduğu ülke Devleti isterse, söz konusu Hakemlik Karma Mahkemesinin ya da Dairenin toplantı yeri bu ülkenin dışına çıkartılacaktır."

EK C.

BARIŞ KONFERANSINDA
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
HÜKÜMETİ TEMSİLCİ HEYETİ

Lausanne, 22 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Üçüncü Komitenin 3 Temmuz oturumunda, Ekselânsınızın, Türk uyruklarının Mısır'daki çıkarlarına ilişkin olarak okuduğu bildiride, eski Mısır Hidiv'i Abbas Hilmi Paşa'ya ait olan ya da onun istemekte bulunduğu mallar konusunda özel anlaşmalar yapılmış olduğundan, bu malların, işbu bildiride göz önünde tutulan mallar kategorisine girmediği özellikle belirtilmişti.

Türk Temsilci Heyeti, bu bildiriyi senet saymıştı.

Oysa, Altes Abbas Hilmi Paşa'nın, Mısır'da bulunan mallarına ilişkin olarak yaptığı bir başvurmadan anlaşıldığı üzere, sözü geçen mallar, savaş bildirileri uyarınca, bunlara el konulduktan sonra tasfiye edilmiştir; bu bildirileri izleyen Mısır Hükümetinin kararnameleri de, alınmış elkoyma ve tasfiye tedbirlerini onaylamış ve Mısır Mahkemelerinin bu konuyla ilgili dâvalara bakmalarını yasaklamıştır. Abbas Hilmi Paşa, ilgili Hükümetlerle kendisi arasında hiç bir sözleşme yapılmamış olduğunu da sözlerine eklemektedir.

Bu durumda, Abbas Hilmi Paşa'nın belirttiği gibi, kendisiyle ilgililer arasında yapılmış anlaşmalar yoksa, Türk Hükümeti de İngiliz Hükümetinin bildirisinin Abbas Hilmi Paşa'ya ilişkin paragrafı konusunda herhangi bir yüküm altına girmemiş bulunmaktadır.

Ekselânsınızdan, bu mektubu, Üçüncü Komitenin 10 sayılı Tutanağına koymanızı rica ederim.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Ekselâns.

Ekselâns Sir Horace RUMBOLD,

Barış Konferansında İngiliz Majeste Kralının Temsilcisi, Konferansın Üçüncü Komitesi Başkanı.

EK D.

LAUSANNE KONFERANSINDA
İNGİLİZ TEMSİLCİ HEYETİ

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Ekselânsınız, 22 Temmuz tarihli bir mektupla, Mısır'da eski Hidiv Abbas Hilmi Paşa'ya ait olan ya da onun istemiş bulunduğu mallara ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetinin görüşünü açıklamış bulunmaktadır.

Bu mektupta değinilen Bildiri'nin kapsamına ilişkin olarak, Temsilci Heyetlerimiz arasında daha önce bir anlaşmaya varılmış olduğunu Ekselânsınıza hatırlatmak isterim. Abbas Hilmi Paşa'nın mallarına ilişkin olarak Bildiri'de değinilen özel anlaşmalar, metni Mısır Hükümetinin Resmî Gazete'sinde, 18 Temmuz 1922 tarihinde yayınlanmış bir Mısır kanunuyla onaylanmış bulunan anlaşmalardır.

Bu anlaşmaları eski Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın nasıl karşıladığı, işbu [İngiliz] Temsilci Heyetini ilgilendirmeyen bir sorundur. Yalnız şu noktayı Ekselânsınıza belirtmeyi gerekli görmekteyim: Söz konusu anlaşmalar, kanıma göre, İngiliz ve Türk Hükümetleri arasında herhangi bir sorunun doğmasına yol açamazlar; bu yüzdendir ki, ben, Abbas Hilmi Paşa'nın durumunu, 3 Temmuzda Üçüncü Komitede yapmış olduğum Bildiri'de öngörülen konuların açıkça dışında bırakmağı gerekli saydım.

Ekselânsınızın 22 Temmuz tarihli mektubu ile işbu cevabın, Üçüncü Komitenin 10 sayılı Tutanağına eklenmesine hiç bir itirazım yoktur.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Ekselâns.

İmza: Horace RUMBOLD.

Ekselâns General İsmet Paşa, ...

(11) SAYILI TUTANAK

17 TEMMUZ 1923, SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 19.00 da, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, PAYNE, MALKİN, FORBES ADAM (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, MİCHALOPOULOS, CAPSALİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, PONZONE, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); M. YOVANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY, ŞEFİK BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. STANCİOFF (*Bulgaristan*); M. FERREİRA (*Portekiz*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Barış Andlaşması.
Madde 78.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, 78 nci madde üzerinde öne sürmüş bulunduğu çekinceyi [ihtirazî kaydı] özel bir toplantı sırasında, geri almağı kabul etmiş olduğunu bildirdi.

Türk Temsilci Heyeti, kabulünü doğruladı.

Ticaret Sözleşmesi.
Madde 9, Parag. 3 ve 4.

M. MONTAGNA, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, Ticaret Sözleşmesinin 9 ncu maddesinde, kabotaja ilişkin 3 ncü ve 4 ncü paragrafların metinden çıkartılmasını kabul etmiş olduklarını bildirdi. Bu sorun, 31 Aralık 1923 tarihine kadar, Boşaltma Protokolüne [Tahliye Protokolüne, *Protocole d'évacuation*] ekli Bildiri'nin 3 ncü paragrafıyla düzenlenmiştir.

İSMET PAŞA, bu görüşe katıldığını söyledi.

Madde 18.

M. MONTAGNA, Ticaret Sözleşmesinin süresine ilişkin olarak, Yunan ve Türk Temsilci Heyetleri arasındaki anlaşmazlığın, İsmet Paşa ile M. Veniselos'un 8 Temmuz 1923 tarihinde Konferansa gönderdikleri mektuptan da anlaşıldığı üzere (*Birinci Komitenin 13 sayılı Tutanağına Bakınız Ek D*), yatıştırılmış bulunduğunu belirtti. Bu Sözleşmenin Yunanistan bakımından süresi, Romanya ve Sırbistan bakımından olan süresine eşit olacaktır.

Ayrıcalıklara İlişkin Protokol.

İSMET PAŞA ve M. VENİSELOS, bu anlaşmayı doğruladılar.

M. MONTAGNA, Komiteye, ayrıcalıklara [imtiyazlara] ilişkin bir Protokol tasarısı (Bakınız, *Ek A*) ile, Türk Temsilci Heyetinin yapacağı, buna Ek bir Bildiri tasarısı (Bakınız, *Ek B*) ve Türk Temsilci Heyetince Üçüncü Komite Başkanına gönderilecek bir mektup tasarısı (Bakınız *Ek C*) sundu.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, bu metinleri kabul ederken, üstelik, *Régie générale des Chemins de fer* ile *Sir W. G. Armstrong Whitworth et Co. Limited* ve *Vickers Limited*'e birer mektup göndermeği de kabul etmiş olduğunu hatırlattı; metni kararlaştırılmış bulunan bu mektupların, kararlaştırılmış biçim ve usul içinde, bir an önce gönderilmesini, Türk Temsilci Heyetinden rica etti.

İSMET PAŞA, bütün bu metinler konusunda aynı görüşte olduğunu doğruladı.

Sir Horace RUMBOLD, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Ayrıcalıklara ilişkin Protokolün 2 nci paragrafı, bu paragrafta adları belirtilen iki ortaklıkla ilgilidir. Burada, bir üçüncü ortaklıktan, *Turkish Petroleum Co.*'den neden hiç söz edilmediğini açıklamak gerekmektedir.

"İlk tasarıda, bu üç ortaklığın durumu genel terimlerle gözönünde tutulmuştu. Türk Temsilci Heyetinin istemesi üzerinedir ki, Müttefik Temsilci Heyetleri, bu metnin yerine, sözü geçen üç ortaklıktan her birinin özel durumunu dikkate alacak bir metin konulmasına razı olmuşlardır.

"*Turkish Petroleum Co.* konusunda, İsmet Paşa, bu ortaklığın kazanılmış [muktesep] haklarının olduğu gibi tutulmasını kabul ettiğini, tartışmalar sırasında, bir çok kez söylemiştir. İsmet Paşa, 16 Temmuz tarihli mektubunda da, tutumunu, şu sözlerle, yeniden açıklamıştır: "8 Temmuz sabahı koymuş olduğumuz ilkeler şunlardı: *Turkish Petroleum Company*'nin kazanılmış haklarını tanımak." Gene bu mektupta, İsmet Paşa, şöyle demekteydi: "*Turkish Petroleum Company*'nin, kazanılmış haklara dayanan çıkarlarını koruma ilkesini kabul ettik ve uygun düşecek bir formül bulma hakkını saklı tuttuk."

"Bununla birlikte, İsmet Paşa, bu vaadleri yerine getirecek herhangi bir formül kabul etmeyi reddetmiştir. Yalnız, "1914 de yapılmış andlaşmalardan doğan durumun savaş yüzünden değişmiş olmadığını" Türk Hükümetinin tanımasını saptayacak bir hükmü kabul etmeyi bile, İsmet Paşa reddetmiştir.

"Bu durumda, Hükümetimin, Osmanlı Hükümetinin 1914 de, Turkish

Petroleum Co'ye karşı üzerine almış olduğu bütün yükümlerin, gücünü ve değerini tamamiyle sürdürür ve Barış Andlaşması sonucu olarak Türk kalacak ülkenin tümünde, Türk Hükümetini bağlar saydığını, en kesin bir tutumla bildirmeği görev bilmekteyim. Hükümetim, bu ülkenin içinde ya da dışında, Türk Hükümetince herhangi bir üçüncü kişiye verilmiş olabilecek ve *Turkish Petroleum Co.*'ye 1914 de sağlanmış olan haklarla çatışacak, hiç bir hakkı tanımamaktadır. Hükümetim, o vakit üstlenilmiş yükümlerin yerine getirilmesinde karşılaşılacak bütün aksaklıklardan Türk Hükümetini sorumlu tutmak kesin niyetinde olduğunu, benim aracılığımla, şimdiden bildirmektedir."

İSMET PAŞA, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Bu sorunun tarihçesini, az önce, Sir Horace Rumbold anlatmış bulunmaktadır. Hükümetimin rızasına ertelemiş bulunduğum formüle ilişkin olarak, Hükümetimin teklifini bildirdim.

"Son teklifimiz, var olup olmadıkları hakemlik yoluyla belli olacak haklarla ilgilidir. Bu yüzden, geçen 16 Temmuz tarihli mektubunun sonunda geçerli oluşlarından söz ettiğim kazanılmış haklar, varlıkları hakemlik yoluyla belli olacak haklardır. Böyle olunca, *Turkish Petroleum Co.* sorunu, Türkiye için, bir hukuk sorunudur. İngiliz Temsilci Heyetinin sözlerinin, gelecek bakımından, Türkiye'yi hiç bir yönde bağlamadığını bildiririm."

M. GREW, aşağıdaki bildiride bulundu:

"Komitenin az önce kabul ettiği metinlere ilişkin olarak, ayrıntılı bir bildiride bulunmanın gerekli olmadığı kanısındayım. Bununla birlikte, güç bir sorun olan ayrıcalıklar [imtiyazlar] sorununa Konferansın bir çözüm bulmuş olmasından Hükümetimin memnunluk duymuş olduğunu söyleyebilirim. Protokolün, *Régie générale des Chemins de fer* ile *Vickers Armstrong Co.* konusundaki hükümlerine gelince, bunların, Amerikan ortaklıklarının ya da vatandaşlarının çıkarlarına halel getirmeyecek biçimde uygulanacaklarına şüphe yoktur. Savaştan önce, *Turkish Petroleum Co.*'nin kazanmış olduğu söylenen haklara gelince, bana öyle geliyor ki, son üç yıl boyunca, İngiliz Hükümeti ile Amerikan Hükümeti arasındaki yazışmaları hatırlamak yeterli olacaktır; bu yazışmalarda, Amerikan Hükümeti, bir çok kez, görüşünü açıklamıştı. Amerikan Hükümetinin görüşü bugün de değişmemiştir."

Sir Horace RUMBOLD, aşağıdaki bildiriyle, İsmet Paşa'ya ve M. Grew'a cevap verdi.

"İsmet Paşa, Hükümetinin, *Turkish Petroleum Co.* yararına istemekte olduğu haklar sorununun çözümlenmesi için, hakemliğe başvurulmasını öngörmektedir. İsmet Paşa, ancak yargısal nitelikte bir organca çözüme bağlanabilecek, salt hukuksal nitelikte bir sorunun söz konusu olduğu görüşünü benimser görünmektedir. İsmet Paşa'ya şunu belirtmek isterdim: Türk Hükümetince, iki özel çıkar arasında bir anlaşmazlık söz konusu ise, bu anlaşmazlık, Türk Hükümetinin, birbiriyle çatışan iki işleminden doğmaktadır; Türk Hükümeti, bir hakemliğe başvurulmasını teklif etmekle, bu işlemlerden birincisinden yararlanmakta olanlara karşı sorumluluğundan kurtulamaz. Bu ilk yararlananı, başka bir deyimle, *Turkish Petroleum Co*'yi korumakta, Hükümetimin elbette hakkı vardır ve bu hakkı, gerekirse, kullanacaktır.

"M. Grew'un sözlerine gelince, kendisinin değindiği yazışmalarda, Hükümetimin görüşü açıklanmış bulunmaktadır. Şunu söylemekle yetineceğim: Şimdiki Türk Hükümetinin öncülü [selefi] olan Osmanlı Hükümetince, bir İngiliz ortaklığına [şirketine] verilmiş haklarla ilgili bir soruna, bir üçüncü Devletin ne hakla karıştığını anlamakta güçlük çekmekteyim."

İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin, salt hukuksal nitelikte bir sorunda, herhangi bir sorumluluk altına giremeyeceğini açıkladı.

M. OTCHİAİ, Japon Temsilci Heyetinin, Türkiye'de birtakım ayrıcalıklara [imtiyazlara] ilişkin Protokolü hangi nedenlere dayanarak imzalamaktan çekindiğini belirtmenin yerinde olacağı kanısındadır. Bu çekimserlik, şimdilik, ayrıcalıklardan yararlanan hiçbir Japon uyruğunun bulunmamasına dayanmaktadır. Şüphe yoktur ki, ayrıcalıklara ilişkin olarak Müttefik uyruklarının kazanılmış haklarına Japonya saygı gösterecektir. Japon Temsilci Heyeti, Japonya'nın, Türkiye'nin egemenliğine şüphesiz saygılı olmakla birlikte, bu ülkede, ekonomik bakımdan, açık kapı ve eşitlik ilkesinin gözetilmesi dileğinde bulunduğunu da aynı zamanda bildirmeği gerekli görmektedir.

M. OTCHİAİ, bu oturumun tutanağına konulmasını istediği bu bildirisinin resmen öğrenilmiş sayılmasını söyledi.

M. MONTAGNA, oturumun tutanağına konulacak olan Japon bildirisini öğrenilmiş saydığını belirtti.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, Türk halkı ile Japon halkı arasına dostça ilişkileri yeniden kurmak üzere, bir andlaşma görüşmekte bulunduğunu hatırlattı. Türkiye'nin, Japonya ile iktisat ve hukuk açısından ilişkileri – öteki ülkelerle de olduğu gibi – aralarında yapılmış andlaşmalar ve sözleşmelerle düzenlenmektedir: Andlaşmalara ve sözleşmelere dayanan bu yükümlerden başka yükümleri Türk Hükümetine kabul ettirmek söz konusu olamaz. Bu yükümler dışında, Türkiye, ekonomik varlığının koşullarını tam bir bağımsızlık içinde düzenlemekte tamamiyle özgürdür.

Osmanlı Bankasının ayrıcalık süresinin uzatılması.

M. MONTAGNA, bir özel toplantıda, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, Türk Temsilci Heyetinden, Osmanlı İmparatorluk Bankası'nın (*Banque Impériale Ottomane*) ayrıcalık süresinin iki yıl içinde uzatılması konusunda, Hükümetine aracılıkta bulunmasını istemiş olduklarını belirtti.

İsmet Paşa, bu konuda bir cevap vereceği vaadinde bulunmuştu; M. MONTAGNA, İsmet Paşa'dan, bu cevabını Komiteye bildirmesini rica etmektedir.

İSMET PAŞA, danışmış bulunduğu Türk Hükümetinin, bu konunun Konferansın yetkisine girmediği kanısında olduğunu söyledi.

General PELLÉ, Sir Horace Rumbold ile kendisinin, İsmet Paşa'ya başvurmalarından sonra, özel bir toplantı sırasında, Osmanlı İmparatorluk Bankası'nın durumunu kendisine ne biçimde anlatmış olduğunu hatırlattı. Barış Andlaşması tasarısında, ayrıcalıkların, savaş süresine eşit bir süre uzatılacağını öngören bir madde vardı. Uzlaşıcı bir tutumla, Müttefik Temsilci Heyetleri, ayrıcalıklı ortaklıkların hepsi bakımından, bu maddeden vazgeçmişlerdi; bununla birlikte,

Osmanlı İmparatorluk Bankası'nın durumunda özellik olduğu kanısındaydılar. Osmanlı Bankası'nın ayrıcalık süresi 1924 de* sona ereceğine göre, bu Banka, Türkiye'de olup biten ve, Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin] bölüştürülmesine de rastladığından, bir kat daha büyümüş olan malî değişikliğin, bu ayrıcalıkta yapılmasını zorunlu kıldığı değişiklikleri inceleyebilmek için yeterli zamana da sahip değildir. Bu nedenle, Müttefik Temsilci Heyetleri, Osmanlı Bankasının ayrıcalık süresinin uzatılması konusunu, Konferansda girişilen tartışmalarla doğrudan doğruya ilgili görüşmelerde bulunulmasında ve Türk Temsilci Heyetinin, Hükümetine, bu yolda başvurmasında direnmişlerdir. Bu yüzden, Müttefik Temsilci Heyetleri, İsmet Paşa'nın cevabını kabul edememekte ve olumlu bir cevap vermesi için, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine dirençle başvurmasını kendisinden istemektedirler.

Sir Horace RUMBOLD, bu sözlere katıldığını bildirdi.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, Barış Andlaşmasını imzalamadan çok önce, ortaklıkları, kendisiyle doğrudan doğruya ilişki kurmağa çağırmış olduğunu söyledi; kaldı ki, Osmanlı İmparatorluk Bankası temsilcisi de, Türk Hükümetiyle görüşmelere girişmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte, İSMET PAŞA, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, bu konuda açıkladıkları isteği, Hükümetine yeniden iletecektir.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın sözlerini, memnunluk duyarak, senet saydığını söyledi.

Türkiye'de yabancı ortaklıklara ilişkin 3 Aralık 1330 kanunu.

M. RYAN, Türkiye'de bir çok İngiliz uyruğunu ve İngiliz ortaklıklarının temsilcilerini ilgilendiren ve Konferansda daha önce ele alınmış sorunlarla ilişkili bulunan bir soruna, Konferansın dikkatini çekmek istediğini söyledi.

Savaştan önce, yabancı ortaklıkları Osmanlı kanunlarına bağlamak söz konusu idi. Yabancı Devletler buna karşı çıkmamaktaydılar; ancak, bu, yabancılara sağlanmış olan haklardan bir sapma olduğu için, bu sorunun, bu Devletlerle Türk Hükümeti arasında görüşmelerle bir çözüme bağlanması gerekmekteydi. Bu görüşmeler, 1914 Eylülüne, başka bir deyimle, Osmanlı Hükümetinin tek-taraflı bir davranışla Kapitülasyonlara son vermek isteyişine kadar, sürmüştür. Türkiye, bu davranışından ve savaşın çıkmış olması olayından yararlanarak, 1914 sonlarına doğru, yabancı ortaklıklar konusunda bir kanun yayınlamıştır.

Tartışmalı sorunlara yeniden dönmek istemeksizin, İngiliz Temsilci Heyeti, olgusal [fiilî] duruma ilişkin olarak, basit bir saptamada bulunmak zorunluluğunu duymaktadır; bu da şudur: silâh-bırakışımından [Mütarekeden] sonra, Osmanlı Hükümeti, bu kanunu yabancı ortaklıklara uygulamak için, İstanbul'da hiç bir şey yapmamıştır. Durum, İzmir'de de aynı idi; İzmir'de, Yunan makamları, bu kanunu, doğaldır ki, uygulamamışlardır. Ancak, Ankara Hükümetinin iktidara gelmesinden sonra, kanunun yabancı ortaklıklara uygulanması söz konusu olmuştur. O vakit bile, Müttefiklerin uyrukluğundaki ortaklıklara bu kanunun uygulanmasını kabul

* 1924 Türkçe çevirisinde "1914 de" denilmektedir (S.L.M.)

etmemekte olan, İstanbul'daki Müttefik Yüksek-Komiserlerinin isteği üzerine, Ankara Hükümeti, bu kanunun uygulanmasını ertelemeğe, iki ya da üç kez, razı olmuştur.

Bu kanunun, Müttefiklerin uyrukluğundaki ortaklıklara uygulanır olup olmadığını bugün incelemek gerekmektedir; çünkü, kanunun 12 nci maddesinin özel bir hükmüne göre, kanun uyarınca yazıtlanmamış [tescil edilmemiş] ortaklıkların acentaları, bu ortaklıklar adına yaptıkları bütün işlemler yüzünden sorumlu tutulabilirler. İngiliz Temsilci Heyeti, sorumlulukları, ortaklıkların salt yazıtlanma [tescil] işlemini yapmamış olmalarından doğacak olan acentaların, bu hüküm uyarınca kovuşturulabileceklerini sanmamakta haklı nedenlere dayandığı düşüncesindedir. Yukarıda açıklanan koşullar yüzünden, bu yolda girişilebilecek herhangi bir kovuşturmayı, İngiliz Temsilci Heyeti, açık bir haksızlık, böyle olunca da, kabul edilmez saymaktadır. Bunun içindir ki, M. RYAN, söz konusu kanunun 12 nci maddesine dayanılarak, acentalara karşı kovuşturmada bulunma olanağının, aşağıdaki gibi kaleme alınacak bir bildiriyle, tamamiyle ortadan kaldırılmasını, İsmet Paşa'ya teklif etmiştir: "Müttefik uyrukluğundaki ortaklıkların, yabancı ortaklıklara ilişkin 20 Aralık 1330 kanunu hükümlerine uymaları sorunu tartışmalı bulunduğuna göre, Türk Temsilci Heyeti, işbu Bildiri tarihinden önce, sözü geçen kanunun hükümlerini yerine getirmemiş olmaları yüzünden, ne bu ortaklıklara, ne de acentalarına hiç bir sorumluluk yükletilmeyeceğini kabul etmektedir."

İsmet Paşa bu teklifi reddetmiş olduğu için, M. RYAN, ortaklıkların, yazıtlanma [tescil] işlemlerini yerine getirmemiş olmaları yüzünden, İngiliz ortaklıklarının acentalarını, bu ortaklıklar adına yapılmış işlemlerden sorumlu tutmağa çalışırlarsa, İngiliz Hükümetinin, uyruklarını, Devletler arasında kullanılması kabul edilmiş bütün yollara başvurarak, koruma hakkını saklı tuttuğunu, İngiliz Temsilci Heyeti adına, açıkça bildirmektedir.

İSMET PAŞA, Müttefik uyrukları ile Türk Hükümeti arasındaki ilişkileri, savaştan önce var olan sözleşmeler uyarınca düzenleme olanağının bulunmadığı cevabını verdi; çünkü, savaşın sonuçlarından biri, özellikle, Hükümetler arasındaki sözleşmeleri hükümsüz kılmaktır. M. Ryan'ın sözünü ettiği konu, yabancı ortaklıklarının yazıtlanmasını [tescilini] düzenleyen ve bu ortaklıkların Türkiye'de yerine getirmeleri gereken işlemleri belirten bir kanunla ilgilidir. Türk Hükümeti, böyle davranmak zorunda olmamakla birlikte, kanununda öngörülen yazıtlanma sürelerini uzatmak ve ilgililerin gerekli işlemleri yerine getirmelerini kolaylaştırmak için, elinden gelen her şeyi yapmıştır; şu var ki, ülke kanunlarının, ülkenin tümü üzerinde eksiksiz uygulanmaları gerekir; bir yabancı ülkenin uyrukları yararına olmak üzere, bu kanunların uygulanmasında hiç bir kısıtlama yapılamaz.

İSMET PAŞA, Türk Hükümetiyle yabancı Hükümetler arasındaki karşılıklı ilişkileri düzenleyen Sözleşmeler dışında, hiç bir yükümle bağlı olmadığını hatırlattı.

M. RYAN, İngiliz Temsilci Heyeti, gerekirse, uyruklarının çıkarlarını olağan yollardan savunma konusunda Hükümetinin hakkını saklı tutmuş bulunduğuna göre, yalnızca Türk Temsilci Heyetinin dikkatine sunmak istemiş olduğu olaylarla, İsmet Paşa'nın bu olayları yorumlayışı üzerinde bir tartışmaya girişmeyi uygun görmediğini söyledi.

General PELLÉ ile M. MONTAGNA, İngiliz Temsilci Heyetinin sözlerine katıldıklarını bildirdiler.

İSMET PAŞA, Türk kanununun uygulanmasında hiç bir yabancı karışmasını [müdahalesini] kabul edemeyeceğini yeniden belirtti.

Bu durumda, İSMET PAŞA, bu sorunu kapanmış saymaktadır.

M. MONTAGNA, bütün Devletlerde diplomasi yollarından girişimde bulunmanın kabul edilmiş olduğunu ve böyle davranmanın, kendisine karşı bir davranışta bulunulan ülkenin egemenliğine hiç de halel verir sayılmadığını söyledi.

M. OTCHİAİ, Konferansın çalışmalarının sona erdiği bu saatte, bütün Temsilci Heyetlerinin çabaları sayesinde, barışın yapılabileceğini görmekle mutluluk duyduğunu belirtti. Japon Temsilci Heyeti, Doğu'da barış durumunu yeniden kuran bu Konferansa katılmış olmaktan özellikle mutluluk duymaktadır. Japon Temsilci Heyeti, Konferansın Başkanlarına, Genel Sekreterliğe, Komitelerin üyelerine ve uzmanlara teşekkürlerini sunmaktadır. Son olarak, Konferansa sağladıkları bütün kolaylıklar ve aksatmadan gösterdikleri ince davranış için, İsviçre Federal Hükümetine, Vaud Kantonunun ve Lausanne Belediyesinin yetkili makamlarına gönül borcunu belirtmek istemektedir.

M. GREW, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Şimdi, Lausanne Konferansının mutlu sonuna gelmiş bulunmaktayız. Elde edilen sonucun ve onun gerçek değerinin, bütün yararlı yönleriyle değerlendirilebilmesi için vakit henüz, şüphesiz, çok erkendir; bu görüşmelerin yarattığı gerginliğe ve kaygılara henüz çok yakın bulunmaktayız. Ancak, elde edilen sonucun çok önemli olduğunu söylemekte de duraksamamamız gerekir. Bütün Yakın Doğu'yu etkisi altında tutan uzun bir savaş ve karışıklıklar dönemi sona ermiştir. Son derece güç ve karmaşık sayısız sorunlar, Temsilci Heyetlerinin sabırlı, ölçülü ve uzlaşıcı davranışları sayesinde çözümlenmiştir. Yeniden-yapma dönemine, güvenle, kendimizi verebiliriz; bu dönem boyunca, Konferans görüşmelerinin esinlendiği barış ve hoşgörü ülküsü, uzun ve verimli bir uygulamaya kavuşmuş olacaktır.

"Amerika Birleşik Devletleri, bugün tamamlanan yapıtı sevinç duygusuyla karşılamaktadır; burada toplanmış olan Temsilci Heyetlerini, Hükümetim adına, çalışmalarının eriştiği mutlu sonuçtan ötürü, kutlamakla onur duymaktayım."

M. DİAMANDY, her türlü övgüyü hak etmiş olan uzmanlara ve Genel Sekreterliğe teşekkürlerini sunduktan sonra, şu konuşmayı yaptı:

"Romanya Temsilci Heyeti, İsviçre Konfederasyonunun, Kanton makamlarıyla Lausanne Belediyesi makamlarının, Konferans üyelerine gösterdikleri iyi kabulden ve burada, gerek yetkili makamların gerekse halkın gösterdiği konuk severlikten ve ince davranıştan duyduğumuz gönül borcuna ve övgülere yürekten katılmaktadır.

"İsviçre'de bulunmamız, bize, bu halkın yüksek niteliklerini, yüce kültürünü ve yurttaşlık erdemlerini yakından öğrenmemiz olanağını vermiştir. Özgürlük, İsviçre'de, zorunlu olmaktadır; kendiliğinden doğmanın verdiği bir kolaylık ve rahatlık içindedir. İsviçre, yeni bir özgürlük tanımı esinletir görünmektedir: Özgürlük, başkalarına saygılı olmaktır. İsviçre'den, böylece, bir anıdan daha çok bir şey – bir ders – alıp götürmekteyiz.

"Lausanne Konferansı kendi başına bir eylem olarak değerlendirilmemek gerekir; Lausanne Konferansı, içinde gelişmiş bulunduğu ortam da göz önünde tutularak değerlendirilmelidir; denilebilirse, Konferansı yerine koymak yerinde olur.

"Konferans, başından beri, özel bir hava içinde yer almaktaydı; bunca yıllar boyunca çekilmiş sıkıntılardan sonra, huzur özleminde bulunan halkların vicdanlarından gelen duygular, Konferansın uyması gereken yönergeleri [tâlimatı] göstermekteydi: Dünyayı, yeni bir çatışmaya tanık olmaktan esirgemek.

"Böyle olunca, Lausanne Konferansı, başından beri, bir diplomatik toplantıdan başka bir şey olamazdı. Gözdağı vermenin yerini, inandırma almaktaydı; ölçülü davranmak, zorunlu bir yöntem olmaktaydı. Lausanne Konferansı, ayarlamalar ve arkası kesilmeksizin düzeltmeler yapma yolunda, uzun ve kılı kırk yarıcı bir yapıt, bir diplomatik kuyumculuk yapıtı olmuştur.

"Çağıran Devletler, Konferansın toplanmaya çağrıldığı anda, çıkarlarının meşru ve önemli oluşunun, haklarda da denge sağlayacağı ilkesini kabul etmişlerdi.

"Biz, bu Konferansa, alçak gönüllü bir yardımla, bütün dürüstlüğümüzü getirdik: Kendimizi – bir yazılı andlaşmadan çok, bir moral andlaşmayla – bağlı saydığımız Müttefiklerimize karşı, barışı ancak birlikte, aynı zamanda ve bir arada yapma konusundaki anlaşmaya dürüst bir bağlılık; açıkça, başlığımızın siperi yukarıya kaldırılmış olarak savaştığımız, dünkü düşmanımız, bugünkü dostlarımız Türklere karşı dürüstlük; son olarak da kendimize karşı dürüstlük; çünkü kökten hiç bir çözüm olanağının söz konusu olmadığı kabul edildiği gün, Konferansın kurtuluş limanına yönetilmesi gerekmekteydi. Biz, barış dümenini elinde tutanlara, karınca kararınca, yardımımızı sunduk.

"Şu var ki, Romanya Temsilci Heyeti, asıl, burada geçen uzun aylar boyunca, Müttefikler arasındaki anlaşmanın sürüp gitmiş bulunduğunu belirtmek istemektedir. Lausanne'da bu anlaşma gerekliydi; dünya barışı içinse, bu anlaşma, zorunludur.

"Savaşın yaratmış olduğu bu alt-üst olmadan sonra, barışı sürdürmek ve pekiştirmek isteyenler arasından, anlaşmanın, artık şimdiden gereksiz olması düşünülebilir mi?

"Barış andlaşmalarından ortaya çıktığı biçimde, uluslararası düzeni süregötürmek için, bütün Müttefikler arasındaki birliğin yerine ne konulabilirdi?

"Kimi ülkelerde, unutamayanların, yeni düzene uymadıkları bilmezlikten gelinebilir mi? Müttefikler, barışı pekiştirmek isterlerken, yeni duruma kendilerini uyduramayanların da, uğradıkları bozgunu sağlamlaştıracakları sanılabilir mi?

"Avrupa barışının, kırgınlık ve kızgınlık duygularının dengelenmesiyle sürüp gideceğini öngören çelişkili düşüncenin savunulabileceğini sanmıyorum.

"Avrupa'nın her yerinde uluslararası düzenin korunması bakımından Devletlere düşen görevin çok ağır olduğuna şüphe yoktur. Bunun içindir ki, bu görevi hafifletmek üzere, yerel [mahallî] anlaşmalar (*ententes*) yapılmıştır. Bu anlaşmalar küçük olmakla birlikte, gelişmekte ve yaygınlaşmaktadır; bu anlaşmalar, Devletlerin kurdukları büyük örgütün bir uzantısıdır ve bu anlaşmalar da, komşularla olan ilişkilerde düzen ve barışın sürdürülmesine göz-kulak olmaktadırlar.

"Bu anlaşmalar sistemi (*système d'ententes*), uygulamada, Milletler Cemiyetinin de moral yardımıyla, Avrupa huzurunun güvencesidir.

"Lausanne Konferansını eleştirenler ve – söylenmiş olduğu üzere – yerenler de çıkacaktır. Belki de şimdiden ortaya çıkmışlardır. Şu var ki, bu Konferansı gerçek ortamı içinde ele alan tarafsız yargıç ve tarihçi, onu, tam değeriyle tartacaktır. Yapılmış olan bütün Konferanslar içinde, yalnız Lausanne Konferansı bir sonuca varmıştır. Lausanne Konferansı bize, barışı – sıfat eklemeksizin, kısaca, barışı – getirmiştir. Bu barışın sürekli olmasını dilemekteyiz. Avrupa'nın çok çekmiş bir köşesine, Devletler arasındaki ilişkilere daha çok güvenlik duygusu getireceğini ummaktayız: Silâhlar altında yaşamaktan yorgun düşmüş halklar arasında olağan (normal) ilişkilerin kurulması için, bu güvenlik duygusu zorunludur. Bu barışın alçak gönüllü işçileri olarak, yurdumuza, görevin yerine getirilmiş olmasının verdiği, memnunluk duygusuyla dönmekteyiz."

M. YOVANOVİTCH, M. Diamandy'nin sözlerine ve İsviçre makamlarıyla Genel Sekreterliğe sunduğu teşekkürlere katıldığını söyledi.

M. VENİSELOS, Barış Konferansına ve bu Konferansda ülkelerini temsil etmiş bulunan Temsilci Heyetlerine gösterilen cömertçe konuk severlikten ötürü, İsviçre Konfederasyonuna, Vaud Kantonu yetkili makamlarına ve İsviçre halkına sunulan gönül borcuna katıldığını belirtmek istediğini söyledi.

M. VENİSELOS, Konferansın çalışmalarını böylesine bir çaba ve etkinlikle desteklemiş ve kolaylaştırmış bulunan seçkin uzmanlara olduğu kadar, son derece çetin ve ince bir görevi, kendilerine bütün Temsilci Heyetlerinin içten gönül borcunu kazandıran bir görev anlayışı, bir süreklilik ve bir yakınlık duygusuyla yerine getirmiş olan Genel Sekretere ve yardımcılarına belirtilen teşekkürlere nasıl yürekten katıldığını söylemeği gereksiz bulmaktadır.

İSMET PAŞA, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Lausanne Konferansının ilk açılış toplantısı gününden bu yana aşağı yukarı dokuz ay geçmiş bulunmaktadır. Görüşmeler, temsil edilen Devletler arasında eşitlik düzeyinde yürütülmüştür. Bu görüşmelerin mutlu bir sonuca varmış olması, bu ilkeden esinlenmiş görüşmelerin vardıkları verimli sonucun parlak bir kanıtıdır. Türk Temsilcileri, ülkelerinin ve Uluslarının, bütün uygar ülkelerin ve ulusların yararlandıkları tam ve kısıtlamasız bağımsızlığa lâyık olduğunu, her fırsatta belirtmekten geri kalmamışlardır. Andlaşmayı, bu ilkelerden esinlenmiş olma duygusuyla imzalayacağız. Andlaşmayı, dürüstçe uygulamak iradesiyle imzalayacağız. Burada temsil edilen Devletlerin de, bu andlaşmayı, böylesine içten bir barış isteğiyle imzalayacaklarından şüphe etmemekteyiz.

"İngiliz Temsilci Heyetine içten teşekkürlerimi sunmak isterim. İngiliz Temsilci Heyeti, Ülkelerimiz arasındaki eski dostluğu hatırlatmak inceliğini göstermiştir. Bu, bizler için, büyük bir memnunluk konusudur. Eski dostluk duyguları ve bu dostluğun anıları Türk halkında çok yanlı ve sürekli olarak yaşamaktadır. Türkiye ile Fransa arasında yüzyıllardır varolan dostça duygularla dolu ilişkileri hatırlatmış olan Fransız Temsilci Heyetine de, aynı duyguyla, teşekkür etmek isterim. İlişkilerimizde, bu dostluğun anılarını, her zaman saklı tuttuk.

"Türk halkının İtalyan Ulusu ile ilişkileri, her zaman, yürekten ve büyük bir dostluğun izlerini taşımaktadır.

"Son olarak, değerli işbirliğinde bulunan bütün Temsilci Heyetlerine de, özellikle teşekkür etmekteyiz.

"Konferans Başkanlarının gösterdikleri hayranlık verici çabaları, her zaman saygı dolu duygularla hatırlayacağız. Tartışmalarımız sırasında ortaya çıkan çetin sorunlara çözüm yolları araştırmaktan geri kalmamış olan uzmanlarla hukuk danışmanlarına ve Konferansın Genel Sekreterliğine teşekkürlerimizi sunarız. Sözlerime, bizlere, dokuz aydır, en geniş, en yürekten bir konuk severlik göstermiş olan, İsviçre Konfederasyonuna, Vaud Kantonuna ve Lausanne Kentine en içten gönül borcu duygularımızı ileterek, son veriyorum."

M. MONTAGNA, Konferansın çalışmalarının sona ermesinden mutluluk duyduğunu söyledi. Barış, şimdiden, yapılmış sayılabilir. Andlaşma ve Andlaşma'ya ekli Senetler, 24 Temmuz günü, Lausanne'da imzalanacaktır. Bu çalışmaların mutlu bir sonuca varması, büyük ölçüde, Konferansa gönüllü davranışının, yeteneklerinin ve göreve bağlılık duygularının bunca kanıtını vermiş olan, Genel Sekreterliğin büyük çabaları sayesinde gerçekleşmiştir.

M. MONTAGNA, M. Massigli ile yardımcılarına en içten teşekkürlerini özellikle bildirmek istemektedir. M. MONTAGNA, İsviçre'nin, Vaud Kantonunun ve Lausanne Kentinin Konferansa gösterdikleri böylesine cömert konukseverliği unutmaktan uzak olduğunu söyledi; M. MONTAGNA, bu barışçı davranışın tanığı olmaktan böylesine göğsü kabaran, böylesine mutluluk duyan İsviçre halkını en dostça duygularla selâmlamaktadır, sürekli olarak böylesine çetin bir görevi, çabalarıyla, sabırlı davranışlarıyla ve yetenekleriyle başaran uzmanlara, M. MONTAGNA, yürekten teşekkür etmektedir.

Böylece, barış yapılmış olmaktadır; dünya kamu oyu da, Konferansın mutlu bir sonuca varmış olmasından duyduğu memnunluğu açıklamakta gecikmeyecektir. Şüphesiz, Andlaşma, bir çok eleştirilere yol açacaktır. Şu var ki, bu eleştirilerin değeri ne olursa olsun, şunu unutmamak yerinde olur: Lausanne'da hazırlanmış olan Senetlerin değeri, büyük ölçüde, onların nasıl uygulanacağına bağlı kalacaktır. Bu uygulamada, taraflar iyi niyet gösterirlerse, Andlaşmadaki boşluklar kolayca doldurulacak ve yanlışlar kolayca düzeltilecektir.

M. MONTAGNA, İtalyan Temsilci Heyeti adına, kendi Hükümetinin, bu uygulamada en tam bir iyi niyetle ve gönülden bir istekle davranacağına inanılmasını resmen bildirmektedir.

Bu Andlaşmada, Türk Temsilci Heyetini özellikle sevindirecek bir noktayı belirtmek gerekir: Lausanne Barış Andlaşması, tam bir eşitlik düzeyinde görüşülmüştür; Türkiye'nin egemenliğini kullanmasına ve bağımsızlığına ilişkin özlemleri, tam olarak gerçekleşmiştir.

M. MONTAGNA, sözlerine son verirken, bir kez daha şunu hatırlatmak istemektedir: Andlaşmanın uygulanmasında, taraflar, kendilerinden haklı olarak beklenilebileceği gibi, uzlaşıcı bir anlayışla davranırlarsa, Lausanne barışının bildirilmesinin, dünyada yaratacağı genel memnunluk duygularını, Konferans gerçekten haklı çıkartmış olacaktır.

M. STANCİOFF, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Konferans, Yakın Doğu sorununu çözüme bağlamak üzere toplanmıştır. Bulgaristan, bu Konferansa, Karadeniz'e kıyıdaş bir Devlet olması yüzünden, Boğazlar rejiminin kurulması ve üstelik, kendisine Ege Denizi'nde bir çıkış yeri verilmesinin şartlarını düzenlemek üzere çağrılmıştır.

"Bulgar Temsilci Heyeti, bu konuda, görüşlerini Konferansa açıklamak ve Bulgaristan için böylesine önemli bir soruna gösterdiği ilgiden ötürü yetkili Komisyona teşekkürlerini sunmak fırsatını bulmuştur.

"Bu sorun Konferansça çözümlenemediğinden, bir çözüme bağlanmaksızın kalmış olan, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı sorununu kesinlikle çözüme bağlayacak bir anlaşmanın, burada temsil olunan Devletlerin iyi niyetli yardımlarıyla, pek yakın bir gelecekte gerçekleşeceğini görebilmemiz dileğini açıklamak için, bir ulusal bencillik duygusundan esinlenmeme izin vermenizi isteyeceğim.

"Bugünkü oturum, halkların barışçıl gelişmeleri için temel sayılan güvencelerin tanınmasını onaylamaktadır; kesin bir güvenliğin yararlarının ve çıkarlarının, Yakın Doğu'da, ağır sonuçlu çileler çekmiş – hepsini kapsamak üzere – bütün ülkelere yararlı olmasını dilememe izin vermenizi rica edeceğim. Bulgar Temsilci Heyeti, Konferans çalışmalarının bu mutlu sonucunun yarattığı genel memnunluğa, bu duygularla katılmaktadır."

M. MONTAGNA, Çağıran Devletlerin, İsviçre Federal Meclisinden, 24 Temmuz törenine, üyelerinden birinin başkanlık etmesini istemek niyetinde olduklarını bildirdi.

Komite bu teklifi oybirliğiyle kabul etti.

Oturuma saat 19.40 da son verildi.

(11) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A.

ÜÇÜNCÜ KOMİTE

PROTOKOL TASARISI

17 Temmuz 1923

İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Türkiye, Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş bir takım ayrıcalıklara [imtiyazlara] ilişkin sorunları, ortak bir görüşle, çözüme bağlamak isteğinde bulunduklarından,

Usulüne uygun olarak yetkili kılınmış, Aşağıda-imzaları-bulunanlar, şu hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

KESİM I

Madde 1

Bir yandan Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir yerel [mahallî] makamla, öte yandan, Türkiye dışında bağıtlı Devletlerden birinin (ortaklıkları da kapsamak üzere) uyrukları arasında, 29 Ekim 1914 tarihinden önce usulüne uygun olarak yapılmış ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmeleri ve bunlara ilişkin olarak sonradan yapılmış anlaşmalar geçerli tutulmuştur.

Madde 2

(1) Doklar, Tersaneler ve Deniz Yapıları Konusunda Ortak-çıkarlı Osmanlı İmparatorluk Ortaklığının kurulmasına ve ayrıcalıklarına ilişkin olarak, Osmanlı Hükümeti ile *Sir A. G. Armstrong Whitworth and Co. Limited* ve *Vickers Limited* arasında, 1913 ve 1914 yıllarında yapılmış olan Sözleşmelerde öngörülen işler, Türk Hükümetinin istemesi üzerine, ertelenecektir.

Bu sözleşmelerin şartlarının değiştirilmesi ya da eşit önemde görülecek bir girişim için yeni bir ayrıcalık verilmesi amacıyla, her iki taraf arasında görüşmeler açılacaktır.

Bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir süre içinde, Türk Hükümetiyle sözü geçen ortaklıklar arasında, bu sözleşmelerin şartlarının değiştirilmesi ya da yeni bir ayrıcalığın verilmesi için bir anlaşmaya varılamazsa, yukarıda söz konusu ortaklıkların, eski sözleşmelerin sona erdirilmesinin ödeştirilmesi (*compensation*) sayılacak yeni ayrıcalığın şartlarının kararlaştırılmasını, 5 nci madde uyarınca atanacak bilirkişilere sunmağa hakları olacaktır.

Bununla birlikte, şurası kararlaştırılmıştır ki, yeni ayrıcalık için bilirkişilerce saptanacak şartlar taraflardan birisine ya da ötekine uygun görünmezse, Türk Hükümeti, söz konusu ortaklıklara, eski ayrıcalıklarının sona erdirilmesi yüzünden gerçekten uğramış oldukları zararlar için, bilirkişilerin hakgözetir görecekleri zarargiderimi ödemekle yükümlü olacaktır.

(2) Bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir süre içinde, *Régie générale des Chemins de fer*, Samsun-Sıvas demiryolunun yapımı ve işletilmesi için 1914 de kendisine verilmiş olan ayrıcalığı, herhangi bir nedenle, yeniden elde edemezse, Türk Hükümeti, bu ortaklığa, onun istemesi üzerine, ödeştirme (*compensation*) olarak, yeni bir ayrıcalık vermeği yükümlenir. Bu ödeştirmenin eşdeğerde olup olmadığı konusunda bir anlaşmaya varılamazsa, bu yeni ayrıcalığın kapsamını ve işletme şartlarını, bu değer eşitliğini sağlamayı göz önünde tutarak saptamakla, 5 nci madde uyarınca atanacak bilirkişiler yetkili olacaklardır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, *Régie générale*, Samsun-sıvas ayrıcalığına yeniden sahip kılınırsa, bu ayrıcalık, 5 nci maddede öngörülen bilirkişi incelemesi (*expertise*) usulüne uygun olarak, yeni ekonomik koşullara uydurulacaktır. Yeni bir ayrıcalıkla ödeştirme durumunda da, yeni koşullara uydurma yeteneği dikkate alınacaktır.

Yeni ayrıcalık için bilirkişilerce saptanan şartlar, taraflardan birine ya da ötekine uygun gelmezse, Türk Hükümeti, Ortaklığa, Samsun-Sıvas ayrıcalığının sona erdirilmesi ve Ortaklıkça Karadeniz şebekesinin başka kesimleri için yapılmış yerinde inceleme [keşif] çalışmaları giderleri yüzünden Ortaklıkça gerçekten uğranılmış zararlara karşılık olarak, bilirkişilerce hakgözetir sayılacak bir zarargiderim ödemeyi yükümlenir.

Türkiye, ya Ortaklığı Samsun-Sıvas ayrıcalığına yeniden sahip kılarak, ya yeni bir ayrıcalık vererek, ya da, son olarak, yukarıda belirtilen şartlar içinde, zarargiderim ödeyerek, Ortaklığa karşı bütün yükümlerinden tümüyle aklanmış [ibra edilmiş] olacaktır.

Madde 3

1 nci ve 2 nci maddelerde öngörülen sözleşmelerden ve anlaşmalardan yararlananların taşınmaz mallarından ya da hizmetlerinden, Devletin, şimdiki ülkesi üzerinde, bir yararlanması yüzünden, Devlete ya da bu sözleşme ve anlaşmalarından yararlananlara, kesin hesaplaşmadan sonra, düşecek paralar, varolan sözleşmeler ya da anlaşmalar uyarınca, ya da sözleşme ve anlaşmalar yoksa, işbu Protokolde öngörülen bilirkişi incelemesine uygun olarak ödenecektir.

Madde 4

8 nci madde hükümleri saklı kalmak üzere, 1 nci maddede belirtilen sözleşmeler ve ek anlaşmaların hükümleri, her iki taraf bakımından ve görüşbirliği içinde, yeni ekonomik koşullara uydurulacaktır.

Madde 5

Bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak bir yıllık bir süre içinde anlaşmaya varılamazsa, Taraflar, gerek kesin hesapların çıkartılması, gerekse ayrıcalıkların [imtiyazların] yeni ekonomik koşullara uydurulması konusunda, yukarıda öngörülen bir yıllık sürenin sona ermesinden başlayarak iki ay içinde atayacakları iki bilirkişinin uygun ve hakgözetir sayacakları hükümleri kabul edeceklerdir. Anlaşmaya varamazlarsa, bu iki bilirkişi, 1914-1918 Savaşına katılmamış ülkeler uyruklarından üç kişinin adlarını kapsamak üzere, İsviçre Bayındırlık İşleri Federal Dairesi Başkanınca düzenlenecek bir çizelgeden Türk Hükümetince iki aylık bir süre içinde seçilerek atanacak bir üçüncü bilirkişiye başvuracaklardır.

Madde 6

Birinci maddede öngörülen ve bugünkü tarihte henüz uygulanmaya başlatılmamış bulunan ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmelerinden yararlananlar, işbu Protokolün yeni ekonomik koşullara uydurulmasına ilişkin hükümlerinden yararlanamayacaklardır. Bu sözleşmeler, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir süre içinde ayrıcalık sahibinin istemesi üzerine, sona erdirilebilecektir. Bu durumda, ayrıcalık sahibinin, gerekirse, inceleme çalışmaları karşılığı olarak, taraflar anlaşamazlarsa, işbu Protokolde belirtilen bilirkişilerce hakgözetirliğe uygun sayılacak bir zarar-giderime hakkı olacaktır.

Madde 7

Osmanlı Hükümeti ile, 1 nci maddede öngörülen sözleşmelerden ve ayrıcalıklardan yararlananlar arasında 30 Ekim 1918 ve 1 Kasım 1922 tarihleri arasında yapılmış anlaşmalarla, özel kişiler arasında gene bir süre içinde ayrıcalık geçirimlerine [transferlerine] ilişkin olarak yapılmış sözleşmeler, Türk Hükümeti bunları onaylayıncaya kadar, yürürlükte kalacaklardır. Bu onaylama gerçekleşmezse, ayrıcalık sahiplerine, gerekirse, maddî bakımdan uğranılmış zararlar için, 5 nci maddede gösterilen şartlar içinde atanacak bilirkişilerce saptanacak bir zarar-giderim verilecektir. Bu hüküm, 29 Ekim 1914 den önce yapılmış sözleşmeler bakımından, işbu Protokolde öngörülen yeni ekonomik koşullara uydurma hakkına halel vermez.

Madde 8*

İşbu Protokolün hükümleri, 25 Nisan 1920 tarihinden bu yana, Türkiye Büyük

* Fransızca metinde bu madde için de "9" yazılmıştır. (S.L.M.)

Millet Meclisi Hükümeti ile ayrıcalık sahipleri [imtiyaz sahipleri, *concessionnaires*] arasında yapılmış anlaşmalara uygulanmaz.

KESİM II

Madde 9

Bugünkü tarihli Barış Andlaşması uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda ardıl [halef] Devlet, Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir Osmanlı yerel [mahallî] makamı ile, 29 Ekim 1914 den önce yapılmış ayrıcalık sözleşmelerinden yararlanan öteki bağıtlı Devletlerin uyruklarına ve bu Devletler uyruklarının sermayeleri üstün durumda olan ortaklıklara [şirketlere] karşı, Türkiye'nin hakları ve yükümleri bakımından, tümüyle Türkiye'nin yerine geçmiştir. Balkan Savaşları sonucu olarak Türkiye'den ayrılmış bulunan topraklarda, işbu topakların el değiştirme şartlarını belirten andlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce, Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir Osmanlı yerel makamı ile yapılmış sözleşmeler konusunda da aynı işlem uygulanacaktır. Türkiye'nin yerine geçme, söz konusu toprak parçasının el değiştirmesi şartlarını belirten andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak geçerli olacaktır; ancak, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasıyla Türkiye'den ayrılan topraklar, bu hükmün dışında kalacaktır; bu topraklar bakımından, Türkiye'nin yerine geçme, 30 Ekim 1918 tarihinden başlayarak yürürlüğe girecektir.

Madde 10

7 nci ve 8 nci maddeler dışında, işbu Protokolün I nci Kesimi hükümleri, 9 ncu maddede öngörülen sözleşmelere uygulanacaktır. 3 ncü madde, ayrılan topraklarda, yalnız, ayrıcalık sahiplerinin mülkiyetindeki şeylerden ya da onların hizmetlerinden, bu toprak parçası üzerinde yetkileri (otoriteyi) kullanan Devletçe yararlanılmış ise, uygulanacaktır.

Madde 11

Gerek Balkan Savaşları sonucunda, gerekse bugünkü tarihli Barış Andlaşması uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda Osmanlı kanununa uygun olarak kurulmuş ve iş görmekte olan ve Türkiye'den başka bağıtlı Devletler uyruklarının çıkarları üstün durumda bulunan her ortaklık, sözü geçen Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak beş yıllık bir süre içinde, mallarını, haklarını ve çıkarlarını, gerek söz konusu toprakta yetkilerini [otoriteyi] kullanan Devletin, gerekse uyrukları eski ortaklığı denetleyen – Türkiye'den başka – bağıtlı Devletlerden birinin kanununa uygun olarak kurulmuş başka herhangi bir ortaklığa geçirebilecektir. Bu mallar, haklar ve çıkarlar kendisine geçirilecek ortaklık, işbu Protokol hükümlerinin kendisine sağladığı hakları ve ayrıcalıkları da kapsamak üzere, eski ortaklığın yararlandığı bütün haklardan ve ayrıcalıklardan yararlanacaktır.

Madde 12

11 nci madde hükümleri, işletme alanlarının bir parçası Türk toprağında

kalmış olan, kamu hizmetleri konusunda ayrıcalık almış ortaklıklara uygulanmaz. Bununla birlikte, söz konusu ortaklıklar, işletmelerinin Türkiye dışında bulunan parçalarını yeni bir ortaklığa geçirmek şartıyla, bu parça için, 11* nci ve 13 ncü maddeler hükümlerinden yararlanabileceklerdir.

Madde 13

11 nci madde uyarınca kendilerine Osmanlı ortaklıklarının malları, hakları ve çıkarları geçirilecek olan ortaklıklar, yürürlükteki uluslararası sözleşmeler bakımından bir engel yoksa, Türkiye'den ayrılan topraklarda bu geçirim yüzünden ya da bu geçirim amacıyla kurulmuş olmalarından ötürü hiç bir özel vergiye bağlanmayacaklardır. Bu ortaklıkların uyrukluğunu alacakları Devletin ülkesinde de böyle davranılacaktır; meğer ki, bu Devlet, kendi kanunları uyarınca, buna karşı çıkmış ola.

Lausanne'da .... 1923 tarihinde düzenlenmiştir.

* Fransızca metinde "des articles 11 et 13" denilmektedir. Kesin olarak kabul edilen metinde 1 nci madde söz konusudur. (S.L.M.)

EK B.

AYRICALIKLARA İLİŞKİN PROTOKOL ÜZERİNE TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNİN YAPACAĞI BİLDİRİ

Usulüne uygun olarak yetkili kılınmış, Aşağıda-imzaları-bulunanlar, Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş olan birtakım ayrıcalıklara [imtiyazlara, *concessions*] ilişkin bugünkü tarihli Protokolün I nci Kesimi hükümlerini söz konusu Protokole bağıtlı öteki Devletler uyruklarının sermayeleri 1 Ağustos 1914 tarihinde üstün durumda bulunan Osmanlı ortaklıklarına uygulamağı Türk Hükümetinin yükümlendiğini bildirirler.

Lausanne'da ..... 1923 tarihinde düzenlenmiştir.

EK C.

TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNCE ÜÇÜNCÜ KOMİSYON BAŞKANINA GÖNDERİLECEK MEKTUP TASARISI

EKSELÂNS,

Anadolu, Bağdat, Mersin-Adana demiryolları, Doğu demiryolları ve Haydarpaşa Limanı konusunda, 29 Ekim 1914 den önce, Osmanlı Hükümeti ile, usulüne uygun olarak yapılmış bulunan ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmelerinin ve bunlara ilişkin ek anlaşmaların olduğu gibi geçerli tutulduklarını size bildirmekle onur duymaktayım. Bu sözleşmelerin şartları, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak bir yıl içinde, yeni ekonomik koşullara uydurulacaktır.

Derin saygılarımın, ...

II
KONFERANSA ÇAĞIRAN DEVLETLER TEMSİLCİ HEYETLERİYLE TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ ARASINDAKİ GÖRÜŞMELERE İLİŞKİN BELGELER

(23 HAZİRAN – 16 TEMMUZ 1923)

1
23 HAZİRAN 1923, CUMARTESİ* GÜNÜ, SAAT 16.30 DA OUCHY ŞATOSUNDA YAPILMIŞ BİR TOPLANTIDA ALINAN NOTLAR

Hazır bulunanlar:

Sir Horace RUMBOLD ve yardımcıları MM. RYAN, PAYNE, WALEY (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ ve yardımcısı M. BARGETON (*Fransa*); M. MONTAGNA ve yardımcıları MM. NOGARA, GUARİGLİA (*İtalya*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY ve yardımcıları ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY, FUAD BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ.

Sir Horace RUMBOLD, Birinci Komitenin Başkanı olarak, ilk sözü aldı. Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Hükümetlerin, şimdi yirminci haftasına giren Konferansın uzamasından kaygılanmakta olduklarını belirtti. İngiliz Hükümeti, Temsilcisinden, askıda bulunan çeşitli sorunları, Türk Temsilcileriyle birlikte, gözden geçirmesini istemiştir; İngiliz Hükümetinin Konferansın geleceğine ilişkin görüşleri, birazdan incelenecek olan çeşitli sorunlara İsmet Paşa'nın vereceği cevaba bağlı kalacaktır.

Sir Horace RUMBOLD, Birinci Komiteyi ilgilendiren ve üzerinde güçlükler

* Fransızca metinde, "samedi", 1924 Türkçe çevirisinde "salı" yazılıdır. (S.L.M.)

bulunan maddeleri birbiri ardından gözden geçirmek niyetindedir. Bu maddelerin çizelgesi, daha önce, İsmet Paşa'ya bildirilmişti.

Barış Andlaşması.

Madde 1.

Birinci maddede, boşaltma [tahliye, *évacuation*] sorunu söz konusudur. Türk Temsilci Heyeti, askıdaki öteki sorunlar kabul edilebilir biçimde bir çözüme bağlanırsa, bu konuda Türk Hükümetinin görüşlerine katılmak isteklerini bir çok kez açıklamış bulunan Müttefiklerin iyi niyetlerinden şüphe edemez. Oysa, şu anda, Müttefikler bu konuda ne yapacaklarını kesin olarak saptamış değillerdir; böyle olunca, Türk Temsilci Heyetiyle, boşaltma sorununu ve hele bunun yol ve yöntemlerini incelemeye girişebilecek durumda bulunmamaktadırlar.

Madde 3.

3 ncü madde, Ankara Anlaşmasının doğrulanması sorununu ortaya çıkarmaktadırlar.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın bu konuda 3 ncü ve 18 nci maddelere koymak istediği formülden vazgeçmesini, gerek Komitenin oturumlarında, gerekse özel görüşmeler sırasında, kendisinden bir çok kez istemiştir; çünkü Müttefikler [yaptıkları] bir andlaşmada, yabancısı kalmış oldukları bir [başka] anlaşmanın doğrulanmasını kabul edemezler. Kaldı ki, General Pellé, İsmet Paşa'ya, kendisinin isteğini karşılar nitelikte görünen bir teklifde de bulunmuştur.

General PELLÉ, gerçekten, üç gün önce, İsmet Paşa'ya, Fransız Hükümeti adına bir bildiri sunmağı teklif etmiş olduğunu doğruladı; General PELLÉ, İsmet Paşa'nın cevabını beklemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın cevabını hemen öğrenmekle mutluluk duyacaktır.

İSMET PAŞA, Konferansın uzamasından Türk Temsilci Heyetinin sorumlu tutulamayacağını belirtti; çünkü, Türk Temsilci Heyeti, başlıca sorunların çözüme bağlanmasının hızlandırılmasını her zaman istemiş durmuştur. İSMET PAŞA, bu toplantıya, henüz ortadan kalkmamış bütün güçlüklerin incelenerek çözüme bağlanacağı inancıyla girmiştir. Oysa, Sir Horace Rumbold, boşaltmaya [tahliyeye] ilişkin olarak, daha önce de ayrıntılarıyla anlatmış olduğu bir tezi, yeniden açıklamakla yetinmiştir; İSMET PAŞA, buna şaşmıştır; çünkü, kendisi, boşaltma sorununun derinlemesine inceleneceği kanısındaydı.

Sir Horace RUMBOLD, bu sorunun çözümünün, henüz askıda bulunan öteki sorunların çözümüne bağlı olduğunu yeniden söyledi.

Temsilciler, üzerinde anlaşmazlık bulunan öteki konularda herkesi memnun bırakacak bir biçimde görüşlerini açıklarlarsa, Müttefiklerin, boşaltma sorununu görüşmeğe hazır olup olmadıklarını soran İSMET PAŞA'nın bir sorusu üzerine, Sir Horace RUMBOLD, bu soruya olumlu cevap verdi; bir kez öteki sorunlar üzerinde anlaşmaya varılırsa, boşaltma sorununun hemen ele alınacağında ve Müttefiklerin Türk Hükümetinin görüşlerine katılmağa hazır olduklarında şüphe yoktur.

İSMET PAŞA, direndiğini ve ayrıntılara girilmesini istemekte olduğunu

söyledi; Müttefiklerin, boşaltma konusunda Türk görüşünü kabul ettiklerini Sir Horace Rumbold'un bildirmiş olduğunu belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, sözlerini açıklığa kavuşturmak istediğini söyledi: Sir Horace RUMBOLD, öteki sorunlar çözüme bağlanırsa, Müttefiklerin, Türk Hükümetinin görüşlerine katılmağa hazır olduklarını söylemiştir. Böyle olunca, bu sorunun tartışılacağı saatı saptamak, eninde sonunda, Türk Temsilci Heyetine bağlı kalmaktadır.

İSMET PAŞA, Sir Horace RUMBOLD'un sözlerini senet saydığını söyledi.

Sir Horace RUMBOLD'un kendisine yönelttiği bir soruya cevap olarak, İSMET PAŞA, Ankara anlaşması konusunda, Fransız Temsilci Heyeti ile bir mektup verişimi biçiminde öngörülen çözümü kabul ettiğini belirtti; bu mektup verişimi Komitenin bir oturumunda açıklanacak ve tutanağa geçirilecektir. İSMET PAŞA, kendisine verilecek bildirinin bütün Fransız Temsilcilerince imzalanmasını istemektedir.

General PELLÉ, öyle sanmaktadır ki, bu Bildiri Türk Temsilci Heyetine gönderildiği vakit Lausanne'da başka bir Fransız Temsilcisi bulunursa, Bildiri'yi bu Temsilcinin imzalaması bakımından hiç bir güçlük söz konusu olmayacaktır. bu belge, İsmet Paşa'ya, General PELLÉ'nin imzaladığı bir mektupla gönderilecektir. General PELLÉ, aslında, bir mektup verişiminin değil, yalnız bir Fransız Bildirisinin söz konusu olduğunu sözlerine ekledi.

Sir Horace RUMBOLD, 3 ncü Maddenin ikinci kesiminin Irak sınırına ilişkin olduğunu hatırlattı. Türk Temsilci Heyeti, İngiliz Hükümetiyle Türk Hükümetinin, aralarında doğrudan doğruya anlaşmaya varmaları için öngörülen süreyi bir yıl olarak saptamayı teklif etmiştir. İngiliz Temsilci Heyeti 6 aylık bir süre ve, Türk Temsilci Heyetinin kabul ettiği, bir formül öne sürmüştür; şu var ki, Türk Temsilci Heyeti, henüz bu süre konusunda cevabını bildirmemiştir.

İSMET PAŞA, Sir Horace RUMBOLD'un, sonradan, 9 aylık bir süre teklif etmiş olduğunu belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, bu yolda basit bir telkinde bulunmuş olduğunu, fakat Türklerden hiç bir zaman kesin cevap almamış bulunduğunu söyledi.

İSMET PAŞA, 9 aylık süreyi kabul ettiğini bildirdi.

Sir Horace RUMBOLD da, bu süreyi kabul etmektedir.

Madde 159.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilci Heyetleriyle Türk Temsilci Heyeti arasında, 159 ncu maddeye ilişkin olarak ortaya çıkan güçlüğü hatırlattı.

İSMET PAŞA, daha önce açıklamış bulunduğu itirazlarını özetledi: a) İlke bakımından itiraz: Andlaşmaya, Konferansa katılmayanlar yararına hiç bir hüküm konulamaz; b) Uygulama yönünden itiraz: Belçika, Portekiz, Çeko-Slovakya ve Polonya'nın yararlanmaları istenilen hükümler henüz kesin olarak kararlaştırılmamıştır; ancak bu hükümler kararlaştırıldığı zaman, Türk Temsilci Heyeti, bu dört Devlet yararına istenilen katılmanın, Türkiye'nin çıkarlarına zarar verir nitelikte olup olmadığını değerlendirebilecek durumda olacaktır. İSMET PAŞA, görüşmelerin son durumunda, Müttefiklerin, isteklerini, yalnız Portekiz ve Belçika ile sınırlamış bulunduklarını sözlerine ekledi.

General PELLÉ, Müttefiklerin, öteki dört Devletin yararlanmasını istedikleri hükümlerin, II Bölümün I nci Kesimi (malî hükümler) ile III ncü Bölüm (ekonomik hükümler) olduğunu belirtti.

İSMET PAŞA, 159 ncu madde kapsamının böylece sınırlandırılmakta olduğunu bilmediğini söyledi; kendisi bu konuda düşünecektir.

Sir Horace RUMBOLD, hiç olmazsa, maddenin ortaya koyduğu ilkeyi, Türk Temsilci Heyetinin, bütünüyle, uygun görüp görmediğini öğrenmek istemektedir.

İSMET PAŞA, Türkiye ile doğrudan doğruya görüşmeler içinde bulunan Polonya bakımından bir sorunun söz konusu olmadığı cevabını verdi.

General PELLÉ, özellikle bu noktaya ilişkin olarak, Polonya Elçisinin, malî ve ekonomik sorunlar 159 ncu maddede ele alınmış olduğu için, bu sorunların Türkiye-Polonya görüşmeleri dışında bırakılmış olduğunu kendisine söylemiş bulunduğunu belirtti.

İSMET PAŞA, Polonya'lı görüşücünün, kendisine bu konuda herhangi bir şey söylememiş olduğuna şaşmaktadır.

General PELLÉ, [Polonya Elçisinin] Konferansın yetki alanına giren bir konuya karışmak istememiş olduğu cevabını verdi.

Yerleşme Sözleşmesi.

Sir Horace RUMBOLD, herhalde, Çeko-Slovakyaya ilişkin olarak, sorunun olduğu gibi durduğunu söyledi. Sir Horace RUMBOLD, öte yandan, Müttefiklerin, Yerleşme [İkamet] Sözleşmesine de bu dört Devletin katılmalarını istediklerini belirtti.

İSMET PAŞA, bu teklifin kabul edilmez olduğunu söyledi: Yerleşme Sözleşmesinin 25 nci Maddesi çok geniş kapsamlıdır.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefiklerin, bugün, bu maddenin hükümlerini bu dört Devletle sınırlamak istedikleri cevabını verdi.

İSMET PAŞA, Polonya'nın, [Türkiye ile] doğrudan doğruya bir Yerleşme Sözleşmesi görüşmekte olduğunu söyledi. Böyle bir Sözleşme, Bağıtlanan Devletlerin özel çıkarlarını zorunlu olarak dikkate alacaktır; böyle olunca, bundan yararlanmayı kendiliğinden bütün Devletlere yayma olanağı yoktur.

Sir Horace RUMBOLD, burada, Müttefikler için, bir dayanışma sorununun söz konusu olduğunu belirtti. Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, Portekiz ve Belçika'ya ilişkin olarak bile, reddinde direnmekte olup olmadığını öğrenmek istemektedir.

İSMET PAŞA, 159'ncu Madde açısından, bu Devletlerin durumunu inceleyeceğini söyledi; ancak, Yerleşme Sözleşmesi konusunda, kendisinden istenileni reddetmek zorundadır. Bu Devletlere düşen, Türkiye ile doğrudan doğruya görüşmelere girişmektir. Bu arada, çıkarları da zarara uğramayacaktır; çünkü, herhangi bir Sözleşme olmasa da, Devletler hukukunun genel kuralları onların uyruklarını korumaya yetecektir. İSMET PAŞA, bundan başka, Yerleşme Sözleşmesini, kendiliğinden, başka Devletlere yaymanın bir örnek-olay [emsal, *précédent*] oluşturacağını ve Türkiye'nin, böylece, bütün Devletlere aynı rejimden yararlanma hakkını tanımaya sürükleneceğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, bu noktada, Türk Temsilci Heyetinin, 159 ncu Maddeye ilişkin istem kadar uzağa gitmeyen bir istemi reddetmekte olduğunu söylemesi üzerine, İSMET PAŞA, borç senetlerini ellerinde bulunduran Belçika'lıların, Osmanlı Devlet Borcuna [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'ye] ilişkin hükümlerden yararlanmalarının doğal göründüğünü belirtti. Bunun gibi, ekonomik hükümler konusunda da, örneğin, elkonulmuş (haczedilmiş) Belçika Mallarının – böyle mallar varsa – geri verilmesi düşünülebilir. Bu hükümler kararlaştırıldığı vakit, Türk Temsilci Heyeti, kendisine yöneltilmiş istemi kabul etmesinde bir sakınca olup olmadığını gözden geçirecek ve, gerçekten böyle bir sakınca yoksa, ortaya çıkan biçimsel sorunu inceleyecektir; şu var ki, Yerleşme Sözleşmesinin durumu tüm başkadır ve İSMET PAŞA, reddinde direnme zorundadır.

Barış Andlaşması.

Madde 46 bis.

General PELLÉ, İkinci Komiteyi ilgilendiren sorunları gözden geçirmek üzere, söz aldı. İlk sorun, ikinci 46 ncı (46 *bis*) maddenin konusu olan, sağlancaların [rehinlerin] bölüştürülmesi sorunudur. Türk Temsilci Heyeti, kendince, ödemede verilecek para sorununa bağlı saydığı, bu sorunu ertelemiştir.

Madde 56.

56 ncı madde de, aynı nedenlerle, ertelenmiştir. Böylece, bir kez daha, ödemede verilecek para sorunu söz konusu olmaktadır. Türk Temsilci Heyetinin bu sorunu çıkartmakta gösterdiği direnç karşısında, Müttefik Temsilci Heyetleri de yönergelerine [tâlimatlarına] bağlı kaldıklarından, bu sorunu bugün tartışmakta bir yarar yoktur.

İSMET PAŞA, temel nitelikte iki sorunun – boşaltma [tahliye] ve ödemede verilecek para sorunlarının – toplantı gündeminden böylece çıkartılmasına şaşmakta olduğunu söyledi.

General PELLÉ, gelecek toplantıda, ödemede verilecek para sorununun tartışılabileceğini ummaktadır.

Madde 65.

General PELLÉ, Hazine-i Hassa (*Liste civile*) sorununun ne biçimde söz konusu olduğunu belirtti. Uzmanlar, 30 Ekim 1918 tarihinde Devletçe ya da Hazine-i Hassa'ca yönetilen malların, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış Devletlere, bir ödemede bulunulmaksızın, geçmesi ilkesinde görüş birliğine varmışlardır.

İSMET PAŞA, güçlüğün, 1908 ve 1909 tarihli iki İrade* ile, Devlete geçmesi buyrulan malların bulunmasından doğduğunu söyledi; öyle ki, üç kategori mal arasında ayırım yapmak gerekmektedir: 1) Ardıl [halef] Devletlerin bir ödemede bulunmaksızın edinecekleri Osmanlı İmparatorluğu malları; 2) 1908 ve 1909 iradeleriyle Devlete geçirilmiş bulunan Hazine-i Hassa malları; ayrılmış ülkeler, bu

* Fransızca metinde "iradé" denilmektedir. (S.L.M.)

mallar bakımından, Osmanlı İmparatorluğunun haklarına ardıl olmuşlardır; kaldı ki, çoğu durumda, bu malların, Hazine-i Hassa'ca yönetilmesi süregitmektedir; 3) Halife'nin ya da ailesi üyelerinin, Hazine-i Hassa'ca yönetilen, kişisel malları.

M. BARGETON, Suriye'de, Müttefiklerin, Hazine-i Hassa ya da Devletçe yönetilen mallardan bir çoğunun hâlâ Abdülhamid adına kütüğe yazıtlı olduğunu, 1908 ve 1909 iradelerinin, gerçekte, uygulanmamış olduklarını söyledi. Öte yandan, bir çok sancağın* arşivleri alınıp götürülmüştür; öyle ki, birtakım emlâkin statüsünün ne olduğunu anlamak güçtür. Bir de, Hazine-i Hassa adına yazıtlı olup da Devletçe yönetilen mallar vardır; bunlar, öteden beri Suriye'de kamu mallarından sayılmaktadır. Bununla birlikte, bu malların, 1908 ve 1909 iradelerinde belirtilmiş oldukları da kesinlikle bilinmemektedir. Bir kamu hizmetince yönetilen bu mallar, hiç şüphesiz, kamu malları alanına girmektedirler.

İSMET PAŞA, özel çıkarlara halel verilmeyeceğinde görüş birliğinde olunursa, ve birtakım durumlarda Hanedan üyelerinin kişisel olarak malik bulundukları taşınmaz malları (emlâki) yönetmesini bir Devlet dairesinden istemiş olabilecekleri göz önünde tutulursa, anlaşmaya varmak olanağının bulunduğunu düşünmektedir. Öte yandan, üzerinde anlaşmaya varılacak formül ne olursa olsun, Türkiye'nin, Suriye ve Irak'da bulunan mallar bakımından her türlü sorumluluktan kurtulmuş olması gerekir.

M. BARGETON, bu son nokta üzerinde hiç bir şüphe olmadığı cevabını verdi. M. BARGETON, güçlüğün, gerçekten özel mallar sayılacak malların hangi mallar olduğunu tam olarak bilmek olduğunu belirtti. Kadastro kütüklerinde, Abdülhamid adına yazıtlanmış o kadar çok emlâk (*domaines*) bulunmaktadır ki, haklı olarak bir kötüye kullanmadan kuşkulanmaya yer vardır. Gerçek durumu anlamak için, hiç olmazsa, 1908 ve 1909 iradelerinin tam metinlerini bilmek gerekmektedir. Fransız Temsilci Heyeti, şunu belirtmek istemektedir: Suriye bakımından, kadastro kütüklerindeki yazıtlamalara güvenilemez. Bundan başka, Fransız Temsilci Heyeti, Suriye'de her zaman kamu malları olarak sayılmış olan malların, Abdülhamid adına tapuya yazıtlanmış bulunsalar bile, geçmişte olduğu gibi işlem görmelerinin süre gitmesini istemektedir. Özel kişiler, bu mallar konusunda, öne sürebilecekleri hakları olduğunu düşünmekteyseler, böyle davranmaktan onları hiç bir şey alıkoymamaktadır. Bu özel kişilerce dâvalar açılmış bulunmaktaysa, bu dâvalar, Osmanlı İmparatorluğunun ardılı [halefi] olan Devlete karşı da yürütülecektir.

ZEKÂİ BEY, iradelerde, Abdülhamid adına yazıtlı bulunan ve Hazine-i Hassa'ca yönetilen malların Devlete geçtiği açıkça belirtilmiş olduğundan, gerçek bir güçlüğün söz konusu olmadığını sanmaktadır.

General PELLÉ, ilkeler üzerinde anlaşmaya varma olanağının bulunduğu kanısındadır; söz konusu olan, bir formülün bulunmasıdır. General PELLÉ, İsmet Paşa'dan, bu araştırmayı Müttefik uzmanlarıyla yürütmeleri için, uzmanlarına izin vermesini istedi.

İSMET PAŞA, bu teklife karşı itirazı olmadığını söyledi.

* Fransızca metinde "sandjaks" denilmektedir. (S.L.M.)

Madde 70.

General PELLÉ, uzmanların, 12 Haziran tarihli raporlarında belirttikleri gibi, 70 nci maddeyi kaldırarak, onun yerine, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] borçlanmalarının hizmetleri için yapılmış ödemelere ve Osmanlı Devlet Borcu Meclisi ile İstanbul Hükümeti arasında yapılmış anlaşmalara ilişkin bir anlaşma konulması olanağını düşünmüş olduklarını hatırlattı. Şu var ki, bu sorun askıda kalmıştır.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetince, bu maddenin çıkartılmasının istenilmiş olduğunu anlattı; Türk Temsilci Heyeti, bu hükmün, gerçekten, Türkiye'nin iç sorunlarına ilişkin olduğunu düşünmektedir.

General PELLÉ, Müttefiklerin, bu maddenin kapsamının sınırlandırılmasını kabul etmiş olduklarını söyledi. Burada, Türkiye'ye, gelecek bakımından geçerli olacak hükümler kabul ettirmek değil, yalnız, geçmişi tasfiye etmek söz konusudur. Gerek Birleştirilmiş Borcun [Düyun-u muvahhide, *Dette unifée*] ödenmesine ilişkin bulunan, gerekse Borç Meclisi ile İstanbul Hükümeti arasında yapılmış bir anlaşma yüzünden, 1 Kasım 1922 tarihinden önce alınmış olan kararların onaylanması zorunludur. Bunlar, Müttefikler-arası işgal rejiminin genel olarak bir çözüme bağlanması sorunundan ayrılmaz sorunlardır. Bu soruna, öte yandan, Türk Hükümetinin Osmanlı Bankasına yatırdığı 446.000 altın Türk Liralık sorun da bağlanmaktadır. Osmanlı Bankasının, Osmanlı Devlet Borcuna, bu altına dayanarak vermiş olduğu öndeliklerin [avansların] ödenmesi şartıyla, yatırılmış bulunan bu paranın geri verilmesi teklif edilmiştir. Bu sorun, henüz bir çözüme bağlanmamış bulunmaktadır.

İSMET PAŞA, 446.000 Türk Lirasına ilişkin sorunun, Ankara [Hükümeti] ile Osmanlı Bankası arasında tartışılmakta olduğu cevabını verdi.

General PELLÉ, bu sorunun, Osmanlı Devlet Borcunu da ilgilendirmekte olduğunu belirtti.

M. WALEY, Ankara Hükümeti temsilcilerinin, verilen öndeliklerin [avansların] ödenmesi ve arta kalan altın paraların Türk Hükümetine geri verilmesi şartıyla, teklif edilen çözüm yolunu kabul ettiklerini, Osmanlı Bankası temsilcilerine sözlü olarak bildirmiş bulunduklarını belirtti; sorunla ilgili bütün taraflar, bu düzenlemeye razı olduklarını bildirmişlerdir. Oysa, Müttefikler, Ankara Hükümetinin, bugün daha çoğunu istemekte olduğunu öğrenmişlerdir: Ankara Hükümeti, altın paraların tümünün Ankara'ya gönderilmesini, bu altın üzerinden verilmiş öndeliklerin sonradan ödenmesini öne sürmektedirler.

HASAN BEY, burada herhangi bir güçlük olduğunu sanmamaktadır; ancak bir yanlış anlama söz konusu olabilir.

General PELLÉ, 70 nci maddenin ortaya çıkarttığı sorunun, Türkiye'nin bir iç sorunu olduğunu Müttefiklerin herhalde kabul edemeyeceklerini söyledi. Geçmişin bütün sorunları çözüme bağlanamazsa, bir Andlaşma da varolamayacaktır. Öte yandan, bu sorunu, Türk Temsilci Heyetinin yapmağa kalkıştığı gibi, ödemede verilecek para sorununa bağlama olanağı da yoktur. Bu yüzden, General PELLÉ, bu sorunun, bir çözüm teklif etmek üzere ellerinde gerekli bütün unsurlar bulunan, maliye uzmanlarına, şimdiden gönderilmesini teklif etmektedir.

İSMET PAŞA, uzmanların, bir anlaşmaya varılmasını gerçekleştirme olanağı bulunup bulunmadığını incelemelerine razı olmaktaysa da, bu konuda Hükümetine de danışma hakkını saklı tutmakta ve kararını ertelemektedir; çünkü, İSMET PAŞA, General Pellé'nin sözlerine rağmen, 70 nci maddenin, ödemede verilecek para sorununa dokunduğunu düşünmekten vazgeçememektedir. Borç Meclisi, İngiliz Lirası (*Sterling*) olarak ödemelerde bulunmuştur.

Sir Horace RUMBOLD, Muharrem Kararnamesi* ile ödemede verilecek paranın cinsi sorununa ilişkin olarak tasarlanan bildirinin, geriye yürür [makabline şâmil] herhangi bir etkisinin kesinlikle bulunmayacağını, Türk Temsilci Heyetinin iyice bilmesini istemektedir.

M. NOGARA da, ödemede verilecek para cinsinin tartışma konusu olmadığı kanısındadır. Kuponlar üzerinden hesabı tutularak yapılmış ödemeler (*acomptes*) olmuştur; başka bir şey de yapılmamıştır. Müttefiklerin istedikleri, ödemelerin usulüne uygun olarak yapılmış bulunduğunun kabul edilmesidir. Oysa, Ankara Hükümeti, Osmanlı Devlet Borcu Meclisinin bu konudaki işlemlerini hükümsüz ve yok saymaktadır; işte, Müttefikler, bunu kabul edememektedirler. Müttefikler, bu işlemlerin usulüne uygun olarak yapılmış olduklarına itiraz edilemeyeceği konusunda güvence istemektedirler.

İSMET PAŞA, Türk Hükümeti İngiliz Lirasıyla (*Sterling*) yapılmış ödemelerin geçerliliğini onaylarsa, bu onaylamanın, ödemede verilecek paranın cinsi konusunda, Türk Hükümetince, gelecek bakımından, bir yüküm altına girildiği anlamına gelebileceğini yeniden söyledi. Buna karşılık, kuponların ödenmesinde verilecek paranın cinsi sorunu çözüme bağlanınca ve bundan sonra, 70 nci maddenin yalnız geçmişle ilgili olduğu açıkça ortaya çıkınca, anlaşmaya varılması için hiçbir engel de kalmayacaktır.

M. NOGARA, Osmanlı Devlet Borcu Meclisinin, süreleri dolmuş kuponlar karşılığında bir para ödemekle yetinmiş bulunduğunu yeniden söyledi. Bugün, Türk Hükümetinden, şu ya da bu parayla yapılmış ödemeyi uygun bulması istenmemektedir; Türk Hükümetinden, yalnız, Borç Meclisinin, yetkilerinin sınırları içinde davranarak, yapmış olduğu ödemelere itiraz etmemesi istenmektedir.

İSMET PAŞA, bununla birlikte, şunu belirtmek zorundadır: Borç Meclisi, Muharrem Kararnamesi borçlanmalarının faizlerini İngiliz Lirası (*Sterling*) olarak, Kararname dışı borçlanmaların faizlerini de Frank olarak ödemiş bulunmaktadır. Böyle olunca, Ankara Hükümeti, İngiliz Lirasıyla yapılmış ödemeleri tanımadığını bildirmek yükümü altındadır. İSMET PAŞA, şunu yeniden söylemektedir: Muharrem Kararnamesine ilişkin sorun bir kez çözümlenince, 70 nci madde konusunda anlaşmaya varmak güç olmayacaktır. Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, bu sorunu uzmanların bir an önce incelemelerinde de bir sakınca görmemektedir; yalnız karar ertelenmiş olacaktır.

General PELLÉ, Müttefiklere göre, ödemede verilecek para sorunu ile öndelikler [avanslar] sorunu arasında hiçbir ilişki bulunmadığını bildirmek

* Bakınız, Takım I, cilt III, sah. 9, not. (S.L.M.)

istemektedir. Herhalde, uzmanların, çalışmalarının sonucunu Temsilcilere sunmaları gerekecektir. İsmet Paşa, o zaman da, bunu kabul etmeye yanaşmamakta özgür olacaktır.

M. MONTAGNA, bu görüşleri desteklediğini söyledi. Uzmanların çalışmaları, ödemede verilecek paranın cinsi sorununun tartışma konusu olmadığını açıkça gösterecektir. Bu yüzden, o zaman, kararı geciktirmek için ortada bir neden de kalmayacaktır.

Çeşitli malî hükümler.

General PELLÉ, maliye uzmanlarının, 12 Haziran tarihli raporlarında, 48 nci, 49 ncu, ikinci 49 ncu (49 *bis*) ve 52 nci maddelerle, 50 nci maddeye, Malî hükümlerin I nci Kesiminde ikinci Ek'e ve ikinci 56 ncı (56 *bis*), 57 nci, 59 ncu, 64 ncü ve 67 nci maddelere ilişkin birtakım kararları, Temsilci Heyetlerinin uygun bulmalarına sunmuş olduklarını hatırlattı. Uzmanlar arasında görüş birliğine varılmış ayrıntı noktalarına ilişkin sorunlar söz konusudur. Öte yandan, ticaret eşyasının ödenmesi için Türk Hükümetince çıkartılmış olan kâğıt paralara ilişkin 68 nci madde – Türk Temsilci Heyeti bu maddeyi karşı-tasarısında kabul etmekteyse de – ertelenmişti.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin bu çekincesinden [ihtirazî kaydından] vazgeçmiş olup olmadığını öğrenmek istemektedir.

MÜNİR BEY, bu çekincenin, [68 nci] madde onarımlara [tamirata, *réparations*] değindiği için öne sürülmüş olduğunu söyledi; onarımlar üzerinde anlaşmaya varılmış olduğundan, çekince de ortadan kalkmış bulunmaktadır.

General PELLÉ, uzmanların raporunda belirtilen noktalar üzerinde meydana gelen anlaşmayı onaylamak üzere Maliye Sorunları Komitesinin 25 Haziranda toplanmasını teklif etti; böylece, Yazı Komitesinin, Andlaşmanın hazırlanması işini hızlandırması da sağlanmış olacaktır.

Tartışmadan sonra, İSMET PAŞA, bu teklifi kabul ettiğini bildirdi.

Madde 72 bis.

M. MONTAGNA, Üçüncü Komiteyle ilgili sorunlardan henüz tartışılmakta olanları bildirmek üzere söz aldı. İlk güçlük, ikinci 72 nci (72 *bis*) madde üzerindedir: Bu güçlük, Mısır kökenli [menşeli] Türk uyruklarının mallarına ilişkindir.

M. RYAN, bu konuda, İngiliz ve Türk Temsilci Heyetleri arasında konuşmaların yapılmış olduğunu söyledi. Lord Allenby'nin telgrafla istenmiş olan onayının alınması çekincesiyle [ihtirazî kaydıyla] anlaşmaya varılmış görünürken, son anda, Türkler, İngilizlerin katılmaları olanağı bulunmayan, yeni istekler öne sürmüşlerdir. İngiliz Temsilci Heyeti, İsmet Paşa'nın, tartışma konusunu genişletmemesi ve istemlerini, İngiliz Temilci Heyetinin katılabilmeyi umduğu sorunlarla sınırlaması için direnmektedir.

MÜNİR BEY, Türk uzmanlarınca bir gün önce ileri sürülen istemleri, İngiliz uzmanlarının, görüşmelerin daha başından beri bilmekte olduklarına inanılmasını istemektedir.

M. RYAN, başlangıçta, ancak Mısır'da bulunan ve Mısır kökenli Türk uyruklarına ait malların kurtarılmasının söz konusu olduğunu belirtti. İngiliz

Temsilci Heyeti bu isteme katılmakta gecikmemiştir; çünkü, bu mallar, gerçekte, zaten kurtarılmış bulunmaktadır. Bundan sonra, Andlaşmanın iktisat sorunlarına ilişkin hükümlerinin, Mısır kökenli Türk uyruklarına uygulanması sorunu ortaya konulmuştur: Bir formül bulunmuş ve İngiliz Hükümeti bunu Hükümetinin onayına daha önce sunmuştur; durum böyle iken İsmet Paşa, bir gün önce, daha da ileri giden istemler öne sürmüştür. Gerçekten İsmet Paşa, gelecekle ilgili, daha geniş bir yüküm altına girilmesini istemiştir; oysa, İngiliz Temsilci Heyeti, böyle bir yüküm altına giremez; çünkü, bağımsız bir Hükümet olan Mısır Hükümetini yüküm altına sokmağa İngiliz Temsilci Heyetinin yetkisi yoktur. Bu işte, İngiliz Hükümeti, ancak, dostça girişimde (*bons offices*) bulunabilir.

İSMET PAŞA, uzmanlar arasında güçlükler ortaya çıkar çıkmaz, Sir Horace Rumbold'u durumdan haberli kılmıştır. Türk Temsilci Heyeti, İngiliz Temsilci Heyetinden herhangi bir yüküm altına girmesini istememektedir: Tartışılmakta olan bildiri, yalnız, İngiltere'nin, Mısır Hükümetine dostça girişimde bulunmasını öngörmektedir. Türk Hükümetinin istediği, bu dostça girişimin hemen yürürlüğe konulması ve Mısır Hükümetinin kabulünü bildirmesidir: Böylece, bildiri yalnız geçmiş olayları göz önünde tutacak ve geleceğe ilişkin hiç bir yüküm öngörmeyecektir.

Sir Horace RUMBOLD, Mareşal Allenby kendisine sunulan formülü kabul eder etmez, İngiltere'nin dostça girişiminden Türkiye'nin dilediği gibi yararlanabileceğini söyledi; şu var ki, Barışın imzalanmasından önce bu konuda bir karar alınıp alınmayacağını kestirmek olanağı yoktur. Sir Horace RUMBOLD, bu konuda, daha önce yaptıklarından başka bir şey yapamaz.

M. RYAN, İsmet Paşa'nın isteklerine uygun davranmak için, Andlaşmanın, bütün ekonomik hükümlerini Mısır Hükümetine iletmek ve – uygulamaya hazır olup olmadığını bildirmesi amacıyla – bunları incelemek üzere kendisine vakit bırakmak gerekeceğini söyledi. Böyle bir yöntemin kullanılması için gereken zamanın bulunmadığı açıkça bellidir.

Sir Horace RUMBOLD, kendisinin resmen yapmağa izinli kılındığı bir bildirinin, İngiliz Hükümetince üstlenilmiş bir yükümle eşdeğerde olduğunun, Türk Temsilci Heyetince gereği gibi anlaşılmasını istediğini söyledi.

Ayrıcalıklar sorunu.

M. MONTAGNA, ayrıcalıkların [imtiyazların, *concessions*] yeni ekonomik koşullara uydurulması konusunda Türk Hükümeti ile ortaklıklar [şirketler] arasında uygun düşen bir zamanda özel anlaşmalara varılamazsa, Andlaşmaya, bu konuya ilişkin olarak genel hükümler konulması gerekeceğini öngören, Müttefiklerin 28 Mart tarihli notasındaki sözleri hatırlattı. Gerçekten birtakım anlaşmalar yapılmıştır; şu var ki, çoğu durumlarda anlaşmaya varmak olanağı bulunamamıştır. Uzmanlar, bu konuda, Temsilcilere sunulmuş bulunan, bir Protokol tasarısı hazırlamışlardır.

İSMET PAŞA- ayrıcalıklar sorununun Ankara'da çözümlenmesi gerektiğini ve Lausanne'daki Türk Temsilci Heyetinin bu konudaki hiçbir karar alamayacağını belirtmekten bir an geri kalmamış olduğunu söyledi. Müttefikler, istemlerini, bir

uzmanlar toplantısında, açıklığa kavuşturmak istemişlerdir; bu toplantı yapılmıştır; ancak, üzerinde anlaşmazlık bulunan sorunlar Ankara Hükümeti ile ortaklıklar arasında aydınlığa kavuşturulmadıkça, İSMET PAŞA, bu konuda, herhangi bir şey söyleyemez.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın, hiç olmazsa, uzmanların çalışmalarının sonucunu Ankara'ya telgrafla bildirebileceğini belirtti.

İSMET PAŞA, bunu yapmış olduğu cevabını verdi; şu var ki, bu sorunun Konferansın yetkileri içinde bulunmadığı görüşünden vazgeçmemektedir. Müttefiklerle Türk Temsilci Heyeti arasında, Andlaşma konusunda, görüş birliğine varılamamıştır. Daha birçok günün geçmesi gerekebilir; anlaşmaya varılınca, çok olağandır ki, ayrıcalıklara ilişkin sorunlar doğrudan doğruya Ankara'da bir çözüme kavuşturulmuş bulunsun.

Sir Horace RUMBOLD, Ankara'daki görüşmelerde en geniş bir uzlaşıcı davranış göstermiş olmalarına rağmen, tam bir başarısızlığa uğradıktan sonra, Ankara'dan yakın zamanlarda ayrılmış bulunan beş İngiliz ortaklığının temsilcilerince, İngiliz Hükümetine çekilmiş bir telgrafı okuyarak, İsmet Paşa'ya cevap verecektir. Bu temsilciler, görüşmelerin başarısızlığa uğradığını görerek, çıkarlarını savunması için, İngiliz Hükümetine başvurmaktadırlar. Söz konusu ortaklıklar şunlardır: *Türkiye Millî Bankası (Banque Nationale de Turquie), Vickers-Armstrong ve Ort., Doğu Telgraf Ort. (Eastern Telegraph Co.), İzmir Osmanlı Gaz Ort. (Ottoman Gaz Co. de Smyrne) ve Borax Consolidated.* Bu ortaklıklar, temsilcilerini Ankara'ya gönderdikten ve orada, Müttefiklerin 29 Mart notasını temel alan bir anlaşmaya varmaya çalıştıktan sonra, tam bir başarısızlığa uğradıklarını görmüş olmalıdırlar.

General PELLÉ de, kendi bakımından, Fransız ortaklıklarının durumunu açıklığa kavuşturmak istediğini söyledi. Bu ortaklıklardan kimileri ağır ödünler [tâvizler] karşılığında bir anlaşmaya varmışlardır. Kimileriyse böyle bir anlaşmaya varamamışlardır. *İzmir-Kasaba (Smyrne-Cassaba), Régie générale des Chemins de fer, İzmir Rıhtımları Ortaklığı (Société des Quais de Smyrne)* gibi ortaklıkların durumu böyledir. Bu üç ortaklığın temsilcileri Ankara'dan ayrılmış bulunmaktadırlar. Buna karşılık, *Fenerler Ortaklığı*'nın (*Société des Phares*), *Çukurova (Tchoucourova) Ortaklığı*'nın, *Osmanlı Bankası*'nın (*Banque Ottomane*) ve *İstinye (Stenia)* Ortaklığı'nın temsilcileri hâlâ Ankara'dadırlar. *Tütün Rejisi*'ne (*Régie des Tabacs*) gelince, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] Meclisinin öne sürebileceği görüşler saklı kalmak üzere, ilke bakımından, bir anlaşmaya varılmıştır.

İSMET PAŞA, birtakım görüşmelerin kesilmesinin kesin nitelikte olduğu konusunda şüpheler besler göründüğü için, Sir Horace RUMBOLD, *Vickers-Armstrong* temsilcilerinin raporundan bir parçayı okudu; bu rapordan anlaşıldığına göre, Türk Hükümeti, bu temsilcilerin temsil ettikleri ortaklığa 1913 de verilmiş bulunan ayrıcalığa bile itiraz ettiğini, kendilerine, sözlü olarak bildirmiştir.

İSMET PAŞA, boşaltma [tahliye] sorunu ile ödemede verilecek paranın cinsi sorunu bir çözüme bağlandığı zaman, hangi ortaklıklarla anlaşmaya varılamamış olduğunun daha iyi bilinebileceğini yeniden söyledi. Türk Hükümeti, o vakit, bu ortaklıklara katlanabileceği ödünlerin [tâvizlerin] neler olabileceğini daha iyi görecektir.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın, uzmanlarca hazırlanmış Protokolü, o zaman, imzalamayı kabul edip etmeyeceğini sordu.

İSMET PAŞA, elinde bütün haber unsurlarını bulunduran Ankara Hükümetinin, Temsilci Heyetine, uygun sayacağı her türlü yönergeyi [tâlimatı] vereceğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, kendisine beş İngiliz ortaklığının çağrıda bulunmuş olduğu İngiliz Hükümetinin, bu ortakların çıkarlarını koruma zorunda olduğunu açıkça bildirmeyi gerekli görmektedir.

İSMET PAŞA, abartılmış iddialar öne sürebilecek özel ortaklıkların çıkarlarını, İngiliz Hükümetinin, karşılığı ne olursa olsun, desteklemek isteyeceğinden şüphe etmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, şunun kesinlikle bilinmesi gerektiğini söyledi: [İngiliz] Hükümeti, kendisine, ayrıcalıklar sorunu bir çözüme bağlanmazdan önce, boşaltma [tahliye] sorununu ele alma iznini vermeyecektir.

General PELLÉ, İsmet Paşa'ya, uygun bulması istenilen Protokolün tek amacının, bu ortaklıklarla Türk Hükümeti arasında Ankara'da anlaşmaya varılamazsa, ortaklıklara ilişkin sorunların hangi şartlar içinde çözüme bağlanacağını belirtmek olduğunu açıkladı. Bu Protokol'de ilkeler bir kez saptandıktan sonra, Müttefik Hükümetler, kesin bir çözümün gerçekleşeceğine güven duyacaklardır. Müttefik Temsilci Heyetlerinin teklifleri, Ankara'da, özel anlaşmalar yapılmasına engel çıkarma amacını hiç de gütmemektedir. Müttefiklerin istedikleri, bu anlaşmalara varılamazsa, gene de hakgözetir bir çözüm sağlanacağına inanç duymaktadır; oysa, Müttefikler, birtakım ortaklıkların, Ankara'da bir anlaşmaya varamayacaklarını, şimdiden, bilmektedirler.

M. MONTAGNA, Müttefiklerin, Türk Temsilci Heyetinden, bu Heyetin kabul etmeğe hazır olmadığı, hiçbir şey istemediklerini belirtti. Müttefiklerin teklif ettikleri Protokol, bir genel çerçevedir; bu Protokol, son derece geniş görüşlü (liberal) ilkelerden esinlenmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Hükümetinin, askıda bulunan çeşitli sorunlara karşı Türk Hükümetinin tutumunu iyice bilmek istediğini yeniden söylemek zorundadır. İngiliz Hükümeti bu araştırmanın sonucuna göre davranışını saptayacaktır.

İSMET PAŞA, Andlaşmaya, ayrıcalıklar konusunda hükümler koyma zamanının henüz gelmemiş olduğunu yeniden söyledi. Andlaşma hazır değildir ve ortaklıklarla Ankara arasındaki görüşmeler sona ermemiştir.

Sir Horace RUMBOLD, almış olduğu yönergeler [tâlimat] yüzünden, İsmet Paşa'nın ayrıcalıklar sorununu nasıl gördüğünü öğrenmekte direnmek zorundadır.

General PELLÉ ve M. MONTAGNA da, bu isteğe katılmaktadırlar.

İSMET PAŞA, bu konuda yönergeleri olmadığı cevabını verdi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin cevabının hiç de memnunluk verici olmadığını, üzülerek belirtmek zorunda olduğunu söyledi. Şüphesiz, İngiliz Hükümeti, İsmet Paşa'nın bu sözleriyle yetinmeyecektir.

İSMET PAŞA, ödemede verilecek paranın cinsi sorunu çözüme bağlandığı zaman, bu sorunun yeniden ele alınabileceğini belirtti.

General PELLÉ, bu iki sorunun bambaşka olduğunu söyledi. Şimdiye kadar,

Komiteler hep koşut [paralel] olarak çalışmışlardır; neden, bu biçimde çalışmayı sürdürmeyeceklerdir?

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın takındığı davranışı anlayamadığını belirtti. Türk Temsilci Heyeti, Ankara'daki görüşmelerin ne sonuç vereceğini beklemek gerektiğini söylemektedir; oysa, daha şimdiden, bu görüşmelerin bir sonuca varamayacağı kesinlikle bilinmektedir. M. MONTAGNA, bundan İsmet Paşa'nın, Andlaşmaya, ayrıcalıklara ilişkin olarak bir hüküm koyma zorunluluğunu, üstü kapalı olarak, kabul ettiği sonucunu çıkartmaktadır. M. MONTAGNA, İsmet Paşa'dan, aşağıdaki soruya cevap vermesini istemektedir: Öteki noktalar üzerinde anlaşmaya varılırsa ve Ankara'da ayrıcalıklara ilişkin görüşmeler olumlu sonuçlanırsa, Türk Temsilci Heyeti, Andlaşmaya, bu konuda hükümler konulmasını kabul edecek midir?

İSMET PAŞA, hiçbir şey diyemeyeceğini söyledi. Ankara'da ilgililerle bir anlaşmaya varılamasa bile, hiç olmazsa, tam bir bilanço karşısında bulunulacaktır. O zaman, kararlar almak çok daha kolaylaşmış olacaktır.

M. MONTAGNA'nın yeni bir sorusu üzerine, İSMET PAŞA, Hükümetinin yönergeleriyle [tâlimatıyla] bağlı olduğu cevabını verdi. Türk Hükümeti, yeni bir karar alıncaya kadar, ayrıcalıklar sorununu Konferansın yetkisi dışında saymaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, görüşmelerin şimdiden kesin olarak olumsuz sonuç vermiş bulunduğu sekiz ortaklık konusunda Türk Hükümetinin ne yapmağı düşündüğünü sordu.

İSMET PAŞA, bu sorunun ayrıntılarını bilmediği ve cevap verecek durumda bulunmadığını söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, bununla birlikte, Müttefiklerin neye karar vereceklerini saptamaya hakları olduğu kanısındadır. Bir ortaklığa, artık ayrıcalığı olmadığı söylenmiştir. Türk Temsilci Heyeti, bu sözleri üzerine almakta mıdır, yoksa hazırlanmış olan Protokol'deki ilkelerin Andlaşmaya konulmasını kabul etmeye hazır mıdır?

İSMET PAŞA, hakgözetirlik uyarınca yapılacak bir anlaşma olanağı bulunmadığını hiçbir zaman söylemek istememiş olduğu cevabını verdi. Öte yandan, İSMET PAŞA, Müttefiklerin, ayrıcalıklar sorununun, ilgililerle Türk Hükümeti arasında görüşme yoluyla çözümlenmesini kabul ettiklerini görmektedir.

General PELLÉ, Müttefiklerce kabulün birtakım şartlara bağlanmış olduğunu söyledi; Sir Horace RUMBOLD da, Müttefiklerin öne sürmüş oldukları çekincelerin de [ihtirazî kayıtların da], şimdi uygulama alanı bulduğunu bu sözlere ekledi.

İSMET PAŞA, Andlaşma hazırlığının henüz sona ermediğini ve ödeme parası ile boşaltma [tahliye] sorunlarının bir çözüme bağlanmamış bulunduğunu yeniden söyledi; ayrıcalıklar sorununun bir an önce ele alınmasını gerektirecek hiçbir neden yok demektir.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin, bir kez öteki sorunlar çözüme bağlanınca, boşaltma konusundaki Müttefiklerin niyetlerinin ne olduğunu çok iyi bilmekte olduğunu söyledi; şu var ki, Müttefikler için, barışın yapılacağını kesinlikle bilmeksizin, bu boşaltmanın yol ve yöntemlerini tartışma olanağı yoktur.

M. MONTAGNA, boşaltma konusunda, Müttefiklerin, şimdiden, bir ilke belirtmiş olduklarını söyledi. Oysa, Türklerin, ayrıcalıklar konusunda ilkelerini belirtmelerini hâlâ beklemektedirler.

Sir Horace RUMBOLD, düşüncesini daha da açıklığa kavuşturmak istemektedir: İSMET PAŞA, ödemede verilecek paranın cinsi sorunu ile boşaltma sorunu çözüme bağlanırsa, ayrıcalıklar konusuna ilişkin olarak, Protokol'de yazılı ilkeleri kabul edeceğini mi anlatmak istemektedir?

İSMET PAŞA, hiçbir yüküm altına giremeyeceği cevabını verdi; bu konuda gerekli yönergeleri yoktur.

Bu durumda, Sir Horace RUMBOLD, bir cevap alamadığını Londra'ya telgrafla bildirecektir. Hükümeti, bu olaydan, gerekli sonuçları dilediği gibi çıkartacaktır.

İSMET PAŞA, bir kez boşaltma sorunu çözüme bağlanınca, [ayrıcalıklar] sorununun da incelenebileceğini beirtti.

Sir Horace RUMBOLD, boşaltma sorununun en sonra tartışılacağını yeniden belirtmek zorunda olduğunu üzülerek bildirdi. Bu konuda, Hükümetinden kesin yönergeler almıştır; bunu, İsmet Paşa da bilmektedir.

Öte yandan, İSMET PAŞA da, ayrıcalıklar konusunda, Hükümetinin yönergeleriyle bağlı olduğunu söyledi.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinden, hiç olmazsa, ilke üzerinde bir bildiride bulunmasını istedi.

RIZA NUR BEY, Türk Hükümetinin ayrıcalıklar sorununun konferansda ele alınamayacağı kanısında olduğunu bildirdi. Türk Hükümeti, daha önce, boşaltma ve ödemede verilecek para konusunda Müttefiklerin görüşünü öğrenmek istemektedir. Belki o zaman, Konferansda, ayrıcalıklar sorununun ele alınması olanağı bulunabilecektir.

M. MONTAGNA, böyle bir formülün çok belirsiz olduğunu söyledi.

RIZA NUR BEY, sözlerini şöyle açıkladı: Şimdiki durumda, Türk Temsilci Heyetinin yönergeleri, Konferansda ayrıcalıklar sorununu görüşmemesi yönündedir. Ödemede verilecek paranın cinsi sorunu ile boşaltma sorunu çözüme bağlandığı zaman, [Türk] Hükümeti ileride nasıl bir davranış gösterecektir? RIZA NUR BEY, bunu bilmemektedir.

Sir Horace RUMBOLD ve General PELLÉ, Müttefik Temsilci Heyetlerinin yönergeleriyle Türk Temsilci Heyetinin yönergeleri arasında tam bir karşıtlık bulunduğunu belirtmek zorundadırlar.

RIZA NUR BEY, Müttefikler, boşaltma konusundaki görüşlerini açıklığa kavuştururlarsa, bir anlaşmaya varmanın daha kolaylaşabileceğini sanmaktadır.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin sözlerinin, Müttefiklerinin isteklerini karşılayamadığını belirtti. M. MONTAGNA, bu durumda, bu görüşmeleri sürdürmenin amacı kalmamış olduğunu düşünmekte, Sir Horace Rumbold ve General Pellé ile görüş birliğinde bulunmaktadır.

Oturum, saat 20.00 de sona erdi.

2
7 TEMMUZ 1923, CUMARTESİ GÜNÜ, SAAT 15.30 DA, OUCHY ŞATOSUNDA YAPILMIŞ BİR TOPLANTIDA ALINAN NOTLAR

Hazır bulunanlar:

Sir Horace RUMBOLD ve yardımcıları, MM. RYAN, PAYNE, MALKİN ve FORBES ADAM (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ ve yardımcıları MM. BARGETON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN (*Fransa*); M. MONTAGNA ve yardımcıları MM. NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ (*İtalya*); İSMET PAŞA ve yardımcıları RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ.

Sir Horace RUMBOLD, şimdi ele alınacak üç konunun – başka bir deyimle, ödemede verilecek paranın cinsi, ayrıcalıklar [imtiyazlar] ve boşaltma [tahliye] sorunlarının – Müttefiklerin düşüncesince, bir bütünü oluşturduğunu söyledi. Müttefikler, sonuncu özel toplantı olabilecek bu toplantıda, bu üç soruna bir çözüm bulunacağını umut etmektedirler; elde edilen sonuçlar, bundan sonra, Komitelerden her birinin bir toplantısında resmen onaylanacaktır.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Hükümetlerce gösterilen ve en ucuna kadar götürülen ölçülü davranış eğilimine, bir kez daha dikkatleri çekmek istemektedir.

General PELLÉ, Sir Horace Rumbold'un sözlerine katılmaktadır. Fransız Hükümetinin isteği, bir an önce sonuca varmaktır. Bu sonucu elde etmek için, Fransız Hükümeti, az sonra Türk Hükümetine bildirilecek olan, yeni ödünlere [tâvizlere] katlanmıştır. Ele alınacak çeşitli noktalar üzerinde, bu toplantıda, İsmet Paşa'nın, ilke bakımından bir cevap vermesi istenmektedir.

M. MONTAGNA da aynı yönde konuştu. Bu özel toplantının sonuncu toplantı olması için, M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetine içten bir çağrıda bulunmaktadır. Müttefikler, Türk Temsilci Heyetinin isteklerini karşılamak bakımından çok ileri gitmişlerdir. M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın, bunu unutmayacağını ummaktadır. İtalyan Hükümeti, bu işte müttefikleriyle tam bir dayanışma içindedir.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, Konferansın çalışmalarını hızlandırmak için elinden geleni yapmış olduğunu söyledi. İSMET PAŞA, birazdan

sunulacak olan metinlerin, Temsilci Heyetleri arasında hemen bir anlaşma sağlayacak nitelikte olacaklarını ummaktadır.

Ödemede verilecek para.

General PELLÉ, ödemede verilecek paranın cinsi sorununun ne durumda olduğunu anlattı. Türk Temsilci Heyeti şunları öngörmekteydi: [1] Ya, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşmaya varmak; [2] ya, 4 Şubatta teklif ettiğine benzer bir bildiride bulunarak, buna, ödemede verilecek paranın cinsi konusunda bir kısıtlama koymak; [3] ya da, herhangi bir bildiride bulunmaksızın, Türk Hükümetinin, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla, sonradan, bir anlaşmaya varması.

Müttefik Hükümetler, sorunu yeniden inceledikten sonra, iki çözümden birini seçmeyi Türk Temsilci Heyetine bırakmağa karar vermişlerdir; Ya, Türk Temilci Heyeti, metni kendisine verilecek olan bir bildiride bulunacaktır; ya da, belirtilecek şartlar içinde, hiçbir bildiride bulunmak söz konusu olmayacaktır.

Birinci çözümde, Türk Temilci Heyetinin yapacağı Bildiri, Türkiye'nin, Muharrem Kararnamesi* ile buna ekli kararnameleri ve borçlanma sözleşmelerini tanıdığını ve Türk Temsilci Heyetinin, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşmak niyetinde olduğunu belirtecektir. Bu bildiri'nin metni, İsmet Paşa'nın

4 Şubatta teklif ettiği metin olacaktır; yalnız, aşağıdaki parça eklenecektir.

"Türkiye, şimdiki durumunun, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla görüşmeleri gerekli kıldığını bildirir. Türkiye, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] borç senetlerini ellerinde bulunduranların temsilcilerince 20 Mayıs 1923 tarihinde yapılmış olan bildiriyi senet sayar ve şimdiki malî durumunun gerektirdiği hükümleri, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla görüş birliği içinde kararlaştırmak üzere, sözü geçen bildiride öngörülen görüşmeleri, Barış imzalanır imzalanmaz, yürütmek düşünce ve niyetinde olduğunu bildirir."

İkinci çözüm, şöyledir: Müttefik Devletlerin Hükümetleri, Türk Temsilci Heyetinin hiçbir bildiride bulunmamasını kabul edeceklerdir; ancak, bu durumda, Müttefik Hükümetler, Temsilcilerinin, Türk Temsilcilerine, şunu açıkça bildirmelerini istemektedirler: Türk Temsilci Heyetinin bir bildiride bulunmaması, Konferansda birçok kez belirtilmiş olan ilkelere – başka bir deyimle, Hükümetlerin, Osmanlı İmparatorluğu ile alacaklıları arasında yapılmış bulunan özel sözleşmelere karışmalarının olanaksızlığına – hiçbir değişiklik getirmemektedir. Hükümetler, borç senetlerini ellerinde bulunduranların haklarına dokunamazlar; borçlanma sözleşmelerinde yapılabilecek herhangi bir değişikliğin, Türk Hükümeti ile borç senetlerini ellerinde bulunduranlar arasında bir anlaşmaya konu olması gerekir. Bu yüzden, Müttefik Temsilci Heyetleri, Andlaşmanın imzalanmasından önce, herhangi bir bildiride bulunulmasının bir yana bırakılmasını, Türk Hükümeti ile borç senetlerini ellerinde bulunduranlar bakımından, Muharrem Kararnamesinin, buna ekli kararnamelerin ve borçlanma sözleşmelerinin değerlerinde hiçbir değişiklik yapmadığı biçiminde yorumlayacaklarını belirteceklerdir; Müttefik

* Bakınız: Takım I, cilt III, sah. 9, not. (S.L.M.)

Temsilci Heyetleri, ayrıca, Türk Hükümetinin, Barışın imzalanmasından sonra, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşması gerektiğini de ekleyeceklerdir; bundan başka, Müttefik Temsilci Heyetleri, uyruklarının çıkarlarını – bunlar, Türk Hükümetinin bir kararıyla zarara uğrarlarsa – ellerinde bulunan ve Devletler hukukunun meşru saydığı her yoldan savunma hakkını saklı tuttuklarını da açıkça belirteceklerdir.

General PELLÉ, konuşmasını bitirmiş olduğundan, Sir Horace RUMBOLD, öteki iki sorunun şimdi gözden geçirileceğini, sonra da anlaşmazlık olan noktalara yeniden dönüleceğini söyledi.

Ayrıcalıklar.

M. MONTAGNA, Müttefiklerin, ayrıcalıklar [imtiyazlar] sorunundaki görüşlerini özetledi: Ankara'da girişilen görüşmeler – öngörülmesi kolay olduğu üzere – birçok durumda olumlu bir sonuca varmamıştır. Oysa, Müttefik Hükümetler, ayrıcalık sahiplerinin (*concessionnaires*) haklarını korumayı zorunlu görmektedirler. Uzmanlar, bu amaçladır ki, Türk uzmanlarıyla işbirliği içinde, İsmet Paşa'nın bilgisine sunulmuş bulunan, Protokol tasarısını (Bakınız *Ek A*) hazırlamışlardır; çünkü, Lausanne'da imzalanan Senetlerin, ayrıcalıklar konusunda hükümler kapsaması zorunludur.

Boşaltma.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefiklerin, işgal etmekte oldukları toprakları hangi şartlar altında boşaltmaya [tahliyeye] hazır olduklarını anlattı. Boşaltma, Barış Andlaşmasının Büyük Millet Meclisince onaylandığının, İstanbul'da Yüksek-Komiserleriyle temsil edilmekte olan Müttefik Hükümetlere bildirilmesinden başlayarak altı aylık bir süre içinde gerçekleştirilecektir. Boşaltmanın yol ve yöntemleri, yerinde saptanacaktır. Müttefiklerin ellerinde bulunan Türkiye'ye ait savaş gemileriyle savaş malzemesi, bulundukları yerlerde, Türk makamlarına teslim edilecektir. Andlaşmanın yürürlüğe girişi beklenmeksizin, Andlaşmanın imzacıları olan Devletler uyruklarının, Andlaşmanın 75 nci, 81 nci, 87 nci ve 107 nci maddeleri ile Yerleşme [İkamet] Sözleşmesi ve Ticaret Sözleşmesi hükümlerinden yararlanmaları kabul edilecektir; Türk Hükümeti, Andlaşmanın 152 nci, 153 ncü ve 157 nci maddelerinde yazılı bulunan hükümlere de uygun davranacaktır. Irak sınırına ilişkin olarak, Türkiye ile İngiltere arasında doğrudan doğruya anlaşmaya varmak amacıyla öngörülen görüşmelere, boşaltmanın başlamasıyla birlikte girişilecek ve Andlaşmanın 3 ncü maddesinde bu görüşmeler konusunda göz önünde tutulan süre, işbu görüşmelere girişildiği anda işlemeğe başlamış sayılacaktır. Son olarak, Türkiye ile Yunanistan arasında barış durumunun yeniden kurulmasını sağlayan bir hüküm öngörülmesi de gerekecektir.

Sir Horace RUMBOLD, Türkiye'nin isteklerine tümüyle uygun olarak teklif edilen bu hükümlerin, Türk Temsilci Heyetinin çok yararına olduğunu sanmamaktadır.

İSMET PAŞA, kendisine yapılmış olan tekliflerin, metinlerde açıkça belirtilmesini istedi.

General PELLÉ, konuşmasını yazılı olarak özetledi.

Sir Horace RUMBOLD, Boşaltma [tahliye, *évacuation*] Protokolünü okudu (Bakınız *Ek B*); gerekli görülürse, bu Protkolde, biçimsel yönden değişiklikler yapılabileceğini de söyledi. Sir Horace RUMBOLD, 1 nci paragraftan 5 nci paragrafa kadar olan hükümlerin, Türkiye'ye, boşaltmadan beklemeği umut edeceği bütün çıkarları sağlamakta olduğunu belirtti. Protokole, 6 ncı ve 7 nci paragrafların eklenmesi gerekli görülmüştür; çünkü, Barış Andlaşmasının Ankara Hükümetince onaylanması ile yürürlüğe konulması arasında, ne kadar süreceği belli olmayan, bir dönemin geçmesini öngörmek gerekmektedir.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, az önce kendisine sunulmuş olan şartlar konusunda, ilke bakımından, bir cevap vermesinde direndiğini söyledi; bundan sonra, çeşitli hükümlerin ayrıntıları ele alınabilecektir.

Türk Temsilcilerinin kendi aralarında görüşmelerini sağlamak üzere, Müttefik Temsilcileri, toplantıya ara verilmesi teklifinde bulundular; İSMET PAŞA, bu teklifi kabul etti.

Oturuma saat 16.30 da ara verildi; saat 17.30 da oturum yeniden açıldı.

İSMET PAŞA, tartışılmakta olan sorunlar her ne kadar daha önce de birçok kez incelenmişlerse de, Müttefik tekliflerinin, kimi yönlerden, yepyeni görüşler kapsamakta olduğunu belirtti. Bu yüzden, Türk Temsilci Heyeti, ancak genel bir cevap verebilir; ileride bu konunun ayrıntılarına yeniden dönme hakkını saklı tutmaktadır.

Ödemede verilecek para.

Kuponların ödenmesine ilişkin olarak, iki çözüm teklif edilmiştir. Bunlardan birincisi, Türk Temsilci Heyetince kabul edilemez. Buna karşılık, ikinci çözüm yolu, kabul edilebilir; ancak, Müttefiklerce tek-taraflı olarak bir bildiride bulunulması kabul edilirse, bu, bir başka biçimde, Muharrem Kararnamesi ile buna ekli kararnamelerin doğrulanması anlamına gelecektir. Bu durumda, Türk Temsilci Heyetince, kendisinin daha önce birçok kez açıklamış olduğu temeller üzerinde, bir karşı-bildiride bulunması izninin verilmesi gerekir. Böyle olmazsa, yapılacak tek şey, Müttefiklerce hiç açıklamada bulunulmadan ya da hiçbir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürülmeksizin, her türlü bildiriyi bir yana bırakmaktır; bu durumda da, sorun, Türkiye ile borç senetlerini ellerinde bulunduranlar arasında, bütünüyle, olduğu gibi kalacaktır.

Ayrıcalıklar.

Ayrıcalıklara [imtiyazlara] gelince, İSMET PAŞA, bu sorunun, ancak Türk Hükümeti ile ortaklıklar [şirketler] arasında söz konusu olduğunu, Türk Temsilci Heyetinin öteden beri savunduğunu hatırlattı. Bu ortaklıklarla girişilmiş görüşmeler, pek çok durumda, mutlu bir sonuca erişmiş bulunmaktadır. Askıda kalmış bir kaç iş varsa, İSMET PAŞA, bunları Lausanne'da çözüme bağlamağı kabul etmektedir. Kaldı ki, iyice de bilindiği üzere, savaştan önce yapılmış ayrıcalık sözleşmeleri – hem de usulüne uygun olarak yapılmış ayrıcalık sözleşmeleri – olan ortaklıklar söz konusudur. Büyük savaşın başlamasından önce bütün işlemleri

tamamlanmadan kalmış ayrıcalıklara gelince, Türk Temsilci Heyeti, bunların geçerli sayılmasını isteyen Müttefiklerin tezine katılamaz.

Böylece, Türk Temsilci Heyeti, ayrıcalık sözleşmeleri 29 Ekim 1914 den önce usulüne uygun olarak yapılmış bulunan ortaklıklara ilişkin olarak, Protokolün koyduğu ilkeleri kabul etmektedir; Türk Temsilci Heyeti, sözleşmelerin doğrulanması ve yeni koşullara uydurulması konusundaki ilkelerle, kesin hesaplaşma konusundaki ilkeleri kabul etmektedir; kesin hesaplaşma konusunda, gerekirse, hakemliğe başvurulacaktır. Böylece, Türk Hükümetiyle anlaşmaya varamamış olabilecek ortaklıklar, gerekli bütün güvencelerden yararlanacakladır.

İSMET PAŞA, teklif edilen hükümlerin ayrıntıları incelendiği zaman, birtakım görüşler öne sürmek hakkını saklı tuttuğunu da sözlerine ekledi. Herhalde, yapılacak olan anlaşmanın, Ankara Hükümetiyle daha önce anlaşmalar yapmış bulunan ortaklıklar bakımından geriye yürür [makabline şâmil] etkileri olmayacağını, İSMET PAŞA, özellikle belirtmek istemektedir. İSMET PAŞA, Protokolün, Osmanlı Hükümetinin uygun bulmasıyla yapılmış ayrıcalık geçirimlerine [transferlerine] ilişkin hükmünün, ancak, İstanbul Hükümetinin etkin yetkileri (otoritesi) altında bulunan topraklar için geçerli olabileceğini, bu hükmün, Yunan işgal rejimi altındaki bölgelere uygulanamayacağını da belirtmek istemektedir.

Boşaltma.

İSMET PAŞA, boşaltma [tahliye] sorununa geçerek, öngörülen sürenin, aşırı ölçüde uzun göründüğünü söyledi. Bu süre, üç haftaya indirilebilir. Bundan başka, birkaç dönem öngörmek ve bunlardan her birini iyice saptamak gerekmektedir; örneğin, İstanbul birinci hafta içinde boşaltılacaktır; ülkenin öteki bölgeleri ikinci hafta içinde boşaltılabilir, v.b... Sunulduğu biçimine göre, Protokol ile Andlaşma arasında hiç bir bağ yokmuş gibi görünmektedir; oysa, Protokol uygulanmazsa, Barış Andlaşmasının Ankara Hükümetince onaylanmasının da hükümsüz olacağının belirtilmesi gerekir.

Öte yandan, Protokol, Müttefiklerce depolardan ve *Ümid* gemisinden alınan malzeme konusunda da bir şey söylememektedir. Bu malzemenin geri verileceğinin hüküm altına alınması gerekir. İSMET PAŞA, "savaş gemilerinin geri verilmesi" sözlerinden, gözaltı edilmiş (*internés*) bütün savaş gemilerinin geri verilmesinin anlaşıldığını düşünmektedir.

İSMET PAŞA, Andlaşmanın ya da Andlaşmaya ekli Sözleşmelerin kimi hükümlerinin daha önce yürürlüğe konulmasına ilişkin maddede, karşılıklı işlemden [mütekabiliyetten] söz edilmemiş olduğunu görmektedir. Boşaltma yapıldıktan ve Andlaşmanın kimi hükümlerini Türkiye uyguladıktan sonra, Andlaşma Müttefiklerce onaylanmazsa, durum ne olacaktır?

Son olarak, Irak sınırına ilişkin görüşmeler konusunda, Müttefikler, daha önce alınmış kararlarda önemli bir değişiklik yapılmasını teklif etmektedirler. Türk Temsilci Heyeti, bu konuda daha önce ne bildirmişse, onu olduğu gibi tutmak gerekeceğini düşünmektedir.

Ödemede verilecek para.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, ödemenin hangi cins parayla

yapılacağı konusundaki cevabının memnunluk verici olmadığını bildirmek zorundadır; bu cevap, herkesin istemekte olduğu, barışın yapılması için bir temel olarak alınamaz.

İsmet Paşa, iki çözümden birini seçebilecekti. Birincisini reddetmiştir; böyle yapmak da hakkıdır; şu var ki, ikinci çözüm yoluna, kabul edilmez şartlar koymaktadır. Müttefiklerin teklifi, Türk Temsilci Heyetinin dileklerini tam olarak yerine getirir görünmekteydi; kaldı ki, bu teklif, Türk Temsilci Heyetinin teklif etmiş olduğu çözüm yollarından birine de uygun düşmekteydi. Türk temsilcilerinin birçok kez yapmış oldukları itiraz, Muharrem Kararnamesi ile buna ekli kararnamelerin doğrulanması konusunda, birtakım çekinceler [ihtirazî kayıtlar] öne sürülmedikçe, yeni yükümler altına giremeyecekleri yolunda idi. Müttefiklerse, şimdi, Türk Temsilci Heyetinden, hiç bir yeni hüküm altına girmesini istememektedirler; Müttefikler, Türk Temsilci Heyetinden, daha önceki yükümlerini doğrulamasını da hiç istememektedirler; böylece, Müttefikler, Türk görüşüne büyük bir ödünde [tâvizde] bulunmuş olmaktadırlar. Şu var ki, hiç bir yanlış anlamaya düşülmemesi kesinlikle zorunludur ve Müttefik Hükümetler, bu noktada, görüşbirliği içindedirler. Bildiride bulunulmaması, Müttefiklerce, savunageldikleri ilkelerden vazgeçmiş oldukları anlamında yorumlanmamalıdır. İyice anlaşılmak gerekir ki, Osmanlı İmparatorluğunca yapılmış sözleşmeler geçerli kalmaktadır ve Andlaşma bu sözleşmeleri değiştiremez. Her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için, Müttefiklerin bu konuda bir bildiride bulunmaları zorunludur; bu bildiride bulunmakla güdülen amaç, sözleşmelerin geçerli kaldığını ve Türk Hükümetinin, malî durumunun gerekli kıldığı anlaşmaları, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla yapacağını belirtmekten başka bir şey de olmayacaktır. Sonuç olarak, şimdiki durumun olduğu gibi saptanarak belirtilmesinden başka bir şey söz konusu değildir. Böyle bir saptama, hiç bir karşı-bildiri gerektirmemektedir; çünkü, Müttefikler, böylece koymuş oldukları ilkelerin tartışma konusu yapılmasını kabul edemezler.

Bu yüzden, Fransız Temsilci Heyeti, kendi hesabına, Türk teklifine rıza gösterememektedir.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın sözlerini çok büyük bir hayal kırıklığıyla dinlemiş olduğunu söylemek zorunluluğunu duymaktadır. Türk Temsilci Heyeti, Müttefikleri, yapmak niyetinde oldukları bildiriden alıkoymak iddiasında bulunamaz. Sir Horace RUMBOLD, kendi bakımından, böyle bir bildiride bulunma konusunda, Hükümetinden kesin yönerge [tâlimat] almıştır.

M. MONTAGNA, meslekdaşlarının görüşünü tümüyle paylaşmakta olduğunu söyledi. M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın konuşmasını büyük bir üzüntü ile dinlemiştir; M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın söylemiş olduğu sözleri geri alacağını, Müttefiklerin – artık aşamayacakları – bir ödün [tâviz] sınırına gelmiş olacaklarını göreceğini ummaktadır.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyeti, her türlü bildiriden vazgeçilmesini öne sürmüşse, bunun nedeninin, Müttefiklerce açıklanan hukuksal görüşe halel verdirmemek olduğunu söyledi; şu var ki, Türk Temsilci Heyeti, sözleşmeleri, olduğu gibi geçerli saymanın mümkün olmadığında direnmektedir. Bildiriden

vazgeçilmekteyse, bu vazgeçişin tam olması gerekir; böyle olmazsa ve Müttefikler kendi başlarına bir bildiride bulunurlarsa, Türk Temsilci Heyetinin siyasal ve hukuksal durumu ne olacaktır?

General PELLÉ, bildirinin, bir olgusal [fiilî] durumu olduğu gibi saptamaktan başka bir amaç gütmediği cevabını verdi: Başka bir deyimle, Andlaşma yapılmakla, Türk Hükümeti ile borç senetlerini ellerinde bulunduranlar arasındaki ilişkiler Muharrem Kararnamesinin, buna ekli kararnamelerin ve borçlanma sözleşmelerinin hükümleri uyarınca sürüp gidecektir; bunun gibi, bu ilişkiler, gelecekte, Türk Hükümetiyle borç senetlerini ellerinde bulunduranlar arasında yapılacak bütün yeni sözleşmelere göre yönetilecektir. Türkiye'den hiç bir yüküm altına girmesini istemeyen Müttefik Hükümetler, yalnız, uyruklarının çıkarlarını – bu çıkarların zarara uğradığı kanısında olurlarsa – koruma haklarını saklı tutmak istemektedirler; kaldı ki, Devletler hukuku ilkeleri uyarınca, buna, her zaman hakları vardır. Burada, yeni herhangi bir hüküm koymak söz konusu değildir; söz konusu olan, bir durum saptamasında bulunmaktır. Böyle bir saptama, hiç bir karşıbildiri gerektirmemektedir. Müttefikler, Türk Temsilci Heyetinden, bildirilerini resmen öğrenmiş olmasını istememektedirler; bildirileri tek-taraflıdır.

İSMET PAŞA, gene de, Müttefikler bir bildiride bulunurlar da, Türk Temsilci Heyeti sesini çıkartmazsa, bu susuşun, Müttefiklerin tezini kabul etme anlamına geleceğini düşünmektedir. Böylesine önemli bir sorunda, Türklerin de bir tutum göstermeleri gerekmektedir. Özel bir bildiride bulunmakla, Müttefikler, daha önce yapılması düşünülmüş olan bildiriden vazgeçilmesini öngören kararın değerini azaltmış olacaklardır.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, bildirisinde öne sürmek isteyeceği çekinceleri [ihtirazî kayıtları] bir başka biçimde belirtmeyi teklif etmekte olduğunu söyledi. Müttefik Hükümetler, bunu kabul edemezler; kabul edemeyeceklerini de daha önce söylemişlerdi. Oysa, Müttefik Hükümetler, sözleşmelerin yürürlükte kalacaklarını söylemekle, yeni hiç bir şey söylemiş olmamaktadırlar.

İSMET PAŞA, Müttefiklerin, sonuç olarak, sözleşmeleri olduğu gibi yürürlükte tutmak istediklerini söyledi; bunun üzerine, General PELLÉ, Müttefiklerin, Türk Hükümetiyle borç senetlerini ellerinde bulunduranlar arasında yapılacak anlaşmalar uyarınca, sözleşmelerde girişilecek değişikliklere hiç de karşı çıkmak niyetinde olmadıkları cevabını verdi. Bu nokta üzerinde, hiç bir yanlış anlama olmamalıdır. Müttefikler, Türk Hükümetinin yükümlerinin, kendisiyle borç senetlerini ellerinde bulunduranlar arasında yapılmış ve ileride yapılacak olan, şimdiki ya da gelecekteki sözleşmelerden doğduğunu ve doğacağını belirtmekle yetinmekte ve kendi uyruklarının çıkarlarını korumak için karışmada [müdahalede] bulunma haklarını saklı tutmaktadırlar.

İSMET PAŞA, görüş ayrılığının derin ve biçimden çok öz üzerinde olduğunu düşünmekten vazgeçmemektedir.

General PELLÉ, yapmış olduğu açıklamaların, Müttefiklerin görüşünü tam bir aydınlığa kavuşturmuş olduğu sanısındadır. Türk Hükümetinin, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla doğrudan anlaşma özgürlüğü tüm korunmuş bulunmaktadır. Bu yüzden, Türk Hükümeti, kendisine yapılmış olan teklifleri red-

dederse, dünya kamu oyu, Türk Hükümetinin güttüğü amacın, yükümlerini, gerekirse, malî durumunun zorunluklarına da uydurarak ve hukuk kurallarına uyarak, yerine getirmek olmadığını anlayacaktır; Türk Hükümetinin amacı, asıl, hukuku, kendi gücüyle ya da Andlaşmanın bir maddesiyle, istediği gibi, değiştirmektir. Buna, Fransız Hükümeti razı olmayacaktır.

Bu yüzden, General PELLÉ, İsmet Paşa'dan, söyledikleri üzerinde düşünmesini rica etmektedir. İsmet Paşa, Müttefik Hükümetlerin, bu teklifi, ancak, uzun uzadıya düşündükten ve kendi aralarında tartışıldıktan sonra öne sürdüklerine ve bunu değiştiremeyeceklerine kendisini iyice inandırmalıdır.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, Müttefik Temsilci Heyetlerini bir Bildiride bulunmaktan alıkoyamayacağını anlamasını istemektedir. Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın, aşırı ölçülere götürdüğü bir uyuşmazlık inadında saplanıp kaldığını görmekten üzülmektedir. Öte yandan, Müttefik Hükümetler de sabırlarının sonuna gelmişlerdir; Türk Temsilci Heyetinin davranışı yüzünden, Sir Horace RUMBOLD da, büyük bir üzüntü duymaktadır.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın, hem hukuksal hem de siyasal açıdan, durumu gerçek niteliğiyle gereği gibi değerlendirmemiş olmasından çekinmektedir. Hukuksal durum tam bir açıklık içindedir: Müttefik Hükümetler, bu durumun değiştirilmesini kabul etmeyeceklerdir. Siyasal açıdan, yapılmış bütün bu tartışmalardan sonra, Müttefik Hükümetler, kendi uyruklarının çıkarlarını koruma bakımından karışmada [müdahalede] bulunma haklarının itiraz kaldırmaz olduğunun saptanmasını temel bir sorun olarak görmektedirler. M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın bu durumu kavramamasına ve kendisine yapılmış olan teklifin, daha önce öne sürülmüş olan tekliflerden çok farklı olduğunu görmemesine şaşmaktadır. Türk Hükümeti, M. MONTAGNA'nın şüphe etmediği gibi, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla hemen anlaşırsa, Müttefik Hükümetlerce de karışmaya kalkışmak için bir neden kalmayacaktır.

Ayrıcalıklar.

M. MONTAGNA, şimdi ayrıcalıklar [imtiyazlar] sorununa geçilmesini teklif etti.

General PELLÉ, ayrıcalıklar konusuna ilişkin olarak iki nokta üzerinde görüşünü açıklamak istediğini söyledi. General PELLÉ'nin anladığına göre, Türk Hükümeti, savaşın ilânından önce usulüne uygun olarak sözleşme yapmış ve öngörülen bütün işlemleri tamamlamış bulunan ayrıcalıklarla sınırlı kalmak şartıyla, henüz Ankara Hükümeti ile anlaşmaya varamamış ortaklıkların [şirketlerin] hakları konusunda tartışmaya girmeği kabul etmektedir. Türk Temsilci Heyetinin bu çekinceleri [ihtirazî kayıtları], şüphe yok ki, Protokol tasarısının 2 nci maddesini amaçlamaktadır. General PELLÉ, daha önce de belirtmiş olduğu üzere, Fransa ile ilgisi bakımından, bu maddenin, 1914 de Türkiye ile yapılmış anlaşmalarla bunlara ek anlaşmaları göz önünde tuttuğunu açıkça söylemek zorundadır. Fransız Hükümeti bu anlaşmaları geçerli saymaktadır: Türk Hükümeti, geçen Nisan ayında, daha önce Fransız grubuna verilmiş olan ayrıcalığı bir başka gruba vermekle, bu anlaşmalara açıkça aykırı davranmıştır. O vakit, General PELLÉ,

İstanbul'da protestoda bulunmuştu; 5 Haziranda, sorunu tümüyle İsmet Paşa'ya anlatmışsa da, ondan bir cevap alamamıştır; Ankara'ya giden Fransız grubunun temsilcisi de hiç bir cevap alamamıştır. Bu yolda bir davranış uygun karşılanamaz. Fransız Temsilci Heyeti, isteklerini başka yollardan elde edemeyince Protokol'de, 1914 anlaşmalarını kapsayan bir hüküm bulunmasında direnmek zorundadır ve direnmekten bir an geri kalmayacaktır; Fransız Temsilci Heyeti, bu noktada gerilemeyecektir.

General PELLÉ'nin öne sürmek istediği ikinci görüş de şudur: İsmet Paşa, hakemliği, yalnız hesapların kesin olarak bir sonuca bağlanması konusunda kabul etmektedir; bu, yeterli değildir. Müttefiklerin teklif ettikleri metin çok açıktır; hakemlik, yalnız hesapların kesin bir sonuca bağlanmasında değil, ayrıcalıkların yeni koşullara uydurulmasında da uygulanmalıdır.

M. MONTAGNA, bir noktayı daha belirtmek istediğini söyledi: İsmet Paşa, geçirim [transfer] sözleşmelerinin geçerli tanınmasını, yalnız, İstanbul Hükümetinin etkin yetkileri (otoritesi) altında bulunan topraklarla sınırlandırmayı teklif etmektedir. Bu, kabul edilmez bir kısıtlamadır. Geçirim sözleşmeleri, Türk ülkesinin bütünü için geçerli olmalıdır.

Sir Horace RUMBOLD, İngiliz Hükümeti bakımından, 1 nci ve 2 nci maddelerin, *Vickers-Armstrong ve Turkish Petroleum Co.* Ortaklıklarını ilgilendirmekte olduğunu belirtti. Ankara'da, *Vickers-Armstrong* ayrıcalığının geçerli olduğu inkâr edilmiştir. İngiliz Hükümeti, kendi hesabına, bu itirazı kabul etmemekte ve *Vickers* ayrıcalığının, 1 nci maddenin kapsamı içinde bulunduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, Türk Hükümeti çekincelerinden vazgeçmezse, ayrıcalık 2 nci maddenin hükmü altına girmektedir; İngiliz Hükümeti, bu ikinci maddenin olduğu gibi tutulmasında direnmek zorundadır.

İSMET PAŞA, bu sırada, ödemede verilecek paranın cinsi sorununu yeniden ortaya atmak istediğinden, Müttefik Temsilcileri oturumun ertelenmesi isteğinde bulundular.

Saat 18.50 de ara verilen oturum, saat 19.10 da yeniden açıldı.

M. MONTAGNA, ödemede verilecek paranın cinsi sorununun tümüyle incelenmiş bulunduğunu söyledi. Müttefiklerin, bu konuda, ekleyebilecekleri hiç bir şey yoktur; Müttefikler, bulunabilecekleri ödünlerin [tâvizlerin] son sınırına varmışlardır. Böyle olunca, İsmet Paşa'nın, bu konuda vermiş olduğu cevaptan başka bir cevabı bir an önce vereceğini ummaktan başka bir şey yapamazlar.

Ayrıcalıklara gelince, öyle görünüyor ki, en iyi yöntem, Protokol tasarısının her noktasını birer birer incelemeğe girişmektir.

Madde 1.

Birinci madde konusunda, İSMET PAŞA, bu maddenin uygulanacağı ortaklıkların adlarıyla belirtilmesini istemektedir.

M. MONTAGNA, bunun mümkün olmadığı cevabını verdi: Özel nitelikte ayrıcalıklar vardır ve her türlü sıralama, eksik kalabilecektir. Buna karşılık, Müttefikler, Ankara Hükümetiyle daha önce anlaşmaya varmış bulunan Ortaklıkların, bu Protokolün hükümlerinden yararlanmaya kalkışmamalarını kabul etmektedirler.

Sir Horace RUMBOLD ve General PELLÉ, bu sözlere katıldıklarını bildirdiler.

İSMET PAŞA, hem Müttefik Hükümetlerce hem de Türk Hükümetince çağrılmış oldukları halde, Ankara'ya temsilcilerini göndermemiş bir ortaklığın, bu hükümlerden ne hakla yararlanma isteğinde bulunabileceğini sordu.

General PELLÉ, bir yanlış anlama olmasından korktuğunu söyledi. Müttefik Hükümetler, korunması gerekli ilkeler bulunduğu kanısındadırlar. Kimi ortaklıklar Türk Hükümetiyle anlaşmışlarsa, Müttefikler, bunda hiç bir sakınca görmemektedirler ve – bu ortaklıklar, yapılmış anlaşmalardan sonradan yakınsalar bile – Müttefikler, bu andlaşmaları kesin saymaktadırlar. Ancak, Müttefikler, [Türk Hükümetiyle] doğrudan anlaşmanın gerçekleşemediği her durumda, uygulanacak kuralları saptama hakkını saklı tutmuş olduklarını her zaman belirtmiş bulunmaktadırlar. Müttefikler, şimdi, işte bu kuralları teklif etmektedirler. Bu kurallar, hem Ankara ile görüşmeleri sonuç vermemiş ortaklıklar için, hem de henüz Türk Hükümetiyle görüşmelere girişmemiş bulunan ortaklıklar ya da özel kişiler için geçerlidir.

Madde 2.

İkinci maddeye ilişkin olarak, İSMET PAŞA, bu maddenin dayandığı ilkeyi kabul edemediğini söyledi. General Pellé, birtakım sözleşmelerin geçerliliğini savunmuştur. Bu sözleşmeler geçerli sayılmaktaysa, bunlara ilişkin ilkelerin Protokole konulması da gereksiz olacaktır.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, bu sözleşmelerin geçerli olduklarını kabul edip etmediğini sordu. M. MONTAGNA, üç ortaklığın söz konusu olduğunu belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Hükümetinin, bu üç ortaklığa nasıl davranacağını öğrenme zorunluluğunu duyduklarını ekledi.

General PELLÉ, bu sözlere katılmaktadır. Özel durumlara ilişkin olarak öne sürülmüş görüşlere hiç bir cevap verilmemiştir; şimdiyse, İsmet Paşa, ilkeyi de kabul edemeyeceğini söylemektedir. Bu, kabul edilmez bir durumdur.

İSMET PAŞA, uluslararası bir senede, yalnız üç ortaklığın yararına ilkeler konulmasının söz konusu olmayacağı cevabını verdi; olaylar İSMET PAŞA'ya bildirilirse, kendisi, bunları inceleyecektir.

General PELLÉ, İsmet Paşa'nın, *Régie générale des Chemins de fer*'in durumunu bilmemesine üzüldüğünü söyledi; bunu, 9 Haziranda, kendisine anlatmıştı.

Sir Horace RUMBOLD da, *Vickers-Armstrong*'un durumunu uzun uzadıya anlatmış bulunduğunu söyledi.

İSMET PAŞA'nın öne sürdüğü bir görüş üzerine, Sir Horace RUMBOLD, öngörülen maddenin, Türkiye'den yana bir çıkar sağlayan ayrıcalıkların söz konusu olduğunu hüküm altına almakta bulunduğunu hatırlattı.

General PELLÉ, Müttefiklerin, Türk Temsilci Heyetiyle bir anlaşmaya varabilmek için, insan gücü içinde ne mümkünse yapmış olduklarını söyledi. Şimdi bir cevap almak istemektedirler.

İSMET PAŞA, Türk kanunu açısından geçerli olmayan ayrıcalıkları tanımasının, Türk Hükümetinden istenemeyeceğini belirtti.

M. RYAN, her Hükümetin kendi kanunlarını bilmesi gerektiğini söyledi; bir Hükümet bir ayrıcalık verirse ve bunu uygulamaya koyarsa, sonradan, bu ayrıcalığın yolsuz verilmiş olduğunu öne sürerek, sözünden dönemez. Bununla birlikte, şu salonda İsmet Paşa'ya uzun uzadıya anlatılmış olan, *Vickers-Armstrong* işinde, durum böyledir.

General PELLÉ, şunları ekledi: *Régie générale* konusunda yapılmış anlaşmanın karşılığı 500 milyonluk bir borçlanma idi; Türk Hükümeti, bunu almıştır; bugün, bunu hükümsüz kılmak ister görünmektedir. Böyle olunca, Türk Hükümeti, bunun karşılığını da kabul etmek zorundadır. Osmanlı Parlâmentosunda bir kanunun kabul edilmiş bulunması, bu anlaşmaların çeşitli Bakanlıkların usulüne uygun olarak aldıkları kararlarla geniş bir uygulamaya başlatılmış olmaları, o zamanki Hükümetlerin, bu anlaşmaları geçerli ve kesin saydıklarının açık bir kanıtıdır.

İSMET PAŞA, Protokol tasarısının ikinci maddesindeki ilkenin Türkiye'ce tanınmasının, Türkiye için, bilinmeze bir atlayış anlamına geleceğini söyledi.

İSMET PAŞA, *Turkish Petroleum Co.*, temsilcisinin Ankara'ya gitmiş olup olmadığını sordu. Gitmemişse, şimdi hangi hakla bir istemde bulunmağa kalkışmaktadır?

M. RYAN, şimdiki durumda, *Turkish Petroleum Co.*'nin çalışmalarının yayıldığı bölgenin, Ankara Hükümetinin yetkisi (otoritesi) altındaki topraklar içinde bulunmadığını söyledi. Bununla birlikte, bundan söz etmek gerekir; çünkü, Protokol, bugün Türkiye'den ayrılmış bulunan topraklarda verilmiş ayrıcalıkların geçerli tutulmasını öngörmektedir.

M. MONTAGNA, Türkiye'nin 2 nci maddeyi reddetmekte direnirse adları belirtilmiş olan bu üç ortaklığın durumunu nasıl bir çözüme bağlamayı düşünmekte olduğunu sordu.

İSMET PAŞA, bu üç ortaklık konusunda bir anlaşmaya varılırsa, maddenin ortadan kalkıp kalkmayacağını sordu.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyeti, *Régie générale* sözleşmesinin, 1 nci maddede öngörülen sözleşmeler arasında bulunduğunu kesinlikle belirtirse, kendi açısından, 2 nci maddenin metinde bırakılmasında direnmeyeceğini söyledi. Böyle bir bildiride bulunulmazsa, tersine, General PELLÉ, bu maddenin kalmasında direnmek zorundadır.

Sir Horace RUMBOLD da, aynı tutumda olduğunu söyledi.

İSMET PAŞA, ikinci maddenin metinden çıkartılmasını teklif etti; maddenin metinden çıkartılmasının ortaklıkların çıkarına zarar verdiği görülürse, bu ortaklıklar bakımından bir çözüm yolu araştırılabilecektir.

Sir Horace RUMBOLD, bu teklifi kabul edemediğini söyledi. Basit bir güvence yeterli değildir. Üç ortaklığın durumu kesin bir hükümle güvence altına alınmalıdır. Sir Horace RUMBOLD, üç ortaklığın çıkarları, öte yandan, kesin olarak korunursa, 2 nci maddeden ancak o zaman vazgeçebileceğini sözlerine ekledi.

General PELLÉ, bu sözlere katılmaktadır.

M. MONTAGNA, bu konuda, uzmanların, bir çözüme varma olanağı bulunup bulunmadığını incelemelerini teklif etti.

General PELLÉ, bu teklifi, çözümün ancak gösterilen temellere dayandırılarak yapılması kararlaştırılmak şartıyla, kabul ettiğini söyledi.

Madde 3 ve 4.

3 ncü maddeye ilişkin olarak, İSMET PAŞA, kaleme alış bakımından değişiklikler öne sürme hakkını saklı tuttuğunu belirtti; böylesine sorunlar, hazırlık yapmadan birden bire çözüme bağlanamaz.

Sir Horace RUMBOLD, Protokol tasarısının, 14 Hazirandan beri İsmet Paşa'nın elinde bulunduğunu belirtti.

3 ncü maddenin koyduğu ilkeler kabul edildi; 4 ncü madde de, metinde kaleme alış değişikliği yapılması çekincesiyle [ihtirazî kaydıyla], kabul olundu.

Madde 5.

İSMET PAŞA, 5 nci maddeyi, bu maddenin uygulanmasını, sözleşmeleri usulüne göre yapılmış ayrıcalıklarla sınırlayarak, kabul etmektedir.

M. MONTAGNA, 2 nci madde konusunda anlaşmaya varılamadıkça, maddenin olduğu gibi bırakılması gerektiği cevabını verdi.

Madde 6.

M. MONTAGNA, 6 ncı maddeye geçerek, hakemlik konusundaki Müttefik tekliflerinin, bütün kapsamıyla, Türk Temsilci Heyetince kabulünde direndiğini söyledi.

İSMET PAŞA, böyle bir sorunun, çözüme bağlanmak üzere, bir hakeme bırakılamayacağını belirtti. Savaş çıkmamış bulunsaydı, yeni ekonomik koşullara uydurma, yalnız, Türk Hükümetiyle ilgililer arasında düzenlenmiş olacaktı.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Hükümetiyle bir ortaklık arasında ortaya çıkmış olabilecek bir anlaşmazlığı, dostça bir anlaşmaya varılamazsa, Türk Temsilci Heyetinin bir çözüme nasıl bağlamayı düşündüğünü sordu.

İSMET PAŞA, anlaşmazlığın, gerekirse, Türk mahkemelerince uygulanan genel kurallar uyarınca çözüme bağlanacağı cevabını verdi. İSMET PAŞA, kaç ortaklığın göz önünde tutulmakta olduğunu sordu.

Sir Horace RUMBOLD, enazından beş İngiliz ortaklığı ile sekiz-on Fransız ortaklığının söz konusu olduğunu söyledi.

General PELLÉ, Müttefik uyruklarıyla Türk Hükümeti arasında bir görüş ayrılığı olduğunu saptamaktan başka bir şey yapamamaktadır.

Madde 7.

İSMET PAŞA, 7 nci maddenin kimin çıkarına düzenlenmiş olduğunu sordu. Bu madde Türk Hükümetinin çıkarına değildir.

M. MONTAGNA, maddenin, iki tarafın da çıkarına olduğu cevabını verdi.

İSMET PAŞA, bu maddenin, uzmanlarca bir daha incelenmesinin yararlı olacağını düşünmektedir.

Madde 8.

8 nci madde konusunda, İSMET PAŞA, İstanbul Hükümetince, etkin yetkileri (otoritesi) altında bulunmayan topraklara ilişkin olarak girişilmiş yükümleri geçerli tanıyamayacağını söyledi. Kaldı ki, İstanbul Hükümetinin yapmış olduğu sözleşmeler, Andlaşmanın özel bir hükmüne bağlanmıştır.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın değindiği maddenin, ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmeleri bakımından geçerli olmadığını belirtti.

Bu çekince ile, madde uzmanlara gönderildi.

Madde 9 ve sonrakiler.

Protokol'ün ikinci Kesimi üzerinde, Türk Temsilci Heyetinin öne sürmek istediği bir görüş yoktur.

Bildiri tasarısı.

Ekli Bildiri tasarısına gelince, İSMET PAŞA, 2 nci paragrafın çıkartılmasını ve 1 nci paragrafın uygulanmasını, 1 Ağustos 1914 tarihinde, içlerinde Müttefik çıkarlarının üstün durumda bulunduğu ortaklıklarla sınırlandırılmasını istemektedir.

ZEKÂİ BEY, Bildiri'nin iki ortaklık için yapılmakta olduğunu açıkladı: Bağdat Ortaklığı (*la Compagnie de Bagdat*) ve Anadolu Demiryolları Ortaklığı (*la Compagnie des Chemins de fer d'Anatolie*).

M. BARGETON, savaştan önce, Müttefiklerin ellerinde 8.000 Bağdat hisse senedi bulunduğunu söyledi; şimdiyse, 30.000 lik bir toplam üzerinden 21.00 hisse senedini ellerinde bulundurmaktadırlar. Böylece, Ortaklıkta, Müttefiklerin çıkarları üstün durumdadır ve bu çıkarların korunmasını sağlamak, haklarıdır.

M. MONTAGNA, uzmanların, herkesi memnun bırakacak bir formül bulmanın mümkün olup olmadığını incelemelerini teklif etti.

Belçika'nın katılması.

M. MONTAGNA, Belçika uyruklarının bu Protokol'den yararlanmalarının kabul edilmesinin Müttefiklerce istenmekte olduğunu sözlerine ekledi.

İSMET PAŞA, bu isteğin nedenini görememektedir. Belçika ortaklıklarının temsilcileri Ankara'ya gidebilirlerdi.

General PELLÉ, birçok ortaklığın temsilcilerinin daha önce Ankara'ya gitmiş oldukları cevabını verdi. Özellikle, Mudanya-Bursa (*Moudania-Brousse*), İstanbul Elektrik Ortaklığı (*L'Electricité de Constantinople*), Tünel Ortaklığı (*la Société de Tunnel*), İstanbul Tramvay Ortaklığı (*la Société des Tramways de Constantinople*) söz konusudur. Kimi ortaklıklar anlaşmalar yapmışlardır; kimileriyse, işlerini bir çözüme bağlayamamışlardır. Özellikle, İzmir Elektrik Ortaklığı (*la Société d'électricité de Smyrne*) bu durumdadır.

İSMET PAŞA, yeni bir teklifte bulunulduğunu söyledi.

General PELLÉ, yeni bir teklifin söz konusu olmadığını bildirdi. Müttefikler, 159 ncu maddeyle, Belçika'nın, Andlaşmanın ekonomik hükümlerine katılmasını istemişlerdi; ayrıcalıklara [imtiyazlara] ilişkin hükümler Andlaşmadan ayrılmış bulunduğuna göre, Belçika'nın bu hükümlere de katılması doğaldır.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinden, askıda bulunan noktalar üzerinde, ilke bakımından, hemen bir cevap almış olmak isterdi.

Sir Horace RUMBOLD, bu cevap verilmemiş olduğundan, uzmanların, durumu inceleyerek, raporlarını düzenleyeceklerini bildirdi; anlaşmazlık

süregiderse, bu durum saptanacak ve Türk Temsilci Heyetinin, anlaşmazlığı, Barışın imzalanmasını tehlikeye düşürme noktasına kadar vardırmağa hazır olup olmadığı görülecektir.

Boşaltma.

Sir Horace RUMBOLD, boşaltmaya [tahliyeye, *évacuation*] ilişkin Protokol konusunda, İsmet Paşa'nın öne sürdüğü görüşlere karşılık olarak, aşağıdaki noktaları belirtmek istemektedir.

Boşaltma döneminin süresi, Müttefik Generallerince büyük bir özenle incelenmiş ve görüş birliği içinde salık verilmiştir. Bu nokta üzerinde hiç bir değişiklik kabul edilemez.

Öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, boşaltmanın aşamalı [merhale merhale] yapılmasını teklif etmiştir; bu, olanaksızdır; Müttefikler, İstanbul'da son güne kadar kalacaklar ve İstanbul'dan hep birlikte ayrılacaklardır.

İsmet Paşa, boşaltmanın neden Andlaşmada öngörülmediğini sormuştur. Çünkü, Müttefikler, boşaltmayı, Andlaşmanın yürürlüğe konuluşundan önce gerçekleştirmeyi kabul etmektedirler. Türk Temsilci Heyeti, boşaltmanın Andlaşmada belirtilmesinde direnmekteyse, işgal rejimi, Andlaşmanın yürürlüğe konuluşuna kadar sürdürülmek gerekecektir.

Savaş malzemesinin geri verilmesine gelince, Müttefiklerin teklifleri çok açık olmakla birlikte, İsmet Paşa birtakım sorular ortaya atmıştır. Özellikle, *Ümid* gemisinde elkonulan malzemenin geri verilip verilmeyeceğini sormuştur. Sir Horace RUMBOLD, bu soruya olumlu cevap vermektedir; ancak, bu fırsattan yararlanarak, bu sorunun gerçekte ne olduğunu açıklamak istemektedir. Sir Horace RUMBOLD, Silivri'den Bandırma'ya gitmekte olan bir gemide topların ele geçirilmiş olduğunu hatırlattı. Bu topların yanında, jandarma kılığına girmiş topçular vardı. Türkler, önce, bu malzemenin, Cafer Tayyar Paşa'nın* ordusunca toprağa gömülmüş toplardan olduğunu iddia etmişlerdir. Bu açıklama saçmaydı; çünkü, Cafer Tayyar Paşa, elinde top kalmamış olduğuna yazılı güvence [teminat] vermişti; demek ki, yalan söylemiş! Kaldı ki, bunları söyleyen Türkler hesabına üzülünecek bir nokta da şuydu: Topların üçünde, İngiliz markaları vardı; bu toplar, 1922 Haziranında, İstanbul deposundan çalınmışlardı.

Savaş gemileri konusunda, İsmet Paşa, Sir Horace RUMBOLD'un iyice anlayamadığı, bir soru sormuştur. Şüphesiz, *Yavuz-Sultan-Selim*'in, öteki gemilerle birlikte, geri verilip verilmeyeceğini sormak istemiştir; Sir Horace RUMBOLD, bu soruya olumlu cevap vermektedir.

İsmet Paşa, 6 ncı maddede, hiç bir karşılıklı işlem [mütekabiliyet] öngörülmemesinin nedenini de sormuştur. Çünkü, 6 ncı maddenin konusu, Müttefik uyruklarını korumaktır; böyle bir koruma tedbiri alınmazsa, Müttefik uyruklarının durumu (statüsü) Andlaşmanın yürürlüğe konuluşuna kadar, belirsiz kalacaktır. Müttefikler, Türk Temsilci Heyetine hoş görünmek için, boşaltmayı hızlandırmayı

* Fransızca metinde "Djafer Tahir Pacha", 1924 Türkçe çevirisinde "Cafer Tayyar Paşa" denilmektedir. (S.L.M.)

kabul etmektedirler; şu var ki, bu cömert davranıştan Müttefik uyruklarını zarara uğramaları da haksızlık olacaktır.

Son olarak, Irak'a gelince, Sir Horace RUMBOLD, öngörülen dokuz aylık sürenin ayrıntılarında değişiklik olmadığını ve metnin, herkes bakımından zararlı bir kararsızlık durumuna bir an önce son vermekten başka bir amaç gütmediğini belirtmek istemektedir.

General PELLÉ ile M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold'un sözlerine tümüyle katıldıklarını bildirdiler.

İSMET PAŞA, Müttefiklerin, boşaltma Protokolünün uzmanlarca incelenmesini kabul edip etmeyeceklerini sordu.

Sir Horace RUMBOLD, biçimsel değişikliklerin öngörülebileceğini, ancak öze dokunan hiç bir değişikliğin kabul edilemeyeceği cevabını verdi.

İSMET PAŞA, Protokolün yürürlüğe konulmaması durumunda ne olacağını sordu.

Sir Horace RUMBOLD, bunun, Müttefiklerin iyi niyetinden kuşkulanmak olduğu cevabını verdi. Müttefik Temsilci Heyetleri, böyle bir şey kabul edemezler.

M. RYAN, boşaltmanın, Türkiye'nin isteğini çok daha önceden karşılamak amacını güttüğünü, şu var ki, güçlükler yaratılırsa, Müttefiklerin tekliflerini geri alacaklarını ve boşaltmanın da ancak Andlaşmanın yürürlüğe girişinde yapılacağını söyledi.

İSMET PAŞA, Protokol tasarısının 6 ncı maddesine ilişkin olarak tamamlayıcı bir bildiride bulunma hakkını saklı tuttuğunu belirtti. Öte yandan, Irak konusunda, İSMET PAŞA, Müttefiklerin, daha önce alınmış kararlarda bir değişiklik yapmak istediklerini işaret etti.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinden, örneğin, Yunan uyruklarının, karşılıklı olmaksızın ve Yunan Hükümetinin Andlaşmayı onaylayacağı kesinlikle bilinmeksizin, Ticaret Sözleşmesi hükümlerinden yararlanmalarını kabul etmesini istemenin mümkün olmadığını söyledi.

Hangi noktada anlaşma olanağı bulunduğunu incelemek üzere, uzmanlardan oluşan iki komitenin, 8 Temmuz sabahı toplanması ve Temsilci Heyetlerinin Başkanları arasında aynı gün saat 15.00 de bir toplantı yapılması kararlaştırıldı.

Toplantı saat 21.00 de sona erdi.

EK A.

AYRICALIKLARA İLİŞKİN PROTOKOL TASARISI

ÖNSÖZ

. . . .

KESİM I

I. Bir yandan Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir yerel [mahallî] makamla, öte yandan, Türkiye dışında bağıtlı Devletlerden birinin (ortaklıkları da kapsamak üzere) uyrukları arasında, 29 Ekim 1914 tarihinden önce yapılmış ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmeleri ve bunlara ilişkin olarak sonradan yapılmış anlaşmalar, yürürlüğe başlatılmışlarsa, geçerli tutulmuştur.

II. Bununla birlikte, bütün resmî işlemleri 29 Ekim 1914 tarihinde henüz tamamlanmamış bulunan sözleşmeler ve anlaşmalar da, görüş birliği içinde yürürlüğe başlatılmış ya da Osmanlı Hükümeti ile bir Müttefik Devlet Hükümeti arasında, Türkiye yararına bir çıkar öngören düzenlemelere konu olmuşlarsa, geçerli sayılacaklardır.

III. Sözü geçen sözleşmelerden ve anlaşmalardan yararlananların taşınmaz mallarından ya da hizmetlerinden Devletin yararlanması yüzünden, kesin hesaplaşmadan sonra, düşecek paralar, varolan sözleşmeler ya da anlaşmalar uyarınca, ya da bu sözleşmeler yoksa, işbu Protokol'de öngörülen bilirkişi incelemesine uygun olarak ödenecektir.

IV. 29 Ekim 1914 tarihinden önce uygulamaya başlatılmış bulunan ayrıcalık sözleşmeleri de geçerli tutulmuştur.

V. Yukarıdaki fıkralarda öngörülen sözleşmeler ve ek anlaşmaların hükümleri, her iki Taraf bakımından ve görüş birliği içinde, yeni ekonomik koşullara uydurulacaktır.

VI. Bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak bir yıllık bir süre içinde anlaşmaya varılamazsa, Taraflar, gerek kesin hesapların çıkartılması, gerekse ayrıcalıkların [imtiyazların] yeni ekonomik koşullara uydurulması konusunda, kendilerinin atayacakları iki bilirkişinin uygun ve hakgözetir sayacakları hükümleri kabul edeceklerdir; bu bilirkişiler aralarında anlaşmaya varamazlarsa, İsviçre Bayındırlık İşleri Federal Dairesi Başkanınca düzenlenecek üç kişilik bir çizelgeden Türk Hükümetince seçilecek bir üçüncü bilirkişiye başvuracaklardır.

VII. 29 Ekim 1914 tarihinden önce uygulamaya henüz başlatılmamış bulunan ayrıcalık sözleşmelerinin yeni ekonomik koşullara uydurulmasının, bir önceki fıkrada öngörülen bilirkişilerce, Devlet için, ayrıcalığın yurda yapması gerekecek hizmetleri artık karşılamaz bir ek yüküm gerektireceği anlaşılırsa, bu sözleşmeler, taraflardan birinin ya da ötekinin istemesi üzerine, sona erdirilebilecektir. Bu durumda, ayrıcalık sahibinin, gerekirse, sözü geçen bilirkişilerce hakgözetirliğe uygun sayılacak bir zarar-giderime [tazminata] hakkı olacaktır.

VIII. Osmanlı Hükümeti ile, 1 nci fıkrada öngörülen sözleşmelerden ve anlaşmalardan yararlananlar arasında 30 Ekim 1918 ve 1 Kasım 1922 tarihleri arasında yapılmış anlaşmalarla, gene bu süre içinde yapılmış ayrıcalık geçirimlerine [transferlerine] ilişkin olarak yapılmış sözleşmeler, Türk Hükümeti bunları onaylayıncaya kadar, yürürlükte kalacaklardır. Bu onaylama gerçekleşmezse, ayrıcalık sahiplerine (*concessionnaires*), gerekirse, gerçekten uğranılmış zararlar için, VI ncı fıkrada belirtilen şartlar içinde atanacak bilirkişilerce saptanacak bir zarar-giderim verilecektir. Bu hüküm, 29 Ekim 1914 den önce yapılmış sözleşmeler bakımından, işbu Protokol'de öngörülen yeni ekonomik koşullara uydurma hükmüne halel getirmez.

KESİM II

IX. Gerek Balkan Savaşları sonucunda, gerekse bugünkü tarihli Barış Andlaşması uyarınca, Türkiye'den ayrılan bütün topraklarda ardıl [halef] Devlet, Osmanlı Hükümeti ya da bir Osmanlı yerel makamı ile, 29 Ekim 1914 den önce yapılmış ayrıcalık sözleşmelerinden yararlanan Müttefik uyruklarına ve Müttefik sermayelerinin üstün durumda oldukları ortaklıklara karşı, Türkiye'nin hakları ve yükümleri bakımından, tümüyle Türkiye'nin yerine geçmiştir. Türkiye'nin yerine geçme, söz konusu toprak parçasının el değiştirmesi şartlarını belirten andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak geçerli olacaktır.

X. İşbu Protokolün I nci Kesimi hükümleri, III ncü ve VIII nci fıkralar dışında, IX ncu fıkrada öngörülen sözleşmelere uygulanacaktır.

XI. Gerek Balkan Savaşları sonucunda, gerekse bugünkü tarihli Barış Andlaşması uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda Osmanlı kanununa uygun olarak kurulmuş ve iş görmekte olan ve Türkiye'den başka bağıtlı Devletler uyruklarının çıkarları üstün durumda bulunan her ortaklık, sözü geçen Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak beş yıllık bir süre içinde, mallarını, haklarını ve çıkarlarını, gerek söz konusu toprakta yetkilerini [otoriteyi] kullanan Devletin, gerekse uyrukları eski ortaklığı denetleyen – Türkiye'den başka – bağıtlı Devletlerden birinin kanununa uygun olarak kurulmuş başka herhangi bir ortaklığa geçirebilecektir. Bu mallar, haklar ve çıkarlar kendisine geçirilecek olan ortaklık, işbu Protokol hükümlerinin kendisine sağladığı hakları ve ayrıcalıkları da kapsamak üzere, eski ortaklığın yararlandığı bütün haklardan ve ayrıcalıklardan yararlanacaktır.

XII. XI nci fıkra hükümleri, işletmesinin bir parçası Türk toprağında kalmış olan, kamu hizmetleri konusunda ayrıcalık almış ortaklıklara uygulanmaz.*

* Bu fıkra 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

XIII. XI nci fıkra uyarınca kendilerine Osmanlı ortaklıklarının malları, hakları ve çıkarları geçirilecek olan ortaklıklar, yürürlükteki uluslararası sözleşmeler bakımından bir engel yoksa, Türkiye'den ayrılan topraklarda bu geçirim yüzünden ya da bu geçirim amacıyla kurulmuş olmalarından ötürü, hiç bir özel vergiye bağlanmayacaklardır. Bu ortaklıkların, uyrukluğunu alacakları Devletin ülkesinde de böyle davranılacaktır; meğer ki, bu Devlet, kendi kanunları uyarınca, buna karşı çıkmış ola.*

TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNİN YAPACAĞI BİLDİRİ TASARISI

Türk Hükümeti, içlerinde Müttefik uyruklarının sermayeleri üstün durumda bulunan Osmanlı ortaklıklarına, Türkiye'de Müttefik uyruklarının ve Müttefik ortaklıklarının yararlanmakta bulundukları ayrıcalıklara ilişkin olarak bugünkü tarihli Protokolün I nci Kesimi hükümlerini uygulamayı yükümlenir.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, bu hükümlerin uygulanması, içlerinde Türk sermayesi 29 Ekim 1914 den bu yana üstün durumda olmaktan çıkmış bulunan Osmanlı ortaklıklarınca istenemeyecektir.

* Bu fıkra 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

EK B.

BOŞALTMAYA İLİŞKİN PROTOKOL TASARISI

6 Temmuz 1923

Birlikleri, şimdiki durumda, Türk ülkesinin kimi parçalarını işgal etmekte bulunan, Müttefik Devletlerden Fransa, İngiltere ve İtalya Hükümetleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, uluslarının barışçıl özlemlerini gecikmeden gerçekleştirmeğe eşit ölçüde istekli olduklarından, usulüne uygun olarak yetkili kılınmış, Aşağıda-imzaları-bulunanlar, her iki tarafça, aşağıdaki tedbirlerin alınması konusunda görüş birliğine varmışlardır:

1. Lausanne'da kararlaştırılan Barış Andlaşması ile öteki Senetlerin, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmış olduğu, Müttefik Devletlerin İstanbul'daki Yüksek-Komiserlerine bildirilir bildirilmez, sözü geçen Devletlerin birlikleri, işgal etmekte oldukları toprakların boşaltılması işlemlerine başlayacaklardır.

2. Boşaltma işlemleri altı haftalık bir süre içinde tamamlanacaktır.

3. Boşaltma boyunca, boşaltılan topraklarda Türk Hükümetine ya da Türk kamu yönetimlerine ait oldukları usulüne uygun olarak belli olacak ve şimdiki durumda Müttefik makamlarının işgalinde ya da kullanımında bulunan her çeşit taşınır ve taşınmaz mallar Türk Hükümetine geri verilecektir.

Her çeşit haciz ve zoralım tedbirleri kaldırılacaktır. Bu geri vermelere ve haciz kaldırılmalarına ilişkin olarak tam ve kesin bir alındı [makbuz] değerinde geçerli olacak tutanaklar düzenlenecektir.

İşgal makamları, Türk Hükümetine ait olup da, üçüncü kişilere, özellikle Osmanlı ortaklıklarına teslim edilmiş olan bütün malların, eşya ve maddelerin mümkün olduğu kadar tam bir çizelgesini Türk Hükümetine vereceklerdir.

İşgal makamlarıyla özel kişiler arasında yapılmış sözleşmelerden doğan borçlar, bu sözleşmelerde öngörülmüş bulunan şartlar içinde ödenecektir.

4. Daha önce Osmanlı Hükümetine ait olup da, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros'da imzalanan silâh-bırakışımı [mütareke] sözleşmesi uyarınca Müttefik Devletlere geçen ve şimdi de Müttefik Devletlerin Türkiye'deki makamlarının ellerinde bulunmakta olan savaş gemileri, silâhlar, cephane ve başka her türlü savaş malzemesi, şimdiki durumlarıyla ve bulunmakta oldukları yerlerde, Türkiye'ye geri verileceklerdir.

5. Boşaltma işlemlerinden doğabilecek bütün öteki sorunlar, işgal makam-

larınca, Türk makamlarıyla görüş birliği içinde, çözüme bağlanacaktır.

6. Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının yürürlüğe konmasını beklemeksizin, bu Andlaşmayı imzalamış Devletlerin uyruklarının, (72 nci ve 91 nci maddelerle öngörülen süreler işlemeğe başlamamış olsa bile), 69 ncu, 72 nci, 77 nci ve 91 nci maddelerden ve Yerleşme [ikamet] Sözleşmesi hükümlerinden yararlanmalarını kabul edecektir. Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının 152 nci, 153 ncü ve 157 nci maddelerindeki hükümlere de uygun davranacaktır.

7. Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişini beklerken, İngiliz Hükümetiyle Türk Hükümeti, sınır saptanıncaya kadar, sözü geçen Andlaşmanın 3 ncü maddesinin 2 nci paragrafı uyarınca, korunması hüküm altına alınmış olan *statu quo*'yu değiştirebilecek hiç bir şey yapmamağı, karşılıklı olarak yükümlenirler.

Sözü geçen Hükümetler, Barış Andlaşmasının 3 ncü maddesinin 2 nci paragrafının 1 nci fıkrasında öngörülen ve Türkiye ile Irak arasındaki sınıra ilişkin görüşmelerin, 1 nci paragrafta belirtilen boşaltma işlemleri tamamlanır tamamlanmaz başlaması ve bu fıkrada öngörülen dokuz aylık sürenin, bu görüşmelere başlangıç olacak tarihten işlemesi konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Lausanne'da, ... 1923 tarihinde düzenlenmiştir.

İmzalar: *Fransa.*
İngiltere.
İtalya.
Türkiye.

3
8 TEMMUZ 1923 PAZAR GÜNÜ, SAAT 17.00 DE OUCHY ŞATOSUNDA YAPILMIŞ BİR TOPLANTIDA ALINAN NOTLAR

Hazır bulunanlar:

Sir Horace RUMBOLD ve yardımcıları, MM. RYAN, PAYNE, MALKİN, FORBES ADAM (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ ve yardımcıları MM. BARGETON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN (*Fransa*); M. MONTAGNA ve yardımcıları MM. NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ (*İtalya*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY ve yardımcıları ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY, ŞEFİK BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ.

Basında açığa vurmalar.

Sir Horace RUMBOLD, meydana gelen üzülünecek bir olaya dikkatinin çekilmiş bulunduğunu hemen söylemeği gerekli görmektedir. Dün, Temsilciler, toplantıları sırasında olup bitenlerden hiç bir şey bildirmeme yükümünü üstlenerek birbirlerinden ayrılmışlardı. Oysa, bir gazete, *La Tribune de Lausanne*, bu toplantıya ilişkin olarak, aslında yanlış da olan, haberler yayınlamıştır; bu arada, Türk Temsilci Heyetinin alınabileceği birtakım sözler de gazetede çıkmıştır. Sir Horace RUMBOLD, bu konuda İsmet Paşa'nın bilgisine başvurmuş, İsmet Paşa da olan bitenler konusunda hiç bir şey söylememek yolunda söz vermiş olduğunu, bu yüzden de, bu haberleri ne doğrulayabileceğini ne de yalanlayabileceğini söylemiştir. Sir Horace RUMBOLD, bu sözleri için, İsmet Paşa'ya teşekkür etmek istemektedir; öte yandan, İngiliz Temsilci Heyetinin sorumluluğu bulunmayan bu olaya, kendisinin de çok üzüldüğünü belirtmektedir.

General PELLÉ, kendi bakımından, Sir Horace Rumbold'un az önceki sözlerine katılmak ve Fransız Temsilci Heyetinin de bu olaya tüm yabancı olduğunu eklemek istemektedir. Kaldı ki, söz konusu cümle, toplantı tutanaklarında da yoktur.

İSMET PAŞA, bir bildiri okuyarak, bunda, meydana gelmiş olan haber sızmasına değindikten sonra, söz konusu gazetenin belirttiği – kaldı ki, Paris'de yayınlanan *L'Information*'da da çıkan – terimin, Türk Temsilci Heyetince kabul edilemeyeceğini sözlerine ekledi. İSMET PAŞA, bunu işitmiş olsaydı, elbette

gereken karşılığı verirdi; İSMET PAŞA, sakatlığının, Temsilcilere, Türk Temsilci Heyetinin onuru bakımından kabul edilmez terimler kullanmaları için izin verdiğini düşünememektedir.

Sir Horace RUMBOLD, üzüntülerini İsmet Paşa'ya söylemek için, onun bildirisini beklememiş olduğunu belirtmek istemektedir; ancak, şu ya da bu terimi kullanmak için İsmet Paşa'nın sakatlığından yararlanmış olduğunun söylenmesine de aldırmazlık edemez. Bu gibi yollara başvurmak, İngiliz karakterinde yoktur.

Ödemede verilecek para.

General PELLÉ, ödemede verilecek paranın cinsi konusunda, Müttefiklerin ne gibi bir çözümde karar kılmış olduklarını açıkladı. Türk Temsilci Heyeti, metni kendisine iletilmiş olan bildiride bulunmayı reddetmiş olduğundan, Müttefikler ikinci teklifleriyle yetinmektedirler. Türk Temsilci Heyeti hiç bir bildiride bulunmayacaktır; ancak, Müttefikler, olasılıkla, uyruklarının çıkarlarını kendilerine en uygun görünecek yollardan savunmak üzere karışmada [müdahalede] bulunmak hakkını kesinlikle saklı tutmaktadırlar. Doğaldır ki, Türk Hükümeti, varolan sözleşmelerin uygulanması ya da değiştirilmesi bakımından, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla dilediği gibi anlaşmakta özgürdür.

İSMET PAŞA, bir önceki toplantıda söylediklerini yeniden belirtmek istemektedir: İSMET PAŞA, ikinci çözüm yolunu kabul etmektedir; şu var ki, Müttefikler tek-taraflı bir bildiride bulunurlarsa, Türk Temsilci Heyeti de, ödemede verilecek paranın cinsi konusundaki görüşünü, genel çizgileriyle açıklama hakkını saklı tutmaktadır.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin cevap vermesini Müttefiklerin kabul edip etmediklerini sordu.

Sir Horace RUMBOLD, her Temsilcinin, Komitenin bir oturumunda konuşabileceğini belirtti.

General PELLÉ, kendisine yöneltilmiş soru üzerinde cevap verebileceğini sanmadığını söyledi. General PELLÉ, ödemede verilecek paranın cinsi sorunu böylece çözüme bağlandığına göre, İsmet Paşa'nın, ikinci 46 ncı (46 *bis*) maddeye ilişkin olarak koymuş olduğu çekinceyi [ihtirazî kaydı] kaldırmış olup olmadığını sordu.

HASAN BEY, bu maddenin metinden çıkartılabileceği kanısında olduğunu söyledi; çünkü, bu madde, ödemede verilecek paranın cinsi sorunu henüz kararlaştırılmadan önce, bu sorunun çözüme bağlanması konusunda bir hüküm koymuş gibi olabilecektir.

General PELLÉ, [bu maddenin] kayıtsız şartsız metinden çıkartılmasının Müttefiklerce öngörülemeyeceğini söyledi; şu var ki, Müttefik uzmanları, kuponlar sorununa bulunacak çözümü etkilemeyecek bir formülü, Türk uzmanlarıyla incelemeği reddetmeyeceklerdir.

İSMET PAŞA, uzmanların, bu incelemeye girişmelerini kabul ettiğini söyledi.

Madde 70.

General PELLÉ, 70 nci maddenin konusu olan güçlüğün ortadan kaldırılması

bakımından öne sürülmüş bulunan formüle ilişkin olarak, Müttefiklerin, İsmet Paşa'nın cevabını beklediklerini hatırlattı.

İSMET PAŞA, geçmişin tasfiyesi ilkesi üzerinde aynı görüşte olduğunu ve teklif edilmiş bulunan formül konusunda, çok yakında, kesin bir cevap vermeyi umduğunu söyledi.

Maliye uzmanlarının, ertesi gün toplanarak, bu çeşitli noktalar üzerinde kesin metinler hazırlamaları kararlaştırıldı.*

Boşaltmaya ilişkin Protokol.

M. RYAN, Boşaltma [tahliye] Protokolünün metni üzerinde anlaşmaya varmak üzere, uzmanların bu sabah girişmiş oldukları çalışmaların sonucunu bildirdi (Bakınız *Ek*).

İlk güçlük, Türk ülkesinin Müttefik kuvvetlerince boşaltılmasının, Müttefik deniz kuvvetlerinin de Türk sularından ayrılmalarını kapsayıp kapsamadığı sorusuna ilişkin olarak ortaya çıkmıştır. Türk uzmanı, Türk sularının (*eaux turques*), "Türk ülkesi" ("*territoire turc*") teriminin kapsamı içinde olduğu kanısındadır.

İSMET PAŞA, bu konuda hiç bir şüpheye yer olmadığı kanısındadır: Bir ülkenin boşaltılması, bu ülkenin karasularının (*eaux territoriales*) da boşaltılmasını kapsamaktadır; böyle olunca, boşaltma, hem kara ve hava kuvvetlerine, hem de deniz kuvvetlerine, başka bir deyimle, bütün kuvvetlere uygulanmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, hava kuvvetleri sorunu üzerinde, hiç bir şüphenin bulunmadığını belirtti; çünkü, İstanbul'da, hangarları Müttefik birliklerince korunmayacak uçaklar bırakmak saçma olurdu. Buna karşılık, Müttefik savaş gemilerinin Türk sularından ayrılması yeni bir istem olarak ortaya çıkmaktadır. Boğazlar rejimi 1914 de sona erdirilmiştir; yeni Sözleşme yürürlüğe girmedikçe, [Boğazlar'dan] geçiş açık kalmalıdır.

İSMET PAŞA, 1914 de, Türkiye'nin, andlaşmalarla uygulamağa yetkili kılınmadığı hiç bir şey yapmamış olduğu cevabını verdi. Müttefikler, kendi tezlerini desteklemek üzere, hiç bir hukuksal kanıt öne süremezler. Öte yandan, boşaltmadan söz edildiği zaman, kara kuvvetlerinin olduğu gibi, deniz kuvvetlerinin de boşaltmasından söz edildiğinde, hiç bir şüphe yoktur. Türk Temsilci Heyeti, öne sürdüğü istemin kapsamını hep böyle anlamıştır.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin kendilerine sunduğu yeni istem konusunda, Müttefiklerin bu Heyetle anlaşamayacaklarını saptamak zorunda olduğunu bildirdi. Müttefikler, bu konuda, ancak Hükümetlerine danışarak, Türk sularında bulunan deniz kuvvetlerinde, olsa olsa, bir indirme yapılması bakımından yönerge [tâlimat] istemekten başka bir şey yapamazlar.

General PELLÉ, Hükümetine danışmadan önce, Türk Temsilci Heyetinin, yaptığı teklifin konusunu iyice açıklığa kavuşturmasını istemektedir.

İSMET PAŞA, kara kuvvetleriyle birlikte, bütün savaş gemilerinin de gitmelerini istemekte olduğu cevabını verdi.

General PELLÉ ile Sir Horace RUMBOLD, böyle bir çözümün öngörülemeye-

* Bu cümle, 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

ceğinde aynı görüşte olduklarını söylediler. Yapabilecekleri tek şey, Hükümetlerinden, deniz kuvvetlerinde bir indirmeyi kabul edebilip edemeyeceklerini sormaktır. General PELLÉ ile Sir Horace RUMBOLD, hava kuvvetlerinin, kara kuvvetleriyle aynı anda, Türk ülkesinden ayrılacağını bildirmektedirler; M. MONTAGNA da bu sözlere katılmaktadır.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü bu yeni isteğin, Müttefiklerce daha önceden kestirilmesi olanağının bulunmadığını söyledi; çünkü, Türk karşıtekliflerinde, yalnız, Türk ülkesinin (*territoire turc*) boşaltılmasından söz edilmektedir. Kaldı ki, Mudanya Sözleşmesinde, hiç yoktan yaratılmış değil, fakat olduğu gibi saptanmış bir durumun, birtakım değişikliklerle, tasfiyesi söz konusudur; oysa, Mudanya Sözleşmesinde deniz kuvvetlerinden söz edilmemektedir.

İSMET PAŞA, Müttefiklerin cevabını bekleyeceğini söylemekle yetinmektedir.

General PELLÉ, 1 nci paragrafta bir değişiklik teklifinde bulundu; "Lausanne' da imzalanan senetler" yerine, "Lausanne'da yapılmış senetler" denilmesi uygun düşecektir.

Bu teklif kabul olundu.

Boşaltmaya ilişkin Protokolün ikinci ve üçüncü paragrafları kabul edildi.

Dördüncü paragrafa gelince, Sir Horace RUMBOLD, Türk uzmanlarının, *Ümid* gemisinde elkonulan savaş malzemesinin durumunun özellikle dikkate alınmasını istemekte olduklarını hatırlattı. Sir Horace RUMBOLD, bu isteğe karşı öne süreceği bir itirazı olmadığını söyledi; ancak, şunun iyice anlaşılmış olmasını istemektedir; Sir Horace RUMBOLD, Komitenin oturumunda, bu olayın tam bir tarihçesini yapmak zorundadır.

İSMET PAŞA, *Ümid* gemisinin durumunun, metinlerde olmasa bile, hiç değilse Komitenin oturumunda iyice açıklanması gereğinde direndiğini söyledi.

Dördüncü paragrafta, Türk uzmanları, *Yavuz-Sultan-Selim*'in geri verilmesinin de iyice belirtilmesini istemektedirler.* Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilcilerinin bu isteği yerine getirmeğe hazır olduklarını söyledi. Bu yüzden, "*savaş gemileri*" sözlerinden sonra, "*Yavuz Sultan Selim'i de kapsamak üzere*" kelimeleri eklenecektir. Aynı Protokolde, "*ve şimdi de Müttefik Devletlerin Türkiye'deki makamlarının ellerinde bulunan*" sözleri yerine, "*ve işbu Protokolün imzalanması tarihinde, Müttefik Devletlerin...*" sözleri konulacaktır. Şu var ki, Sir Horace RUMBOLD, şimdiden, İstanbul'a telgraf çekerek, hiç bir malzemenin Türkiye dışına gönderilmeyeceğini söylediğini Müttefik askerî makamlarına bildirecektir.

İSMET PAŞA, birtakım savaş malzemesinin, özellikle top kuyruklarının, yerlerinden alınıp başka yerlere taşınmış olduğunu Müttefik Temsilci Heyetlerine bildirmiş olduğunu hatırlattı.

Sir Horace RUMBOLD, bütün bu malzemenin geri verileceğinin kendisine söylenmiş olduğu cevabını verdi.

Yukarıda belirtilen değişikliklerle, 4 ncü paragraf kabul olundu.

5 nci paragraf da kabul edildi.

* Bu cümle, 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.).

6 ncı paragrafa gelince, iktisat uzmanlarının, Ticaret Sözleşmesinin daha önceden uygulanması konusunda, anlaşarak, yeni bir metin hazırlamağa çalışmaları kararlaştırıldı. Türk Temsilci Heyeti, 7 nci paragrafın ilk fıkrasını da kabul etmektedir. Bu paragrafın ikinci fıkrasına gelince, Sir Horace RUMBOLD, uzmanların, 3 ncü maddede öngörülen dokuz aylık sürenin, boşaltma işlemlerinin sona ermesinden başlayarak işlemeini teklif ettiklerini söyledi. Sir Horace RUMBOLD, bu teklifi, Hükümetince de uygun bulunması çekincesiyle [ihtirazî kaydıyla], kabul etmektedir.

Karaağaç'ın boşaltılması.

Sir Horace RUMBOLD, Karaağaç'ın boşaltılması konusunda da Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri arasında anlaşmaya varılmış olduğunu görmektedir. Bununla birlikte, bu konuda hazırlanan Protokol metnini, hukuk danışmanlarının, bir Türk Temsilcisiyle bir Yunanlı temsilcinin de katılmasıyla, gözden geçirmeleri yerinde olacaktır.

İmroz ve Bozcaada adaları.

İSMET PAŞA, İmroz (*Imbros*) ve Bozcaada (*Ténédos*) adaları konusunda özel hükümlerin konulmasının Türk Temsilci Heyetince yalnız kabul edilmez değil, aynı zamanda gereksiz de sayıldığını belirtti; 14 ncü maddede öngörülen rejim apaçıktır; Türk makamları, bu adaları yönetimleri altına alır almaz, bu rejimin uygulanmasını sağlayacaklardır.

Sir Horace RUMBOLD, bununla birlikte, bir geçiş döneminin gerekli göründüğünü söyledi; çünkü, yeni rejimin örgütlenerek kurulması vakit isteyecektir.

İSMET PAŞA, her şeyin önceden hazırlanabileceğini düşünmektedir.

General PELLÉ, Karaağaç'ta meydana gelen, üzülünecek panik olaylarını hatırlattı; Müttefikler, benzer olayların İmroz ve Bozcaada'da patlak vermesini önlemek istemektedirler. Müttefikler, bu konuya, insancıl kaygılarla karışmaktadırlar.

İSMET PAŞA, verilen örneğin kanıtlayıcı nitelikte olmadığını sanmaktadır; barış durumu yeniden kurulunca, halkın kaygılanması için bir neden de olmayacaktır.

Sir Horace RUMBOLD, az önce, kendisine, bir uzmanın verdiği bir teklifi okudu; buna göre, yeni yönetimin örgütlenmesi işiyle, bir Yunanlı ve bir Türk Temsilcisinin görevlendirilmesi öngörülmektedir.

İSMET PAŞA, Yunanlıların, bu soruna karışmaya hiç bir hakları olmadığı kanısındadır.

M. RYAN, Türk rejiminin yürürlüğe girmesi sırasında güçlükler doğmasının çok ağır bir duruma yol açacağını düşünmektedir; bunda, 14 ncü madde hükümlerinin çiğnendiğine önceden bir kanıt görmeğe kalkışılamaz. Türk makamlarının başlangıçta, davranışlarını, örneğin Milletler Cemiyeti gibi, özel bir Makamın davranışına dayandırmaları, her bakımdan kendi çıkarları yararına olacaktır.

İSMET PAŞA, daha önceki sözlerini olduğu gibi tuttuğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Birinci Komitenin toplanmasından önce, uzmanların, uzlaşıcı bir formül bulmaya bir daha çalışabileceklerini düşünmektedir.

İSMET PAŞA, bu teklifi kabul etmektedir.

Madde 160.

İSMET PAŞA, 160 ncı maddeye, Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından önce, Yunanistan ile Türkiye arasında barış durumunun yeniden kurulmasını sağlayacak özel bir hüküm konulmasını uygun bulduğunu söyledi.

Müttefik Temsilcileri, İsmet Paşa'dan, ayrıcalıklara ilişkin protokolü incelemek üzere, bu gece, yeni bir toplantı yapmalarını rica etti.

İSMET PAŞA, bu belgelerin ne olduğunu anlamak için pek az vakti olacağını bildirmekle birlikte, buna razı oldu.

Saat 23.00 de yeniden toplanılması kararlaştırıldı.

Oturuma saat 19.45 de son verildi.

EK

BOŞALTMAYA İLİŞKİN PROTOKOL VE BUNUNLA BAĞLANTILI SORUNLAR

UZMANLARIN 8 TEMMUZ (SABAH) TOPLANTISININ SONUÇLARI KONUSUNDA RAPOR

Önsöz (*Préambule*).. – Görüş birliği.

1 nci paragraf.– Türk uzmanı, Müttefik deniz kuvvetlerinin, Boğazlar Sözleşmesinin yürürlüğe girmesini beklerken, hiç olmazsa bu kuvvetlerin çok büyük ölçüde indirilmesi anlamında, boşaltmanın kapsamı içinde olması gerektiğini iddia etmektedir. Türk uzmanı, bu şartı temel ve doğal nitelikte görmektedir. Müttefik uzmanlar ise, Türk ülkesinin kara kuvvetlerince işgali ile, Müttefik deniz kuvvetlerinin Boğazlar'da bulunması arasında hiç bir bağlantı olmadığı kanısındadırlar; eskiden Boğazlar'a uygulanan rejim, 1914 Ağustosunda, Osmanlı makamlarının eylem ve davranışlarıyla, sona erdirilmiştir; ancak Sözleşmenin yürürlüğe konulmasından sonradır ki, Boğazlar için andlaşmaya dayanan yeni bir rejim söz konusu olacaktır.

2 nci paragraf.– Görüş birliği.

3 ncü paragraf.– Görüş birliği.

4 ncü paragraf.– Aşağıdaki üç nokta dışında, görüş birliği:

a) Türk uzmanı, *Ümid* gemisinde ele geçirilmiş topların, ve bu gibi şeylerin özellikle belirtilmesini istemektedir. Müttefik uzmanlarının görüşünce, Protokole özel bir hüküm konulamaz; Müttefik uzmanları, topların ve bu gibi şeylerin durumunun daha önce dikkate alınmış bulunduğunu, bu konuda bir kuşku varsa, Sir Horace Rumbold'ün dünkü özel oturumda yaptığı konuşmayla, bunun ortadan kalkmış olacağını düşünmektedirler. Bununla birlikte, Müttefik uzmanları, Türk Temsilci Heyeti isterse, sözü geçen bildirinin, Birinci Komitenin bir oturumunda doğrulanmasını Müttefik Temsilcilerine teklif etmeyi yükümlenirler; ancak, bu doğrulama bildirisinin, *Ümid* gemisinin ele geçirilmesinden önceki olayları da aydınlatması ve bu bildirinin kamu oyuna açıklanması da şarttır.

b) Türk uzmanı, *Yavuz* (eski *Goeben*) savaş gemisinin, geri verilecek savaş gemileri arasında bulunduğunun açıkça belirtilmesini istemektedir. Müttefik uzmanları, bu konuda, ilke bakımından, itiraza yol açacak bir şey görmemek-

tedirler. Müttefik uzmanları, bu noktanın, Birinci Komitenin bir oturumunda, açıkça belirtilmesinin yeterli olacağını düşünmektedirler. Türk uzmanının üstün tuttuğu bir başka görüşe göre, "savaş gemileri" kelimelerinden sonra, "*Yavuz'u da kapsamak üzere*" kelimeleri konulacaktır.

c) Türk uzmanı, "*şimdiki durumda*" ve "*hâlâ*" kelimeleri üzerinde açıklamalarda bulunulmasını istemektedir. Müttefik uzmanları, bu sözlerin, Protokolün imzalanma tarihine ilişkin olduklarını, "*hâlâ*" kelimesi yerine, "*Protokolün imzalanması tarihinde*" denilirse, durumun açıklığa kavuşacağını söylemişlerdir. Türk uzmanı, geçmiş bir tarihin, örneğin Mudanya Sözleşmesi tarihinin, ya da İstanbul'daki yönetimin Ankara Makamlarınca ele alınması tarihinin saptanmasını teklif etmiştir. Müttefik uzmanları, bu teklifi kesin olarak reddetmişlerdir. Müttefik uzmanları, yalnız, İsmet Paşa'ya, Paragrafın öngördüğü şeylerden hiç birinin, Andlaşmanın imzalanmasına kadar, Türkiye dışına taşınmayacağına güvence [teminat] verilmesini Temsilcilere salık verebilirler; şu şartla ki, bu imzalama, Konferansın bu dönemi sonunda gerçekleştirilmiş olmalıdır.

Beşinci paragraf.– Görüş birliği.

Altıncı paragraf.– Türk uzmanının metinden çıkartmak istediği Ticaret Sözleşmesinden söz edilmesi dışında, görüş birliği. Müttefik uzmanları, imzacı Devletler uyruklarına, boşaltma ile Andlaşmanın yürürlüğe girişi arasındaki dönemde, bu Sözleşmeden yararlanma olanağının sağlanmasının yerinde olacağı kanısındadırlar. Müttefik uzmanları, Türk Temsilcisinin öne sürdüğü çekinceyi senet saymaktadırlar; iktisat uzmanlarından, bu sorunu incelemeği derinleştirmelerini rica etmek kararlaştırılmıştır.

Karaağaç'ın boşaltılması.

Müttefik uzmanları, bu sorunun, İsmet Paşa ile M. Veniselos arasında varılan anlaşma ile çözüme bağlanmış olduğunu ve aralarında kararlaştırılmış olan metnin, usulüne uygun bir Protokol biçimine sokulmasından başka bir şey kalmadığını görmektedir.

İmroz ve Bozcaada adaları.

Müttefik uzmanları, Andlaşmanın 14 ncü maddesinin gerekli kıldığı işlemlere Müttefik Devletlerin hangi nedenlerle karışmak zorunda olduklarını açıklamışlardır. Türk uzmanı, iki adayı teslim almanın ve söz konusu maddede öngörülen özel yönetimin kurulmasına girişmenin, Türkiye'nin yetkileri içinde olduğu kanısındadır. Bununla birlikte, Türk uzmanı, Türk tezinin kabul olunması durumunda, Müttefik Temsilcilerinin öngördükleri birtakım sakıncaları ortadan kaldırmak üzere, bu uzmanlarca teklif olunan bir formülü İsmet Paşa'ya sunmağa razı olmuştur (*Ek A*).

Yunanistan ile Türkiye arasında barışın yeniden kurulması.

Andlaşmanın kimi maddelerinin, Andlaşma yalnız Yunanistan ve Türkiye'ce onaylandığı zaman, bu iki Devlete ilişkin olarak yürürlüğe konulması amacıyla, 160 ncı maddeye yapılacak bir eklenti tasarısını İsmet Paşa'ya sunmağa, Türk uzmanı razı olmuştur (*Ek B*).

EK A.

İMROZ VE BOZCAADA ADALARININ BOŞALTILMASINA VE ADALARDA ÖZEL REJİME İLİŞKİN OLARAK TEKLİF EDİLEN HÜKÜMLER

7 Temmuz 1923

İmroz ve Bozcaada adalarından Yunan birliklerinin ve makamlarının çekilmeleri, sözü geçen Andlaşmanın 14 ncü maddesinde öngörülen özel örgütün kurulması için gerekli tedbirler alınınca ve Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasını beklemeksizin, yapılacaktır. Sözü geçen Yunan birlikleriyle Yunan makamlarının çekilişini mümkün olduğu kadar hızlandırmak ve yetkilerin yeni makamlara geçirilişini kolaylaştırmak amacıyla, Barış Andlaşması Yunan ve Türk Hükümetlerince onaylanır onaylanmaz, Milletler Cemiyeti Meclisinden, işbu paragrafın yürürlüğe konulması için yapılması gerekli çeşitli işlemleri denetlemek üzere görevlendirilecek bir Komiser ataması rica olunacaktır.

EK B

YUNAN TEMSİLCİ HEYETİNİN 160 NCI MADDEYE KONULMASINI İSTEDİĞİ FIKRA

7 Temmuz 1923

Bununla birlikte, Yunanistan ve Türkiye bakımından, 1 nci, 2 nci (2) maddelerle 5 nci maddeden 11 nci maddeye kadar olan maddeleri kapsamak üzere, bu maddelerin hükümleri, sözü geçen iki Hükümet işbu Andlaşmaya ilişkin onaylama belgelerini sununca, yürürlüğe girecektir.

4
8 TEMMUZ 1923 PAZAR GÜNÜ SAAT 23.00 DE OUCHY ŞATOSUNDA YAPILMIŞ BİR TOPLANTIDA ALINAN NOTLAR

Hazır bulunanlar:

Sir Horace RUMBOLD ve yardımcıları MM. RYAN, PAYNE, MALKİN, FORBES ADAM (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ ve yardımcıları MM. BARGETON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN (*Fransa*); M. MONTAGNA ve yardımcıları MM. NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ (*İtalya*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY ve yardımcıları ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY, ŞEFİK BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ.

Ayrıcalıklara ilişkin Protokol.

İSMET PAŞA, Müttefik Temsilcilerine saygı duygusuyla, bu toplantıya gelmiş olduğunu söyledi; şu var ki, ayrıcalıklar [imtiyazlar, *concessions*] sorununa ilişkin olarak uzmanlarca hazırlanmış Protokol tasarısını ayrıntılarıyla inceleyemediğini ve bu konuda ileride tamamlayıcı görüşler öne sürmek hakkını saklı tuttuğunu bildirdi.

Uzmanlarca hazırlanmış Protokol, Temsilcilerin gözleri önünde bulunuyordu (Bakınız *Ek A*).

M. MONTAGNA, 1 nci maddeyi okudu.

Bu madde uygun bulundu.

M. MONTAGNA, 2 nci maddenin (A) paragrafını okudu.

İSMET PAŞA, "*sözleşmeler ... hukuk açısından geçerli tutulmuştur*" formülünde, "*hukuk açısından*" kelimelerinin metinden çıkartılmasını istedi.

Bu istek, kabul edildi.

Dördüncü fıkrada, İSMET PAŞA, "*eski sözleşmelerin sona erdirilmesinden dolayı ... zarar-giderim ödemeği*" sözlerinin şu biçimde tamamlanmasını istedi: "*eski sözleşmelerin sona erdirilmesinden dolayı gerçekten uğranılmış zararlar için ...*"

Beşinci fıkrada, İSMET PAŞA, "*onlar kadar elverişli şartlar*" kelimelerini yanlış anlamaya yer verebilecek nitelikte görmektedir; bunların yerine, "*eşit şartlar*" denilmesini teklif etmektedir. İSMET PAŞA, ilgililerin, 1 nci fıkradan 4 ncü fıkraya

kadar olan fıkralar hükümlerinden daha önce yararlanmış bulunmaktaysalar, öncelik hakkını (*droid de préférence*), ancak ödeştirme (*compensation*) amacıyla verilmiş olan ayrıcalıktan ya da zarar-giderimden vazgeçmek şartıyla, kullanabileceklerini açıkça belirtmek istediğini söyledi.

MÜTTEFİK TEMSİLCİLER, bu görüşlerin, ilke bakımından, doğruluğunu kabul etmektedirler.

Uzmanların, 2 nci maddenin (A) paragrafı metnini, İsmet Paşa'nın öne sürdüğü görüşleri dikkate alarak değiştirmekle görevlendirilmeleri kararlaştırıldı.

M. MONTAGNA, *Turkish Petroleum Company*'nin haklarına ilişkin (B) paragrafını okudu.

İSMET PAŞA, "*Turkish Petroleum Company*'nin kazanılmış [muktesep] hakları olduğu gibi tutulmuştur" denilmesini teklif etti.

Tartışmadan sonra, İSMET PAŞA, "*Turkish Petroleum Company'nin ayrıcalığı* ***uyarınca kazanmış olduğu haklar*** *olduğu gibi tutulmuştur*" formülünü kabul edebileceğini söyledi.

İSMET PAŞA, Protokol metnini Türk kanunlarıyla bağdaştırma kaygısında olduğunu ve hiç bir ard niyet beslemediğini belirtti.

M. RYAN, "kazanılmış haklar"dan söz edilmesinin yeterli olmadığını söyledi; bu gibi hakların varolduğuna, sonradan itiraz edilebilir.

Sir Horace RUMBOLD, aşağıdaki formülü teklif etti: "*Turkish Petroleum Company'ye verilmiş olan haklar geçerli tanınmış ve olduğu gibi tutulmuştur*".

İSMET PAŞA, metnin nasıl kaleme alınacağı sorununun az önemli olduğunu söyledi; İSMET PAŞA'nın belirtmek istediği, yalnız, kazanılmış hakların olduğu gibi tutulduğudur.

M. RYAN, başka bir formül teklif etti. "*Turkish Petroleum Company'ye ayrıcalığı uyarınca verilmiş haklar kazanılmış tanınarak, olduğu gibi tutulmuştur*".

İSMET PAŞA, gereksiz güçlükler yaratmak istemediğini söyledi; tersine, Müttefiklerin dileklerini yerine getirmek istemektedir. İSMET PAŞA, bu tartışmanın ışığında, uzmanların, herkesi memnun bırakacak bir metin bulabileceklerini düşünmektedir.

(B) paragrafını yeni bir biçime sokmakla, uzmanların görevlendirilmesi kararlaştırıldı.

M. MONTAGNA, (C) paragrafını okudu.

İSMET PAŞA, birinci fıkrada, (A) paragrafında olduğu gibi, "*hukuk açısından*" sözlerinin metinden çıkartılmasını istedi.

Bu teklif uygun bulundu.

İSMET PAŞA, ikinci fıkrada, "*zarar-giderim*" deyiminin, "*gerçekten uğranılmış zararlar için*" sözleriyle tamamlanmasını istemektedir.

Bu teklif, uzmanların öne sürecekleri görüşler saklı kalmak üzere, ilke olarak, kabul edildi.

Aynı fıkradaki "*inceleme çalışmaları*" sözlerine, İSMET PAŞA, "*yerinde yapılan*" kelimelerinin eklenmesini istemektedir.

M. BARGETON, "yerinde [mahallinde] yapılmış inceleme [keşif] çalışmaları için Ortaklıkça girişilmiş giderler" denilirse, plânların düzenlenmesi, vb. gibi

işlemler için, Türkiye'den başka yerlerde girişilmiş bulunacak çeşitli her türlü giderlerin bu formülün kapsamı içinde bulunduğunun anlaşılıp anlaşılmayacağını sordu.

RIZA NUR BEY ile ZEKÂİ BEY, bu soruya olumlu karşılık verdiler.

İSMET PAŞA, önündeki metne göre, *Régie générale*'in, daha önceki fıkralar uyarınca yeni bir ayrıcalık ve zarar-giderim aldıktan sonra, son fıkrada öngörülen öncelik hakkından (*droit de préférence*) da yararlanmakla, iki bakımdan çıkarlı olabileceğini belirtti.

General PELLÉ, aynı sorunun, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırılmış bulunan, (A) paragrafına ilişkin olarak da ortaya çıkmış olduğunu söyledi. General PELLÉ, bu paragrafın da, aynı şartlar içinde, uzmanlara gönderilmesini teklif etti.

İSMET PAŞA, bu konu üzerinde düşünme hakkını saklı tutmakla birlikte, uzmanların, tartışma sırasında karşılıklı olarak öne sürülen düşünce ve görüşlerden de yararlanarak, fıkrayı gözden geçirip değiştirmekle görevlendirilmelerine razı olduğunu bildirdi.

M. MONTAGNA, 3 ncü ve 4 ncü maddeleri okudu; bu maddeler kabul olundu.

Sözleşmeleri yeni ekonomik koşullara uydurmada izlenecek usulü belirten 5 nci maddeye ilişkin olarak, İSMET PAŞA, bu maddenin, 2 nci maddede öngörülen ayrıcalıklara uygulanmayacağının iyice anlaşılmış olup olmadığını sordu.

General PELLÉ, bu ayrıcalıkların yeni ekonomik koşullara uydurulmasında, gene uzmanlara başvurulmasının gerekeceği cevabını verdi.

İSMET PAŞA, bu durumda, yeni ekonomik koşullara uydurmayı kabul edemeyeceğini söyledi. Bununla birlikte, İSMET PAŞA, uzmanların, üzerinde anlaşmaya varılabilecek yeni bir metin incelemelerini kabul etmektedir.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetine, birtakım ayrıcalıkların yeni ekonomik koşullara uydurulmasına ilişkin mektup tasarısını (Bakınız *Ek B*) kabul edip etmediğini sordu.

İSMET PAŞA, bu sorunu incelemeğe vakit bulamadığını, uzmanların bunu incelemeyi sürdürebileceklerini söyledi.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'dan, 5 nci maddenin dayandığı ilkeyi kabul edip etmediğini açıkça bildirmesini istedi.

İSMET PAŞA, Müttefikler, mektup tasarısında sözü edilen Osmanlı ortaklıkları konusunda aynı çıkarları istemekten vazgeçerlerse, bu maddeyi kabul edebileceği cevabını verdi. Kaldı ki, İSMET PAŞA, bu tasarıyı bilmemekteydi; bu tasarı, kendisine, az önce sunulmuştur; önemli itirazlar yaratır görünmektedir.*

General PELLÉ, sonuç olarak, 5 nci maddenin, Müttefik ortaklıkları bakımından kabul edilmiş olduğunu belirtti; ancak, mektup tasarısının öngördüğü Osmanlı ortaklıkları bakımından, madde askıdadır.

6 ncı maddeye gelince, İSMET PAŞA, bu madde metninin yeterince açık olarak kaleme alınmış bulunmadığı kanısındadır. Öte yandan, İSMET PAŞA, bu maddenin ilkelerini kabul etmektedir; ancak ayrıcalık sahipleri (*concessionnaires*) Türk

* Son cümle, 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

kanununun her zamanki gibi uygulanmasıyla haklarını yitirirlerse, Türk Hükümetinin haklarını korumaya önem vermektedir.

Bu durumu yeni bir metinle öngörmek üzere, maddenin uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

7 nci madde konusunda, İSMET PAŞA, bu madde metninin, Andlaşma tasarısının 87 nci maddesiyle ilişkili olarak, yeniden incelenmesini istemektedir. İSMET PAŞA, ilke olarak, Müttefiklerin görüşünü kabul etmektedir.

Bu maddenin uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

İSMET PAŞA, az önce incelenmiş bulunan maddelerdeki hükümlerin, Ankara Hükümeti ile daha önce anlaşmalar yapmış ortaklıklara uygulanmayacağının iyice anlaşılmış bulunup bulunmadığını sordu. Müttefikler, bu ilkeyi daha önce kabul etmişlerdi; böyle olunca, bu bakımdan özel bir hüküm konulması yerinde olacaktır.

Bu yolda karar verildi.

İSMET PAŞA, sonuç olarak, bu maddelerin tümünü kabul etmekle birlikte, bu konuda Hükümetine başvurmak zorunda olduğunu söyledi.

General PELLÉ, böyle bir danışmaya Müttefiklerin karşı çıkamayacaklarını bildirdi; şu var ki, General PELLÉ, ödemede verilecek paranın cinsi sorununun, ayrıcalıklar sorununun ve boşaltma [tahliye] sorununun bir bütün olduğunu hatırlatmak istemektedir. Bir nokta üzerinde önemli değişiklikler yapılmak istenirse, daha önce katlanılmış ödünlerin [tâvizlerin] tümü de hükümsüz olacaktır.

Protokolün ikinci Kesimine gelince, İSMET PAŞA, bu Kesimin kabulüne karşı öne süreceği ıtirazı olmadığını söyledi.

İSMET PAŞA, 1914 de içlerinde Müttefik sermayelerinin üstün durumda olduğu Türk ortaklıklarına Protokol hükümlerinin uygulanmasına ilişkin ek Bildiri tasarısını da kabul etmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, General PELLE ve M. MONTAGNA, her nokta üzerinde, ilke bakımından görüş birliğinin gerçekleşmiş olduğunu belirttiler.

Tartışmalardan, iktisat uzmanlarıyla maliye uzmanlarının, metinleri düzelterek kesin bir biçime sokmaları için, toplanmaları gerektiği sonucu çıkmaktadır. Boşaltma Protokolüne gelince, bunun, Yazı Komitesince incelenmesi gerekmektedir; şu da var ki, Müttefik deniz kuvvetlerinin Türk sularından çıkmaları sorunu, ertelenmiş bulunmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, sözü General Pellé'nin yaptığı konuşmaya getirerek, hâlâ askıda kalmış bulunan noktalar üzerinde, yakında kesin bir çözüme varılması için direndiğini söyledi. Kendi açısından, Hükümetinden yönerge [tâlimat] beklemekte olduğu bir sorun – Müttefik savaş gemilerinin Türk sularından çıkışı sorunu – kalmıştır. Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın, General Pellé'ce sayılan üç sorunu çözüme bağlama gücünde bulunduğunu, 2 Temmuz tarihli notasında bildirmiş olduğunu hatırlattı.

İSMET PAŞA, bu konuda Hükümetine başvurmak zorunda olduğunu söyledi; ancak, iki gün içinde bir cevap alacağını ummaktadır.

Sir Horace RUMBOLD'un bir sorusu üzerine, İSMET PAŞA, Ankara'ya sorduğu soruların, Ayrıcalıklar Protokolüne, Irak sorununa ve 70 nci maddeye ilişkin bulunduğunu açıkladı.

Oturuma, sabah saat 1.30 da son verildi.

EK A.

AYRICALIKLAR KONUSUNDA PROTOKOL TASARISI
(YENİ METİN)

8 Temmuz 1923

İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Japonya, İtalya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Türkiye, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

KESİM I

Madde 1

Bir yandan Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir yerel [mahallî] Makamla, öte yandan (Ortaklıkları da kapsamak üzere) Müttefiklerin uyrukları arasında, 29 Ekim 1914 tarihinden önce usulüne uygun olarak yapılmış ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmeleri ve bunlara ilişkin olarak sonradan yapılmış anlaşmalar, olduğu gibi tutulmuştur.

Madde 2

A. Doklar, Tersaneler ve Deniz Yapıları Konusunda Ortak-çıkarlı Osmanlı İmparatorluk Ortaklığının (*la Société Impériale Ottomane co-intéressée des docks, arsenaux et constructions navales,* [Müşterekül-menfaa doklar, tersaneler ve inşaat-ı bahriye Şirket-i Şahane-i Osmaniyesi]) kurulmasına ve ayrıcalığına ilişkin olarak, Osmanlı Hükümeti ile *Sir A.-G. Armstrong Withworth* and Co. Limited* ve *Vickers Limited* arasında 1913 ve 1914 yıllarında yapılmış olan Sözleşmeler hukuk bakımından olduğu gibi tutulmuştur; bununla birlikte, Sözleşmelerde öngörülen işlemler, Türk Hükümetinin istemesi üzerine, ertelenecektir.

Bu Sözleşmelerin şartlarının değiştirilmesi ya da eşit önemde görülecek bir girişim için yeni bir ayrıcalık verilmesi amacıyla her iki Taraf arasında görüşmeler açılacaktır.

Bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir süre içinde Türk Hükümetiyle sözü geçen ortaklıklar arasında bir

* Fransızca metinde "Wintworth". (S.L.M.)

anlaşmaya varılamazsa, bu ortaklıkların, eski ayrıcalıklarına son verilmesine karşı yeni ayrıcalık şartlarının kararlaştırılmasını, 5 nci paragraf uyarınca, bilirkişiye sunmağa hakları olacaktır

Yeni ayrıcalığın şartları Taraflardan birine ya da ötekine uygun görünmezse, Türk Hükümeti, söz konusu ortaklıklara, eski sözleşmelerinin sona erdirilmesi yüzünden, uzmanlarca hakgözetirliğe uygun sayılacak bir zarar-giderim ödemeyi yükümlenir.

Türk Hükümeti, bugünkü tarihli Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak on yıllık bir süre boyunca, üçüncü bir kişiye, sözü geçen Sözleşmelerde öngörülen işler için bir ayrıcalığı, ilk önce adı geçen ortaklıklara, bu üçüncü kişiye sunuluş şartları kadar elverişli şartlar içinde teklif etmeksizin ve bu teklif işbu ortaklıklarca reddedilmeksizin, ermemeyi yükümlenir.

B. *Turkish Petroleum Co.*'nin ayrıcalığı [imtiyazı] geçerli sayılmış ve olduğu gibi tutulmuştur.

C. 1914 de, *Régie générale des Chemins de fer*'e, Samsun-Sıvas demiryolunun yapımı ve işletilmesi için verilmiş olan ayrıcalık hukuk açısından olduğu gibi tutulmuştur.

Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir süre içinde, sözü geçen Ortaklık, Samsun-Sıvas demiryolu ayrıcalığına, yeni ekonomik koşullara uygun düşen şartlar içinde sahip kılınmazsa, Türk Hükümeti, bu ortaklığa, onun istemesi üzerine, ödeştirme *(compensation)* olarak, yeni bir ayrıcalık vermeyi yükümlenir. Bu ödeştirmenin eşdeğerde olup olmadığı konusunda anlaşmaya varılamazsa, bu yeni ayrıcalığın kapsamını ve işletilmesi şartlarını, bu değer eşitliğini sağlamayı göz önünde tutarak saptamakla, 5 nci madde uyarınca atanacak bilirkişiler yetkili olacaklardır.

Yeni ayrıcalığın şartları taraflardan birine ya da ötekine uygun gelmezse, Türk Hükümeti ortaklığa, Samsun-Sıvas demiryolu ayrıcalığının sona erdirilmesi ve ortaklıkça Karadeniz şebekesinin başka kesimleri için yapılmış yerinde inceleme [mahallinde keşif] çalışmaları yüzünden ortaklıkça girişilmiş giderlere karşılık olarak, bilirkişilerce hakgözetir sayılacak bir zarar-giderim ödemeyi yükümlenir.

Türkiye, ya ortaklığı Samsun-Sıvas ayrıcalığına yeniden sahip kılarak, ya yeni bir ayrıcalık vererek, ya da, yukarıda gösterilen şartlar içinde, zarar-giderim ödeyerek, ortaklığa karşı bütün yükümlerinden tümüyle aklanmış [ibra edilmiş] olacaktır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, Türkiye, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak on yıllık bir süre içinde, Karadeniz şebekesinin bir ya da birkaç kesiminin yapımı ya da işletilmesi ayrıcalığını vermeyi düşünecek olursa, bu ayrıcalıkları, eşit şartlar içinde, herhangi bir başka ortaklık yerine, *Régie générale des Chemins de fer*'e verecektir.

Madde 3

Sözü geçen Sözleşmelerden ve anlaşmalardan yararlananların taşınmaz mallarından ya da hizmetlerinden Devletin yararlanması yüzünden, Devlete ya da sözü geçen yararlananlara, kesin hesaplaşmadan sonra düşecek paralar, varolan

sözleşmeler ya da anlaşmalar uyarınca, ya da sözleşmeler ve anlaşmalar yoksa, işbu Protokolde öngörülen bilirkişi incelenmesine uygun olarak ödenecektir.

Madde 4

6 ncı maddenin hükümleri saklı kalmak üzere, yukarıdaki maddelerde öngörülen sözleşmeler ve ek anlaşmaların hükümleri, her iki taraf bakımından ve görüş birliği içinde, yeni ekonomik koşullara uydurulacaktır.

Madde 5

Bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak bir yıllık bir süre içinde anlaşmaya varılamazsa, Taraflar, gerek kesin hesapların çıkartılması, gerekse ayrıcalıkların [imtiyazların] yeni ekonomik koşullara uydurulması konusunda, yukarıda öngörülen bir yıllık sürenin sona ermesinden başlayarak iki ay içinde atayacakları iki bilirkişinin uygun ve hakgözetir sayacakları hükümleri kabul edeceklerdir. Anlaşmaya varamazlarsa, bu iki bilirkişi, 1914-1918 Savaşına katılmamış ülkeler uyruklarından üç kişinin adlarını kapsamak üzere, İsviçre Bayındırlık İşleri Federal Dairesi Başkanınca düzenlenecek bir çizelgeden Türk Hükümetince iki aylık bir süre içinde seçilerek atanacak bir üçüncü bilirkişiye başvuracaklardır.

Madde 6

Birinci maddede öngörülen ve bugünkü tarihte henüz uygulamaya başlatılmamış bulunan ayrıcalık sözleşmelerinden yararlananlar, işbu Protokolün yeni ekonomik koşullara uydurulmasına ilişkin hükümlerinden yararlanamayacaklardır. Bu sözleşmeler, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir süre içinde, ayrıcalık sahibince istenmesi üzerine, sona erdirilebilecektir. Bu durumda, ayrıcalık sahibinin, gerekirse, inceleme [keşif] çalışmaları karşılığı olarak, taraflar anlaşamazlarsa, işbu Protokolde belirtilen bilirkişilerce hakgözetirliğe uygun sayılacak bir zarar-giderime hakkı olacaktır.

Madde 7

Osmanlı Hükümeti ile, 1 nci maddede öngörülen sözleşmelerden ve ayrıcalıklardan yararlananlar arasında 30 Ekim 1918 ve 1 Kasım 1922 tarihleri arasında yapılmış anlaşmalarla, özel kişiler arasında gene bu süre içinde ayrıcalık geçirimlerine [transferlerine] ilişkin olarak yapılmış sözleşmeler, Türk Hükümeti bunları onaylayıncaya kadar, yürürlükte kalacaklardır. Bu onaylama gerçekleşmezse, ayrıcalık sahiplerine (*concessionnaires*), gerekirse, gerçekten uğranılmış zararlar için, 5 nci maddede gösterilen şartlar içinde atanacak bilirkişilerce saptanacak bir zarar-giderim verilecektir. Bu hüküm, 29 Ekim 1914 den önce yapılmış sözleşmeler bakımından, işbu Protokolde öngörülen yeni ekonomik koşullara uydurma hakkına halel vermez.

KESİM II

Madde 8

Bugünkü tarihli Barış Andlaşması uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklarda ardıl [halef] Devlet, Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir Osmanlı yerel makamı ile, 29 Ekim 1914 den önce yapılmış ayrıcalık sözleşmelerinden yararlanan öteki bağıtlı Devletlerin uyruklarına ve bu Devletler uyruklarının sermayeleri üstün durumda olan ortaklıklarına karşı, Türkiye'nin hakları ve yükümleri bakımından, tümüyle Türkiye'nin yerine geçmiştir. Türkiye'nin yerine geçme, söz konusu toprak parçasının el değiştirmesi şartlarını belirten andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak geçerli olacaktır; ancak, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasıyla Türkiye'den ayrılan topraklar, bu hükmün dışında kalacaktır; bu topraklar bakımından, Türkiye'nin yerine geçme, 30 Ekim 1918 tarihinden başlayarak yürürlüğe girecektir.

Madde 9

2 nci, 3 ncü ve 7 nci maddeler dışında, işbu Protokolün Birinci Kesimi hükümleri, 8 nci maddede öngörülen sözleşmelere uygulanacaktır.

Madde 10, 11 ve 12

Sayıları dışında, bu maddeler değiştirilmemiştir.

BİLDİRİ TASARISI

Türk Hükümeti, ayrıcalıklara ilişkin bugünkü tarihli Protokolün Birinci Kesimi hükümlerini, söz konusu Protokolü yapmış bulunan öteki Devletler uyruklarının sermayeleri 1 Ağustos 1914 tarihinde üstün durumda bulunan Osmanlı ortaklıklarına uygulamağı yükümlenir.

(Türk Temsilci Heyetinin, Doğu, Anadolu, Mersin-Adana, Bağdat Demiryolları ve Haydarpaşa Limanı konusundaki mektubu.)

EK B.

TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANININ ÜÇÜNCÜ KOMİTE BAŞKANINA GÖNDERECEĞİ MEKTUP TASARISI

EKSELÂNS,

Aşağıda* gösterilen ayrıcalıklarla, onlara bağlı hakların ve çıkarların olduğu gibi tutulduğunu size bildirmekle onur duymaktayım. Bu ayrıcalıklara ilişkin sözleşmelerle, bunlara ekli anlaşmaların hükümleri, gerek Türkiye gerekse söz konusu sözleşmelerden yararlanan ortaklıkların çıkarları göz önünde tutularak, yeni ekonomik koşullara uydurulacaktır. Ayrıcalık sahibi ortaklıklar, bugünkü tarihli Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak bir yıllık bir süre içinde, bu [yeni] şartlar konusunda Türk Hükümeti ile anlaşacaklardır. Anlaşmaya varılamazsa, işletmenin yeni şartları, Türk Hükümeti ile Türkiye'de o vakit işletilmekte olan aynı nitelikteki ayrıcalıklar arasında yürürlükteki şartlarla, her ayrıcalığın özel durumu esas alınarak, uygun biçimde saptanacaktır.

Derin saygılarımın,....

*Anadolu, Bağdat, Mersin-Adana Demiryolları; Doğu Demiryolları; Haydarpaşa Limanı.

5
11 TEMMUZ 1923, ÇARŞAMBA GÜNÜ, SAAT 17.00 DE, OUCHY ŞATOSUNDA YAPILMIŞ BİR TOPLANTIDA ALINAN NOTLAR

Hazır bulunanlar:

Sir Horace RUMBOLD ve yardımcıları MM. RYAN, PAYNE, MALKİN, FORBES ADAM (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ ve yardımcıları MM. BARGETON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN (*Fransa*); M. MONTAGNA ve yardımcıları MM. NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ (*İtalya*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY ve yardımcıları ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY, ŞEFİK BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ.

Sir Horace RUMBOLD, meslekdaşlarıyla kendisinin, Pazar günkü toplantıdan bu yana çözümlenmemiş bulunan çeşitli sorunları, bu toplantıda, Türk Temsilci Heyetiyle, bir çözüme bağlama isteğinde olduklarını söyledi. Sir Horace RUMBOLD, bu sorunlardan, kendisine ilişkin olan ve Birinci Komitenin yetkilerine girenleri gözden geçirecektir.

Boşaltma Protokolü.

Deniz kuvvetlerinin gidişi.

Boşaltma [tahliye] Protokolüne ilişkin olarak, ilk sorun, deniz kuvvetlerinin [Türk sularından] ayrılması sorunudur. Bu gidişi istemekle, Türk Temsilci Heyeti, daha önce hiç değinmemiş olduğu, yeni bir iddiada bulunmuştur. General Pellé, bu konuda Hükümetine başvurma zorunluluğunu duymuştur; henüz yönergeleri [tâlimatı] gelmemiştir. M. Montagna da, bu konuda henüz görüş bildirebilecek durumda değildir. Sir Horace RUMBOLD'a gelince, Hükümetinden aldığı yönergelere dayanan, bir tasarı hazırlamıştır; şu var ki, bu tasarı, meslekdaşları dışında yalnız kendisini bağlamaktadır.

Böylece, Sir Horace RUMBOLD, Hükümeti adına, Protokol tasarısının birinci ve beşinci paragraflarına, iki metin eklenmesini teklif etmektedir; Sir Horace RUMBOLD, bunları okudu (Bakınız, *Ek A*). Bu teklifte bulunurken, Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin öne sürmüş olduğu isteği, elden geldiği

ölçüde, dikkate almaya da çalışarak, Hükümetinin yönergelerine uyma kaygısıyla davranmaktadır.

General PELLÊ, Hükümetinden yönergeler beklemekte olduğunu, bu yüzden kesin bir tutum gösteremeyeceğini doğruladı.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, her zaman, boşaltma [tahliye, *évacuation*] kelimesinin, bütün Müttefik kuvvetlerinin Türk toprağını ve Türk sularını kayıtsız şartsız boşaltmaları anlamına geldiğini düşünmüştür. Boğazlar'da savaş gemileri bırakmakla, Müttefikler, bir çeşit işgal sürdürmüş olacaklardır. İşte, Türk Temsilci Heyeti, bunu kabul edemez. Müttefikler, Boğazlar'a ilişkin olarak imzalanacak sözleşmenin yürürlüğe konulmasına kadar Boğazlar'a uygulanacak rejimin ne olacağını bilmek kaygısındaysalar, İSMET PAŞA, onlara cevap olarak, Boğazlar'dan transit geçiş şartlarını saptayan Sözleşmenin 2 nci maddesini önceden uygulamaya koymanın kolay olacağını söyleyebilir. Boğazlar Sözleşmesi, özellikle Türkiye için yükümler kapsamaktadır; böyle olunca, bütün Parlâmentoların bu Sözleşmeyi onaylamalarını beklemeksizin ve yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamasından sonra, bu hükümlerden birtakımını yürürlüğe koymak kolaydır. Kaldı ki, bu da, İSMET PAŞA'nın ancak kendi adına öne sürebileceği bir tekliftir; fakat, Müttefikler bunu dikkate alırlarsa, İSMET PAŞA, bu konuda hemen Hükümetine başvuracaktır.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetince, boşaltma [tahliye, *évacuation*] kelimesine, Müttefiklerin verdiklerinden bambaşka bir anlam verildiğini görmektedir. Bununla birlikte, Türkiye ülkesinin boşaltılması konusunda Türk Temsilci Heyetinin isteklerini daha önce tam olarak yerine getirmiş bulunan Müttefikler, savaş gemilerinin Türk sularından ayrılmaları bakımından bir hayli ileri gitmeye hazırdırlar; ancak, İsmet Paşa'nın yeni isteklerini kabul ettiklerini iddia etmek, onlardan aşırı isteklerde bulunmak olur.

İSMET PAŞA, Andlaşmanın ya da varılacak Sözleşmelerin kimi hükümlerinin onaylanmadan önce yürürlüğe konulmasını Müttefiklerin kendilerinin istemiş olduklarını belirtince, M. MALKİN, Sir Horace RUMBOLD'un istemesi üzerine, durumun, Boğazlar bakımından, bambaşka olduğunu anlattı. Boşaltma Protokolünü kaleme alırken, Müttefiklerin öngördükleri şey, kimi hükümlerin Türkiye'ce, önceden uygulanmasından başka bir şey değildi. Oysa, Türk Temsilci Heyeti, Boğazlar konusunda, Müttefikler için de yükümler kapsayan bir Sözleşmenin, onaylanmasından önce, uygulanmasını istemektedir. Müttefik Hükümetlerin, birtakım yükümlere, bunlar kendi Parlâmentolarınca onaylanmadan önce, uygun davranmaları, hukuk açısından olanaksızdır. Başka bir deyimle, bir Sözleşmenin şu ya da bu kesiminin Türkiye'ce uygulanması ile, bütün imzacı Devletlerin, Boğazlar Sözleşmesi hükümlerine uygun davranmaları konuları, birbirleriyle karıştırılamaz.

General PELLÉ, henüz Hükümetinin görüşünü bildirecek durumda olmadığını yeniden söyledi; ancak, boşaltma konusunda Müttefiklerce alınan kararların, Andlaşmanın şu ya da bu maddesinin kabulü sonucu olmadığını hatırlatmak istemektedir. Türk Temsilci Heyeti, Müttefik işgalinin uzamasının, Türk halkı için meydana getirdiği hem maddî hem de moral sıkıntının bir an önce

sona erdiğini görmek istediğini açıklamıştır. Bu isteği dikkate almak isteyen Müttefikler, her ne kadar Andlaşmanın yürürlüğe konulmasına kadar işgali sürdürmeye hakları varsa da, bu yürürlüğe konuluşu beklemeksizin, birliklerini çekmeği kabul etmişlerdir. Bu ödün [tâviz], Türkiye için savaş gemilerinin çekilmesini istemek bakımından hiç bir hak ve yetki yaratamaz. Müttefikler, gemilerini çekmeye razı olurlarsa, Türkiye'ye yeni bir ödünde bulunmuş olacaklardır. Oysa, Sir Horace Rumbold'un teklifi, gerçekte, savaş gemilerinin neredeyse tümünün çekilmesi demektir; bu yüzden, bu teklif, Türkiye'nin isteğini büyük ölçüde yerine getirmek anlamına gelecektir. Şüphe yok ki, İsmet Paşa, Boğazlar Sözleşmesinin 2 nci maddesinin, onaylanmasından önce uygulanmasını teklif etmekteyse de, bu maddeden de ortaya çıkacağı gibi, Türk sularında [savaş gemilerinin] kalması, Türk makamlarının rızasına bağlı olacaktır; böylece, Ankara Hükümeti, savaş gemilerinin Boğazlar'da kalışını dilediği gibi yasaklamakta özgür olacaktır. Her ne kadar kesin yönergeler [tâlimat] almamış bulunmaktaysa da, General PELLÉ, Hükümetinin – kaldı ki öteki Müttefik Hükümetler gibi – bu noktaya kadar gitmeye hazır olmasından çok şüphe etmektedir. Andlaşma yürürlüğe konulmuş olmadıkça, Müttefik Hükümetler, silâh-bırakışımı [mütareke] Sözleşmesinin kendilerine verdiği hakları – teklifleri uyarınca sınırlayarak – kullanabilmekten yanadırlar.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin isteminin, yeni bir istem olmadığını bir kez daha söyledi.

M. RYAN, Ankara Hükümetince onaylamanın yeni bir durum yaratmayacağını ve Andlaşmanın yürürlüğe konuluşuna kadar, Tarafların karşılıklı durumlarında hiç bir değişiklik olmadığını açıkladı: Silâh-bırakışımı Sözleşmesi geçerli kalmakta sürüp gitmektedir. Tek fark, Müttefiklerin, Türk ülkesini boşaltmakla, bu Sözleşmede, Türkiye'den yana, büyük bir yumuşatmada bulunmalarıdır. Müttefikler, Türk Temsilci Heyeti boşaltmadan söz ederken, bundan, öteden beri, Türk ülkesinin boşaltılmasını amaçladığını anlamışlardır; bu ülkenin Mudanya Konferansından önce olan işgali, bu Konferansda yeniden bir düzene bağlanmıştır; oysa, Mudanya'da, yalnız, kara kuvvetleri söz konusu edilmiştir. Müttefikler, Boğazlar'ın sularındaki deniz kuvvetlerini, büyük oranlar içinde, azaltmayı kabul etmektedirler; daha ileriye gidemezler. Türkiye, 1914 deki davranışıyla, eski Boğazlar rejimine son vermiştir. Bu andan sonra, Müttefik Devletler için, bir serbest geçiş hakkı vardır ve durum, dayandığı temel Lausanne'da ortak bir anlaşmayla kararlaştırılmış bulunan, yeni rejimin yürürlüğe konuluşuna kadar, olduğu gibi kalacaktır. Müttefikler, bu koşullar altında, geçiş serbestliği istemekte haklıdırlar; İngiliz Hükümetinin apaçık olan tezi, işte, budur.

İSMET PAŞA, İstanbul önünde savaş gemilerinin bulunuşunun, akla, zorunlu olarak bir işgal düşüncesi getireceği görüşünden vazgeçmemektedir. Müttefikler, boşaltma ilkesini kabul etmekle, aynı zamanda, gemilerini çekmeği de kabul etmişlerdir.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin boşaltma [tahliye] kelimesine verdiği anlam bu ise, bu Heyetin, bu söze, Müttefiklerin verdiklerinden başka bir anlam verdiğini kabul etmek gerekeceğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD ve General PELLÉ, Boğazlar Sözleşmesi uyarınca, Boğazlar'dan geçen gemilerin, izin verilenden yüksek tonajda olup olmadıklarını değerlendirmeye yetkili olacak Komisyonun kurulmasından önce, bu Sözleşmenin bir maddesini yürürlüğe koymanın da, gerçekte olanaksızlığını belirttiler. Oysa, Sözleşme yürürlüğe girmeden, Komisyon kurulamaz.

İSMET PAŞA, bu sorunun uzmanlarca çözümlenemeyecek bir sorun olmadığını düşünmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, burada uzmanların çözümleyebilecekleri bir sorunun değil, ilkelere ilişkin bir anlaşmazlığın söz konusu olduğunu söyledi.

İSMET PAŞA, daha önce kabul edilmiş bir ilkeden dönülemeyeceği cevabını verdi. Boşaltma, deniz kuvvetlerinin çekilmesini de kapsamaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, cevap olarak, hiç de böyle olmadığını söyledi. Anlaşmazlık iki nokta üzerindedir; gerçekten, Müttefikler, (1) salt kara kuvvetlerini çekmeleri nedeniyle, deniz kuvvetlerini de çekmekle yükümlü oldukları, (2) Türk sularında azaltılmış bir deniz kuvveti bulundurmalarının, işgalin uzatılması anlamına gelmeyeceği kanısındadırlar.

Sir Horace RUMBOLD, sonuç olarak, yönergelerine [tâlimatına] bağlı kaldığını söyledi; bununla birlikte, Türk Temsilci Heyetinin teklifini Hükümetine bildirecektir; kaldı ki, bu teklif, boşaltma ilkesini bile tehlikeye düşürmek sonucunu verebilir.

General PELLÉ de, Türk teklifini Fransız Hükümetine bildirecektir. General PELLÉ, bu teklifin nasıl karşılanacağını bilememektedir; bunun, olumlu olmasından şüphe etmektedir.

Irak konusunda görüşmeler.

Sir Horace RUMBOLD, Andlaşmanın 3 ncü maddesinde öngörülen görüşmeler döneminin, boşaltma döneminin hemen sona erişinden işlemeye başlamasını, Türk Temsilci Heyetinin kabul edip etmediğini sordu. Sir Horace RUMBOLD, bunun, böyle olduğunu bildiğini sanmaktadır.

İSMET PAŞA, boşaltma sorununun istediği yönde çözüme bağlanması şartıyla, aynı görüşte olduğunu söyledi.

İstanbul'da Müttefik malzemesinin satılışı.

M. RYAN, bir ayrıntı sorunu söz konusu olmakla birlikte, bunun azçok önemi de olduğunu belirtti. Boşaltma dönemi sırasında, Müttefik Generaller, önemli bir malzemeyi, bulunduğu yerde satmak zorunda olacaklardır. Kimi depolarda bulunan bütün malzemenin toptan satışlarına girişilecektir. Bu konuda üstencilerle [müteahhitlerle] görüşmelere girişilmiş ise de, bunlar, alıcı olmakta duraksamaktadırlar; çünkü, satın almış olacakları şeyleri hemen teslim almağa kendilerini sonradan zorlayabilecek olan, Türk makamlarından çekinmektedirler. General Harington, alıcılara, süresi yerinde saptanacak kısa bir dönem boyunca, satın alınmış malzemeyi şimdi bulunmakta olduğu depolarda saklayabilecekleri konusunda güvence vermeğe yetkili kılınmasını istemektedir. Bu depolar, askerî makamlarca elkonulmuş yerlerdir. Doğaldır ki, alıcılar, uygun bir kira vereceklerdir; ancak bu depoları

az bir vakit içinde boşaltma zorunda bırakılmayacaklarına da güven duyacaklardır; kaldı ki, satışlar, asıl anlamıyla hiç bir savaş malzemesini de kapsamayacaktır. Üstelik, şurası da kararlaştırılacaktır ki, gümrük bağışıklığından yararlanılarak yurda sokulmuş olan nesneler için, yürürlükteki tarifelerde öngörülen vergiler ödenecektir. Bu noktaların, Türk Temsilci Heyeti ile Müttefik Temsilci Heyetleri arasında, bir mektup verişimi ile açıklığa kavuşturulması yeterli olacaktır.

İSMET PAŞA, bu sorunun, ilk kez dün ortaya atılmış olduğu cevabını verdi. Kendisi Ankara'ya telgraf çekmiştir; şu var ki, bu sorunun ayrıntılarını bilmemektedir ve bu konuda herhangi bir yüküm altına giremez.

M. RYAN, sorunu ayrıntılarıyla çözüme bağlamanın söz konusu olmadığını söyledi; bunu, oralarda bulunan yetkili makamlar yapacaklardır. İlkeleri saptamak yeterli olacaktır.

İSMET PAŞA, bu isteğin kendisine doğal göründüğünü, ancak şimdilik bu konuda herhangi bir şey söyleyemeyeceğini bildirdi.

Müttefik kuvvetleri yerine Türk askerlerinin geçişi.

General PELLÉ, Müttefik kuvvetlerinin gidişinin ve bunların yerini alacak Türk kuvvetlerinin gelişinin, Mudanya Sözleşmesine aykırı davranmak için bir vesile yaratmasını önlemek üzere, anlaşmaya varılması gerektiğini belirtti. Şurası iyice bilinmelidir ki, bu Sözleşme, şimdilik yürürlükte kalmaktadır.

İSMET PAŞA, bunun, yerinde çözüme bağlanması gereken bir sorun olduğu kanısındadır. Müttefik kuvvetler çekildikçe, düzenin korunması bakımından, bunlar yetersiz kalabilirler ve Türk kuvvetlerine başvurulması gerekebilir.

General PELLÉ de, gerçekten, bu konuda yerel anlaşmaların yapılması gerekeceğini kabul etmektedir; ancak, ilke burada konulmalıdır: Müttefik kuvvetler bir yeri tümüyle boşaltıncaya kadar, orada, eski rejim yürürlükte kalacaktır.

İSMET PAŞA, bu ilkeyi kabul ettiğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk makamları, bu konuda, uygun düşecek bir zamanda, bir bildiri yayınlarlarsa, işlerin bir hayli kolaylaştırılmış olacağını sanmaktadır.

Ticaret Sözleşmesinin uygulanması.

Sir Horace RUMBOLD, Ticaret Sözleşmesinin yürürlüğe konulmasına ilişkin olarak uzmanlarca hazırlanan metni okudu (Bakınız, *Ek B*)*.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, Ticaret Sözleşmesinin önceden uygulanmaya konulmamasında direndiğini hatırlattı; Türk Temsilci Heyeti, bu konuda anlaşmaya varılmış olduğunu sanmaktaydı. Buna karşılık, Türk Temsilci Heyeti, "deniz ulaştırmasının" aksatılmamasının kararlaştırılmış bulunduğunu, memnunlukla bildirebilecek, bu da, sorunun çözüme bağlanmasına yetecektir.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın, bu sözlerle, Müttefik ticaret gemilerinin Türk limanlarına girmelerinin yasaklanmayacağını anlatmak istediğini sanmaktadır.

* Bu cümle, 1923 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

İSMET PAŞA, böyle olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, bu formülün, kabotaj ve liman hizmetleri için de geçerli olup olmadığını sordu.

M. MONTAGNA, formülün, gemilerin yaptıkları ticaret işlemlerini – yük alma ve boşaltma – kapsamadığını belirtti. Bu konuda her türlü güçlüğün önceden ortadan kaldırılmış olması çok önemlidir.

İSMET PAŞA, istenmekte olan güvencelerin, yalnız işgalci Devletler için mi geçerli olacağını sordu.

Sir Horace RUMBOLD, bu güvencelerin, bütün imzacı Devletler için geçerli olmaları gerektiği cevabını verdi.

İSMET PAŞA, bu isteği aşırı bulduğunu söyledi.

Bu sorunun uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

İmroz ve Bozcaada adalarında geçici rejim.

Sir Horace RUMBOLD, İmroz ve Bozcaada adalarına ilişkin olarak, Boşaltma Protokolünde özel hükümler öngörülmesi konusunda Türk Temsilci Heyetine yapılmış bulunan teklifi hatırlattı.

İSMET PAŞA, bu nitelikte bir soruna ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetini dışarıdan gelecek bir karışmayı [müdahaleyi] kabul edemeyeceği cevabını verdi. Türkiye, bu konuda bol bol yeterli hükümler kapsayan, Andlaşmanın 14 ncü maddesinde tanımlanmış rejimi hemen kuracaktır.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, kendisine yöneltilmiş çağrıya kulak vermeyi uygun bulmamasına üzüldüğünü söyledi.

General PELLÉ de, bu üzüntülere katılmaktadır. General PELLÉ, Türk makamlarının, hiç olmazsa, yeni rejime geçişin halk içinde hiç bir paniğe yol açmaması için, gerekli bütün tedbirleri alacaklarını ummaktadır.

İSMET PAŞA, gerekli tedbirlerin alınacağı cevabını verdi.

Ayrıcalıklara ilişkin Protokole Belçika'nın katılması.

M. MONTAGNA, Belçika'nın ayrıcalıklara [imtiyazlara] ilişkin Protokole katılması sorununun söz konusu olduğunu hatırlattı. M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın, bu konuda kendisine sorulmuş bulunan soruya şimdi cevap verebilecek durumda olduğunu sanmaktadır.

General PELLÉ, uygulama açısından, ayrıcalık sahibi (*concessionnaires*) sekiz Belçika ortaklığının söz konusu olduğunu açıkladı. Bu ortaklıklar, Fransız, İngiliz ya da İtalyan ortaklıklarıyla aynı zamanda, Ankara'ya temsilciler göndermişlerdir. General PELLÉ, bundan başka, bu ortaklıkların ancak hukuk açısından Belçika'lı olduklarını ve bunları oluşturan sermayelerden yalnız bir parçasının Belçika uyruklarına ait bulunduğunu da belirtti; bu ortaklıklarda, özellikle Fransız sermayelerinin önemli bir payı vardır.

General PELLÉ, ayrıca, herhangi bir Devlete bağlı başka hiç bir ortaklığın, aynı koşullar altında bulunmadığını da belirtti. Bu yüzden, İsmet Paşa, Müttefiklerin tekliflerini kabul edecek olursa, ayrıcalık sahibi öteki ortaklıkların da yararlanabilecekleri hiç bir örnek-olay (*précédent*) yaratmamış olacaktır. Tersine,

Türkiye'nin şu çıkarı da olacaktır: Türk Hükümetinden ayrıcalık almış bulunan Müttefik ortaklıklarının hepsine aynı rejim uygulanacaktır. General PELLÉ, son olarak, İsmet Paşa'nın, reddinden yalnız Belçika'nın zarar göreceğini de unutmamasını rica etmektedir: Böyle olunca, Türk Temsilci Heyetinin, kendisine yöneltilmiş olan isteği yerine getirmesi, hakgözetirliğe uygun görünmektedir.

M. MONTAGNA, ayrıcalıklara ilişkin Protokolün bir bütün oluşturduğunu ve bu Protokolün hükümlerinden, [Osmanlı İmparatorluğu'ndan] ayrılan ülkelere ilişkin bulunanların, Belçika'yı son derece ilgilendirdiğini bu sözlere ekledi. Bu yüzden, Türk Temsilci Heyetinden gelecek bir red, Türkiye'nin hiç de ilgili olmadığı sorunlarda da, Belçika'nın çıkarlarına zarar verecektir.

İSMET PAŞA, ayrıcalıklara ilişkin Protokol hazırlandığı zaman, Belçika'nın katılması sorununun öne sürülmemiş olduğu cevabını verdi. İSMET PAŞA, bu sorun üzerinde düşünecektir.

Bırakılmış mallar.

Sir Horace RUMBOLD, Konferansa Çağıran Devletler Temsilcilerinin, İsmet Paşa'ya, bırakılmış mallara [emval-i metrukeye] ilişkin iki mektup göndermiş olduklarını hatırlattı; Temsilciler, bu mektuplara hiç bir cevap alamamışlardır.

İSMET PAŞA, bırakılmış mallar sorununun bir Türk kanununa konu olduğunu bildirdi. İSMET PAŞA, bu konuda, Müttefiklerin ne gibi tekliflerde bulunmak istediklerini sordu.

Sir Horace RUMBOLD, iki sorunun söz konusu olduğunu söyledi: Birinci sorun, Müttefik uyruklarının mallarına ya da Müttefik çıkarlarının üstün durumda bulunduğu kurumların mallarına kanunun uygulanmasına ilişkindir; ikinci sorun, söz konusu kanunla, Andlaşmanın, azınlıkların haklarının korunmasına ilişkin hükümleri arasındaki bağdaşmazlıktır.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilcilerinin, Konferans sona ermezden önce, bir cevap almaları gerektiğini de sözlerine ekledi.

General PELLÉ, Sir Horace RUMBOLD'un sözünü ettiği iki notanın gönderilmesinden bu yana, kendisine, aynı konuya ilişkin bir çok yakınmalarda bulunulmuş olduğunu söyledi. Özellikle, General Weygand, Türk makamlarının Kilikya'ya (*Cilicie*) dönmeleri sırasında, bu ili bırakıp gitmiş olan Osmanlı uyruklarına ilişkin bir dosyayı kendisine göndermiştir. General Weygand, bu kimselerden çoğunun mallarından yoksun bırakılmış olduklarını belirtmektedir. Türk makamları, bir alacağın iki tanık göstermekle ispatlanabileceğini kabul eden kanunun hükümlerinden yararlanmaktadırlar; tanıklar aranıp bulunmakta ve ortadan kaybolmuş kimselere ait mallara elkonulması ve bu malların satılması yolunda kararlar elde etmek için, bu kimseler mahkemelere çağrılmaktadırlar. Mahkemeye çağrılar, yalnız yerel basında yayınlanmakta ve ilgililer, raslantı olarak haber alırlarsa, mahkeme önüne çıkmalarına izin verilmemektedir. Kendi başlarına, bunların çağrıya gelmediklerine karar verilmekte ve bulunmadıkları oturumlarda, kendilerine karşı bir hüküm verilmektedir. Başka durumlarda, vaktiyle ödememiş oldukları vergilerin – örneğin savaş kazançların vergisinin – ödenmesi istenmekte ve mahkemede bulunmayanlar, yokluklarında hüküm giymektedirler. General

Weygand, mallarından böylece haksız olarak yoksun bırakılmış olanlara mallarının geri verilmesinin ve gelecek bakımından onlar için güvenceler elde edilmesinin gerekli olduğu sonucuna varmaktadır.

İSMET PAŞA, suçlandırılmış eylemlerin Kilikya'da geçmiş olduğunun söylendiği, oysa orada, kanunların düzenli bir biçimde işlemekte bulunduğu cevabını verdi; İSMET PAŞA, bu yüzden, öne sürülmüş olaylara ilişkin olarak bir şey söyleyemez. Kaldı ki, bu sorun, Konferansın ilgileneceği bir iş de değildir.

General PELLÉ, meslekdaşlarıyla kendisinin, sorunu, bu toplantıda çözüme bağlamak iddiasında olmadıklarını söyledi; ancak, barış yapmazdan önce, İsmet Paşa'dan, Kilikya'da oturanların yararına olmak üzere, Hükümetine gecikmeden başvurmasını istemek, General PELLÉ'ye, Müttefiklerin ödevi gibi görünmüştür; kaldı ki, General PELLÉ, bu yönde kesin ve açık yönergeler de [tâlimat da] almış bulunmaktadır; Ankara Andlaşmasına ekli Genel Af Bildirisi, Kilikya'da oturan herkesin kişiliğine ve mallarına saygı gösterileceğini şart kılmışken, bu kimselerin mallarına elkonulmuş bulunmaktadır.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, Ankara Andlaşmasına uygun davranmaya her zaman özen göstermiş olduğunu, durumu Hükümetine bildireceğini söyledi.

Genel af.

Sir Horace RUMBOLD, Ermeni sorunu üzerinde bir söz söylemeyi gerekli gördüğünü belirtti: Bu sorun, Müttefikler açısından, çözüme bağlanmış değildir; İngiliz Temsilcisi, başkanlığını yaptığı Komitenin gelecek oturumunda bu konuya ilişkin olarak bir bildiride bulunma hakkını saklı tutmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, İstanbul'daki İngiliz Yüksek-Komiserinden aldığı bir telgrafı okudu. M. Henderson, Çanakkale'de İngiliz işçi birliklerinde çalıştırılmış olan Osmanlı uyruklarından sekiz Rumun, Türk yetkililerince tutuklandıklarını ve Ankara'ya gönderilmelerinin söz konusu bulunduğunu bildirmektedir. M. Henderson protesto etmiştir. Adnan Bey, Ankara'da kabul edilen bir kanun uyarınca, İngiliz ordularında hizmet etmiş her Türk uyruğunun (Rumlar gibi, Arnavutlar ve Ermeniler de bu tedbirin dışında kalmamaktadırlar) Türkiye'den kovulacağını bildirerek, sözü geçen tutuklamayı doğrulamıştır. Adnan Bey, hiç bir şey yapamayacağını da sözlerine eklemiştir. Oysa, çok sayıda Osmanlı uyruğu hâlâ İngiliz kuvvetlerinin hizmetinde bulunmaktadır; Türk makamlarının bu davranışı, Genel Af Bildirisi hükümlerine doğrudan doğruya aykırıdır.

Sir Horace RUMBOLD, bu Bildiri'ye aykırı düşen bu davranışa karşı kesin protestoda bulunmak zorundadır. Sir Horace RUMBOLD, şimdi verdiği haberin, Hükümeti üzerinde en olumsuz etkiler yaratacağına inanmaktadır; bu haber, Sir Horace RUMBOLD'a, gelecek bakımından çok ciddî kaygılar vermektedir. Bugün böyle şeyler olabilirse, Müttefikler İstanbul'dan ayrıldıkları zaman neler olacaktır?

İSMET PAŞA, Genel Af Bildirisine, Türk makamlarınca saygı gösterileceğini söyledi; şu var ki, bu Bildiri henüz yürürlüğe girmemiştir. Öte yandan, İSMET PAŞA, Sir Horace Rumbold'un söylediği nitelikte bir kanunun bulunmadığını da belirtmek istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Adnan Bey'in M. Henderson'a kesin konuşmuş

olduğunu ve sorumlu bir Türk görevlisinin bir yabancı temsilciye doğru olmayan bilgiler vermesini kabul edemeyeceğini söyledi.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin, hiç olmazsa, Genel Af Bildirisinin yürürlüğe konulmasını beklerken, bu Bildiri'nin özüne uygun davranacağını söylemesini istedi.

Sir Horace RUMBOLD, suçlandırılmış eylemlerin yeniden işlenmeyeceğine güvence verilmesini istemektedir.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin cevabını, Konferansın bir Komitesinde bildirmesi gerektiğini söyledi.

Rusya'ya çağırı.

Sir Horace RUMBOLD, Boğazlar Sözleşmesini imzalamayı kabul edip etmediğini anlamak üzere, Rusya'ya son bir çağrıda bulunulmasının yerinde olacağını söyledi. Kabul ediyorsa ve Rus Temsilcilerinin Lausanne'a gelmemeleri durumunda, Müttefikler, Rusya'ya, Sözleşmeyi başka bir yerde imzalayabilmesi için, belirli bir süre tanınması gerektiği kanısındadırlar. Bu imzalama, İstanbul'da yapılabilir.

General PELLÉ, Boğazlar Sözleşmesinin aslının Fransız Hükümetince İstanbul'a gönderileceğini ve Adnan Bey'e emanet edileceğini söyledi; bir Rus temsilcisi, Adnan Bey'e gelerek, Sözleşmeyi imzalayabilir. Bu imzalamanın, örneğin, onbeş gün ya da üç hafta içinde gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir.

İSMET PAŞA, bu teklifi kabul ettiğini söyledi.

Madde 46 bis.

General PELLÉ, henüz bir çözüm bulunamamış çeşitli sorunları, vaktin gecikmiş olması yüzünden, şimdi çözüme kavuşturma olanaksızlığını belirtti. İkinci Komiteyi ilgilendiren iki sorun vardır: Biri, ikinci 46 ncı (*46 bis*) maddeye, öteki de, 70 nci maddeye ilişkindir. Müttefik uzmanları, borçlanmaların karşılıklarının yeniden kurulmasına ilişkin, ikinci 46 ncı (*46 bis*) madde yerine, General PELLÉ'nin metnini okuduğu, bir bildiri (Bakınız, *Ek C*) konulmasını teklif etmişlerdir. Gelecek oturumda, Müttefikler, İsmet Paşa'ya bu metni uygun bulup bulmadığını soracaklardır.

Bunun gibi, Müttefikler-arası işgal rejimi altında, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye–i Osmaniye] Meclisince alınmış bulunan malî tedbirlerin geçerli sayılmasına ilişkin 70 nci maddenin yerine, Türk Temsilci Heyeti ile Osmanlı Devlet Borcu Meclisi arasında mektup verişiminin konulması kararlaştırılmıştı. İsmet Paşa, Ankara Hükümetinin görüşünü bildirmeyi ertelemişti. General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetine, bu cevabı alıp almadığını soracaktır.

İSMET PAŞA, gelecek toplantıda cevap vereceğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, toplantı sona ermezden önce, çalışmaların gidişinden pek de memnun olmadığını söylemek zorunda bulunduğunu bildirdi. 8 Temmuz toplantısından sonra, bütün güçlüklerin çözüme bağlanmış olduğu düşünülebilirdi. Şimdiyse, durumun böyle olmadığı görülmektedir. Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetine, ödemede verilecek paranın cinsi sorununun, boşaltma [tahliye]

sorununun ve ayrıcalıklar [imtiyazlar] sorununun bir bütün oluşturduğunu ve bir noktada, örneğin boşaltma konusunda, güçlükler ortaya çıkarsa, genel çözümün tümüyle etkilenmesinin söz konusu olacağını, son bir kez, hatırlatmak istemektedir.

İSMET PAŞA, ortaya çıkan gecikmelerden kendisinin sorumlu tutulamayacağı cevabını verdi. Başka Temsilci Heyetleri de yönergeler [tâlimat] istemek zorunda kalmışlardır. Boşaltma sorununa gelince, İSMET PAŞA, bu sorunu, Ankara'ya yeniden danışmadan çözüme bağlayabilir.

Oturuma saat 19.45 de son verildi.

EK A.

BOŞALTMA KONUSUNDA PROTOKOL

İNGİLİZ TEMSİLCİ HEYETİNİN TEKLİFİ

A.– *Birinci paragrafa eklenecek:*

"Bu işlemler, Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz Boğazı'nda (*Bosphore*) durmakta olan İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemilerinin de çekilmelerini kapsayacaktır. Bununla birlikte, Müttefik Devletler, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşme yürürlüğe konuluncaya kadar, bu sularda, Üç Devletten her biri için iki kruvazörü (*croiseurs*) geçmeyecek sayıda sınırlandırılmış savaş gemileriyle, kruvazör sayısıyla orantılı olacak ve içlerinde uçak gemisi bulunmayacak daha küçük savaş gemileri bulundurma hakkını saklı tutmaktadırlar. Şurası kararlaştırılmıştır ki, Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmenin yürürlüğe konulmasına kadar, Müttefik Devletler donanmaları, Boğazlar'dan tam ve kısıntısız geçiş serbestliğini saklı tutacaklardır."

B.– *5 nci paragrafa eklenecek:*

"Birinci paragrafta öngörülen küçük savaş gemilerinin sayısı, İstanbul'da Müttefik Devletlerin yetkili makamlarınca, Türk yetkili makamlarıyla görüş birliği içinde, saptanacaktır."

EK B.

TİCARET SÖZLEŞMESİNİN UYGULANMASI KONUSUNDA MÜTTEFİK UZMANLARININ TEKLİFLERİ

11 Temmuz 1923

Ticaret Sözleşmesi hemen uygulanacaktır; bununla birlikte, Türkiye'nin, 1 Temmuz 1923 tarihinde uygulanmakta olan gümrük vergilerini, Barış Andlaşmasının yürürlüğe konuluşuna kadar, olduğu gibi tutmaya hakkı olacaktır; öte yandan, öteki imzacı Devletler uyruklarının işletmeleri (*entreprises*), aynı dönem içinde ve sınırlama olmaksızın, kabotaj yapabilecekler ve liman hizmetlerini işletebileceklerdir.

EK C.

İKİNCİ 46 NCI (46 bis) MADDENİN YERİNE KONULACAK BİLDİRİ TASARISI

"Şurası kararlaştırılmıştır ki, bir toprak ayrılması, Birleştirilmiş Borçla İkramiyeli Türk Tahvilleri (*la Dette unifiée et les Lots turcs*) dışında kalan borçlanmaların, Türkiye'ye düşen sağlancalarının [karşılıklarının, rehinlerinin] durumunda bir değişikliğe yol açarsa, Türkiye, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşarak, gerekirse, yeniden aynı oranda sağlancalar koymak üzere, gerekli bütün tedbirleri alacaktır."

6
12 TEMMUZ 1923, PERŞEMBE GÜNÜ, SAAT 10.30 DA, OUCHY ŞATOSUNDA YAPILMIŞ BİR TOPLANTIDA ALINAN NOTLAR

Hazır bulunanlar:

Sir Horace RUMBOLD ve yardımcıları MM. RYAN, PAYNE, MALKİN, FORBES ADAM (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ ve yardımcıları MM. BARGETON, DE PERCİN (*Fransa*); M. MONTAGNA ve yardımcıları MM. NOGARA, GUARİGLİA, İNDELLİ (*İtalya*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY ve yardımcıları ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY, Yarbay TEVFİK BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ.

Türk sularından Müttefik donanmalarının ayrılışı.

General PELLÉ, Müttefik savaş gemilerinin Türk sularından ayrılışı konusunda Hükümetinden yönergeler [tâlimat] aldığını, Türk Temsilci Heyetine hemen bildirmek istemektedir. Fransız Hükümeti, İngiliz teklifine tümüyle katılmaktadır.

M. MONTAGNA da, Hükümetinden, benzer yönergeler almış olduğunu bildirdi.

Madde 46 bis.

General PELLÉ, Andlaşmadan çıkartılacak ikinci 46 ncı (*46 bis*) maddenin yerine konulmak üzere uzmanlarca hazırlanmış olan bildiri tasarısını okudu (*Ek A*).

İSMET PAŞA, biraz değişik bir formül teklif etmek istemektedir. İSMET PAŞA, Komitenin gelecek oturumunda, aşağıdaki bildiride bulunmayı öne sürdü: "İkinci 46 ncı (*46 bis*) madde, Muharrem Kararnamesi* konusunda Müttefik Temsilci Heyetlerinin Türkiye'den yapmasını istemiş oldukları bildiri ile ilgili bulunduğundan, Türk Temsilci Heyeti bu sorunun ertelenmesini istemişti. Sonradan, Müttefik Temsilci Heyetleri bu bildiriden vazgeçmeyi kabul etmişlerdir. İkinci 46 ncı (*46 bis*) maddede söz konusu olan sorun, borç senetlerini ellerinde bulunduranlar ve Türk Hükümeti arasında, bu sorunun ilgili bulunduğu ana sorunla birlikte çözüme bağlanacaktır."

* Bakınız, Takım I, cilt III, s. 9, not. (S.L.M.)

General PELLÉ, bu formülün, Müttefiklerce teklif edilen formül kadar açık olmadığını belirtti. Gerçekten, bu formül, Türk Hükümetini, hiç bir yüküm altına sokmamaktadır; yalnız, Türk Hükümeti, bu sorunu, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla görüşme hakkını saklı tutmaktadır.

M. BARGETON da, ikinci 46 ncı (*46 bis*) madde ile ödemede verilecek paranın cinsi sorunu arasında bir bağlantı kuran Türk tezine karşı çıkmaktadır; oysa, burada, yalnız, borçlanmaların sağlancaya [rehne] bağlanıp bağlanmayacağını bilmek söz konusudur.

M. NOGARA, Müttefiklerin, teknik bakımdan, bir ilke koymaktan başka bir şey istemediklerini belirtti; sağlancaya bağlanmış borçlanmalar, sağlancaya bağlı kalacaklardır. Bu ilke kabul edilirse, kalan tek güçlük, bir kaleme alış güçlüğüdür.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği metin kabul olunursa, borçlanmaların sağlancaya bağlı kalıp kalmadıkları konusunu, borç senetlerini ellerinde bulunduranların bilmelerine el vermeyeceğini belirtti; çünkü, Türkiye'nin, bu bakımdan, hiç bir yükümü kalmayacaktır. Böyle bir durumun, Türk senetleri değerinin değişmezliği ve sağlamlığı konusunda ne gibi istenmez sonuçlar doğuracağını kestirmek kolaydır.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, sağlanca [rehin] ilkesine hiç de karşı çıkmamakta olduğunu bildirdi.

General PELLÉ, bu sözleri senet saydığını söyledi. General PELLÉ, herkesi memnun bırakacak bir formülün hemen kaleme alınmasında direnmektedir.

İSMET PAŞA, kararlaştırılacak bildirinin kendisince Komitede yapılması iyice belirtilmek şartıyla, buna razı olduğunu söyledi.

General PELLÉ, Müttefiklerin, bu nokta üzerinde, aynı görüşte oldukları cevabını verdi.

General PELLÉ, kendisine, Türk Temsilci Heyetinin isteklerini dikkate alır görünen, aşağıdaki formülü okudu. Bildirinin sonu şöyle değiştirilecektir:

".... Türkiye, bu borçlanmaların, sağlancaya bağlanmış borçlanmalar niteliğinin değişmemesi için, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşarak, gerekli bütün tedbirleri alacaktır."

Böylece, artık oran sorunu ortadan kalkmış bulunmaktadır; Türk Temsilci Heyetinin, ödemede verilecek paranın cinsi sorununun çözümlenmesinden önce bu konuda herhangi bir karar alınmaması bakımından gösterdiği özen de korunmuş olacaktır.

İSMET PAŞA, formülü çok uzun bulduğunu söyledi.

Tartışmadan sonra, General PELLÉ, genel niteliğini belirterek, aşağıdaki metni teklif etti:

"Şurası kararlaştırılmıştır ki, bir toprak ayrılması, birtakım borçlanmaları, tüm olarak ya da bir kesimi bakımından, sağlancalarından [karşılıklarından, rehinlerinden] yoksun bırakırsa, Türkiye, bu borçlanmaların, sağlancaya bağlı borçlanmalar niteliğinin değişmemesi için, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşarak, gerekli bütün tedbirleri alacaktır."

İSMET PAŞA, bu formülü isteğe uygun bulmadığını söyledi.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin davranışına şaşmaktadır. General

PELLÉ, İsmet Paşa'nın, ülkesinin bağımsızlığını koruma bahanesi altında, artık işi, üzerine hiç bir yüküm almamaya vardırdığını üzülerek görmektedir. Böyle bir tutum, Türkiye'yi, doğrudan doğruya batkıya [iflâsa] götürür.

Sir Horace RUMBOLD, Pazar akşamı, bütün büyük sorunlar üzerinde, ilke bakımından bir anlaşmaya varılmış olduğunu belirtti. Müttefikler, öngörülebilecek değişikliklerin, ancak, biçimsel değişiklikler olabileceğini açıkça söylemişlerdi.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'ya şunları söylemeyi gerekli görmektedir: İşler daha çok uzayacak olursa, Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilcilerinin takındıkları tutumu Hükümetine bildirmek ve yeni yönergeler [tâlimat] istemek zorunda kalacaktır.

İSMET PAŞA, yalnız biçimle ilgili bir sorunun tartışılmakta olduğunu belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, öz [esas] bakımından itirazlar öne sürmekte olduğu cevabını verdi.

İSMET PAŞA, iyi niyetle davranmakta olduğunu söyledi. İSMET PAŞA, ikinci 46 ncı (*46 bis*) madde yerine bir bildiri konulmasını kabul etmiştir; ancak, bu bildirinin metni henüz hiç incelenmemiştir. İSMET PAŞA aşağıdaki formülü teklif etmektedir:

"Türkiye, Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye–i Osmaniye'nin] bölüştürülmesi sırasında, gerekiyorsa, sağlancaya bağlanmış borçların bu niteliğinin olduğu gibi kalması için, gerekli bütün tedbirleri alacaktır."

General PELLÉ, tartışmanın başında, Türk Temsilci Heyetinin, Müttefik formülünde oran (nisbet, *proportion*) sözünün kullanılmasına karşı çıkmakta olduğunu belirtti; Müttefikler, Türk Temsilci Heyetine hoş görünmek için, bu kelimenin metinden çıkartılmasına razı olmuşlardır. Oysa, şimdi, Türk Temsilci Heyeti, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla Türk Hükümeti arasında bir anlaşmayı bile metinden çıkartan bir formül teklif etmektedir. Bu durumda, Müttefiklerin, ilk metni, kayıtsız şartsız, olduğu gibi tutmaları gerekirdi. Bununla birlikte, bir anlaşmaya varmak isteğiyle, Müttefikler, "borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşarak" sözlerinin eklenmesi şartıyla, Türk formülünü kabul edebilirler.

İSMET PAŞA, cevap olarak, bunu kabul ettiğini söyledi.

Ek (B) deki metin, kesin olarak kabul edildi.

Madde 70.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetince Osmanlı Devlet borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] Meclisine gönderilecek mektubu okudu; bu mektubun metni, maliye uzmanlarının dördüncü raporuna eklidir.

İSMET PAŞA, bu metni kabul ettiğini söyledi. Borç Meclisinin, bu mektubu aldığını ve aynı görüşte olduğunu bildirmesine karar verildi.

M. NOGARA, alkollü içkilerden alınacak vergiler sorununun, İkinci Komitenin son oturumunda, daha önce çözüme bağlanmış olduğunu hatırlattı. M. NOGARA, vakit kazanmak için, Borç Meclisinin, cevabını, Türk Temsilci Heyetine telgrafla da iletebileceğini sözlerine ekledi.

Bu teklif kabul edildi.

Madde 78.

M. MONTAGNA, 78 nci maddeye ilişkin olarak ortaya çıkan güçlüğü anlattı. Türk Temsilci Heyeti, maliye uzmanlarının, Osmanlı Devlet Borcuyla birlikte, savaştan önceki birtakım istemler için, Müttefik Hükümetlere ödenmesi olasılığı bulunan paraların da bölüştürülmesi olanağını incelemelerini istemiştir. Uzmanlar, bu istemlerin tutarının henüz saptanmamış olduğunu ve bölüştürmenin, uygulamada, çok büyük güçlükler yaratacağını görmüşlerdir; bu durumda, uzmanlar, Türk isteğini yerine getirme olanağını bulamamışlardır. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, iddialarından vazgeçmiş olduğunu ummaktadır.

İSMET PAŞA, uzmanların, Türk Temsilci Heyetini, çekincesini [ihtirazî kaydını] geri almaya yöneltecek inandırıcı bir kanıt öne sürememiş olduklarını belirtti. Bununla birlikte, İSMET PAŞA, uzlaşıcı bir tutum göstererek, isteğinden vazgeçme fedakârlığında bulunmağa razı olmaktadır.

Belçika'nın katılması.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'ya, bu sözleri için teşekkür etti ve Belçika'nın 78 nci maddeden yararlanmasını kabul etme eğiliminde olup olmadığını sordu.

İSMET PAŞA, iki sorunun Belçika'lıları ilgilendirmekte olduğunu söyledi: Ayrıcalıklara [imtiyazlara] ilişkin Protokole katılmak ve 78 nci maddeye katılmak. İSMET PAŞA, Belçika'lılar için çok büyük ölçüde daha önemli olan, ayrıcalık sahiplerine ilişkin isteği kabul etmektedir; 78 nci maddeye ilişkin isteği ise, İSMET PAŞA, reddetmek zorundadır.

Ayrıcalıklar.

M. MONTAGNA, bu sözleri senet saydığını söyledi; bununla birlikte, 78 nci maddeye ilişkin reddin, Belçika'nın öne sürmek isteyebileceği haklarda bir değişiklik yapmadığını da belirtmek istemektedir.

İSMET PAŞA, yaptığı bildiriyle, söz konusu isteği, kayıtsız şartsız, bir yana bırakmak istemiş olduğunu söyledi; Belçika ile hiç bir güçlüğün olmayacağını ummaktadır.

M. MONTAGNA, uzmanlarca hazırlanan, ayrıcalıklara ilişkin Protokolün kesin metnini kabul edip etmediğini İsmet Paşa'ya sordu.

İSMET PAŞA, 2 nci maddede, *Armstrong-Vickers* Ortaklığı ile *Régie générale*'e öncelik hakkı (*droit de préférence*) tanınmasına ilişkin (A) ve (C) paragraflarını, Türk Temsilci Heyetinin kabul edemeyeceği cevabını verdi. Bu iddiayı kabul etmek, Türkiye'yi, on yıllık bir dönem için, her türlü ekonomik kalkınma olanağından yoksun bırakmak olacaktır; bu, Türkiye'nin egemenliğine halel getirmek olacaktır. İlgili iki ortaklık, böyle bir hükümden kolayca vazgeçebilirler; çünkü, bu ortaklıkların çıkarları, bir ödeştirmede (*compensation*) bulunulmasına ya da, olasılıkla, bir zarar-giderim ödenmesine ilişkin hükümlerle bol bol korunmuş olmaktadır. Böylece, bu sorun, Müttefikler bakımından önemli değilken, Türkiye açısından çok önemlidir.

General PELLÉ, İsmet Paşa'nın öne sürdüğü iki kanıta cevap vermek istediğini

söyledi. Önce, Türk Hükümetinin egemenliğinin söz konusu edildiği iddiasında bulunulamaz. Gerçekten, bir sözleşmenin bozulmasından doğan bir anlaşmazlığı çözüme bağlamak üzere, Türk Hükümetiyle ilgili ortaklıklar arasında yapılmış bir anlaşma söz konusudur. Bu uzlaşma ile, Türk Hükümeti, söz konusu iki ortaklığa, ilk anlaşmayla tanınmış bulunan çıkarları ödeştirmek üzere, özgürlük içinde, birtakım çıkarlar tanımaktadır; bunda, Türk egemenliğine aykırı düşen hiç bir şey yoktur. Öte yanda, İsmet Paşa, bu hükmün, Türkiye'nin ekonomik gelişmesine bir engel yarattığını söylemiştir. Burada, ancak bir yanlış anlama olabilir; çünkü, öncelik hakkının (*droit de préférence*), ancak eşit koşullar içinde kullanılması söz konusu olacaktır. Bu yüzden, bu hakkın varoluşunun, Türkiye'nin ekonomik gelişmesine engel yaratmak şöyle dursun, ayrıcalığı elde etmeye çalışacak ortaklıklarca, Türk Hükümetine, onun daha çıkarına olabilecek şartlar teklif etmelerine yol açma sonucunu vereceği açıkça bellidir.

M. RYAN, General Pellé'nin kanıtlarının, *Régie générale* ayrıcalığı için olduğu gibi, *Armstrong-Vickers* ayrıcalığı için de geçerli olduğunu belirtti. İngiliz Temsilci Heyeti, bu ortaklığa verilmiş ayrıcalığın geçerli olduğunu kabul ettirmek için direnmekle ödevliydi; bununla birlikte, İngiliz Temsilci Heyeti, Türkiye'nin durumunda meydana gelen değişiklikle, yapılması yükümlenilen işin özel niteliğinde ortaya çıkan değişiklikleri göz önünde tutarak, varolan sözleşmelerde de değişiklikler yapılması gereğini kabul etmiştir. Bu temel üzerinde, anlaşma gerçekleştirilmişti. Oysa, şimdi, bu anlaşmanın dayandığı ilke bile yeniden tartışma konusu yapılmaktadır. İngiliz Temsilci Heyeti, öncelik hakkının kullanılabilmesi konusunda büyük bir direnç göstermek zorundadır. Kaldı ki, Ortaklık, bir ödeştirme (*compensation*) elde ettikten sonra bu hakkı kullanmak isterse, bu ödünü [tâvizi] Türk Hükümetine geri vermesi gerekeceği de iyice kararlaştırılmış bulunmaktadır.

İSMET PAŞA, daha önce açıkladığı kanıtları yeniden belirtti.

M. MONTAGNA, *eşit şartlarla*, öncelik hükmünün, tümüyle Türkiye'nin yararına olduğunu belirtti; bu hüküm, rekabet serbestliğini desteklemekle, Türk Hükümetine, Devletin çıkarlarına en uygun şartlar içinde, büyük bayındırlık işleri yapma olanağını vermekle sonuçlanacaktır.

General PELLÉ, başlangıçta tartışılmış olan metinde, önceliğin "onlar kadar elverişli şartlarla" kullanılacağının söylenmiş olduğunu belirtti; bu formülü, "eşit şartlarla" sözleriyle değiştiren de, İsmet Paşa olmuştur. Bu durumda, nasıl olur da, İsmet Paşa, ilkeyi kabul etmemiş olduğunu söyleyebilir?

İSMET PAŞA, Müttefikler teklifinin, Türkiye'yi, her birinde ortaklıklardan birinin bir öncelik hakkı (*droit de préférence*) olacağı, iki etki bölgesine ayırmakla sonuçlanacağını yeniden söyledi. Pazar günü, üzerinde görüş birliğine varılan ilke, bir zarar-giderimde, bu olmazsa, bir ödeştirmede (*compensation*) bulunma ilkesiydi. İSMET PAŞA, öğleden sonraki oturumda, öncelik hakkını kabul etmemişti; akşam, Müttefik Temsilci Heyetlerine hoş görünmek için, bir metin üzerinde tartışmayı kabul etmiş, ancak, bu metni dilediği gibi incelememiş olduğunu ve ek görüşler öne sürmek hakkını saklı tuttuğunu belirtmişti. Oysa, daha derinleştirilmiş bir inceleme, İSMET PAŞA'ya Müttefiklerin isteğinin kabul edilmez olduğunu göstermiştir.

Sir Horace RUMBOLD'un söze karışması üzerine, İSMET PAŞA, bunun, kendisince, esaslı bir sorun olduğunu bildirdi.

M. MONTAGNA, kendi adına, bir çözüm teklif etmek istediğini söyledi; bu konuda meslekdaşlarına danışmamıştır ve onlar bu teklifi reddetmekte özgürdürler. Öncelik hakkından Protokolde söz edilmeyerek, bu hak, yalnız, Türk Hükümetinin, birini *Régie générale*'e, ötekini de *Armstrong-Vickers* Ortaklığına göndereceği, iki mektupta tanınabilir.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyeti kabul ederse, kendisinin bu uzlaştırıcı teklifi kabul edeceğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD da, aynı yönde konuştu.

İSMET PAŞA, bu çeşit bir sorunda, biçimin ikinci derecede önemli olduğu cevabını verdi. Yüküm, Türkiye'ce, ister bir Protokol isterse bir mektupla üstlenilmiş olsun, yüküm olarak kalmaktadır; kabul edilmez olan da, budur. İSMET PAŞA, güçlükler çıkartmak niyetinde olmadığını, elinden gelseydi, Müttefiklerin teklifini kabul etmiş olacağını sözlerine ekledi.

M. MONTAGNA, Türk hükümetinin özel kişilerle yapacağı bir anlaşmada üzerine alacağı bir yükümün, egemenliğine halel verir sayılamayacağını belirtti.

M. RYAN, Konferansın ilk döneminde, uluslararası her anlaşmanın, bağıtlanan Devletlerden her biri bakımından, egemenliğinde kendi isteğiyle bir kısıtlama anlamına geldiğini, Lord Curzon'un Türk Temsilci Heyetine ispatlamış olduğunu hatırlattı.

İSMET PAŞA, söylediklerini yeniden belirtti. İSMET PAŞA, kendisine yapılan tekliflerle, Çarlık Rusya'sınca Türkiye'ye yükletilmiş şartlar arasında şaşılacak benzerlikler görmektedir.

MÜTTEFİK TEMSİLCİ HEYETLERİ, bu benzetmeye karşı protestoda bulundular.

M. RYAN, Türk Hükümetinin, *Armstrong-Vickers* Ortaklığına vermiş olduğu ayrıcalığı [imtiyazı] dilediği gibi işletmekte özgür olduğunu söyledi; Türk Hükümetinden istenilen tek şey, bu ayrıcalığın işletilmesini başka bir ortaklığa vermeyi kararlaştırırsa, bu ayrıcalığı öncelikle, eşit şartlar içinde, eski ayrıcalık sahibine vermesidir.

M. MONTAGNA, tartışmanın bir sonuç vermeyceğini görmektedir; Türk Temsilci Heyetinin sorunu yeniden inceleyeceğini ummaktadır.

General PELLÉ, tartışmayı kapatmazdan önce, bir anlaşmaya varmak için, son bir çabada daha bulunmak istemektedir; General PELLÉ, uzlaşıcı bir tutumla ve kesin bir anlaşmaya varmak amacıyla, Müttefiklerin öncelik hakkının (*droit de préférence*) işleyeceği süreyi beş yıla indirmeği kabul edebileceklerini bildirdi. Müttefiklerin razı olabilecekleri son ödün [tâviz], budur.

İSMET PAŞA, sürenin pek önemli olmadığı cevabını verdi; ne olursa olsun, öncelik hakkı, Türkiye'nin ekonomik bakımdan boyunduruk altına alınması anlamına gelmektedir.

General PELLÉ, protestoda bulundu. Müttefikler böyle niyetlerden o kadar uzaktırlar ki, ödeştirme (*compensation*) ilkesini kabul etmekle, Türkiye'ye yeni ekonomik düzenlere girebilmesi bakımından kolaylıklar göstermek istemişler ve

Türkiye'yi, üçüncü kişilerle karşılaşacağı her türlü güçlüklerden korumak kaygısında bulunmuşlardır.

İSMET PAŞA, reddetmekten vazgeçmediği için, General PELLÉ, bu durumda, davranış özgürlüğünü yeniden kazandığını ve öncelik hakkının kullanılabileceği süreyi on yıldan beş yıla indirme teklifini geri aldığını bildirdi.

Osmanlı Bankası ayrıcalığının uzatılması.

General PELLÉ, Osmanlı Bankası ayrıcalığı üzerinde birkaç söz söylemek istemektedir; bu konuda, Türk Temsilci Heyetiyle, daha önce iki kez görüşmüştür. Bu sorun, yalnız Fransa'yı ilgilendirmekle kalmamaktadır; Bankanın kuruluşunda kullanılmış İngiliz sermayelerinin önemi yüzünden, İngiltere'yi de ilgilendirmektedir. Banka'nın ayrıcalığı 1924 de sona ermektedir. Bu yüzden, Banka, Türkiye ile, özen gösterilmesi gereken pek çok sorunları çözüme bağlamak zorundadır. Oysa bu sorunlarda çözüme varmak, Türkiye'nin durumu aydınlığa kavuşmadıkça ve, özellikle, para değerinin değişmezliği çözüme bağlanmadıkça, Banka bakımından, çok güçtür.

General PELLÉ, İsmet Paşa'dan, Banka'nın ayrıcalığının iki yıl süreyle uzatılmasını sağlamak için Hükümetine başvurmasını istemiş ve bu şartla, Protokolde ayrıcalıkların uzatılması konusunda hiç bir hüküm bulunmamasını kabul etmiştir.

Sir Horace RUMBOLD, General Pellé'nin sözlerine tamamiyle katıldığını söyledi.

İSMET PAŞA, cevap olarak, bu konuyu Ankara'ya bildirmiş olduğunu ve bu sorunun Konferansın yetkisi içinde bulunmadığını belirtti. İSMET PAŞA, bu konuda, Türk Temsilci Heyetinin ne yapabileceğini görememektedir.

M. MONTAGNA, tersine, bunun, Türk Temsilci Heyetinin özellikle karışabileceği bir sorun olduğu kanısındadır. Gerçekten, bu iş, Müttefiklerin Türk Temsilci Heyetiyle varmak istedikleri uzlaşmanın bir unsurudur.

General PELLÉ, başlangıçta, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, ayrıcalıkları, savaşın süresine eşit bir süre için uzatmak istediklerini hatırlattı. Hep, bir anlaşmaya varmak isteğiyle davranarak, Müttefikler, bu teklifi geri almışlar ve Ankara Hükümetinin ilgililerle doğrudan doğruya anlaşmasını kabul etmişlerdir. Bununla birlikte, hiç olmazsa bir ortaklık – Osmanlı Bankası – bakımından, sürenin uzatılmasının zorunlu olduğunu görmüşlerdir. Oysa, Barış Andlaşması ve Türkiye'nin uğradığı toprak yitirimleri yüzünden, Osmanlı Bankas,ı şimdilik, Türk Hükümetiyle yararlı biçimde görüşmelerde bulunamaz. Böylece, General PELLÉ'nin öne sürdüğü istek, pek doğaldır.

İSMET PAŞA, ayrıcalıklara ilişkin Protokolde, dikkate alınması gerekli görülen özel durumların belirtilmiş olduğunu söyledi. Osmanlı Bankası sorununa yeniden dönmek için neden yoktur.

M. MONTAGNA, görüşünde direnmektedir. Bu sorun askıda kalamaz. Banka'nın Müdürü, Ankara'ya gitmiştir; bir anlaşmaya varamamıştır. Oysa, bir anlaşmaya varılması gerekmektedir.

M. BARGETON, Çin-Hindi Bankası (*la Banque de l'Indo-Chine*) örneğini verdi;

bu bankanın ayrıcalığı silâh-bırakışımı [mütareke] sırasında sona ermekteydi; ekonomik durum aydınlığa kavuşturulmadıkça, Banka ile yeni bir Sözleşme yapma olanağı bulunmadığı anlaşılmıştır. Bankanın ayrıcalığı, iki kez, ikişer yıllık sürelerle, uzatılmıştır; ancak şimdi, ayrıcalığı kesin olarak yenileme şartları düzenlenmektedir.

İSMET PAŞA, Müttefik Temsilcilerinin isteklerini Hükümetine bildirmekten başka bir şey yapamayacağını, ancak hiç bir yüküm altına giremeyeceğini söyledi.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın, bu konuda olumlu bir cevap vermesi için, hiç olmazsa Ankara'ya baskıda bulunmasını isterdi.

General PELLÉ, İsmet Paşa'nın, telgraf çekeceğini kendisine iki kez söylemiş bulunduğunu belirtti; oysa, İsmet Paşa, telgraf çekmiş görünmemektedir.

RIZA NUR BEY, Türk Temsilci Heyetinin daha önce telgraf çekmiş olduğunu bildirdi.

General PELLÉ, bu sözleri için Rıza Nur Bey'e teşekkür etti.

Kabotaj.

M. MONTAGNA, kabotaj konusunda iki sorunun ortaya çıkmakta olduğunu söyledi. Türk Temsilci Heyetinin, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerinden her birine bir mektup göndererek, kimi ortaklıklara, süresi belli olmayan bir dönem için, Türkiye'de kabotajla uğraşmak haklarını tanıması gerekmektedir. Öte yandan, Boşaltma [tahliye] Protokolünün kaleme alınması, bir başka sorun ortaya çıkarmıştır: Müttefikler, ilkin, Türkiye'nin, Ticaret sözleşmesini önceden yürürlüğe koymasını istemişlerdi; Müttefikler, sonra, bu tekliften vazgeçmeği kabul etmişlerdir. Ancak, Boşaltma Protokolünün ardından bir bildiri çıkartılması gerekmektedir (Bakınız *Ek C*).

M. BARGETON, bu formülün yeterli olmadığını belirtti; çünkü, Andlaşmanın yürürlüğe konuluşu gelecek Aralık ayının 31 inden sonra gerçekleşirse, Andlaşma yürürlüğe konulduktan sonra, kabotajı sürdürmelerine Türk Hükümetinin izin vereceği üç ortaklık bakımından ne yapılacağını, bu formül açıkça belirtmemektedir. Bu ortaklıklar, bu süre boyunca, işlerine ara mı vereceklerdir? Burada açıklığa kavuşturulması gereken bir nokta vardır.

İSMET PAŞA, anlaşma şartlarının şunlar olduğunu bildirdi:

(1) Ticaret Sözleşmesi [onaylanmasından önce] uygulanmayacaktır.

(2) Yabancı gemilere 1923 Aralık ayı sonuna kadar, kabotaj yapmaları açık tutulacaktır.

(3) 1 Ocak 1924 den başlayarak ve saptanmış sürenin sona ermesine kadar, Konferansa Çağıran Devletlerden her biri için yalnız üç ortaklık, kabotajla uğraşabilecektir.

M. MONTAGNA, Ticaret Sözleşmesinin yürürlüğe girmesini beklerken, ticaret gemiciliğinin (*navigaiton commerciale*) engellerle karşılaşmayacağının belirtilmesi gerektiğini söyledi.

İSMET PAŞA, bu yükümlerin, Konferansa Çağıran Devletlerden her birine gönderilecek birer mektupta saptanabileceğini söyledi.

M. MONTAGNA, mektupların yeterli olmayacağını düşünmektedir. Herkesin bilmesi gereken, kamu düzenine ilişkin bir yüküm söz konusudur.

İSMET PAŞA, bunda, uygulama bakımından bir güçlük görmektedir; çünkü, şimdiki durumda, liman hizmetlerini Yunan işletmeleri yapmaktadır; oysa, Türk Temsilci Heyeti, bu işletmelerin, işlemlerine yıl sonuna kadar yeniden başlamalarını ya da bu işlemleri sürdürmelerini istememektedir.

M. NOGARA, teklif edilen formülün bu tehlikeyi ortadan kaldırdığını söyledi; çünkü, bu formül, bu serbestliği, yalnız 1 Ocak 1923 de liman hizmetlerinde çalışan işletmelerin ellerinde bulunduracaklarını öngörmektedir.

ZEKÂİ BEY, İstanbul'da bu gibi işletmelerin bulunduğunu sanmaktadır.

İSMET PAŞA, daha önceleri yürürlükteki bildirinin, olasılıkla, Boşaltma Protokolüne eklenmesini kabul etmektedir.

M. MONTAGNA, ticaret gemiciliği için genel bir hüküm öngörmek gerektiğini de belirtti.

Ticaret Sözleşmesinin süresi.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa ile M. Veniselos'un, Ticaret Sözleşmesinin, öteki Balkan Devletleri için süresi ne olacaksa, Yunanistan için de aynı sürede olması konusunda anlaşmaya varmış olduklarını söyledi. M. MONTAGNA, bu durumda, hukuk danışmanlarının, Ticaret Sözleşmesine, hazırlanmış bulunan hükmü koymalarını teklif etti.

İSMET PAŞA, bu teklifi kabul ettiğini söyledi.

Oturuma saat 13.45 de son verildi.

EK A.

İKİNCİ 46 NCI (46 bis) MADDE YERİNİ ALACAK BİLDİRİ TASARISI

"Şurası kararlaştırılmıştır ki, bir toprak ayrılması, Birleştirilmiş Borçla İkramiyeli Türk Tahvilleri (*la Dette unifiée et les Lots turcs*) dışında kalan borçlanmaların, Türkiye'ye düşen sağlancalarının [karşılıklarının, rehinlerinin] durumunda bir değişikliğe yol açarsa, Türkiye, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşarak, gerekirse, yeniden aynı oranda sağlancalar [karşılıklar, rehinler] koymak üzere, gerekli bütün tedbirleri alacaktır."

EK B.

İKİNCİ 46 NCI (46 bis) MADDEYE İLİŞKİN BİLDİRİ

"Türkiye, Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin] bölüştürülmesi sırasında, gerekiyorsa ve borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşarak, sağlancaya [rehne] bağlanmış borçların bu niteliğinin olduğu gibi kalması için, gerekli bütün tedbirleri alacaktır."

EK C.

KABOTAJ VE LİMAN HİZMETLERİ KONUSUNDA BİLDİRİ TASARISI

"Türk Temsilci Heyeti, kabotajın ve liman hizmetlerinin, Barış Andlaşması ile Ticaret Sözleşmesinin yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, ulusal Türk bayrağının tekelinde olacağını hatırlatır. Türk Temsilci Heyeti, 1 Ocak 1923 de Türkiye'de kabotaj yapan ve liman hizmetleriyle uğraşan işletmelerin işlerini sürdürmekte, Andlaşmanın yürürlüğe konuluşuna kadar ve en geç 31 Aralık 1923 tarihine değin, tamamiyle serbest bırakıldıklarını bildirmeyi gerekli görür."

7
12 TEMMUZ 1923, PERŞEMBE GÜNÜ, SAAT 17.00 DE, OUCHY ŞATOSUNDA YAPILMIŞ BİR TOPLANTIDA ALINAN NOTLAR

Hazır bulunanlar:

Sir Horace RUMBOLD ve yardımcıları MM. RYAN, PAYNE, MALKİN, FORBES ADAM (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ ve yardımcıları MM. BARGETON ve DE PERCİN (*Fransa*); M. MONTAGNA ve yardımcıları MM. NOGARA, GUARİGLİA ve GALLİ (*İtalya*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY ve yardımcıları ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY ve Yarbay TEVFİK BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ.

Boşaltma Protokolü.

M. MONTAGNA, Boşaltma [tahliye] Protokolüne eklenmek üzere uzmanlarca hazırlanan Kabotaja İlişkin Bildiri'nin metnini okudu (Bakınız *Ek A*).

Kabotaj konusunda Bildiri.

İSMET PAŞA, 1 nci fıkradaki "ve Ticaret Sözleşmesinin" kelimelerinin, bu belgenin başka Devletlerce bir örnek-olay (*précédent*) olarak öne sürülememesi için, metinden çıkartılmasını istedi.

Bu kelimelerin metinden çıkartılması kabul olundu.

İSMET PAŞA, son fıkradaki "Ticaret Sözleşmesinin II nci Kesimindeki" sözlerinin de çıkartılmasını istedi.

M. MONTAGNA, Müttefiklerin, bunu kabul edemeyeceklerini söyledi.

İSMET PAŞA, Bildiri'nin, yalnız Üçüncü Komitenin son oturumu tutanağına geçirilmesini istedi.

M. MONTAGNA, Bildiri'nin Protokol'e eklenmesi için Müttefiklerin direnme zorunluluğunda bulundukları cevabını verdi.

Bu yolda karar verildi.

Türk Temsilci Heyetinin kabotaja ilişkin mektubu.

M. MONTAGNA, şimdiye kadar, Türkiye'de, bir limandan bir başka limana

yük [ticaret eşyası] ve yolcu taşımakla uğraşan işletmelere ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetinin İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerine göndereceği mektup tasarısını okudu. M. MONTAGNA, bu metni, daha önce, uzmanların ve Hasan Bey'in başharflemiş (*paraphé*) bulunduklarını hatırlattı. Bununla birlikte, Müttefikler, bir kez daha uzlaşıcı tutumlarının kanıtını vererek, bu metinde değişiklikler yapılmasını kabul etmişlerdir. Uzmanların yaptıkları çalışmanın sonucu, az önce okuduğu belgede belirtilmektedir.

İSMET PAŞA, bir kaç nokta üzerinde görüşlerini açıklamak istediğini söyledi. İSMET PAŞA, önce, birinci satırda kullanılan, "Kabotajı.... tekelinde tutma kararında olan Türk Hükümeti..." formülünü eleştirdi. Kabotajı kendi bayrağının tekelinde tutmak konusunda Türkiye'nin bu hakkı, yalnız Türk Hükümetinin bir kararından doğmakta değildir. Bu hak, gerek Andlaşmada gerekse Sözleşmede belirtilmektedir; bağıtlı Devletlerce de tanınmıştır.

İSMET PAŞA, uzmanların, kimi gemicilik işletmelerine yalnız iki yıllık bir süre için tanınmış olan ayrıcalığa, daha önceki durumlarını tasfiye etmeye vakit bulmaları amacıyla rıza gösterilmiş olduğunu açıkça belirten bir formül koymak istememiş olmalarını üzüntüyle karşılamaktadır; Türk Temsilci Heyetinin rıza gösterdiği geçici bir kayra [lütuf], tersine, ancak bir süre içinde yapılabilecek bir anlaşma ile, Türkiye'de bu işletmelerin işlerini süregötürme olanağının hazırlanması söz konusu imiş gibi gösterilmiştir. Son olarak, bu ortaklıklar için iki yıllık bir izin süresi tanınmış ve bu süre içinde işlerine ara vermeleri öngörülmüşken, süre, şimdi, iki buçuk yıla çıkartılmıştır.

M. MONTAGNA, metnin Hasan Bey'ce başharflenmiş (*paraphé*) bulunduğunu yeniden söyledi. Bu durumda, Müttefiklerin her türlü ödünde [tâvizde] bulunmağı reddetmeğe hakları vardır. Uzlaşıcı bir tutum göstermek üzere, belki de, İsmet Paşa'nın öne sürdüğü birinci görüş dikkate alınabilir. Ancak, öteki görüşleri, kayıtsız, şartsız, bir yana bırakılmak gerekir. Kaldı ki, Müttefik Hükümetler, bu metni daha önce öğrenmiş ve uygun karşılamış bulunmaktadırlar. Metni yeniden değiştirmeğe kalkışmak, Müttefikleri yeni yönergeler [tâlimat] istemek zorunda bırakacaktır.

İSMET PAŞA, öngörülen sürenin sonunda – bu süre boyunca işletmeler işlerine ara vermeyeceklerdir – geçici rejimin sona erip ermeyeceğini sordu.

M. MONTAGNA, bu nokta üzerinde hiç bir şüphenin bulunmaması gerektiği cevabını verdi. Bu rejim sona erecektir; meğer ki, Türk Hükümeti, işletmelerden birtakımıyla özel anlaşmalar yapmış ola.

İSMET PAŞA, bu formülün başka Devletlerce bir örnek-olay (*précédent*) olarak kullanılmaması için, üçüncü satırdaki "yeniden başlamalarını" (*reprennent*) kelimesi yerine "sürdürmelerini" (*poursuivent*) kelimesinin konulmasını istedi.

M. MONTAGNA, "sürdürürler", fiilinin kullanılmasının yeterli olmayacağını söyledi; çünkü, bu işletmelerden birtakımı, bir ara, işlerini durdurma zorunda kalmışlardır. M. MONTAGNA, "yapmalarını" (*effectuent*) kelimesini teklif etti.

İSMET PAŞA, ilkenin Türk temsilci Heyetince tümüyle kabul edilmiş olduğunu söyledi; Türk Temsilci Heyeti, yalnız, başkalarının kullanabileceği bir örnek-olay yaratmamak kaygısındadır.

Bunu izleyen tartışma sırasında, ZEKÂİ BEY, özellikle, böylece gözetilen işletmelerin, işlerine hiç bir vakit ara vermemiş olduklarını belirten bir formül bulmanın gerektiğini söyledi. Bunun amacı, üçüncü bir Devletçe, olasılıkla, öne sürülebilecek istemlerin önlenmesini sağlayabilmektir.

Tartışmadan sonra, birinci fıkranın aşağıdaki gibi değiştirilmesi kararlaştırıldı:

"Türk Hükümeti, kabotajı ulusal bayrağının tekelinde tutmaya karar vermiş olmakla, aşağıda belirtilen ve şimdiye kadar Türk sularında düzenli bir hizmet yapmakta olan işletmelerin .... yapmalarını..."

General PELLÉ, Fransız Temsilci Heyetinin bu formülü uygun bulduğunu söyledi; ancak, her türlü yanlış anlamayı önlemek üzere, üçüncü fıkranın aşağıdaki biçimde tamamlanması yerinde olacaktır:

"... yararlanan, *yukarıda belirtilmiş* işletmeler..."

Bu yolda karar verildi.

M. BARGETON, Fransa bakımından, söz konusu üç ortaklığın şunlar olduğunu, Türk Temsilci Heyetine bildirdi: *Les Messageries Maritimes, la Compagnie Paquet* ve *la Compagnie Fraissinet.*

M. MONTAGNA, metni az önce kararlaştırılan mektubu, Türk Temsilci Heyetinin, Temsilci Heyetlerinden her birine hemen göndermesini istedi.

İSMET PAŞA, bu mektupların metnini Genel Sekreterliğe bildirmeğe hazır olduğunu, ancak bunları, barışın imzalanması gününde imzalayacağını söyledi.

General PELLÉ, Barış Andlaşmasıyla birlikte imzalanacak belgeler çok sayıda olduğundan, İsmet Paşa'nın mektuplarını şimdiden Genel Sekreterliğe vermesini ve bunların, oradan, ilgili Temsilci Heyetlerine, imza sabahı gönderilmesini telkin etti.

Tartışmadan sonra, bu sorunun, Genel Sekreterlikle Türk Temsilci Heyeti arasında anlaşmayla çözüme bağlanması kararlaştırıldı.

Ayrıcalıklara ilişkin Protokol.

M. MONTAGNA:* Ayrıcalıklar [imtiyazlar] sorununu görüşmeye başlıyoruz. Müttefik Temsilci Heyetleri, uzlaşıcı tutumlarını bir kez daha göstererek, *Armstrong-Vickers* Ortaklığı ile *Régie générale*'e, birtakım şartlar içinde tanınacak olan öncelik hakkının (*droit de préférence*) Protokol metnine konulmayıp, yalnız ilgili ortaklıklara gönderilecek iki mektupta belirtilmesini, teklifim üzerine, kabul etmişlerdir. Müttefik Temsilci Heyetleri, öncelik hakkının kullanılma süresinin beş yıla sınırlı olmasını da kabul etmişlerdir. Türk Temsilci Heyeti, cevabını ertelemiştir; Türk Temsilci Heyetinden, cevabını bildirmesini istemekteyim.

İSMET PAŞA: Türk Temsilci Heyeti, öncelik hakkını, özel bir mektupda bile, tanıyamaz.

Sir Horace RUMBOLD: İsmet Paşa, bu sözlerinin kapsamı üzerinde düşünmüş müdür?

İSMET PAŞA: Evet.

Sir Horace RUMBOLD: Bu durumda, İsmet Paşa'nın, şimdi söyleyeceklerim üzerinde düşünmesini isterim. Hükümetimin yönergelerine [tâlimatına] göre,

* Fransızca tutanakta, buradan başlayarak, konuşmalar bu biçimde verilmektedir. (S.L.M.)

ödemede verilecek paranın cinsi ve boşaltma [tahliye] konusunda kabul olunan çözümün, ayrıcalıklar sorununun isteğe uygun olarak çözüme bağlanmasının karşılığı olacağı kararlaştırılmıştı. Ayrıcalıklar konusunda isteklerimiz yerine getirilmezse, Hükümetime telgraf çekerek, Türk Temsilci Heyetinin, Pazar günü varılmış olan anlaşmaya uymadığını bildirmek zorunda kalacağım; o zaman, bütün sorunlar, yeniden ortaya atılmış olacaktır; ya da Barış Andlaşması olmayacaktır.

General PELLÉ: Sir Horace RUMBOLD'un sözlerine tümüyle katılmaktayım. Hükümetimden aldığım yönergeler de böyle idi. Türk Temsilci Heyetine yapılmış tekliflerin hepsi birbirine bağlı bulunmaktaydı. Büyük ödünlerde [tâvizlerde] bulunmağa razı olduk; bu ödünler, ancak, öte yandan, yapılmış bulunan anlaşmalar olduğu gibi tutulursa, geçerlidirler. Yoksa, bütün davranış özgürlüğümüzü yeniden kazanmaktayız.

Sir Horace RUMBOLD: Bu durumda, tartışmayı sürdürmenin neye yarayacağını görememekteyim.

M. MONTAGNA: Meslekdaşlarımın sözlerine tümüyle katılıyorum.

İSMET PAŞA: Bütün sorunları incelemiş bulunuyoruz; bütün ayrıntıları çözüme bağladık. Dört sorun askıda kalmaktadır:

Boşaltma [tahliye] konusunda, ilkeler üzerinde anlaşmaya vardık. Ayrıntı olarak, Boğazlar'ın serbestliğini sağlamak için, Boğazlar Sözleşmesinin 2 nci maddesinde belirtilen ilkelerin şimdiden yürürlüğe konulmasını tekli fettik. Bu nokta üzerinde, bize cevap vermek istemediniz.

Sir Horace RUMBOLD: Cevap olarak, kabul etmediğimi söylüyorum.

General PELLÉ: Ben de kabul etmiyorum.

İSMET PAŞA: Cumartesi ve Pazar günleri, boşaltma [tahliye] ilkesi üzerinde anlaşmaya varırken, işgalin, hiç bir biçim altında, sürüp gitmeyeceği kararlaştırılmıştı.

Sir Horace RUMBOLD: Sizce böyle kararlaştırılmıştı, bizce değil.

M. MONTAGNA: Teklifinizin kabulünde, hukuk açısından bir güçlük vardır.

İSMET PAŞA: Güçlük, kuramsaldır. Gerçek ise, bizim için, çok önemlidir.

İkinci olarak, ayrıcalıklar sorununu inceledik. Aşağıdaki şartlar içinde, ilke bakımından, anlaşma gerçekleştirilmişti: Hukuk açısından hakları kanunlarımızca tanınmayan üç ortaklık yüzünden, büyük bir engel vardı. Bunları hem olgusal [fiilî] bakımdan, hem de uygulamada geçerli olacak biçimde tasfiye etmeye çalıştık. Bir sistem üzerinde görüş birliğine vardık:

Bu ortaklıklara bir ödeştirmede (*compensation*) ya da bir zarar-giderimde [tazminatta] bulunmak; bu anlaşma süregitmektedir. Metnin kaleme alınışında, yeni iki güçlük ortaya çıkmıştır; aramızdaki ikinci ve üçüncü anlaşmazlık noktaları da bunlardır. Bir güçlük, daha çok akademik niteliktedir: Hazırlanmış olan metin, ayrıcalıkların olduğu gibi tutulduğunu belirtmektedir. Oysa, bizce, ayrıcalıklardan enaz biri askıya alınmış, ikincisi ise söz konusu edilmemiştir. Bu anlaşmazlıklar şu ya da bu biçimde çözüme bağlanacaktır, diyerek ve hiç bir hukuk ilkesi öne sürmeksizin, gerek Samsun-Sivas, gerekse *Armstrong-Vickers* konusundaki güçlüğün çözüme bağlanması olanağı vardı.Bunu, kabul ettim. Öncelik hakkına (*droit de préférence*) gelince, daha önce, bundan hiç söz edilmemişti; Cumartesi ve Pazar günleri de bundan söz edilmemiştir.

Özet olarak, boşaltma [tahliye] konusunda, denizde işgalin süregitmesini kabul edememekteyiz. Öte yandan, *Armstrong-Vickers* sorunu ile Samsun-Sıvas işini belirttiğim şartlar içinde, tasfiye etmeye hazırız; ancak, ilke olarak, bu ayrıcalıkların olduğu gibi tutulduğunu, ya da öncelik hakkı tanınmasını kabul edememekteyiz.

Sir Horace RUMBOLD: Bu formülü reddetmekteyim. Kaldı ki, gerçeği saklamak da gereksizdir: Sizi M. Grew etkilemiştir.

İSMET PAŞA: Hayır, M. Grew ile çalışmadım. Gerçeği tümüyle söylüyorum: M. Grew burada olsaydı, gene de söylerdim. M. Grew bana gelmiştir; ancak, bu formülü onunla tartışmadım.

M. RYAN: *Turkish Petroleum*'a ilişkin olarak duruma açıklık getirmek istiyorum: Biz, kendi hesabımıza, bu ortaklık için ödeştirmede (*compensation*) bulunulmasını hiç bir zaman kabul etmedik; tersine, öteden beri Ortaklığın haklarının olduğu gibi tutulması gerekeceği ilkesini savunduk. İsmet Paşa, Pazar günü, "isteklerinizi yerine getirmek istiyorum" demiş ve Türk kanunlarıyla bağdaşır bir formül arayacağına inanmamızı söylemiştir; bu ortaklıkça kazanılmış [muktesep] haklardan kendisi söz etmiştir. İngiliz ve Türk uzmanları arasında, görüş birliği içinde, bir formül bulunmuştur. Bu formülün kesinlikle kabul edilmiş olduğuna inanabiliyorduk. Bugün, İsmet Paşa, Sir Horace Rumbold'a, yeni bir formül sunmamı rica etmiştir. Bu yeni formül, daha önce kabul edilmiş olanların bir çoğundan vazgeçilmesini öngörmekle de kalmamakta, şimdiye kadar hiç söz konusu edilmemiş, yeni bir ilke de kapsamaktadır: Hakemlik ilkesi. Gerçeği söyleme zorunluğu vardır: Türk Temsilci Heyetinin bu davranışı ile, dün akşam kendisine yapılmış birtakım ziyaretler arasında bir bağ bulunmaktadır.

İSMET PAŞA: Kazanılmış [muktesep] hakların olduğu gibi tutulacağını söyledik. Şimdi, buna ek olarak istediğimiz, bu hakların neler olduğunu hakemlik yoluyla saptamaktadır.

General PELLÉ: *Régie général des Chemins de fer* konusunda bir söz daha söylemek istemekteyim. Bu Ortaklığın haklarını, size, 5 Haziranda anlattığımı hatırlatırım. Size ispat etmiştim ki, 1914 de, o vakitki Osmanlı Hükümeti, verilmiş olan ayrıcalığı geçerli ve kesin saymaktaydı ve anlaşmanın uygulanmasına başlanılmıştı. Ankara Hükümetinin, sonradan, 1914 anlaşmalarını geçerli tanımış olduğunu da size söylemiştim; son olarak, Fransız Ortaklığının kazanılmış haklarının çiğnenmesine karşı, Hükümetimin buyruğu üzerine yapmış olduğum protestoya, 11 Nisandan beri, hiç bir cevap alamadığımı da söylemiştim. Bu cevabı, siz bize, uygun bulduğunuz ve 1914 ayrıcalığının olduğu gibi tutulduğunu belirten sözlerle başlayan, bir metin biçiminde, Pazar günü verdiniz. Oysa, az önce söylediğiniz sözlerle, Pazar günü söylediklerinizden dönmektesiniz. Bunu kabul etmiyorum.

İSMET PAŞA: Kabul ettiğim çözüm şu idi: Ortaklığa eski ayrıcalığı verilemezse, yeni bir ayrıcalık elde edecektir; bu ayrıcalığın şartları üzerinde anlaşmaya varılamazsa, bilirkişi incelemesi gerekecektir; son olarak, olasılıkla, ortaklığa bir zarar-giderim ödenecektir.

General PELLÉ: Pazar günü bir uzlaşma kabul etmiştik: şimdi öncelik hakkını

(*droit de préférence*) reddederek, uzlaşmanın bir parçasından dönüyorsunuz. Bu durumda, artık ortada uzlaşma da yoktur.

Sir Horace RUMBOLD ve General PELLÉ, ortaya çıkan bu anlaşmazlık karşısında, oturuma son vermenin daha iyi olacağı kanısındadırlar.

Oturuma saat 19.45 de son verildi.

EK A.

KABOTAJ KONUSUNDA BİLDİRİ

Aşağıda-imzaları-bulunanlar, kabotaj ve liman hizmetlerinin, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, Türk ulusal bayrağının tekelinde olacağını hatırlatırlar.

Bununla birlikte, Aşağıda-imzaları-bulunanlar, Türkiye'de 1 Ocak 1923 de kabotaj yapmakta olan ya da liman hizmetleriyle uğraşan işletmelerin, 31 Aralık 1913 tarihine kadar, işlerini sürdürmekte serbest bırakılacaklarını bildirmeyi de gerekli görürler.

Her halde, 31 Aralık 1923 tarihine kadar, Türkiye bugünkü tarihli Ticaret Sözleşmesini imza eden öteki Devletlerin gemilerine, Ticaret Sözleşmesinin II nci Kesiminde, gemiler, bunların yük ve yolcuları için, gidip-gelme [seyr-ü-sefer], limana yanaşma ve ticaret konusunda öngörülen kolaylıkları, hiç bir Devlet yararına ayırım gözetmeksizin, sağlayacaktır.

EK B.

TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNCE İNGİLİZ, FRANSIZ VE İTALYAN TEMSİLCİ HEYETLERİNE GÖNDERİLECEK MEKTUBUN TASARISI

12 Temmuz 1923

Türk Hükümeti, kabotajı ulusal bayrağının tekeli altında bulundurmaya karar vermiş olmakla, aşağıda belirtilen işletmelerin (*entreprises*) Türkiye'de bir limandan ötekine yük [ticaret eşyası] ve yolcu taşımaya yeniden başlamalarını uygun gördüğünü ve bu işletmelerin kendisiyle yapacakları sözleşmede öngörülecek bütün süre boyunca bu ticareti, olasılıkla, ne gibi şartlar altında sürdürebileceklerini, onlarla görüşmeye hazır bulunduğunu Ekselânsınıza bildirmekle onur duymaktadır.

1 Ocak 1914 tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde bu görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmamış bulunursa, söz konusu işletmelerin, işlerini, ancak iki yıllık bir ek süre boyunca, şimdiki şartlar içinde, sürdürmeye hakları olacaktır.

Bu düzenlemeden yararlanacak işletmeler şunlardır:

Öteki formül.

a) *İngiliz ve İtalyan Temsilci Heyetlerine gönderilecek mektuplar.*– Bugünkü tarihte, Türkiye'de kabotaj yapan Türk işletmelerinin [kumpanyalarının] gemileri (İngiliz, İtalyan) kıyılarında karşılıklı işlemden yararlanacaklardır.

b) *Fransız Temsilci Heyetine gönderilecek mektup.*– Her ne kadar Türk Hükümeti, kimi Fransız firmalarına ya da işletmelerine tanımaya hazır bulunduğunu bildirdiği çıkarlardan yararlanmayı, Türk firmalarının ve işletmelerinin Fransız kıyılarında karşılıklı işlem görmeleri şartına bağlı kılabileceği düşüncesinde ise de, Fransız kanunu yabancı gemilere kabotaj hakkını yasakladığına göre, böyle bir istemin, bugün için yersiz olacağını anlamaktadır; ancak, Fransa, bu konuya ilişkin kanunlarını sonradan değiştirecek olursa, hiç olmazsa bugünkü tarihte Türkiye'de kabotaj yapan Türk firmalarının ve işletmelerinin, ençok gözetilen ulus [en fazla müsaadeye mazhar millet] işleminden yararlanmalarının kabul edileceğine güvence verilmesini istemekte, kendisini haklı görmektedir.

Ekselânsınızdan, Hükümetinizin aynı görüşte olduğunu bana doğrulamasını rica eder, derin saygılarımı sunarım.

8
16 TEMMUZ 1923, PAZARTESİ GÜNÜ, SAAT 17.00 DE, OUCHY ŞATOSUNDA YAPILMIŞ BİR TOPLANTIDA ALINAN NOTLAR

Hazır bulunanlar:

Sir Horace RUMBOLD ve yardımcıları MM. RYAN, MALKİN, PAYNE, FORBES ADAM (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ ve yardımcıları MM. BARGETON, DE PERCİN (*Fransa*); M. MONTAGNA ve yardımcıları MM. NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ (*İtalya*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY ve yardımcıları ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ.

Müttefik kuvvetlerinin Türk sularından ayrılışı.

Sir Horace RUMBOLD, uzmanların, Temsilci Heyetleri Başkanlarınca teklif edilmiş olduğu üzere, sabahleyin, Türk meslekdaşlarıyla toplandıklarını söyledi. Bu toplantıdan sonra, İsmet Paşa ile M. Ryan arasında bir görüşme olmuştur. İsmet Paşa gibi Türk uzmanı da, boşaltmanın [tahliyenin] tümüyle yapılmış bulunduğunu herkesin iyice anlaması için, savaş gemilerinin çekilişinin boşaltma sırasında tam olması bakımından büyük bir kaygı göstermiştir. Müttefikler, "boşaltma" [tahliye, *évacuation*] kelimesinin iki ayrı biçimde yorumlanabilecğini ve her halde, tarafların bu terimi aynı biçimde anlamadıklarını belirtmişlerdir; şu var ki, Türk görüşü bakımından, Andlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanınca, boşaltmanın başlayacağı konusunda hiç bir şüphe kalmamasının çok önemli olduğunu, Müttefikler, gereği gibi anlamış bulunmaktadırlar. M. Ryan, bu konuda henüz meslekdaşlarıyla görüşmemiş bulunan, Sir Horace RUMBOLD'a şimdi ayrıntılarıyla anlatacağı bir çözümü İsmet Paşa'nın kabul edeceğini, az önce bildirmiştir.

M. RYAN, Protokolde, İngiliz Temsilci Heyetince teklif edilen eklentinin ilk cümlesinde, başka bir deyimle, şu sözlerin bulunacağını söyledi: "Bu işlemler, Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz Boğazı'nda (*Bosphore*) durmakta olan İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemilerinin de çekilmesini kapsayacaktır." Protokolde, bu konuda, bundan başka bir hüküm bulunmayacaktır. Öte yandan, Müttefiklerin görüşünü dikkate almak üzere, Protokole bir bildiri eklenecek ve bu bildiri Türk Temsilci Heyetince imzalanacaktır; bu bildiriyle, Türk

Hükümeti, Andlaşmanın yürürlüğe girişine ya da hiç olmazsa, gelecek Aralık ayının 31 ine kadar, üç Devletten her birinin birer kruvazörü (*croiseur*) ile ikişer *destroyer*'inin ve bunlardan başka, savaş sancağı taşımamak üzere donatım ve kömür sağlanması için gerekli gemilerin, Türk sularında bulunmasının Türk Hükümetince kabul olunduğunu belirtecektir. Öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, Müttefik gemilerinin, Boğazlar'dan – oralarda durmamak şartıyla ve Boğazlar Sözleşmesinin yürürlüğe konuluşuna kadar – serbest ve tam geçiş haklarını tanıyacaktır. Bir de, İsmet Paşa, bu Sözleşmenin bir an önce yürürlüğe konulması yolunda bir dilekte bulunmak istemektedir; M. Ryan ise, İsmet Paşa'ya, gelecek haftalar içinde, bu Sözleşmenin onaylanması olanağının bulunmadığını anlatmıştır; çünkü, Müttefik Parlâmentoları ya tatildedirler ya da gündemlerini daha önceden saptamış bulunmaktadırlar.

General PELLÉ, iki görüş öne sürmek istediğini söyledi: Önce, Boğazlar'da duracak gemilerin sayısını, Devlet başına, bir kruvazör ve iki destroyer'e indirmeyi kabul etmekle, Müttefiklerin yeni bir ödünde [tâvizde] bulunduklarını, Türk Temsilci Heyetine belirtmek istemektedir. Askıda kalmış sorunlar birbirine bağımlı olduğundan, başka noktalar tartışılacağı zaman, bu ödünün Türk Temsilci Heyetince göz önünde tutulması gerekecektir. Müttefikler, ayrıca, bir Bildiriyle yetinirken, biçimsel yönden de çok önemli bir ödünde bulunmaktadırlar. General PELLÉ, bu ödünlere karşı çıkmak niyetinde değildir; ancak, bunları, kendisi bakımından, şarta bağlı olarak, başka bir deyimle, üzerinde anlaşmazlık bulunan öteki konularda bir anlaşmaya varılması durumunda, kabul etmektedir.

General PELLÉ'nin öne süreceği ikinci görüş, Boğazlar Sözleşmesinin onaylanma tarihine ilişkin olacaktır. General PELLÉ, bu onamanın en kısa süre içinde gerçekleşmesi için elinden geleni yapacaktır; ancak, dikkate alınması gereken maddî olanaksızlıklar vardır.

M. MONTAGNA, M. Ryan'ın az önce ayrıntılarını anlattığı teklifi kabul etmekte, ancak, bütün güçlüklerin hep birden çözüme bağlanması gerektiğini hatırlatmak istemektedir.

İSMET PAŞA, boşaltma [tahliye] sorununa ilişkin olarak ortaya çıkan anlaşmazlığın, kendisince beklenmez olduğu cevabını verdi. Müttefiklerin reddetmiş oldukları Türk teklifi, çok basitti; bir anlaşmaya varabilmek için, İSMET PAŞA, yeni fedakârlıklara razı olmuştur; ancak, Müttefik Temsilcilerinin de, üzerinde anlaşmazlık olan öteki noktalarda, aynı uzlaşıcı tutumu göstererek, kendisinin ortaya koyduğu uzlaşıcı tutuma karşılık vermelerini istemeye hakkı olduğu kanısındadır.

General PELLÉ, ödünlerde [tâvizlerde] kimin bulunduğu konusunda tartışmanın gereksiz olduğunu sanmaktadır. General PELLÉ, yalnız, Türk Temsilci Heyetinin, Boğazlar Sözleşmesinin 2 nci maddesini, onaylanmadan önce yürürlüğe koymayı teklif etmiş olduğunu hatırlatacaktır. Bu teklif, uygulama bakımından, gerçekleşemez bir teklifti. Kaldı ki, Müttefikler, Türkiye ile henüz savaş durumunda bulunduklarından, Türkiye, 2 nci madde uyarınca bile, Müttefiklerin Boğazlar'a girmelerini yasaklayabilirdi. General PELLÉ, ödünde bulunanların Müttefikler olduğunu, bir kez daha hatırlatmak istemektedir.

Yazı Komitesinin, Protokol metnini, üzerinde anlaşmaya varılmış ilkeler uyarınca, değiştirmesi kararlaştırıldı.

Ayrıcalıklara [imtiyazlara] ilişkin Protokol konusunda uzmanlarca hazırlanan değişiklikler Temsilcilerin gözleri önünde bulunmaktadır (Bknz, *Ek A*).

Ayrıcalıklar.

M. MONTAGNA, durumu özetleyerek, sözü General PELLÉ'ye verdi.

General PELLÉ, önce, 2 nci maddenin (C) paragrafı üzerinde konuşacağını söyledi. General PELLÉ, bu metne konulan ilkeler üzerinde, 8 Temmuz akşamı, anlaşmanın gerçekleşmiş olduğunu hatırlattı. 8 Temmuz'da, İsmet Paşa, "ayrıcalık olduğu gibi tutulmuştur" kelimelerinin metinden çıkartılmasını teklif etmiştir; bunun gibi, *Régie générale*'in eski ayrıcalığının kapsamına giren demiryollarından birinin yapımı için, Türk Hükümeti, on yıllık bir süre içinde, yabancılara başvurmayı düşünecek olursa, söz konusu demiryolunun yapımında *Reegie générale*'e tanınan öncelik hakkının (*droit de préférence*) da metinden çıkartılmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine, Müttefikler, bir anlaşmaya varmak için büyük bir istekle davranarak, durumu, aralarında yeniden incelemişlerdir. Öncelik hakkına ilişkin olarak, uzmanlar, yeni bir formül aramışlar ve Türk Temsilci Heyetinin isteklerine uygun düşecek, aynı zamanda da, Müttefkiler bakımından yeni bir ödünde [tâvizde] bulunma anlamına gelecek, bir formül bulmuşlardır; çünkü, bu formül, *Régie générale*'in eski şebekesinin parçalarından olan demiryolları için, yalnız, eşitlik içinde rekabeti öngörmektedir. Artık burada, hiç bir ayrıcalıklı rejim söz konusu değildir; kısacası, yalnız, açık kapı ilkesinin bir uygulanışı söz konusudur; ortaklıklar için tanınagelmiş haklarında yapılan fedakârlıklar karşılığı gerçek bir ödeştirme (*compensation*) bile söz konusu değildir.

Bunula birlikte, General PELLÉ, "ayrıcalık olduğu gibi tutulmuştur" kelimeleri üzerinde bir gözlemde bulunmak istemektedir. İsmet Paşa, bu kelimelerin metinden çıkartılmasını istemiştir. General PELLÉ, bu isteğin nedenini bilmemektedir; çünkü, bu isteği desteklemek üzere hiç bir kanıt öne sürülmemiştir. General PELLÉ, şunu hatırlatmak istemektedir: 5 Haziranda, *Régie générale*'e verilen, kaldı ki Ankara Hükümetince de daha önce tanınmış bulunan, ayrıcalığın tam geçerli olduğunu, General PELLÉ, Türk Temsilcilerine ispatlamıştır. Bununla birlikte – ve Türk Hükümeti de *Régine générale*'e tanınmış olan ayrıcalığı gerçekte ikinci kez olarak vermiş olduğundan – Fransa, uyruklarının haklarının büyük bir parçasını feda eden ve hükümleri Chester sözleşmesinin* olduğu gibi tutulmasıyla

* Chester ayrıcalığı ile ilgili olarak Bknz.: Şarkî Anadolu Demiryollarına Dair 9 Nisan 1339 (1923) tarih ve 397 sayılı Kanunla oyanlanan Sözleşmeler, *Düstur*, Tertip III, cilt 4, s. 25-69. Bu ayrıcalıkla ilgili olarak T.B.M.M.'ndeki görüşmeler için Bknz.: *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre 1, cilt 28, s. 424-515. Chester ayrıcalığı ile ilgili olarak 1909 yılında Osmanlı Yasama organında yapılan görüşmeler için Bknz.: *Takvim-i Vekayi*, (1 Eylül 1325), s. 1; (15 Teşrin-i evvel 1325) s. 1-6; (18 Teşrin-i evvel 1325), s. 1; (19 Teşrin-i evvel 1325), s. 3-7; (20 Teşrin-i evvel 1325), s. 1-6; (21 Teşrin-i evvel 1325), s. 1; (9 Teşrin-i sâni 1325) s. 1. – Ayrıca Bknz.: Yahya Sezai TEZEL, "Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist miydi? Chester Ayrıcalığı", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt XXV, Aralık 1970, sayı 4, s. 287-318; R.R. TRASK, *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform*, 1914-1939, Minneapolis, The University of Minnesote Press, 1971, s. 14, 39-40, 130. (S.L.M.)

bağdaşabilir olan, bir çözüme razı olmuştur. Bu, öylesine doğrudur ki, M. Grew, General PELLÉ'ye, bu konuda hiç bir itirazda bulunmamıştır. M. Grew'nun öne sürebileceğini sandığı tek itiraz, öncelik hakkı (*droit de préférence*) üzerinde olmuştur; ancak, bu bakımdan Müttefiklerce katlanılan yeni ödünlerden sonra, M. Grew'nun yapabileceği itirazların, artık şimdi, izi bile kalmayacağı açıkça bellidir. Durum, işte, böyledir. General PELLÉ, ödünde bulunma yolunda, daha ileriye gidemez.

İSMET PAŞA, uzmanların, değiştirdikleri metinde, "1914 ayrıcalığının olduğu gibi tutulması"na ilişkin sözleri çıkarmamış olduklarını ve öncelik hakkı (*droit de préférence*) yerine, bir rekabet hakkı (*droit de concurrence*) koymuş bulunduklarını görmektedir. Bu formül, Türkiye'nin egemenliği ile bağdaşamaz; gerçekten, bu formül, Türkiye'yi, yalnız Türklerin elbirliğine başvurarak, bir demiryolu yaptırma hakkından yoksun bırakmaktadır. Samsun-Sıvas ayrıcalığı, Türkiye Büyük Millet Meclisince, usulüne uygun olarak verilmiştir; böyle olunca, bugün, bu ayrıcalığa artık dokunulamaz; Karadeniz şebekesine ilişkin olarak yeni bir ayrıcalık verme olanağı da, yasal bakımdan yoktur. İSMET PAŞA, bu Protokolle Türkiye Büyük Millet Meclisinin önüne çıkarsa, *Régie générale*'e 1914 de verilen ayrıcalığın olduğu gibi tutulduğunu söylemeyi nasıl kabul ettiği kendisine sorulacaktır. Bunun gibi, son cümle de, Amiral Chester'e verilmiş olan ayrıcalığı bilmezlikten gelir görünmektedir. Bu çeşit ödünlere [tâvizlere] rıza göstermek, Türk Temsilcilerinin güçleri dışında kalmaktadır; Türk Temsilcileri ancak ödeştirme (*compensation*) ya da zarar-giderim (*imdemnité*) ilkesini kabul edebilirler.

General PELLÉ, uzlaşma yolunda bütün isteğine rağmen, İsmet Paşa'nın kanıtlarını kabul edemeyeceğini söyledi. Söz konusu sorun, 1914 de *Régie générale*'e verilen ayrıcalığın varolmadığının Büyük Millet Meclisince açıklanmış olup olmadığı değildir; söz konusu sorun, hukuk bakımından, ayrıcalığın varolup olmadığıdır. Oysa, kimse şüphe edemez ki, 1914 de bu ayrıcalığı, her iki Hükümet de geçerli ve kesin saymaktaydılar. Bir Taht Söylevinde [Nutk-u Hümayun'da, *discours du Trône*] ve buna verilen cevapta, bu ayrıcalığa değinilmiştir; bu ayrıcalık, bir İrade* ile, Parlâmentoca usulüne uygun olarak kabul edilen ve ilk çalışmalar için birtakım paralar ayrılmasını öngören bir kanunla, son olarak da, bütün bir yazışma ile doğrulanmış ve ayrıcalık uygulamaya konulmuştur. Türk Hükümeti de, bunun karşılığı olarak, Fransa'dan, 500 milyon Franklık bir borçlanma elde etmiştir. Bunlar, itiraz kaldırmaz kanıtlardır; kaldı ki, bunlara, hiç bir zaman, hiç bir cevap da verilmemiştir. General PELLÉ, 1922 Ocak ayında, Ankara Hükümetinin İstanbul'daki temsilcisi Hâmid Bey'e, Fransız ortaklıklarına verilmiş ayrıcalıkların Ankara Hükümetince geçerli sayılıp sayılmadığını sorduğunu, İsmet Paşa'ya, 5 Haziran'da söylemiştir. Hâmid Bey, bu konuda Ankara'ya danıştıktan sonra, olumlu cevap vermişti; General PELLÉ'de, Hâmid Bey'in, Hükümetinin görüşünü bildirmekte olduğu sonucunu çıkarmakta haklı idi. 8 Temmuz toplantısında, İsmet Paşa, "hukuk açısından" sözlerinin metinden çıkartılmasını istemiş ve paragrafın geri kalan parçasını kabul etmiştir. Böylece, İsmet Paşa, bu cümlenin metinde

* Fransızca metinde "iradé" denilmektedir. (S.L.M.)

bulunması gerektiğini kabul etmiş olmaktaydı; kaldı ki, bu paragraf, Ankara Hükümeti ile M. Chester arasında yapılmış anlaşmaların yürürlüğe konulmasına da hiç engel çıkartmamaktadır; bu yüzden, bu paragrafın metinden çıkartılması için de hiç bir neden yoktur. İsmet Paşa, bir de, sonuncu fıkranın, Türkiye Büyük Millet Meclisince alınmış kararlara aykırı düştüğünü iddia etmektedir. Bu kanıtı reddetmek için, şunu belirtmek yeterli olacaktır: Söz konusu fıkra, Protokolün imzalanmasından sonra, Türk Hükümetinin şu ya da bu kararı alması olasılığı göz önünde tutularak, kaleme alınmıştır; demek oluyor ki, bu fıkra, Nisan ayında imzalanmış bulunan Chester sözleşmesini hiç de göz önünde tutmamaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, General Pellé'nin öne sürdüğü kanıtları tümüyle uygun bulmaktadır; bu kanıtlar, yalnız *Régie générale* için değil, büyük ölçüde, *Armstrong-Vickers* Ortaklığı bakımından da geçerlidir. 8 Temmuzda, ilkeler üzerinde anlaşmaya varılmış olduğu şüpheden uzaktır; bu anlaşmanın yeniden tartışma konusu yapılması ve İsmet Paşa'nın, ayrıcalığın olduğu gibi tutulmasına ilişkin kelimelerin metinden çıkartılmasında direnmesi, şaşılacak bir durumdur; çünkü, General Pellé, öte yandan, Türk Hükümetinin üçüncü kişilerce kendisine yöneltilebilecek istemlerle karşılaşma tehlikesi konusunda, Türk Hükümetinin kaygılarını tümüyle yatıştırıcı sözler söylemiştir.

İSMET PAŞA, *Régie générale*'in ayrıcalığına ilişkin 1919 belgelerine itiraz edilmemiş olsaydı, sorunun, hukuk açısından, bir çözüme bağlanmış olacağını söyledi. Hukuksal ilkeler üzerinde görüş birliğine varılamamıştır; bu yüzdendir ki, olgusal [fiilî] alanda bir anlaşmaya varılmasına çalışımşıtrı. Oysa, ayrıcalığın olduğu gibi tutulduğunu ilân etmekle, İSMET PAŞA, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir kararına karşı tutum almayı kabul etmiş olacaktır. İSMET PAŞA, Amerika'dan gelebilecek bir karışma [müdahale] yüzünden hiç de kaygılanmamaktadır: İSMET PAŞA'yı kaygılandıran, iç politikaya ilişkin düşüncelerdir. İSMET PAŞA, öte yandan, General Pellé'nin, bütün kanıtlarını cevaplandırmadığını da belirtmek istemektedir.

General PELLÉ, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Amiral Chester'e, demiryolunun iki yanındaki Türk madenlerini ve petrollerini kapsamak üzere, bir ayrıcalık verdiği vakit, ülkenin ekonomik kalkınması için yalnız Türklerin yardımına başvurmak konusundaki Türk Hükümetinin hakkının çiğnenmiş olup olmayacağını bilmek kaygısını duymamış olduğunu belirtti. Oysa, bugün Müttefiklerin istedikleri şey, ayrıcalıklar elde etmek değildir; yalnız, açık kapı ilkesinin ilân edilmesini istemektedirler; başka bir deyimle, Müttefiklerin iddiaları, Büyük Millet Meclisince bir üçüncü kişiye daha önce verilmiş olan şey sınırının berisinde kalmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, Chester sözleşmesinin, açık kapı ilkesine bir aykırılık ve gerçek bir tekel olduğuna itiraz edilemeyeceği kanısındadır; bu durumda, bir "gözlemci"nin, Müttefkilerce teklif olunan birtakım hükümlere ilişkin olarak tekelden söz edebilmiş olması, ne de olsa, şaşırtıcıdır. Öte yandan, uzmanların hazırladıkları metinde, söz konusu demiryolu şebekesini Türk Hükümetinin kendisinin yapması hakkını engelleyecek hiç bir şey yoktur.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına yabancı bir ortaklığın

herhangi bir karışmada bulunması hakkının, uluslararası bir senette kabul edilmesi olanağı bulunmadığını söyledi. İSMET PAŞA, uygulamada, Müttefiklerin isteklerini yerine getirebilmek için, elinden geleni yapmıştır; şimdi, İSMET PAŞA, bir ilke sorunu ile karşı karşıyadır ve her ödünde [tâvizde] bulunuşu, ülkesinin siyasal bağımsızlığına bir aykırılık olacaktır.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın, 2 nci maddede öngörülen üç ortaklık için ne yapmayı düşündüğünü sordu.

İSMET PAŞA, *Régie générale*'e, Samsun-Sivas demiryolu ile eş değerde bir ayrıcalık verileceğini söyledi. Bu ödeştirme (*compensation*) ortaklığı memnun bırakacak nitelikte değilse, ortaklık, gerçekten uğramış olduğu zararlar için, bir zarar-Giderim [tazminat] alacaktır. *Armstrong-Vİckers* Ortaklığına da aynı işlem yapılacaktır.

Sir Horace RUMBOLD, bu sözlerle bile, İsmet Paşa'nın, ilkin kendisine verilmiş olan ayrıcalık yüzünden, ortaklığın zararını gidermeye yer olduğunu kabul etmekte bulunduğunu belirtti. Türk Temsilci Heyeti, bu ayrıcalığın verilmiş olduğunu söylemekte ne gibi bir güçlük görmektedir?

İSMET PAŞA, Türk içi (ulusal) kanunlarıyla çelişir bir duruma giremeyeceğini yeniden söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, 8 Temmuz toplantısı tutanağının, "ayrıcalık olduğu gibi tutulmuştur" formülüne İsmet Paşa'nın katıldığını belgeleyen, parçasını okudu. İsmet Paşa'nın şimdiki reddi, ancak 8 ve 12 Temmuz tarihleri arasında bir şeyler olmuşsa, anlaşılabilir.

General PELLÉ, hiç bir cevap verilmemiş olan aşağıdaki kanıta, İsmet Paşa'nın dikkatini yeniden çekmek istemektedir. Onsekiz ay önce, Ankara Hükümetinin temsilcisi, 1914 de verilmiş ayrıcalığın, geçerli sayıldığını resmen bildirmişti. Şimdi, şunun bilinmesi söz konusudur: Ankara Hükümeti, temsilcilerince resmen verilmiş bir sözü geçerli saymakta mıdır, saymamakta mıdır?

İSMET PAŞA, General Pellé ile Hâmid Bey arasında ne geçtiğini bilmediğini söyledi. Kaldı ki, bu kanıt, siyasal ya da hukuksal düzeyde değil, moral düzeydedir. Hâmid Bey'in, usulüne uygun olarak yetkili kılınmış olup olmadığını araştırmaya kalkışmaksızın, söylemiş olduğu sözlerin, Ankara Hükümetinin, *Régie générale*'e ayrıcalığı verme eğiliminde olduğunu gösterdiği söylenebilir. O sırada, *Régie générale*'e girişimlerini sürdürmüş olsaydı, bu iş bugün sonuçlandırılmış bulunurdu. Hâmid bey'in bu sözleri bir vaat olmaktaydı; o zamandan bu yana, durum değişmiştir.

General PELLÉ, Hâmid Bey'in kendisiyle görüşmüş olduğu cevabını verdi; bu yüzden, İsmet Paşa'ya, sorunun çok daha basit olduğunu ispatlayabilir. Hâmid Bey, Ankara Hükümetinin, gerekirse, bir ayrıcalık vermeye hazır olduğunu söylememiştir. Hâmid Bey',e 1914 ayrıcalığının geçerliliği konusunda açık ve kesin bir soru sorulmuştur; Hâmid Bey, Hükümetine danıştıktan sonra, bu soruya, olumlu bir cevap vermiştir. General PELLÉ, yeniden çalışmalara başlanılması için girişimde bulunması amacıyla, hemen, *Régie générale*'e durumu anlatmıştır; *Régie générale*'in hiç bir şey yapmamış olduğunu söylemek de doğru değildir. General PELLÉ, Paris'de ve Ankara'da yapılmış bulunan – ve Chester sözleşmesinden önceki

tarihlerde olan – girişimlere ilişkin belgeleri, İsmet Paşa'nın incelemesine açık tutmaktadır.

M. RYAN, resmen Kızılay ikinci başkanı olan Hâmid Bey'in, İstanbul'da Ankara Hükümetini temsil etmekte bulunduğunu herkesin bilmekte olduğunu söyledi. Bundan yirmibir ay önce, M. RYAN, Hâmid Bey'le çok önemli bir görüşmede bulunmuş ve Hâmid Bey, kendisine, Yüksek-Komiserlerle, onları ilgilendiren sorunları resmî olarak görüşmeye yetkili kılınmış bulundğunu kesinlikle bildirmişti. Hâmid Bey'in açıkça bu bildiride bulunmak istememesi, Ankara Hükümetinin yalnız kendisini meşru Hükümet saymakta olmasından ileri gelmekteydi.

İSMET PAŞA, Hâmid Bey'in kişiliğine ya da durumuna gölge düşürebilecek hiç bir şey söylemek istememektedir; Hâmid Bey'in, bildirmeye yetkili kılındığından başka .bir şey söylememiş olduğuna yürekten inanmaktadır. İSMET PAŞA, yalnız şunu belirtmektedir: Ankara Hükümetinin üzerine almış olduğu kesin bir yüküm bulunsaydı, bu sorunu Lausanne'da tartışmak da gerekmeyecekti; anlaşmazlığı çözüme bağlamak için mahkemelere başvurmak yeterli olacak ve bu anlaşmazlığın çözümü, siyasal bir niteliğe bürünmeyecekti. Bu anda, hukuk bakımından bir ç özüm bulmak söz konusu değildir; olgusal [fiilî] yönden bir çözüm bulmak söz konusudur. Şüphesiz, İSMET PAŞA, ayrıcalığa ilişkin formülü kabul etmiştir; üstelik, bu formülden, "hukuk açısından" sözlerini çıkartımştır; çünkü, kendisi, Türk kanununa aykırı duruma düşmek istememekteydi; ancak, sonradan, İSMET PAŞA, yalnız bu kelimeleri metinden çıkartmanın yetmediği, şimdiki metni içinde, formülün tehlikeli olduğu kanısına varmıştır; çünkü, bu formül, ne de olsa, ayrıcalığın olduğu gibi tutulması ilkesini kapsamaktaydı; bu ilkeyi ise, İSMET PAŞA, kabul edemez.

General PELLÉ, İsmet Paşa'nın kafasında bir karışıklığın doğmuş olabilmesine şaştığını söyledi; çünkü, söz konusu cümle, apacıktı. Öte yandan, General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinden hiç kimsenin, 500 milyon Franklık borçlanmayı ödemekten söz etmediğini de görmektedir.

RIZA NUR BEY, güçlüğün yalnız kelimelerden doğduğunu söyledi; uygulama açısından, anlaşmanın varolduğuna inanılmasını istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, tartışılmakta olan metnin, yalnız, öncelik hakkının (*droit de preference*) metinden çıkartılmasında direnmiş bulunan, Türk uzmanları ve hukuk danışmanlarınca *ad referandum* kabul edilmiş olduğunu göstermek duyduğu üzüntüyü belirtti. Şunu saptamak zorunluluğu vardır: ismet Paşa, kendi uzmanlarını, bir kez daha yalancı çıkartmaktadır.

ZEKÂİ BEY, Türk uzmanlarının, yalnız, formülü temsilci Heyetlerine sunma vaadinde bulunmuş olduklarını belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'ya, ne teklif etmekte olduğunu sordu.

İSMET PAŞA, ayrıcalığın olduğu gibi tutulmasından ya da öncelik hakkından söz edilmemesi gerektiği cevabını verdi.

M. MONTAGNA, artık bir öncelik hakkının değil, bir rekabet hakkının söz konusu olduğunu belirtti.

İSMET PAŞA, her ikisinin de aynı kapıya çıktığını söyledi. İSMET PAŞA,

Müttefiklerin, kendisini, Müttefikler için hiç bir önemi olmayan, Türkiye bakımından da kabul edilmez hükümler kapsayan bir metinle Türk Parlâmentosu önüne çıkmak zorunda bırakacaklarına inanmak istememektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Ankara'da düşünceler böyle ise, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, gerçekte, Amearika'lılar yararına bir tekel oluşturan bir ayrıcalık verebilmiş olmasına şaştığını söyledi. Bundan, Türk Hükümetinin, Amerika'lılara, öteki ülkelerin uyruklarından başka türlü davrandığı sonucunu mu çıkartmak gerekmektedir?

İSMET PAŞA, burada bir siyasal sorunun söz konusu olmadığını söyledi; bir ayrıcalık sahibi (*concessionnaire*) gelip, bir program sunmuştur; bu program kabul edilmiştir. Olan biten, yalnız budur.

M. RYAN, bu konuda rekabet yoluna başvursaydı, Türkiye'nin, kendisi için daha iyi bir iş görmüş olacağını söyledi.

İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin herkesle ilişki kurmamış olduğu cevabını verdi.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Devletlerin, Ankara Hükümetiyle sürekli olarak doğrudan doğruya ilişki içinde olduklarını belirtti; oysa, Amerika'lılar, Ankara Hükümetiyle, ancak, İsviçre Ortaelçiliği aracılığı ile haberleşmektedirler; bununla birlikte, Ankara'ya, ayrıcalık arayıp bulmaya gidebilmektedirler.

İSMET PAŞA, Müttefiklerin isteklerini yerine getirmek için hiç bir şey yapamayacağını yeniden söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, *Turkish Petroleum Co.* sorununu anlatacağını bildirdi. Sir Horace RUMBOLD, sabahleyin İsmet Paşa'nın göndermiş olduğu notada (Bakınız, *Ek B*), *Turkish Petroleum Co.*'nin kazanılmış [muktesep] haklarının tanınmasını, İsmet Paşa'nın kendisinin teklif etmiş olduğunu kendi ağzıyla söylemiş olduğunu görmektedir; notada, daha sonra, İsmet Paşa, *Turkish Petroleum Co.*'nin kazanılmış hakları esas alınarak, ortaklığın çıkarlarının korunmasından söz etmektedir. İsmet Paşa – tutanağın da tanıklık ettiği üzere – 8 Temmuzda, aynı yönde konuşmuştur. Uzmanlarca ve hukuk danışmanlarınca bir formül kabul edilmişti. İsmet Paşa, bu formülü geri almıştır. İsmet Paşa'nın kesin tututu ve davranışı nedir?

İSMET PAŞA, 8 Temmuz toplantısının tutanağını derinlemesine incelemeye henüz vakit bulmadığı ve bu tutanağın kendi düşüncesini doğru biçimde yansıtmış olup olmadığını söyleyemeyeceği cevabını verdi; şu var ki, genel olarak, Sir Horace Rumbold'un belirttiği olayları da inkâr etmemektedir. Uzmanların bir metin üzerinde görüş birliğine vardıkları doğrudur; ancak, İSMET PAŞA, Hükümetine danışma hakkını saklı tutmuştur. Oysa, Türk Hükümeti kazanılmış [muktesep] hakları tanımaya hazır ise de, bu formülün kullanılmasının güçlükler yaratmasından çekinmektedir; çünkü, "kazanılmış haklar" terimiyle ne anlatılmak istendiğinin tanımlanması gerekmektedir. Bu haklar hakemlikle saptanırsa, hiç bir güçlük söz konusu olmayacaktır. Tersine, M. Chester, kendi ayrıcalığını çiğneyen haklar tanınmış olduğunu öne sürerek, Türk Hükümetini sorumlu tutmada haklı olduğunu ispatlarsa, Türkiye'den, çok büyür bir zarar-giderim [tazminat] isteyebilecektir; bu da ülkenin batkısı [iflâsı] demek olacaktır.

M. RYAN, *Turkish Petroleum Co.*'nin kazanılmış haklarının neler olduğunu sorununun, Türk Hükümeti ile ortaklık arasında söz konusu olmadığı cevabını verdi. Türk Hükümeti, bu hakların kazanılmış olduğunu bildirirse, M. Chester hangi ilke uyarınca bunlara itiraz edecektir? Türkiye'nin bağımsızlığını korumak zorunda olduğu konusunda, az önce, İsmet Paşa'nın söylediklerinden sonra, M. Chester'in, Türk Hükümetinin haklarını yorumlayış biçimini, bu Hükümete zorla kabul ettirebileceğini, İsmet Paşa nasıl düşünebilmektedir?

İSMET PAŞA, ne Amerikan Hükümeti, ne de Amerikan uyrukları yüzünden kaygılandığını söyledi. İSMET PAŞA'yı kaygılandıran, M. Chester'in girişimi üzerine bir dâva açılıp da, Türk Hükümetinin bu dâvada hüküm giymesidir.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın ne teklif etmekte olduğunu sordu. İsmet Paşa, *Turkish Petroleum Co.*'nin kazanılmış haklarının olduğu gibi tutulmasına dayanan, 8 Temmuz formülünü kabul etmekte midir?

İSMET PAŞA, hakemlik teklif ettiğini söyledi. İSMET PAŞA, kazanılmış hakların bir hakemce saptanmasını istemekle, bu haklara saygı gösterilmesi ilkesine karşı çıkmamaktadır. İSMET PAŞA'nın öngördüğü tek çözüm, budur.

Türk Temsilci Heyetine ve Müttefik Temsilci Heyetlerine, ayrı ayrı görüşmelerde bulunma olanağını sağlamak üzere, toplantıya saat 20.50 de ara verildi. Toplantı saat 23.00 de yeniden açıldı.

Sir Horace RUMBOLD, bir anlaşmaya varmak amacıyla, Müttefiklerin, "ayrıcalık olduğu gibi tutulmuştur" cümlesine ilişkin olarak vermeye hazır bulundukları önemli ödünü [tâvizi], M. Ryan'ın, Türk Temsilci Heyetine anlatmaya çalışmış olduğunu söyledi. Fransız ve İngiliz Temsilci Heyetleri, 2 nci maddenin (A) paragrafının birinci fıkrasıyla (C) paragrafını metinden çıkartmayı kabul etmekteydiler; bunun karşılığı olarak, bu sorunun kesin bir çözüme bağlanacağını ve uzmanlarca hazırlanmış tasarının geri kalan parçasını, Türk Temsilci Heyetinin, tartışmasız kabul edeceğini düşünmekte haklıydılar, hemen öğleden sonra, Sir Horace RUMBOLD, Lord Curzon'dan bir telgraf almıştır; bu telgrafta, Lord Curzon, Müttefiklerin boşaltma [tahliye] konusunda gösterdikleri uzlaşıcı tutumu dikkate alarak, ayrıcalıklar [imtiyazlar] sorununun memnunluk verecek bir biçimde çözüme bağlanmasında direnmektedir. Oysa, M. Ryan'ın Temsilcilere anlatmış olduğu üzere, İsmet Paşa, kendisine yapılan yeni ödünü kabul etmekteyse de, eşit şartlar içinde rekabet hakkına ilişkin hükümleri bile kabul etmemektedir; bu hükümlerin Protokolden çıkartılmasına ve yalnız ilgili iki ortaklığa gönderilecek birer mektuba konulmasına, Müttefikler hazırdırlar. Sir Horace RUMBOLD, böyle bir uzlaşmaz tutuma şaşmakta olduğunu saklamamakta ve Türk Temsilci Heyetinin, gerçekte barış isteyip istemediğini sormaktadır.

General PELLÉ, işi artık bitirmiş olmak için katlanılan son ödünlerin [tâvizlerin], Türk Temsilci Heyetince yeni istemler öne sürülmesine yol açmaktan başka bir şeye yaramadığını görmekle, şaşmak bakımında, Sir Horace Rumbold'dan geri kalmadığını söyledi. Sekiz gün önce, resmî bir bildiride, anlaşmaya varılmış bulunduğu saptanmıştı. O vakitten bu yana, Türk Temsilci Heyetinin tek amacı, üzerinde görüş birliğine varılmış bütün hükümleri, parça parça, tartışma konusu yapmaktan başka bir şey olmamıştır. General PELLÉ, kendi hesabına, bu

manevraya daha çok katlanmak niyetinde değildir. General PELLÉ, öte yandan, şunu da hatırlatmak ister ki, üzerinde anlaşmazlık bulunan noktalarda gerçekleştirilmiş olan anlaşmaların kabulü, ayrıcalıklar sorununun uygun bir biçimde çözümlenmesine bağlıydı.

M. MONTAGNA, meslekdaşlarıyla tamamiyle aynı görüşte olduğunu söyledi. M. MONTAGNA, oturuma ara verildiği sırada, İsmet Paşa'nın düşünmüş ve Müttefiklerin ne ölçüde geniş bir uzlaşıcı tutum göstermekte olduklarını değerlendirmiş olacağını ummaktadır.

İSMET PAŞA, elden gelen bütün fedakârlıklara rıza göstermiş bulunduğunu söyledi. Bundan çoğunu vermek olanağını görememektedir. İSMET PAŞA, Müttefiklerin istemlerinin kendileri için hiç bir önemi olmadığını, oysa, Türkiye bakımından çok büyük bir önemde olduğunu yeniden belirtti. Türk Temsilci Heyeti yeni bir ödünde bulunabilseydi, bunda duraksamazdı.

M.MONTAGNA, bununla birlikte, Müttefiklerin, ayrıcalıkların olduğu gibi tutulmasına ilişkin cümleyi metinden çıkartmayı kabul ettiklerine, rekabet hakkını yalnız bir mektupta belirtmeye bile razı olduklarına dikkati çekti.

İSMET PAŞA, açık kapı ilkesini Türkiye'ye kabul ettirmekte neden direnildiğini sordu; Türkiye, bu ilkenin, Amerika Birleşik Devletleriyle hazırlanmakta olan andlaşmaya konulmasını reddetmiştir.

M. RYAN da, Türk Temsilci Heyetinin neden inat ettiğini sordu; oysa, İsmet Paşa, şimdiki durumda, Türkiye bu biçim bir ayrıcalık vermek isterse, rekabete girişmiş olanların hepsine çağrıda bulunacağını kendisi söylemiştir.

İSMET PAŞA, gerçekten, genel olarak, rekabet yoluyla daha iyi şartlar elde edilmekte olduğunu düşünmektedir; işte bunun içindir ki, İSMET PAŞA, M. Ryan'a, Türk Temsilci Heyetinin, serbest rekabetin yararlarından kendisini yoksun bıraktırmayı hiç de aklından geçirmemekte olduğunu söylemiştir; ancak, bunu söylemekle, Türk Hükümeti adına kesin bir yüküm altına girmek arasında çok büyük bir fark vardır.

M. RYAN, Chester sözleşmesinin, ayrıcalık sahibi (*concessionnaire*) yararına, gerçek bir tekel oluşturan, birtakım hükümlerine değindi. Müttefikler, protestoda bulunmamışlardır. Oysa, Müttefiklerin, iki özel durumda istemekte oldukları şey, örneğin, Türk Hükümeti bir dok ayrıcalığı vermekteyse, bundan yoksun bırakılmış bulunan eski ayrıcalık sahibinin, rekabete katılabilmesidir.

Sir Horace RUMBOLD, kendisi Türk Hükümetinin yerinde olsaydı, yapılmış anlaşmanın karşılığını yerine getirmeyi, bir ayrıcalık verilmesi karşılığında 500 milyon almış bulunan bir ülke için, bir namus borcu saymış olacağını söyledi.

General PELLÉ, bu sözleri için, Sir Horace Rumbold'a teşekkür etti. General PELLÉ, 1914 de, iki Hükümet arasında, birtakım demiryollarına ilişkin olarak, bir anlaşmanın – itiraz kaldırmaz bir anlaşmanın – yapılmış olduğunu belirtti; bugün, Türk Hükümetinin, dokuz yıl önce ayrıcalığını vermiş bulunduğu demiryollarını başkasına vermek istemesi durumunda, eski ayrıcalık sahibinin, rekabete kabul edilmesinin istenmesiyle yetinilmektedir; durum böyle iken, bir Türk görüşücüsü ortaya çıkabilmekte, ülkesinin verdiği sözü inkâr ederek, daha önce yapılmış anlaşmayı hükümsüz sayabilmektedir.

İSMET PAŞA, Karadeniz şebekesinin "boş" (*vacant*) olmadığını söyledi; bu konuda bir vaatta nasıl bulunabilir?

General PELLÉ, Türkiye'den istenilen yükümün, ancak, Türkiye, Protokolün imzalanmasından sonra, bu şebekenin tümü ya da bir kesimi üzerinde ayrıcalıklar vermeyi düşündüğü vakit, geçerli olacağını bir kez daha söyledi. Ankara Hükümetinin, daha önce üzerine alınış olabileceği yükümler söz konusu değildir.

General PELLÉ, gerçekten, şebekenin bugün boşta olup olmadığını ve böyle bir durumun daha önceki bir vaada aykırı davranılmış olmasından doğup doğmadığını tartışmamaktadır; General PELLÉ, Müttefiklerin istemlernin son derece ölçülü olduğunu, bununla birlikte, bunları yerine getirmekten kaçınıldığını belirtmekle yetinmektedir.

M. MONTAGNA da, Türkiye'den, yapamayacağı bir şey istemenin söz konusu olmadığını belirtti; yalnız, Türkiye'nin, şebeke üzerinde dilediği gibi davranabileceği durum göz önünde tutulmaktadır.

General PELLÉ, 2 nci maddenin (B) paragrafının sonuncu fıkrasına, "bu tarihten sonraki" kelimelerinin, Türk Temsilcilerinin isteği üzerine konulmuş olduğunu da sözlerine ekledi.

İSMET PAŞA, cevap olarak, kullanılan formülün, Türk Hükümetine, şu ya da bu demiryolunun yapımını yalnız Türk sermayelerinin tekeline bırakma özgürlüğünü vermediğini söyledi. Buna karşılık, açıkça bellidir ki, [Türk] Hükümeti, yabancı sermayelere başvurmak isterse, *Régie générale*'i rekabet dışında bırakmayı aklından geçirmeyecektir.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın şimdi söylediklerinin neden bir metne yazılamayacağını sordu.

General PELLÉ, son bir teklifte bulunacaktır: Bu teklif kabul edilmezse, General PELLÉ, anlaşmaya varma olanağı bulunmadığını saptayacaktır. General PELLÉ, rekabet hakkının kullanılabileceği sürenin beş yıla indirilmesini ve bu hakkın, ancak, Türk Hükümeti yabancı endüstrisine ya da yabancı sermayelere başvurursa kullanılabileceğinin belirtilmesini teklif etmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, *Armstrong-Vickers* Ortaklığı bakımından, aynı formülü kabul ettiğini söyledi.

İSMET PAŞA, kendisinin iki Ortaklığa yalnız bir mektup göndermesi kararlaştırılmak şartıyla, bu teklifi kabul etmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilcilerinin, bu mektubun kapsamını öğrenmeleri gerektiği cevabını verdi.

İSMET PAŞA, mektubu Bayındırlık Bakanlığı adına imzalayacağını ve iki Temsilci Heyetine bu mektubun örneklerini göndereceğini söyledi.

İSMET PAŞA, öte yandan, 2 nci maddenin (B) paragrafının ilk fıkrasının şu biçimde kaleme alınmasını, Fransız Temsilci Heyitinin kabul edip etmediğini sordu: "*Bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir süre içinde, Régie générale .... yapımı için 1914 de kendisine verilmiş olan haklara, herhangi bir nedenle, sahip kılınmamış bulunursa, ...*"

General PELLÉ, bu formülü kabul edemeyeceğini söyledi. İsmet Paşa, ayrıcalığın olduğu gibi tutulduğunu, Ankara Meclisi önünde söyleyemeyeceğini

belirtmiştir. Bununla birlikte, 1914 de bir ayrıcalık verilmiş olduğu da bir gerçek olarak kalmaktadır; bu, itiraz kaldırmaz bir olaydı. General PELLÉ, bu ayrıcalığın olduğu gibi tutulması ilkesinin yazılmamasını kabul etmiştir; ancak, 1914 de verilmiş bulunan bu ayrıcalığın varlığını ortadan kaldırmaya yetkili değildir. General PELLÉ'nin kabul edebileceği tek metin, bu yüzten, şöyledir: "*Régie générale, Samsun-Sivas demiryolunun yapımı ve işletilmesi için, 1914 de kendisine verilmiş olan ayrıcalığa, herhangi bir nedenle, yeniden sahip kılınmamış bulunursa, Türk Hükümeti, ...*"

İSMET PAŞA, direnmediğini söyledi. İSMET PAŞA, birinci fıkranın sonuna – cümlenin aşağıdaki biçimde okunması için – "*yabancı*" kelimesinin konulmasını istemektedir: "*... bu konuda Régie générale'i haberli kılacak ve ona, başka herhangi bir kimse ya da yabancı ortaklıkla, eşit şartlar içinde, rekabete girişme olanağını sağlayacaktır.*"

General PELLÉ, bu eklemenin hiç bir yararı olmayacağı ve metni güç anlaşılır biçime sokmaktan başka bir şey yapmadığı kanısındadır. Böyle bir formül elde oldukça, yabancı kapitalistler Osmanlı kanununun öngördüğü rejim altında bir ortaklık kurarlarsa, *Régie générale*'in, bu ortaklıklarla rekabete girişmesi kabul edilmeyecektir.

İSMET PAŞA, teklifinin kabulü için direnmediğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, *Armstrong-Vickers* Ortaklığı bakımından, (C) işaretli Ek'de belirtilen yeni metni kabul ettiğini bildirdi. Geriye, *Turkish Petroleum Co.*'nin durumu kalmaktadır. Sir Horace RUMBOLD, aşağıdaki formülü teklif etmektedir: "*Türkiye, Turkish Petroleum Co. bakımından, 1914 de yapılmış anlaşmalardan doğan durumun, savaş yüzünden değişikliğe uğramamış olduğunu kabul eder.*"

İSMET PAŞA, bu formülü kabul edemeyeceği cevabını verdi.

M. RYAN, İsmet Paşa'ya uzun uzadıya anlatmış olduğu üzere, bu formülün amacı, 1914 de Sadrâzam'ın (*Grand Vizir*) yapmış olduğu bildiriyi yeniden yapmaya Türk Temsilci Heyetini zorlamak olmadığı gibi, Sadrâzam'ın İngiltere Büyükelçisine gönderdiği mektubun sonuçlarını saptamak da olmadığını açıkladı. İngiliz Temsilci Heyeti tek bir şey istemektedir: Sadrâzam'ın mektubundan doğan durumu, savaşın değiştirmemiş olduğunu, İsmet Paşa'nın kabul etmesi. Bu durum, hukuk açısından, 1914 de ne idiyse, öylece kalmaktadır; bu durumun o vakit iyi ya da kötü sayılmış olmasının önemi yoktur.

İSMET PAŞA, *Turkish Petroleum Co.* sorununun, hukuk açısından çözüme bağlanması gerektiğinde, aynı görüşte olduğunu söyledi. Bir hak varsa, bu kazanılmış bir haktır; hiç bir andlaşma, özel bir mülkiyet zarar veremez. *Turkish Petroleum Co.*'nin durumunun ve haklarının, Andlaşmanın imzalanmasıyla değişmemiş olduğu belirtilmek istenmekteyse, böyle basit bir şeyi söylemek gereksizdir; yok, 1914 deki yazışmalar, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak göz önünde tutulmak istenmekteyse, salt böyle yapmakla, bu yazışmalara yeni bir değer verilmiş olmaktadır.

M. RYAN, aslında Türk Temsilci Heyeti ile İngiliz Temsilci Heyetini hiç bir şeyin ayırmamakta olduğunu sanmaktadır. İngiliz Temsilci Heyetinin bütün istediği, *Turkish Petroleum Co.*'ye, 1 Ağustos 1914 de tanınmış haklar var idiyse, bu hakların, savaş yüzünden, hükümsüz sayılmamasıdır. Türk Temsilci Heyeti bu ilkeyi kabul ediyorsa, M. RYAN, aşağıdaki formülü teklif etmektedir: "*1 Ağustos*

1914 de, Turkish Petroleum Co. yararına varolmakta bulunan haklar, bu tarihten beri sürüp giden savaş durumuna rağmen, bugün de vardırlar."

İSMET PAŞA, bu formülün, önceki formül gibi, siyasal bir görünümü olduğu kanısındadır; oysa, sorun, salt hukuksal niteliktedir.

M. RYAN, bir Hükümetle başka bir Hükümetin uyrukları arasında ortaya çıkan bir sorunun, zorunlu olarak, siyasal bir yönü bulunacağı cevabını verdi.

İSMET PAŞA, *Turkish Petroleum Co.* sorununun, ancak, genel ilkeler uyarınca bir çözüme bağlanabileceği kanısındadır.

M. RYAN, İsmet Paşa'nın isteği üzerinedir ki, genel bir ilke yerine, özel üç ortaklığa ilişkin hükümler konulmuş olduğunu belirtti.*

İSMET PAŞA, *Régie générale* ile *Armstrong-Vickers* Ortaklığının durumunda, geçmişin tasfiye edilmesinin söz konusu olduğu cevabını verdi; *Turkish Petroleum Co.* sorununda, bu ortaklıkla Chester arasında bir anlaşmazlık çıkması olanağı vardır. Türk Hükümeti, bu sorunda, bir tutum ve davranış göstermeye hakkı olmadığını ve her iki grup arasında kimin haklı olduğunu saptamaya yargıçların yetkili bulunduğunu düşünmektedir.**

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'ya yatıştırmak için, aşağıdaki formülü teklif etti: "Bu ortaklığın haklarına ilişkin başka herhangi bir sorun, Türkiye'yi ilgilendirmesi durumunda, olasılıkla, İngiliz ve Türk Hükümetleri arasında çözüme bağlanacaktır."

General PELLÉ, doğrudan doğruya İngiliz Hükümetini ilgilendiren bir sorunu derinlemesine inceleyemeyeceğini söyledi; şu var ki, General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetine yapılmış teklifi öylesine ölçülü görmektedir ki, bu teklifi desteklemeyi bir ödev saymaktadır.

İSMET PAŞA, İngiliz formülünde, *Turkish Petroleum Co.*'nin haklarının olduğu gibi tutulduğunun onaylanmasını görmektedir; bu formül, M. Chester'in protestolarına yol açabilir; belki de, Türk Hükümetini, mahkemeler önünde, sorumlu bıraktırabilir. Türk Hükümeti, kazanılmış hakların neler olduğunu söyleyemez; bunların neler olduğunu bildirmeye yalnız mahkemeler yetkilidir.

M. RYAN, bununla birlikte, Türk Hükümetinin, ortada bir Chester sözleşmesi yokken, *Turkish Petroleum Co.*'ye birtakım haklar vermiş bulunduğunu belirtti. Bu yüzden, vermiş olduğu hakların neler olduğunu söylemeye, Türk Hükümetinin hakkı vardır ve Türk Hükümeti, bu senedin sonuçları bakımından doğacak her türlü sorumluluktan da kurtulamaz.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'dan istenilen tek şeyin, 1914 de varolan hukuksal durumu savaşın değiştirmemiş olduğunu bildirmesi olduğunu söyledi. Bu, üzerinde mahkemelerin karar verebilecekleri bir nokta değildir; bu, özü bakımından, siyasal bir sorundur. İsmet Paşa, savaşın, durumu değiştirdği görüşünde midir? Yoksa, bu görüşte değil midir?

İSMET PAŞA, bu konuda hiç bir yüküm altına giremeyeceğini söyledi.

* Bu cümle 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

** İsmet Paşa'nın söylediği bu sözler, 1924 Türkçe çevirisinde, M. Ryan söylemiş gibi verilmektedir. (S.L.M.)

Sir Horace RUMBOLD, bu sözlerin, kendi sorusuna bir cevap olmadığını belirtti.

İSMET PAŞA, başka bir şey söyleyemeyeceğini bildirdi.

Sir Horace RUMBOLD, bu durumda, olup bitenleri Komiteye anlatmak zorunda olduğunu söyledi; Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın vermiş olduğu sözden döndüğünü açıkça ortaya koyan metinleri belirtecek ve ortaklığın bütün haklarını ve İngiliz Hükümetinin, bu hakları bütün gücüyle savunma özgürlüğünü saklı tutacaktır.

M. MONTAGNA, Protokolün 9 ncu ve 12 nci maddeleri için, uzmanlarca teklif olunan yeni metinleri (*Ek D ve E*) kabul edip etmediğini, Türk Temsilci Heyetine sordu.

İSMET PAŞA, kabul ettiğini söyledi.

Varılmış bulunan anlaşmayı öğrenmeleri için, Komitelerin öğleden sonra toplantıya çağrılmaları kararlaştırıldı.

Oturuma sabah saat 1.30 da son verildi.

EK A.

AYRICALIKLARA İLİŞKİN PROTOKOL

UZMANLARCA TEKLİF EDİLEN DEĞİŞİKLİKLER

Madde 2.

A. Sonuncu fıkra yerine, aşağıdaki metnin konulması:

"Şurası kararlaştırılmıştır ki, Türk Hükümeti, işbu Protokolün imzalanmasından başlayarak on yıllık bir süre boyunca, bu tarihten sonra yapılacak sözleşmelerle, özel endüstriye başvurarak, bu sözleşmelerde öngörülen çalışmaların tümünün ya da bir kesiminin yapılmasını gerçekleştirmesi ya da işletilmesini sağlamayı düşünecek olursa, söz konusu ortaklıkları bundan haberli kılacak ve onların başka herhangi bir kimse ya da ortaklıkla tam bir eşitlik içinde rekabete girişmeleri olanağını sağlayacaktır."

C. 1914 de, *Régie générale des Chemins de fer*'e, Samsun-Sıvas demiryolunun yapımı için verilmiş olan ayrıcalık olduğu gibi tutulmuştur.

Bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlayarak altı aylık bir süre-içinde, *Régie générale,* herhangi bir nedenle, Samsun-Sıvas demiryolu ayrıcalığına yeniden sahip kılınmazsa, Türk Hükümeti, bu Ortaklığa, Ortaklığın istemesi üzrine, ödeştirme (*compensation*) olarak, yeni bir ayrıcalık vermeyi yükümlenir.

Bu ödeştirmenin eşdeğerde olup olmadığı konusunda anlaşmaya varılamazsa, bu yeni ayrıcalığın kapsamını ve işletilme şartlarını, bu değer eşitliğini sağlamayı göz önünde tutarak, saptamaya, 5 nci madde uyarınca atanacak bilirkişiler yetkili olacaklardır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, *Régie générale,* Samsun-Sivas ayrıcalığına yeniden sahip kılınırsa, bu ayrıcalık, 5 nci maddede öngörülen bilirkişi incelemesi usulüne uygun olarak, yeni ekonomik koşullara uydurulacaktır. Yeni bir ayrıcalıkla ödeştirme durumunda da, yeni ekonomik koşullara uydurma yeteneği dikkate alınacaktır.

Yeni ayrıcalığın bilirkişilerce saptanan şartları taraflardan birine ya da ötekine uygun gelmezse, Türk Hükümeti, Samsun-Sivas demiryolu ayrıcalığının sona erdirilmesi ve Ortaklıkça Karadeniz şebekesinin başka kesimleri için yapılmış yerinde incelem [keşif] çalışmaları yüzünden girişilmiş giderlere karşılık olarak, bilirkişilerce hakgözetir sayılacak zarar-giderim ödemeyi yükümlenir.

Türkiye, ya Ortaklığı Samsun-Sıvas ayrıcalığına yeniden sahip kılarak, ya yeni bir ayrıcalık vererek, ya da, yukarıda gösterilen şartlar içinde, zarar-giderim ödeyerek, Ortaklığa karşı bütün yükümlerinden tümüyle aklanmış [ibra edilmiş] olacaktır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, Türk Hükümeti, işbu Protokolün imzalanmasından başlayarak on yıllık bir süre boyunca, bu tarihten sonra yapılacak sözleşmelerle, özel endüstriye başvurarak, Karadeniz şebekesinin tümünün ya da bir kesiminin yapılmasını gerçekleştirmeyi ya da işletilmesini sağlamayı düşünecek olursa, *Régie générale*'i bundan haberli kılacak ve onun, başka herhangi bir kimse ya da ortaklıkla tam bir eşitlik içinde rekabete girişmesi olanağını sağlayacaktır.

EK B.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
HÜKÜMETİ
TEMSİLCİ HEYETİ

SAYIN BAŞKANLAR,

Dünkü tarihle aldığım ortak mektuba cevap olarak ve benim aynı tarihli yazıma ek olmak üzere, aşağıdaki konuları, Ekselânslarınızın bilgilerine sunmakla onur duyarım:

Ekselânslarınızın belirttikleri üzere, 7 Temmuzda, aynı toplantıda, askıda kalmış üç temel sorunun (boşaltma, ayrıcalıklar, kuponlar), 2 ve 4 Temmuz tarihlerindeki yazışmamızın sonucu olarak kararlaştırılmış olduğu üzere, incelenmesine başlamıştık.

8/9 Temmuz gecesine kadar süren görüşmelerimiz sırasında, Türk Temsilci Heyeti, pek geniş bir uzlaşıcı tutum göstermiş ve çok büyük bir fedakârlıkta bulunmuştur.

Gerçekten, ortaklıklarla Türk Hükümeti arasında askıda bulunan sorunların büyük çoğunluğu, Hükümetle doğrudan doğruya bir ilişki kurarak çözüme bağlanmış bulunduğu halde, bu çeşit işlerini henüz düzenlememiş olan bir ya da iki ortaklık ve herhangi bir biçimde istemde bulunmamış sayılabilecek ayrıcalık sahipleri için, burada, genel ilkeler konulmasına razı olduk.

Üstelik, hukuksal ya da olgusal [fiilî] olarak göz önünde tutulması olanağı kanunlar açısından bulunmayan, bir ya da iki ortaklığın durumunu da dikkate aldık ve tartıştık.

8 Temmuz sabahı koyduğumuz ilkeler şunlardı:

Armstrong ve Samsun-Sıvas Ortaklıklarının durumunu bir özel durum saymak; bunlarla, bir zarar-giderim ya da bir ayrıcalık vererek, ödeştirme yoluna gitmek; *Turkish Petroleum Company*'nin kazanılmış [muktesep] haklarını tanımak. Bundan başka, yeni ekonomik koşullara uydurma konusuna ilişkin anlaşmazlıkların hakemliğe sunulmasını ve 1914 de Müttefik sermayesinin üstün durumda bulunduğu ya da bulunmadığı Osmanlı ortaklıkları sorununun da söz konusu edilmemesini, adalet gereği olarak, genel ilkeler arasında bildirmiştik.

Uzmanların, sabahtan akşama kadar çalıştıktan sonra, bize sundukları tasarı üzerine, hemen geceleyin bir toplantı yaptık. Tasarının derinlemesine incelenebilmesi için, bu toplantının hemen yapılmaması yolundaki isteğim kabul görmemiştir. Tamamlayıcı görüşler öne sürme hakkımızı saklı tutarak, tasarının geceleyin tartışılmasını sürdürmeye razı olduk. Gece toplantısında, henüz çözüme bağlanmamış noktalar üzerinde de rıza gösterdik: Yeni ekonomik koşullara uydurma konusuna ilişkin anlaşmazlıklar, gerekirse, hakemliğe sunulacaktı; 1914 de, Müttefik sermayesinin üstün durumda bulunduğu Osmanlı ortaklıkları, Protokolün hükümlerinden yararlanacaklardı; 1914 de, Müttefik sermayelerinin üstün durumda bulunmadığı ve adları belirtilecek ortaklıklara ilişkin olarak özel hükümler kararlaştırılacaktı. *Armstrong* ve Samsun-Sivas Ortaklıklarının isteklerini, yeni bir ayrıcalık vererek ya da uğramış oldukları ve bir hakemce saptanacak gerçek zararlar için zarar-giderim ödeyerek, karşılama ilkesini olduğu gibi tuttuk.

Turkish Petroleum Company'nin kazanılmış [muktesep] haklara dayanan çıkarlarını koruma ilkesini kabul ettik ve uygun düşecek bir formül bulma hakkını saklı tuttuk. *Armstrong* Ortaklığı ile *Régie générale* için, uzmanlar, Temsilcilere, bir oldu-bitti biçiminde, iki yeni ilke sundular: Bu ortaklıkların haklarının olduğu gibi tutulması ve belirli olmayan bir süre için, bir öncelik-hakkı (*droit de préférence*) tanınması ilkeleri; oysa bu ilkeler, Temsilcilerce tartışılmamıştı.

Kazanılmış haklara saygı ilkesi o biçimde yazılmıştı ki, ilk bakışta dikkati çekmeyebilirdi. Öncelik hakkı konusunda, yalnız karşılıklı görüşler öne sürdük.

Tamamlayıcı görüşler öne sürme hakkını da saklı tutmuş olduğum için, bu ilkelerin – görüşmelerimiz dışında kalmış olan – sonuncusu bakımından, ertesi gün, dolaylı ya da doğrudan doğruya belirttiğim itirazlar, hiç bir yönden, daha önce kabul edilmiş bir noktadan geri dönüş anlamına alınamaz. Akla yatkın ve adalete uygun bir biçimde saptanacak olan kazanılmış hakların geçerliliği ilkesi korunduğu vakit, Hükümetim, *Turkish Petroleum*'un kazanılmış haklarını incelerken, ileride çıkabilecek bütün anlaşmazlıkları ve güçlükleri ortadan kaldırabilecek hakgözetir tedbirler almaya önem vermiştir.

Bu koşullar altında, şimdiki durum şöyle görünmektedir:

1. Boşaltma [tahliye] ilkesi Temsilciler arasında kararlaştırıldıktan sonra, Müttefikler, bu sorunun ayrıntıları saptanırken, Türk sularının, donanmalarının bir parçasınca işgali şartını ortaya koymuşlardır;

2. Ayrıcalıklar Protokolüne ilişkin bütün noktalar üzerinde anlaşmaya varıldıktan sonra, Müttefikler, Protokolün 2 nci maddesinin, metinden çıkartılmış olduğunu dikkate almayarak, bir ya da iki ortaklık için haklara saygı ilkesini öne sürmüşlerdir; oysa, bu Ortaklıkların ayrıcalık işlemleri henüz tamamlanmamış olduğundan, bu ayrıcalıklar, hukuk açısından kesin sayılamazdı ve bu yüzden de, bu konuda bir görüş ayrılığına yol açmış bulunmaktaydılar;

3. Temsilciler arasında, hiç bir vakit tartışılmamış bulunan öncelik hakkı sorunu, uzmanlarca, bir oldu-bitti biçiminde, ortaya konulmuştur;

4. *Turkish Petroleum*'un kazanılmış haklarının olduğu gibi tutulması kararlaştırılmış bulunmakla birlikte, bu hakların neler olduğunun saptanması konusunda bir görüş ayrılığı doğmuştur.

Bu açıklamaların, Türk Temsilci Heyetinin her zaman aynı ilkelere bağlı kaldığını ve görülen anlaşmazlıkların, kabul edilmiş ilkelerin kapsamlarının incelenmesi sırasında ortaya çıktığını, yeterince ispatlayacağına inanıyorum.

Uzmanlarımızı, bugün, sabahleyin saat 10 da toplanmakla görevlendirerek, Ekselânslarınızın teklifini kabul ettiğimi ve ortaya konulan sorunlar üzerinde kesin kararlar almaya hazır bulunduğumu Ekselânslarınıza bildirmekle onur duyarım.

İmza: M. İSMET.

Lausanne'da Çağıran Devletlerin Temsilci Heyetleri Sayın Başkanları.

Bu mektup, Konferansa Çağıran Devletler Temsilcilerinin, aşağıda metni bulunan mektuplarına karşılık olarak gönderilmişti:

LAUSANNE KONFERANSI

Lausanne, 15 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKAN,

Ekselânsınızla özel görüşmelerimizde, 12 Temmuz günü meydana gelen kesinti yüzünden, izleyeceğimiz davranış çizgisi konusunda kesin bir karar almazdan önce, bu kesintiden önceki durumun nasıl olduğunu ve bugün nasıl göründüğünü açıkça belirtmeyi gerekli saymaktayız.

2-4 Temmuz yazışmalarımızda, barışın yapılması için çözümlenmesi gereken önemli üç sorunun, yalnız bir ve aynı görüşmede çözüme bağlanması gerektiği kararlaştırılmıştı. Bu görüşmeye 7 Temmuzda giriştik. Görüşme, aralar verilerek, 8/9 Temmuz gecesine kadar sürdü.

Bu görüşme sırasında ve barışın yapılmasını hızlandırmak için, Türkiye'ye, askıda kalmış bütün noktalar üzerinde, çok önemli ödünlerde [tâvizlerde] bulunmaya razı olduk. 8/9 Temmuz gecesi oturumu sonunda, bütün ilke sorunlarının çözüme bağlanmış olduğunu düşünmekte haklıydık; Ekselânsınız da, bu anlaşmayı belirten resmî bir bildiriyi uygun bulmuştu. Özellikle, Ekselânsınız, ayrıcalıklara ilişkin Protokoldeki bütün ilkeleri – Hükümetine danışma hakkını saklı tutmakla birlikte – kabul etmişti. Boşaltma [tahliye] sorununa ilişkin olarak, bir anlaşmazlığın ortaya çıktığı doğrudur. Ekselânsınız, bizim, Türk ülkesini Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce gönüllü olarak boşaltmaya razı olmakla, aynı zamanda, Boğazlar'dan deniz kuvvetlerimizi de çekmeyi kabul ettiğimiz kanısındaydı. Hükümetlerimiz, kararlarına bu anlamı vermeyi hiç bir vakit düşünmemişlerdi; biz de, Boğazlar Sözleşmesinin 2 nci maddesinin onaylanmasından önce yürürlüğe konulması konusunda Ekselânsınızın yapmış olduğu teklife, Hükümetlerimizin hangi nedenlerle katılamayacaklarını, ayrıntılı olarak, anlatmıştık. Bununla birlikte, Hükümetlerimiz, Türk görüşünü olabildiği kadar geniş ölçüde dikkate almak istediklerinden, yalnız Boğazlar Sözleşmesinin yürürlüğe girişine kadar, Boğazlar'da, gerekirse, çok az sayıda savaş gemileri bulundurmak hakkını saklı tutmak üzere ve şimdiki durumda yararlandıkları geçiş hakkına halel gelmemek şartıyla, savaş gemilerini çekmeğe hazır olduklarını bildirmişlerdir.

Ekselânsınız, 11 temmuzda, yeni bir özel toplantıda, Türkiye için böylesine yararlı olan bu teklifi reddetmiştir. Ertesi gün, 8 Temmuz akşamı kabul olunan ilkeleri değiştirmeksizin, Ayrıcalıklara ilişkin Protokole, Türk uzmanlarıyla görüş birliği içinde, herkesin isteğini karşılayacak bir biçim vermek üzere – Müttefik uzmanlarınca bu arada harcanmış bütün çabalara rağmen – Ekselânsınız, tasarının 2 nci maddesinde öngörülen üç özel duruma ilişkin olmaları yüzünden, bu ilkeleri bile yeniden tartışma konusu yapmıştır.

Görüşmeler, işte bu koşullar içinde, kesintiye uğramak zorunda kalmıştır.

Görüşülmek üzere kalan sorunların bir bütün oluşturduğunu öteden beri bildirmiş olduğumuzdan, beklenmez bir biçimde ortaya çıkmış bulunan bu anlaşmazlıklar karşısında, rıza gösterdiğimiz önemli ödünleri [tâvizleri] geri almaya hakkımız olacaktır.

Bununla birlikte, bu ödünleri, geçici olarak, olduğu gibi tutmaktayız. Üzerinde anlaşmazlık bulunan noktalara gelince, 8 Temmuzda kabul edilmiş ilkelere ilişkin görüşümüzü değiştirmeksizin, yarın sabah saat 10.00 da yapılacak bir toplantıda, bu noktaları, Türk meslekdaşlarıyla bir arada, yalnız bir kez daha incelemekle ve her iki Tarafın da görüş birliğine varacakları ortaklaşa bir çözüm aramakla, uzmanlarımızı ve hukuk danışmanlarımızı görevlendirmeğe hazır bulunduğumuzu bildiririz. Bunun ardından, öğleden sonra ileride saptanacak bir saatte, ertesi gün Konferansın Komitelerine sunulacak bir anlaşmaya varabilmek bakımından son bir girişimde bulunmak üzere, Ekselânsınızla buluşuruz.

Şu var ki, görüşmelerin kesilmesine yol açmış olan koşullar, bizi, tartışmalı kalmış bulunan noktalara ilişkin olarak Ekselânsınızın bu toplantıda kesin kararlar alabileceğine, önceden, güven duymazsak, bu toplantının amaçsız kalacağını Ekselânsınıza bildirme zorunda bırakmaktadır.

Derin saygılarımızın kabulünü rica ederiz, Sayın Başkan.

İmza: PELLÉ.
Horace RUMBOLD.
G. C. MONTAGNA.

Ekselâns General İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyeti Başkanı, Lausanne.

EK C.

AYRICALIKLARA İLİŞKİN PROTOKOL

Madde 12, fıkra 1

Doklar, Tersaneler ve Deniz Yapıları Konusunda Ortak-çıkarlı Osmanlı İmparatorluk Ortaklığının [Müşterekülmenfaa doklar, tersaneler ve inşaat-ı bahriye Şirket-i Şahane-i Osmaniyesi, *La Société Impériale ottomane cointéressée des docks, arsenaux et constructions navales*] kuruluşu ve ayrıcalığı konusunda, 1913 ve 1914 yıllarında, Osmanlı Hükümeti ile *Sir A. G. Armstrong Whitworth and Co. Limited* ve *Vickers Limited* arasında yapılmış sözleşmelerde öngörülen işler, Türk Hükümetinin istemesi üzerine, durdurulacaktır.

EK D.

AYRICALIKLARA İLİŞKİN PROTOKOL

Madde 9

Bugünkü tarihli Barış andlaşması uyarınca Türkiye'de ayrılan topraklara ardıl [halef] Devlet, Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir Osmanlı yerel [mahallî] makamı ile, 29 ekim 1914 den önce yapılmış ayrıcalık sözleşmelerinden yararlanan öteki bağıtlı Devletlerin uyruklarına ve bu Devletler uyruklarının sermayeleri üstün durumda olan ortaklıklara [şirketlere] karşı, Türkiye'nin hakları ve yükümleri bakımından, tümüyle Türkiye'nin yerine geçmiştir. Balkan savaşları sonucu olarak, Türkiye'den ayrılmış bulunan topraklarda, işbu toprakların el değiştirme şartlarını belirten andlaşmaların yürürlüğe konulmasından önce, Osmanlı Hükümeti ya da herhangi bir Osmanlı yerel makamıyla yapılmış sözleşmeler konusunda da aynı işlem uygulanacaktır. Türkiye'nin yerine geçme, söz konusu toprak parçasının el değiştirme şartlarını belirten andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak geçerli olacaktır; ancak, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasıyla Türkiye'den ayrılan topraklar, bu hükmün dışında kalacaktır; bu topraklar bakımından, Türkiye'nin yerine geçme, 30 Ekim 1918 tarihinden başlayarak yürürlüğe girecektir.

EK E.

AYRICALIKLARA İLİŞKİN PROTOKOL

Madde 12, fıkra 2

Bununla birlikte, söz konusu ortaklıklar, işletmelerinin Türkiye dışında bulunan parçalarını yeni bir ortaklığa geçirmek şartıyla, bu parça için, 11* nci ve 13 ncü maddeler hükümlerinden yararlanabileceklerdir.

* Bakınız: s. 139 not. (S.L.M.)

III
KONFERANSA ÇAĞIRAN DEVLETLERİN TEMSİLCİ HEYETLERİYLE SIRP-HIRVAT-SLOVEN TEMSİLCİ HEYETİ ARASINDAKİ YAZIŞMA

LAUSANNE KONFERANSINDA
SIRPLAR, HIRVATLAR VE SLOVENLER
KRALLIĞI
TEMSİLCİ HEYETİ

Lausanne, 18 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKANLAR,

Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin] bölüştürülmesine Sırbistan'ın katılması sorunu, Balkan savaşlarını izleyen son yıllar içinde bir çok kez tartışılmıştır. 1913 ve 1914 yıllarında Paris'de toplanan ve Balkan Savaşlarının yarattığı bütün maliye ve iktisat sorunlarını tasfiye etmekle görevli bulunan Uluslararası Komisyon, Londra Andlaşması uyarınca, o dönemdeki Devletler hukuku ilkelerinin ve o zamanlar Türkiye ile Balkan Devletleri arasındaki siyasal koşulların ışığında çözüme bağlanacak sorunların tümü üzerinde tartışmaya girişmişti. Birkaç aylık bir çabadan sonra, Komisyon, Türkiye ile patlak veren yeni bir savaş yüzünden, çalışmalarını bitirememişti; bu savaşa, Sırbistan da, Osmanlı İmparatorluğu ile daha önce kurulmuş olan ülkesel ilişkilerini değiştirmek amacıyla değil de, Müttefik Devletlerle dayanışma içinde bulunduğunu belirtmek isteğiyle, katılmıştı.

Sırbistan ile Türkiye arasında, Londra Andlaşmasıyla daha önce kararlaştırılmış olan ülkesel durum (statü) ile siyasal şartlar, bu yeni savaş sonunda da hiç bir değişkiliğe uğramamıştır. Bu duruma rağmen, 10 Ağustos 1920 Sèvres Andlaşması tasarısı, Temsilci Heyetimiz görüşmelere katılmaksızın, söz konusu maliye ve iktisat sorunlarından bir bölümünün, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla ayrıcalık [imtiyaz] sahiplerinin haklarına ve çıkarlarına en uygun düşecek bir biçimde, çözüme bağlanmasını öngörmüştü. Bu koşullar altında, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, Balkan Savaşlarının yarattığı maliye ve iktisat sorunlarının çözüm yol ve yöntemlerine ilişkin olarak, Ülkesinin, Londra Andlaşmasından doğan hakkını göz önünde tutmayan bir Andlaşmaya imzasını koyamazdı.

Sırbistan'la Türkiye arasındaki ülkesel ilişkiler ve Londra Andlaşmasının yapıldığı sıradaki koşullar, Asya'daki Yunan-Türk savaşı sonucu olarak da değişmemiş olduğuna göre, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, sözü geçen maliye ve iktisat sorunlarının Lausanne Konferansında görüşülmesine katılmak düşüncesinde olmadığını ve bunları ileride, ***statu quo ante bellum*** (savaştan önceki durum) temeli üzerinde tartışmak hakkını saklı tuttuğunu, geçen Aralık ayında bildirmişti. Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti böyle davranmışsa, bu, bir yandan, bu sorunların tartışılması sırasında, onların çözümünü engellemese bile, hiç olmazsa geciktirebilecek güçlükler yaratmamak, öte yandan da, bu sorunlara ilişkin olarak, Sèvres Andlaşmasıyla öngörülenden bile daha ağır bir çözümü kabul zorunda kalmamak amacından doğmaktaydı.

Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin, Londra Andlaşmasının 6 ncı maddesine dayanan hakkının, Ekselânslarınızca olumlu bir biçimde dikkate alınacağı umuduyla, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, Hükümetinin buyruğu üzerine, aşağıdaki bildiride bulunmakla onur duyar:

"Sırbistan ile Türkiye arasında bütün ülkesel sorunlar, 29 Ekim 1914 den önce yürürlüğe konulan Londra Andlaşması uyarınca çözüme bağlanmış bulunduğuna göre;

"Böylece kararlaştırılmış olan ülkesel durum (statü) işbu Andlaşma ile ne doğrulanmış ne de değiştirilmiş olduğuna göre;

"Ve, Londra Andlaşmasının yapıldığı koşulların Dünya Savaşı sonucu olarak, bu Devletler bakımından değişmemiş bulunduğunu da göz önünde tutarak,

"Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler Krallığı Hükümeti, Müttefik Devletler ile Türkiye arasında 24 Temmuzda Lausanne'da yapılan Barış Andlaşmasıyla eklerini – Balkan Savaşı sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan Sırbistan yararına ayrılan topraklara ilişkin malî ve ekonomik nitelikteki sorunlar 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Andlaşmasının ruh ve hükümleri uyarınca çözüme bağlanmak gerekeceğinden, Barış Andlaşmasının Borc'a, ortaklıklara ve ayrıcalıklara ilişkin II nci Bölümün II nci Kesimi ile ek Protokolün II nci kesimi dışında – imzaladığını bildirir."

Bu bildiri, bir çekince [ihtirazî kayıt] anlamına gelmemektedir. Bildirinin amacı, Lausanne Andlaşmasının hükümsüz kılmaya kalkıştığı bir hakkın geçerliliğini doğrulamaktadır. Şu var ki, Ekselânslarınızın, bu bildirinin bir çekince öne sürmekte olduğu ve bir andlaşmayı çekince öne sürerek imzalamanın hukuk açısından olanaksızlığı kanısında bulunmaları durumunda bile, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, Lausanne Andlaşmasına ekli Ticaret Sözleşmesinin 14 ncü maddesinin bu olanağı – bağıtlı tarafların buna razı da olmaları şartıyla – tanıdığını belirtmek ister.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkanlar.

İmza: N. YOVANOVİTCH,
Lausanne Konferansında
Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler
Krallığı Baştemsilcisi.

Konferansa Çağıran Devletler Temsilci Heyetleri Sayın Başkanları
Ekselânslara.

Lausanne, 20 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKAN,

Türkiye ile yapılmış Barış Andlaşmasını – II nci Bölümün I nci Kesimi (malî hükümler) ile, ayrıcalıklara ilişkin ve ekli Protokolün II nci kesimi dışında – Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler Kırallığının, aracılığınızla, imzalamaya hazır bulunduğunu, 18 Temmuz tarihli mektubunuzla bize bildirmiş bulunuyorsunuz.

Bu yazınıza cevap olarak, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilcilerinin, daha önce, Belgrad'da, Sırp-Hırvat-Sloven Hükümetine sundukları bildiriyi yeniden bilginize sunmakla onur duymaktayız. Andlaşmanın imzalanmasının, Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin katılması kapsamını sınırlama amacını güden ve özellikle Andlaşmanın temel hükümlerine ilişkin bulunan bir bildiriyle birlikte yapılmasını kabul etmek olanağı yoktur. Hiç bir Devlet, uluslararası bir senedin kendisine sağladığı çıkarlardan, aynı zamanda, bu senedin hüküm altına aldığı yükümleri de üstlenmiş olmaksızın, yararlanamaz.

Bu durumda, öte yandan Barış Andlaşmasının 143 ncü maddesinin kesin ve açık hükümlerini de göz önünde tutarak, size şunu bildirmek zorundayız: Söz konusu Andlaşma ile ayrıcalıklara ilişkin Protokolü kayıtsız-şartsız imzalamaya hiç yetkili kılınmamışsanız, gerek Andlaşmanın kendisinin, gerekse Lausanne Konferansının Son [Nihaî] Senedinde sayılan öteki Senetlerin imzalanmasına katılmanızı kabul etmek de olanaksız olacaktır.

Bununla birlikte, Sırp-Hırvat-Sloven Hükümetinin, bu durumda Müttefik Devletlerden ayrılmasının ne ölçüde üzüntüye yol açacağını bildiğimizden ve bu Hükümete sorunu yeniden inceleme olanağını sağlamak istediğimizden, Sırp-Hırvat-Sloven Devletini ilgilendiren ve Lausanne'da yapılacak Senetleri imza edecek Devletlerce, Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından önce, her zaman, bu senetleri birlikte imzalama yeteneğini verecek bir Protokolün düzenlenmesini öngörmüş bulunmaktayız.

Bu tedbirde, Hükümetlerimizin, müttefikleriyle görüş birliği içinde davranma isteklerinin yeni bir kanıtını göreceğinizi ummaktayız.

Derin saygılarımızın kabulünü rica ederiz, Sayın Başkan.

İmza: PELLÉ.
Horace RUMBOLD.
G. C. MONTAGNA.

Bay YOVANOVİTCH, Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler Krallığı Temsilci Heyeti Başkanı.

IV
LAUSANNE'DA İMZALANMIŞ BİRTAKIM SENETLERİN ÇEŞİTLİ MADDELERİNE İLİŞKİN, 24 TEMMUZ 1923 TARİHLİ MEKTUPLAR VE ANLAŞMALAR

1. BARIŞ ANDLAŞMASININ BİRTAKIM MADDELERİNE İLİŞKİN MEKTUPLAR VE ANLAŞMALAR

A. MADDE 3, § I VE MADDE 16 (ANKARA ANLAŞMASI)

FRANSIZ TEMSİLCİSİNİN TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANINA MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKAN,

Lausanne Konferansında Ekselânsınıza vermiş olduğum güvencelere [teminata] ek olarak ve Fransız Hükümetince bu konuda özellikle yetkili kılınmış bulunarak, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının, 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da imzalanmış olan Fransız-Türk anlaşmasının hükümlerine hiç bir halel vermemiş olduğunu, ekli bildiriyle Ekselânsınıza doğrulamakla onur duymaktayım.

Ekselânsınıza iletmekle onur duymakta olduğum Bildiri, o inançtayım ki, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, bu anlaşmanın, bütün ekleriyle birlikte, tümüyle yürürlükte kaldığının doğrulandığını görmek konusundaki isteğini tamamiyle karşılayacaktır.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkan.

İmza: PELLÉ.

Ekselâns General İSMET PAŞA, Dışişleri Bakanı, Lausanne Konferansında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Temsilci Heyeti Başkanı.

Lausanne, 24 Temmuz 1923

Aşağıda-imzası-bulunan, Fransız Hükümetince bu konuda yetkili kılınmış olarak, Ekselâns General İsmet Paşa'ya, 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da imzalanan Fransız-Türk anlaşmasının, Fransız Hükümetince uygun bulunması üzerine, anlaşmanın tam geçerliliği için gerekli onamanın bu Hükümetçe yapılmış olduğunu ve bunun sonucu olarak, işbu uluslararası senedin, kesin hükümlerinden biri uyarınca, yürürlüğe girmiş bulunduğunu doğrulamakla onur duyar.

Aşağıda-imzası-bulunan, şunu da Ekselâns General İsmet Paşa'ya doğrular ki, Fransız Hükümetinin kanısınca, bugünkü tarihle imzalanan Barış andlaşması, 22* Ekim 1921 tarihli Fransız-Türk anlaşmasının hükümlerine halel vermemekte ve bu anlaşma ile ekleri tamamiyle yürürlükte kalmaktadır.

İmza: PELLÉ.

Türk Temsilci Heyeti Başkanı, bu mektubu ve ekli bildiriyi aldığını General Pellé'ye bildirmiştir.

B. Madde 34

LAUSANNE BARIŞ ANDLAŞMASININ 34 NCÜ MADDESİNİN UYGULANMASINA İLİŞKİN OLARAK, İNGİLİZ VE FRANSIZ HÜKÜMETLERİ ARASINDAKİ ANLAŞMA

İngiliz ve Fransız Temsilci Heyetleri, Türkiye ile yapılan bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının imzacıları arasında Mısır Hükümetinin bulunmadığını ve Mısır'da yerleşmiş Türk uyruklarının Mısır uyrukluğunu alma şartlarının henüz saptanmamış olduğunu göz önünde tutarak, Türkiye ile yapılmış Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından önce ya da yürürlüğe konulmasından sonra olanağı bulunur bulunmaz ve sözü geçen Andlaşmanın 34 ncü maddesi uyarınca, Mısır Hükümeti ile, Suriye ve Lübnan adına Fransız Hükümeti arasında yapılacak bir anlaşmanın, işbu maddede öngörülen uyrukluk seçme hakkının (*option*) şartlarını açıklığa kavuşturulmasının gerekli olduğunda görüş birliğine varmışlardır. Uyrukluk seçme hakkını kullanma süresi, söz konusu anlaşmanın yapılması tarihinden başlayarak işleyecektir.

Lausanne'da, 24 Temmuz 1923 tarihinde düzenlenmiştir.

İmza: Horace RUMBOLD.
PELLÉ.

C. Madde 59

İNGİLİZ İMPARATORLUĞU, FRANSA, İTALYA VE YUNANİSTAN ARASINDA ANLAŞMA

İNGİLİZ İMPARATORLUĞU, FRANSA, İTALYA ve YUNANİSTAN, Tür-

* Fransızca metinde "22", 1924 Türkçe çevirisinde "20". (S.L.M.)

kiye'de Yunan makamlarının eylemlerinden doğan borçların, Yunan Hükümetince, öteki bağıtlı Devletler uyruklarına ve 1 Haziran 1921 tarihinde, bu uyrukların çıkarları üstün durumda bulunan ortaklıklara ödenmesi yol ve yöntemlerini çözüme bağlama isteğinde olduklarından,

Bu amaçla bir Sözleşme yapmağa karar vermişler ve aşağıda adları gösterilen Temsilcilerini atamışlardır:

İngiliz İmparatorluğu için:

Çok sayın Sir Horace George Montagu RUMBOLD, Baronet, G.C.M.G., İstanbul'da Yüksek-Komiser;

Fransa için:

Korgeneral (*Général de Division*) Maurice PELLÉ, Fransa Büyükelçisi, Cumhuriyet'in Doğu'da Yüksek-Komiseri, *Légion d'Honneur* ulusal Nişanının *Grand Officier* rütbesi;

İtalya için:

Sayın Marki Camille GARRONİ, Krallık Senatörü, İtalya Büyükelçisi, İstanbul'da Yüksek-Komiser, *Saint Maurice et Lazare* Nişanlarının ve *Couronne de' İtalie* Nişanının *Grand-Croix* rütbesi;

M. Jules-César MONTAGNA, Atina'da Olağanüstü Temsilci ve Tamyetkili Ortaelçi, *Saint Maurice et Lazare* Nişanının *Commandeur* rütbesi, *Couronne d' İtalie* Nişanının *Grand-Officier* rütbesi;

Yunanistan için:

M. Eleftherios K. VENİSELOS, Eski Başbakan, *Sauveur* Nişanının *Grand-Croix* rütbesi;

M. Demètre CACLAMANOS, Londra'da Tamyetkili Ortaelçi, *Sauveur* Nişanının *Commandeur* rütbesi.

Temsilciler, usulüne uygun ve geçerli bulunan yetki mektuplarını gösterdikten sonra, aşağıdaki hükümleri kararlaştırmışlardır:

Tek Madde

Yunan Hükümeti, öteki bağıtlı Devletlerin uyrukları ve bu uyrukların çıkarlarının, 1 Haziran 1921 tarihinde, üstün durumda bulunduğu Osmanlı ortaklıklarına (bu çıkarlara düşen pay için) , Yunan orduları ve yönetimlerince zoralım uygulanmış ya da elkonulmuş malların değer karşılığının ödenmesini; bu ordulara ve yönetimlere yapılmış hizmetler karşılıklarının, henüz ödenmemişse, ödenmesini; bunun gibi, bu uyrukların ve ortaklıkların, 1 Haziran 1921 tarihinden sonra uğramış oldukları ve savaş bölgelerindeki savaş eylemlerinden doğan kayıp ve zararları dışında, Yunan ordularının ve yönetimlerinin eylemleri yüzünden meydana gelmiş kayıp ve zararların giderilmesi için, sözü geçen uyruklara ve ortaklıklara borçlu bulunulan paraları ödemeyi yükümlenir.

İlgililerle Yunan Hükümeti arasında anlaşmaya varılamazsa, zararların tutarı, Yunan Hükümetinin bir temsilcisiyle, istemde bulunanın bir temsilcisinden ve ortak bir anlaşmayla seçilmiş bulunan bir Başkandan, ya da anlaşmaya varılamazsa,

La Haye Milletlerarası Daimî Adalet Divanı Başkanından kurulu bir hakemlik mahkemesince saptanacaktır.

Yukarıdaki hükümlerde öngörülen ödemeler, aşamalı olarak, kırk yıllık bir döneme bölünecek ve % 5 faiz hesaplanmış yıllık taksitlerle ya da ileride görüş birliği içinde kararlaştırılacak başka herhangi bir biçimde yapılacaktır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, bir yandan, Türkiye'de Yunan orduları ya da yönetimlerince işgal olunan bölgelerde, bu ordular ya da yönetimler, öte yandan da, öteki bağıtlı Devletlerin uyrukları ve bunların çıkarlarının üstün durumda bulunduğu Osmanlı ortaklıkları arasında yapılmış sözleşmelerden doğan borçlar, sözleşmelerin hükümleri uyarınca ödenecektir.

İşbu Sözleşme onaylanacaktır; imzacı her Devlet, bu Sözleşmenin onay belgesini, Barış Andlaşmasının onay belgesiyle aynı zamanda, Paris'de sunacaktır. Sözleşme, bütün imzacı Devletlerce onay belgeleri sunulur sunulmaz yürürlüğe girecektir; bu onay belgelerinin sunuluş tarihi, Fransız Hükümetinin düzenleyeceği bir tutanakla saptanacaktır.

BU HÜKÜMLERE OLAN İNANÇLA, yukarıda adları belirtilen Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Lausanne'da, 24 Temmuz 1923 tarihinde, yalnız bir nüsha olarak düzenlenmiştir. Bu nüsha Fransa Cumhuriyeti Hükümeti arşivlerine konulacak ve bu Hükümet, İmzacı Devletlerden her birine, bunun, doğruluğu onaylanmış birer örneğini verecektir.

(L.S.)* Horace RUMBOLD.
(L.S.) PELLÉ.
(L.S.) GARRONİ.
(L.S.) MONTAGNA.
(L.S.) E. K. VENİSELOS.
(L.S.) D. CACLAMANOS.

D. Madde 69

TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANININ İNGİLİZ, FRANSIZ VE İTALYAN TEMSİLCİLERİNE MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Birikmiş (gecikmiş) vergilerin ödenmesine ilişkin olarak İktisat Sorunları Komitesinde yapılan konuşmaya dayanarak, Konferansa Çağıran üç Devletle aynı insancıl duygulardan esinlenen Türk Hükümetinin, 69 ncu madde (ekonomik hükümler) aykırı olarak, İzmir yangınından zarara uğramış Müttefik uyruklarının,

* "Mühür yeri" anlamında "*Locus Sigilli*"nin kısaltılışı. (S.L.M.)

1922-1923 malî yılı için borçlu oldukları temettü* vergisine ilişkin birikmiş borçlarını ödemekten bağışık tutulmaları için gerekli tedbirleri alacağını size doğrulamakla onur duyarım.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Ekselâns.

İmza: M. İSMET

Aynı terimlerle kaleme alınmış üç mektuptan biri Sir Horace Rumbold'a, ikincisi General Pellé'ye, üçüncüsü de M. Montagna'ya gönderilmiştir.

Konferansa Çağıran Devletlerin Temsilcileri, bu mektuplarını aldıklarını, Türk Temsilci Heyeti Başkanına bildirmişlerdir.

2. YERLEŞME SÖZLEŞMESİNE İLİŞKİN MEKTUPLAR

A. Madde 2

I. TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANININ JAPON TEMSİLCİSİNE MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Bugünkü tarihli Yerleşme [ikamet] Sözleşmesinin 2 nci maddesinde yazılı bulunan ve ülkeye göç (*immigration*) konusundaki hükümlere ilişkin çekincenin [ihtirazî kaydın] Japon uyruklarının zararına ve öteki Devletler uyruklarının yararına olarak, soy [ırk] bakımından düşüncelere dayanan ayrım gözetmelerine herhangi bir biçimde izin verebilecek yolda yorumlanamayacağını, Hükümetim adına, Ekselânsınıza bildirmekle onur duyarım.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim. Ekselâns.

İmza: M. İSMET

Ekselâns Monsieur Kentaro OTCHİAİ, Japonya'nın Roma'da Olağanüstü ve Tamyetkili Büyükelçisi, Lausanne Konferansında Japonya'nın Tamyetkili Temsilcisi.

II. JAPON TEMSİLCİSİNİN TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANINA MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

24 Temmuz tarihli mektupla, bugünkü tarihli Yerleşme Sözleşmesinin 2 nci maddesinde yazılı bulunan ve ülkeye göç (*immigration*) konusundaki hükümlere ilişkin çekincenin, Japon uyruklarının zararına ve öteki Devletler uyruklarının yararına olarak, soy bakımından düşüncelere dayanan ayırım gözetmelerine,

herhangi bir biçimde izin verebilecek yolda yorumlanamayacağını, Hükümetiniz adına, bana bildirmiş bulunmaktasınız.

Senet saymakla mutlu olduğum bu nâzik bildiriniz için, Ekselânsınıza teşekkür etmekle onur duyarım.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Ekselâns.

İmza: Kentaro OTCHİAİ

Ekselâns İSMET PAŞA, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Bakanı, aynı Mecliste Edirne Milletvekili, Lausanne Konferansında Türk Temsilci Heyeti Başkanı.

B. DİN VE ÖĞRETİM KURUMLARIYLA HASTANELERE UYGULANACAK REJİM

I. TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANININ İNGİLİZ TEMSİLCİSİNE MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Lausanne'da bugünkü tarihle imzalanan Yerleşme [ikamet] Sözleşmesine dayanarak ve bu Sözleşmeye eklenecek olan Bildiri yerine mektuplar konulmasına ilişkin olmak üzere Birinci Komitenin 19 Mayıs 1923 tarihli oturumunda alınmış karar uyarınca, Türkiye'de 30 Ekim 1914 tarihinden önce varlığı tanınmış ve İngiltere uyrukluğunda olan din ve öğretim kurumlarıyla, sağlık ve hayır kurumlarının varlığının tanınacağını, Hükümetim adına, bildirmekle onur duyarım; Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının imzalandığı tarihte Türkiye'de bulunan benzer öteki İngiliz kurumlarının durumunu düzenli kılmak üzere, bunları iyi niyetle inceleyecektir.

Her çeşit malî yükümler [vergiler] bakımından, yukarıda sözü geçen kurumlar, benzer Türk kurumlarıyla eşit düzeyde işlem görecekler ve Türk kurumlarına uygulanan kamu düzeni hükümleriyle kanun ve nizamlara bağlı olacaklardır. Bununla birlikte, şurası kararlaştırılmıştır ki, Türk Hükümeti, işbu kurumların işleyiş şartlarını ve okullar konusunda, bunların öğretimlerinin uygulama açısından örgütlenmesini dikkate alacaktır.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Ekselâns.

İmza: İSMET

Ekselâns Sir Horace RUMBOLD, Barış Konferansında İngiltere Majeste Kralının Temsilcisi.

Sir Horace Rumbold, bu mektubu aldığını İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

II. TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANININ FRANSIZ TEMSİLCİSİNE MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Lausanne'da bugünkü tarihle imzalanan Yerleşme [ikamet] Sözleşmesine dayanarak ve bu Sözleşmeye eklenecek olan Bildiri yerine mektuplar konulmasına ilişkin olmak üzere Birinci Komitenin 19 Mayıs 1923 tarihli oturumunda alınmış karar uyarınca, Türkiye'de 30 Ekim 1914 tarihinden önce varlığı tanınmış ve Fransa uyrukluğunda olan din ve öğretim kurumlarıyla, sağlık ve hayır kurumlarının varlığının tanınacağını, Hükümetim adına, bildirmekle onur duyarım; Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının imzalandığı tarihte Türkiye'de bulunan benzer öteki Fransız kurumlarının durumunu düzenli kılmak üzere, bunları iyi niyetle inceleyecektir.

Her Çeşit malî yükümler [vergiler] bakımından, yukarıda sözü geçen kurumlar, benzer Türk kurumlarıyla eşit düzeyde işlem görecekler ve Türk kurumlarına uygulanan kamu düzeni hükümleriyle kanun ve nizamlara bağlı olacaklardır. Bununla birlikte, şurası kararlaştırılmıştır ki, Türk Hükümeti, işbu kurumların işleyiş şartlarını ve okullar bakımından da, bunların öğretimlerinin uygulama açısından örgütlenmesini dikkate alacaktır.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Ekselâns.

İmza: M. İSMET

Ekselâns Sayın General PELLÉ, Barış Konferansında Fransız Cumhuriyeti Temsilcisi.

General Pellé, bu mektubu aldığını İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

III. TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANININ İTALYAN TEMSİLCİSİNE MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Lausanne'da bugünkü tarihle imzalanan Yerleşme [ikamet] Sözleşmesine dayanarak ve bu Sözleşmeye eklenecek olan Bildiri yerine mektuplar konulmasına ilişkin olmak üzere Birinci Komitenin 19 Mayıs 1923 tarihli oturumunda alınmış karar uyarınca, Türkiye'de 30 Ekim 1914 tarihinden önce varlığı tanınmış ve İtalya uyrukluğunda olan din ve öğretim kurumlarıyla, sağlık ve hayır kurumlarının varlığının tanınacağını, Hükümetim adına, bildirmekle onur duyarım; Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının imzalandığı tarihte Türkiye'de bulunan benzer öteki İtalyan kurumlarının durumunu düzenli kılmak üzere, bunları iyi niyetle inceleyecektir.

Her çeşit malî yükümler [vergiler] bakımından, yukarıda sözü geçen kurumlar, benzer Türk kurumlarıyla eşit düzeyde işlem görecekler ve Türk kurumlarına uygulanan kamu düzeni hükümleriyle kanun ve nizamlara bağlı olacaklardır. Bununla birlikte şurası kararlaştırılmıştır ki, Türk Hükümeti, işbu kurumların işleyiş şartlarını ve okullar konusunda da, bunların öğretimlerinin uygulama açısından örgütlenmesini dikkate alacaktır.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Ekselâns.

İmza: M. İSMET

Ekselâns, M. MONTAGNA, Barış Konferansından, Majeste İtalya Kralının Temsilcisi.

M. Montagna bu mektubu aldığını İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

3. TİCARET SÖZLEŞMESİNİN BİRTAKIM MADDELERİNE İLİŞKİN MEKTUPLAR

A. Madde 8

FRANSIZ TEMSİLCİSİNİN TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANINA MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKAN,

Bugünkü tarihli Ticaret Sözleşmesinin 8 nci maddesi uyarınca, Fransız Hükümetinin, Türkiye kökenli [menşeli] olup da, bu ülkeden gelen ve Fransa'ya sokulan ürünlere ne gibi bir işlem yapmayı düşündüğünü size bildirmekle onur duyarım.

Ekli çizelgede sayılan ürünler, sözü geçen Sözleşmenin yürürlüğe konulmasından başlayarak, Fransa'nın, gerek gümrük tarifelerine ilişkin olarak alacağı tedbirler uyarınca, gerek sözleşmelerin uygulanması yüzünden, başka herhangi bir ülke kökenli olup da bu ülkeden gelen ürünlere şimdi uygulamakta olduğu ya da ileride uygulayacağı en düşük tutarda vergilerden yararlanacaklardır; aynı zamanda, bu maddelerin ad dizisi (*nomenclature*) bakımından olduğu kadar tarifelerin bütün öteki unsurları bakımından da, ençok gözetilen ulus [en fazla müsaadeye mazhar millet] işleminin uygulanması sağlanmış olacaktır.

Sözü geçen ekli çizelge, Türkiye'nin Fransa'ya yaptığı ticaret malları gönderilmesi istatistiklerine dayanılarak hazırlanmış olduğundan, Türkiye, Ticaret Sözleşmesinin yürürlüğe konulmasından başlayarak üç aylık bir süre içinde, gerçek bir önemi olan ulusal ürünlerinden birtakımının bu çizelgede hiç de öngörülmemiş olduğunu ispatlarsa, Fransa, bu çizelgeyi tamamlamayı reddetmeyecektir.

Türkiye kökenli ve Türkiye'den gelen bütün öteki ürünler – şarap ve şarapla hazırlanmış ürünler dışında – genel tarife ile en düşük tarife arasındaki farkın

% 50 si oranında arttırılmış olan en düşük tarifeye bağlı olacaklardır. Anavatanla aynı gümrük rejimi olan sömürgelerde de, Türkiye kökenli olup da Türkiye'den Fransa'ya ve Cezayir'e gelen ürünlere uygulanacak rejim uygulanacaktır. Öteki sömürgelerde, sahibi bulunulan topraklarda ve koruma altındaki ülkelerde (*protectorats*), Türkiye kökenli olup da Türkiye'den gelen ürünlere uyulanacak rejim, ençok gözetilen ulus işlemi olacaktır.

Ekselânsınızdan, aynı görüşte olduğnu bana doğrulamasını ve en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

İmza: PELLÉ

Ekselâns General İSMET PAŞA, Dışişleri Bakanı, Lausanne Konferansında Türk Temsilci Heyeti Başkanı.

TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANINA GÖNDERİLEN MEKTUBA EKLİ ÇİZELGE

Tarife SAYISI	MALLARIN ADLARI
Ex. 15	Sülük.
20 *bis.*	Bağırsak, taze, kuru ya da tuzlu.
21	Ham deri, taze ya da kuru, büyük ya da küçük.
22	Ham kürk, ada tavşanı, tavşan ve başka hayvan postları.
23	Yün.
24	At kılı.
25	Ham tüy, taranmış ya da atılmış.
26	İpek.
33	Balmumu.
34	Kümes hayvanları yumurtalarına ilişkin maddeler.
39	Azotlu gübre.
45-58	Balık avcılığı ürünleri, mercan, inci, v.b..
59-67	Hekimliğe ya da ıtriyata yarayan hayvansal ham maddeler, sünger, kemik, ham hayvan tırnağı, ham boynuz, v.b..
68-73	Tahıl [hububat].
79	Pirinç.
80	Kuru sebze, fasulya ve mercimeği de kapsamak üzere.
82	Darı, kuş yemi, uzun darı (*alpiste*).
84	Sofra meyvaları.
85	Ceviz dışında, kuru sofra yemişleri, üzüm, incir, şam fıstığı, v.b..
86	Şeker ve balla şekerleme ya da konserve biçimine sokulmuş sofra meyvaları.
87	Taze anason.
88	Ardıç meyvası, raziyane (rezene, *fenouil*) meyvası, imbikten geçirilecek başka meyvalar ve yağlı meyvalar.
89	Tohum.
93	Şuruplar ve bonbonlar.
111-112 *bis.*	Gül yağı, mantol (*menthol*) ve öteki uçar esanslar ve yağlar.
115 *bis.*	Adı belirtilmeyen, bitkisel ürün döküntüleri, özellikle meyan kökü, özsuyu, kökboyasıgiller.
174	Her çeşit mermer.
184	Kireç ve alçı, çimento.
189	Kükürt.
202	Kuyumcu külü ve artığı.
204	Demir (Cevher).
218	Demir tozu ve talaşı.

Tarife SAYISI	MALLARIN ADLARI
219	Dökme demir.
221	Bakır, köhne yapım döküntüsü ve talaşı.
222	Kurşun.
223	Çinko (cevher), ham külçe, külçe çubuk ya da tabaka.
225	Doğal (saf) cıva.
227	Antimuan.
253	Adı geçmemiş maden cevherleri, deniz köpüğü (lületaşı), güherçile ve güherçileli fitil, v.b..
311	İspirtosuz parfümöri.
312	Âdi sabun.
315	İspirtosuz damıtılmış su.
321	Her çeşit mum.
327	Albumin.
343-344	Çini.
346	İnce çini ve âdi çini (*maiolique*).
368-381	Pamuk ipliği, yün iplik, keten iplik, kıl iplik, kamçı başı ve her çeşit ipek ipliği.
382	Keten ve kenevir dokuma.
404-405	Pamuklu dokuma, ham, yıkanmış seyrek, gaz, tül, v.b.
407	Her çeşit kalemkârlar (*kalemkiar*), atkılar, eşarplar, şallar, kuşaklar, benzer örtüler, perdeler, havlular, pamuk peştemallar.
419	Pamuk işlemeler (makine ile olmaksızın, pamuk dokuma üzerine, tül üzerine, kimyasal ya da havalı, zemini oyulmuş).
420 *bis.*	Elişi pamuk danteller.
438-442	Halı ve başka yün dokumalar.
442-445	Halı, Acem ve Hint, Türk.
445	Fes ve külâh (*Fez et cullahs*).
447	Yün şal.
459	İpek ve kamçı başı dokumalar, siyahtan başka renkte.
	Altın, gümüş ya da başka maddelerle karıştırılmış, düz, biçim verilmiş (*faconnés*) ya da işlemeli ipek ya da kamçı başı dokumalar.
476	İpek ya da kamçı başından kadife ve pelüş (*peluche*).
476	İşlenmiş keçi, koyun, kuzu derileri.
	Saraçlık işleri için işlenmiş deri.
477	Taban ve saraç işleri için kösele.
493-494	İşlenmiş ya da giysi biçimine sokulmuş kürk.
	Âdi ya da işlenmiş kürkler, işlenmiş, giysi (elbise) biçimine sokulmuş ya da parçalardan dikilmiş post ve kürkler.
495	Gümüş ve altın yaldızlı gümüşten kuyumculuk işleri.
525 *sex.*	Her çeşit makineler; adları belirtilmemiş tam takım aygıtlar.
573-574	Madenden, saf ya da karışık bakırdan yapılmış nesneler. Sanat ve süs işleri (bölmeli mineleri kapsamak üzere).
591 591 *bis.* 592	İşlemeli, oymalı, kakmalı, bükülmüş ağaçlardan yapılmışlar dışında, mobilyalar, koltuklar.
615	Demir ya da çelikten deniz taşıtları.
629	Yontulmuş, fakat takılmamış mercan.
637-640 *quater.*	Musikî âletleri tuşları, sigara ağızlığı, sedeften yapılmış başka nesneler, bağa, kehlibar ve anbroidler (*ambroide*).
638-640	Fil dişi, sedef, bağa, kehlibar ve anbroid üzerine sedefçilik işleri.
641-642 *bis.*	Başka maddelerden sedefçilik işleri.
654	Her çeşit koleksiyon eşyası, her çeşit eski yapıtlar.
05	Doğal arsenik sülfürü.
026	Ham boraks, Kireç boraksı (*Borax de chaux*).
0122	Bakır oksidi (*Oxyde de cuivre*).
0216	*Tartrates de potasse.*
0377	Mazı ya da sumak (*sumac*) özleri.
	Ticaret değeri olmayan nitelikte posta paketleri.

İsmet Paşa, bu mektubu aldığını, General Pellé'ye bildirmiştir.

B. Madde 9.

I. TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANININ İNGİLİZ TEMSİLCİSİNE MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Lausanne'da bugünkü tarihle imzalanan Ticaret Sözleşmesinin 9 ncu maddesine dayanarak, şunu Ekselânsınızın bilgisine sunmak istemekteyim:

Türk Hükümeti, kabotajı ulusal bayrağının tekeli altında bulundurmaya karar vermiş olmakla, aşağıda adları belirtilen işletmelerin (*entreprises*) Türkiye'de bir limandan ötekine yük [ticaret eşyası] ve yolcu taşımaya yeniden başlamalarını uygun gördüğünü ve bu işletmelerin kendisiyle yapacakları sözleşmede öngörülecek bütün süre boyunca bu ticareti, olasılıkla, ne gibi şartlar altında sürdürebileceklerini, onlarla görüşmeye hazır bulunduğunu, Ekselânsınıza bildirmekle onur duymaktadır.

1 Ocak 1924 tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde bu görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmamış bulunursa, söz konusu işletmelerin, işlerini, ancak iki yıllık bir ek süre boyunca, şimdiki şartlar içinde, sürdürmeye hakları olacaktır.

Yukarıda belirtilen düzenlemeden, aşağıdaki işletmeler yararlanacaklardır:

Khédivial Mail Steamship and Graving Dock Company Limited,

M. ve J. Constant,

Ellerman Line, Limited.

Türkiye'de, bugünkü tarihte, kabotaj yapan Türk işletmelerinin gemileri, İngiltere kıyılarında karşılıklı işlemden yararlanacaklardır.

Ekselânsınızdan, Hükümetinizin aynı görüşte olduğunu bana doğrulamasını rica eder, derin saygılarımı sunarım.

İmza: M. İSMET

Ekselâns Sir Horace RUMBOLD, Barış Konferansında Majeste İngiltere Kralının Temsilcisi.

Sir Horace Rumbold, bu mektubu aldığını ve aynı görüşte olduğunu İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

II. TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANININ FRANSIZ TEMSİLCİSİNE MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Lausanne'da bugünkü tarihle imzalanan Ticaret Sözleşmesinin 9 ncu maddesine dayanarak, şunu Ekselânslarınızın bilgisine sunmak istemekteyim:

Türk Hükümeti, kabotajı ulusal bayrağının tekeli altında bulundurmaya karar vermiş olmakla, aşağıda adları belirtilen işletmelerin (*entreprises*) Türkiye'de bir limandan ötekine yük [ticaret eşyası] ve yolcu taşımaya yeniden başlamalarını uygun gördüğünü ve bu işletmelerin kendisiyle yapacakları sözleşmede öngörülecek bütün süre boyunca bu ticareti, olasılıkla, ne gibi şartlar altında sürdürebileceklerini, onlarla görüşmeye hazır bulunduğunu, Ekselânsınıza bildirmekle onur duymaktadır.

1 Ocak 1924 tarihinden başlayarak altı aylık bir süre içinde bu görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmamış bulunursa, söz konusu işletmelerin, işlerini, ancak iki yıllık bir ek süre boyunca, şimdiki şartlar içinde, sürdürmeye hakları olacaktır.

Yukarıda belirtilen düzenlemeden, aşağıdaki işletmeler yararlanacaklardır:

Società Llloyd Triestino-Trieste;

Società Italiana di Servizi Marittimi-Roma;

Società Italiana di Navigazione G. Rossi-Roma.

Türkiye'de, bugünkü tarihte, kabotaj yapan Türk işletmelerinin gemileri, İtalya kıyılarında karşılıklı işlemden yararlanacaklardır.

Ekselânsınızdan, Hükümetinizin aynı görüşte olduğunu bana doğrulamasını rica eder, derin saygılarımı sunarım.

İmza: M. İSMET

1 Ocak 1924 tarihinden başlıyarak altı aylık bir süre içinde bu görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmamış bulunursa, söz konusu işletmelerin, işlerini, ancak iki yıllık bir ek süre boyunca, şimdiki şartlar içinde sürdürmeğe hakları olacaktır.

Yukarıda belirtilen düzenlemeden, aşağıdaki işletmeler yararlanacaklardır:

Messageries, Maritimes,

Compagnie Paquet,

Compagnie Fraissinet.

Her ne kadar Türk Hükümeti, kimi Fransız firmalarına ya da işletmelerine tanımaya hazır bulunduğunu bildirdiği çıkarlardan yararlanmayı, Türk firmalarının ve işletmelerinin Fransız kıyılarında karşılıklı işlem görmeleri şartına bağlı kılabileceği düşüncesinde ise de, Fransız kanunu yabancı gemilere kabotaj hakkını yasakladığına göre, böyle bir istemin, bugün için, yersiz olacağını anlamaktadır; ancak, Fransa, bu konuya ilişkin kanunlarını sonradan değiştirecek olursa, hiç olmazsa bugünkü tarihte Türkiye'de kabotaj yapan Türk firmalarının ve işletmelerinin en çok gözetilen ulus [en fazla müsaadeye mazhar millet] işleminden yararlanmalarının kabul edileceğine ilişkin olarak güvence verilmesini istemekte, Türk Hükümeti, kendisini haklı görmektedir.

Ekselânsınızdan, Hükümetinizin aynı görüşte olduğunu bana doğrulamasını rica eder, derin saygılarımı sunarım.

İmza: M. İSMET

Ekselâns General PELLÉ, Lausanne Barış Konferansında Fransa Cumhuriyeti

Temsilcisi.

General Pellé, bu mektubu aldığını ve aynı görüşte olduğunu İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

III. TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANININ İTALYAN TEMSİLCİSİNE MEKTUBU

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Lausanne'da bugünkü tarihle imzalanan Ticaret Sözleşmesinin 9 ncu maddesine dayanarak, şunu Ekselânsınızın bilgisine sunmak istemekteyim:

Türk Hükümeti, kabotajı ulusal bayrağının tekeli altında bulundurmağa karar vermiş olmakla, aşağıda adları belirtilen işletmelerin (*entreprises*) Türkiye'de bir limandan ötekine yük [ticaret eşyası] ve yolcu taşımağa yeniden başlamalarını uygun gördüğünü ve bu işletmelerin kendisiyle yapacakları sözleşmede öngörülecek bütün süre boyunca bu ticareti, olasılıkla, ne gibi şartlar altında sürdürebileceklerini, onlarla görüşmeye hazır bulunduğunu, Ekselânsınıza bildirmekle onur duymaktadır.

Ekselâns Monsieur MONTAGNA, Barış Konferansında Majeste İtalya Kralının Temsilcisi.

M. Montagna, bu mektubu aldığını ve aynı görüşte olduğunu İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

4. BİRTAKIM AYRICALIKLAR KONUSUNDAKİ PROTOKOLE İLİŞKİN MEKTUPLAR

I. İSMET PAŞA, SİR HORACE RUMBOLD'A AŞAĞIDAKİ MEKTUBUN KOPYASINI GÖNDERMİŞTİR

Lausanne, 24 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKAN,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Bayındırlık Bakanı adına ve ayrıcalıklar [imtiyazlar, *concessions*] konusunda bugünkü tarihli Protokolün 2 nci maddesinde *Armstrong Whitworth and Co Limited* ve *Vickers Limited* ortaklıklarına ilişkin hükümlere dayanarak, şunu bilginize sunmakla onur duyarım:

Şurası kararlaştırılmıştır ki, Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının imzalanmasından başlayarak beş yıllık bir süre içinde, bu tarihten sonra yapılacak sözleşmelerle, yabancı sermayeye ya da yabancı endüstriye başvurarak, bu sözleşmelerde öngörülen çalışmaların tümünün ya da bir kesiminin yapılmasını gerçekleştirmeyi ya da işletilmesini sağlamayı düşünürse, söz konusu ortaklıkları

bundan haberli kılacak ve onların, başka herhangi bir kimse ya da ortaklıkla tam bir eşitlik içinde rekabete girişmeleri olanağını sağlayacaktır.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkan.

İmza: M. İSMET

Armstrong Whithworth and Co Limited ve *Vickers Limited* Ortaklıklarının Sayın Başkanı, Londra.

Sir Horace Rumbold bu mektubu aldığını İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

II. İSMET PAŞA, GENERAL PELLÉ'YE AŞAĞIDAKİ MEKTUBUN KOPYASINI GÖNDERMİŞTİR:

Lausanne, 24 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKAN,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Bayındırlık Bakanı adına ve ayrıcalıklar [imtiyazlar] konusunda bugünkü tarihli Protokolün 2 nci maddesinde *Régie générale des Chemins de fer*'e ilişkin hükümlere dayanarak, şunu bilginize sunmakla onur duyarım:

Şurası kararlaştırılmıştır ki, Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının imzalanmasından başlayarak beş yıllık bir süre içinde, bu tarihten sonra yapılacak sözleşmelerle, yabancı sermayeye ya da yabancı endüstriye başvurarak, Karadeniz demiryolu şebekesinin tümünün ya da bir kesiminin yapılmasını gerçekleştirmeyi ya da işletilmesini sağlamayı düşünürse, *Régie générale*'i bundan haberli kılacak ve onun, başka herhangi bir kimse ya da ortaklıkla tam bir eşitlik içinde rekabete girişmesi olanağını sağlayacaktır.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkan.

İmza: İSMET PAŞA

Régie générale des Chemins de fer'in Sayın Başkanı, Rue Paul Baury, Paris.

General Pellé, bu mektubu aldığını İsmet Paşa'ya bildirmiştir.

III. (a) TÜRK TEMSİLCİ HEYETİ BAŞKANININ, M. MONTAGNA'YA, ÜÇÜNCÜ KOMİTE BAŞKANI SIFATIYLA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Osmanlı Hükümetiyle, 29 Ekim 1914 tarihinden önce, aşağıda belirtilen, Anadolu, Bağdat, Mersin-Adana Demiryolları ile Doğu Demiryolları ve Haydarpaşa Limanı konusunda, usulüne uygun olarak yapılmış ayrıcalık [imtiyaz]

sözleşmeleriyle bunlara ilişkin olarak sonradan yapılmış anlaşmaların, olduğu gibi geçerli tutulduğunu size bildirmekle onur duyarım. Söz konusu sözleşmelerle anlaşmaların hükümleri, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe konuluşundan başlayarak bir yıllık bir süre içinde, yeni ekonomik koşullara uydurulacaktır.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Ekselâns.

İmza: M. İSMET

(b) M. MONTAGNA, BU YAZIYI ALDIĞINI, İSMET PAŞA'YA AŞAĞIDAKİ MEKTUPLA BİLDİRMİŞTİR:

Lausanne, 24 Temmuz 1923

EKSELÂNS,

Osmanlı Hükümetiyle, 29 Ekim 1914 tarihinden önce, aşağıda belirtilen, Anadolu, Bağdat, Mersin-Adana Demiryolları ile Doğu Demiryolları ve Haydarpaşa Limanı konusunda, usulüne uygun olarak yapılmış ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmeleriyle bunlara ilişkin olarak sonradan yapılmış anlaşmaların, olduğu gibi geçerli tutulduğunu ve bu sözleşmelerle anlaşmalar hükümlerinin, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe konuluşundan başlayarak bir yıllık bir süre içinde, yeni ekonomik koşullara uydurulacağını bana bildirmek üzere, bugünkü tarihle göndermiş olduğunuz mektubu aldığımı bildirmekle onur duyarım.

Bu bildiriyi senet sayarak, bu bildiri için size teşekkürlerimi sunarken, derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Ekselâns.

İmza: G.-C. MONTAGNA

Ekselâns General İSMET PAŞA, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dışişleri Bakanı, Lausanne Barış Konferansında Türk Temsilci Heyeti Başkanı.

V
(3) SAYILI PROTOKOL

24 TEMMUZ 1923 GENEL OTURUMU

MÜTTEFİK DEVLETLERLE TÜRKİYE ARASINDA BARIŞIN VE LAUSANNE BARIŞ KONFERANSI SON [NİHAİ] SENEDİNİN İMZALANMASI

Aşağıda sayılan Devletlerin Tamyetkili Temsilcileri, Konferansça kararlaştırılan Senetlerin imzalanmasına girişmek üzere, Lausanne'da, *Rumine* Sarayında, Üniversitenin Tören salonunda (*Aula*) toplanmışlardır; imzacıların mühürleri, bu Senetler arasında gerekenlere, daha önce basılmış bulunmaktaydı.

Oturum, saat 15.00 de, İsviçre Konfederasyonu Başkanı M. SCHEURER'in başkanlığında açıldı; Konfederasyon'un Başkan-yardımcısı M. CHUARD ile, Federal Meclis Üyesi M. SCHULTHESS de bu toplantıda bulunmaktaydılar.

Hazır bulunanlar:

İngiliz İmparatorluğu için:

Çok Sayın Sir Horace George Montagu RUMBOLD, Baronet, G.C.M.G.*, İstanbul'da Yüksek-Komiser;

Fransa için:

Korgeneral (*Général de Division*) Maurice PELLÉ, Fransa Büyükelçisi, Cumhuriyet'in Doğu'da Yüksek-Komiseri, *Légion d'Honneur* ulusal Nişanının *Grand Officier* rütbesi;

İtalya için:

Sayın Marki Camille GARRONİ, Krallık Senatörü, İtalya Büyükelçisi, İstanbul'da Yüksek-Komiser; *Saints Maurice et Lazare* Nişanıyla, *Couronne d'Italie* Nişanının *Grand-Croix* rütbesi;

M. Jules César MONTAGNA, Atina'da Olağanüstü Temsilci ve Tamyetkili Ortaelçi, *Saints Maurice et Lazare* Nişanının *Commandeur* rütbesi, *Couronne d'Italie* Nişanının *Grand Officier* rütbesi;

Japonya için:

M. Kentaro OTCHİAİ, Jusammi, *Soleil Levant* Nişanının Birinci Sınıf rütbesi, Roma'da Olağanüstü ve Tamyetkili Büyükelçi;

Yunanistan için:

M. Eleftherios VENİSELOS, Eski Başbakan, *Sauveur* Nişanının *Grand-Croix* rütbesi;

M. Démètre CACLAMANOS, Londra'da Tamyetkili Ortaelçi, *Sauveur* Nişanının *Commandeur* rütbesi;

Romanya için:

M. Constantin İ. DİAMANDY, Tamyetkili Ortaelçi;

M. Constantin CONTZESCO, Tamyetkili Ortaelçi;

Türkiye için:

İSMET PAŞA, Dışişleri Bakanı, Edirne Milletvekili;

Doktor RIZA NUR BEY, Sağlık İşleri ve Sosyal Yardım Bakanı, Sinop Milletvekili;

HASAN BEY, Eski Bakan, Trabzon Milletvekili.

Bulgaristan için:

M. Bogdan MORPHOFF, Demiryolları, Posta ve Telgraf İşleri eski Bakanı;

M. Dimitri STANCİOFF, Hukuk Doktoru, Londra'da Olağünüstü Temsilci ve Tamyetkili Ortaelçi, *Saint-Alexandre* Nişanının *Grand-Croix* rütbesi.

Belçika için:

M. F. PELTZER, *Léopold* Nişanının *Officier* rütbesi, Bern'de Olağanüstü Temsilci ve Tamyetkili Ortaelçi.

Portekiz için:

M. Antonio Bartholomeu FERREİRA, Bern'de Olağanüstü Temsilci ve Tamyetkili Ortaelçi, Saint-Jacques de l'Epée Nişanının *Commendeur* rütbesi.

Ayrıca hazır bulunan:

Amerika Birleşik Devletleri için:

Sayın Joseph C. GREW, Amerika Birleşik Devletlerinin Born Ortaelçisi, Amerikan Özel Temsilci Heyeti Başkanı.

M. SCHEURER, Temsilcileri, aşağıda sayılan ve metni daha önce Temsilci Heyetlerine sunulmuş bulunan ve bu Heyetlerce, Konferansın kararlaştırdığı metne uygun olduğu kabul edilen Senetleri imzalamaya çağırdı:

I. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Barış Andlaşması;

II. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Boğazlar'a uygulanacak rejime ilişkin Sözleşme;

III. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan,

Romanya ve Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Trakya sınırına ilişkin Sözleşme;

IV. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Türk Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Yerleşmeye [ikamet] ve Yargısal yetkiye ilişkin Sözleşme;

V. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Ticaret Sözleşmesi;

VI. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Genel affa ilişkin Bildiri ve Protokol;

VII. Yunanistan Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Yunanistan'da Müslümanların taşınmaz mallarına (emlâkine) ilişkin Bildiri;

VIII. Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Sağlık sorunlarına ilişkin Bildiri;

IX. Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Yargı yönetimine ilişkin Bildiri;

X. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romanya ve Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Osmanlı İmparatorluğu'nda verilmiş birtakım ayrıcalıklara [imtiyazlar] ilişkin Protokol ile, Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak Bildiri;

XI. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Lausanne'da imzalanmış Senetlerin kimi hükümlerine Belçika'nın ve Portekiz'in katılmalarına ilişkin Protokol ile, Belçika Tamyetkili Temsilcisince ve Portekiz Tamyetkili Temsilcisine, ayrı ayrı imzalanacak, Belçika'nın ve Portekiz'in katılma Bildirileri;

XII. İngiltere İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetlerinin işgal etmiş bulundukları Türk topraklarının boşaltılmasına ilişkin Protokol ile, Türkiye Tamyetkili Temsilcilerinin imzalayacakları Bildiri;

XIII. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan ve Türkiye Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Karaağaç toprak parçasına [arazisine] ve İmroz adasıyla Bozcaada'ya ilişkin Protokol;

XIV. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ve Yunanistan Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Yunanistan'da azınlıkların korunması konusunda Başlıca Müttefik Devletlerle Yunanistan arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde yapılmış Andlaşmaya ve aynı Devletler arasında aynı tarihte, Trakya'ya ilişkin olarak yapılmış Andlaşmaya ilişkin Protokol;

XV. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Türkiye ve Bulgaristan Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin imzalamasına ilişkin Protokol;

XVI. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Türkiye, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz Tamyetkili Temsilcilerince imzalanacak, Konferansın Son [Nihaî] Senedi.

Bu çeşitli Senetlerin imzalanmasına girişildi.

TÜRKİYE Tamyetkili Temsilcileri önce imzaladılar; sonra, birbiri ardından, İNGİLİZ İMPARATORLUĞU, FRANSA, İTALYA, JAPONYA, YUNANİSTAN, ROMANYA, BULGARİSTAN, BELÇİKA ve PORTEKİZ Tamyetkili Temsilcileri imzaladılar.

Başkan, imzaların atılmış olduğunu saptayarak, aşağıdaki konuşmayla, konferansın kapandığını bildirdi:

"Aylarca süren çok büyük bir çalışmadan sonra, Lausanne Konferansı, amacına vardığı ve artık Barışın sağlandığı mutlu haberini, birkaç gün önce, dünyaya verebilmiştir. Nice zamandır beklenmekte olan bu olayı resmen saptamak ve yapılmış anlaşmaları imzalamak üzere, bugün, gene toplandık.

"Koınferans, görüşmelerine yer olarak ülkemizi seçmiş ve çalışmalarının açılış töreninde Federal Meclisi çağırmış olduğu gibi, bu mutlu kapanış gününe de Federal Meclisi çağırma inceliğini göstermiştir. Daha dün, özellikle dostça kaleme alınmış bir mektup, sizlere karşı göstermek ayrıcalığına kavuştuğumuz konukseverliğe gönül borcu duygularınızı bize ulaştırmıştır. Oysa, İsviçre'ye verdiğiniz bu onurdan dolayı, yürekten teşekkür etmek asıl bize düşmektedir. Sizler, bize, ulusların bağrındaki yerimize tam uygun düşen ve adını bir kez daha bir barış ve barışma yapıtına katan, bir eyleme katılma fırsatını verdiniz. Gerçekleştirilen anlaşmayı ilk selâmlayanlar ve bu anlaşma için sizi ilk kutlayanlar olmakla gurur duymaktayız.

"Konferansın aşmak zorunda kaldığı engeller özellikle büyüktü. Ancak, hepimiz için şükrana değer ki, Konferansa katılanların bilgeliği bu engellerin üstesinden gelmiş ve onlara emanet edilmiş görevi olumlu bir sonuca ulaştırma iradeleri çok daha güçlü ve çok daha dayanıklı çıkmıştır.

"Genel çıkar uğrunda katlanmak zorunda kaldığınız fedakârlıklar, şüphesiz, ağır olmuştur. Şu var ki, elde edilen sonuç buna değmekteydi; bu fedakârlıklar, düşmanlığın kesin olarak sona erdiğini ve barışın yeniden kurulduğunu kesin olarak göstermektedir. Değil yalnız doğrudan doğruya acılara uğramış halklar, fakat bütün dünya bu yüzden sizlere gönül borcu duymaktadır.

"Biz, İsviçre'liler, soy [ırk], dil ve inanç ayrılıklarının ne tehlikeler yarattığını yaşayarak öğrenmiş bulunmaktayız. Tarihimiz boyunca, bu karışıklık, birçok kez, Devletimizin varlığını bile tehlikeye atmıştır.

"Biz, bütün ayrılıklara rağmen, barış ve dostluk içinde yaşamanın ve böyle yaşayışta, bir ilerleme ve uyumlu gelişme kaynağı bulmanın mümkün olduğunu da bilmekteyiz.

"Barışın yapılmasına katılmış bulunan bütün uluslar için, geleceklerinin, bu umut verici dersi doğrulamasını, yürekten dilemekteyiz. Silâhların çarpışması insanlara en büyük acılar yükler; düşüncelerin çarpışması ışık fışkırtır.

"Dünyada hiç bir ulus, insanlığın iyiliği yolunda işbirliği etme hakkından yoksun bırakılamayacağı gibi, böyle davranma görevinden de kendisini sıyıramaz.Tarih, bize, Yakın-Doğu halklarının, uygarlığın gelişmesine çok büyük ölçüde katkıları için, ne büyük bir gönül borcumuz olduğunu öğretmektedir. Bugün, uzun yıllar süren kahramanca bir savaştan sonra, bu uluslar, silâhlarını bırakmaktadırlar.

Yaralarını sarmış ve barışçı çalışmalarına yeniden başlamış olacakları vakit, onların, daha önceleri böylesine bir cömertlikle insanlığa saçtıkları iyiliklerden yeniden yararlanabileceğimizi dilemekteyiz. Aralarında yarışma [rekabet] süregidecektir; şu var ki, bu yarışma, barış işareti altında ve kutsal niteliği olan iş alanında süregidecektir.

"Bu gelişmeyi, özellikle, temsilcileri bugün barış imzalayan uluslara için, yürekten dilemekteyiz. Dilerim ki, bu gelişme bütün dünyaya yayılsın ve hepimizi baskı altında tutan bu kıstırılmışlıktan bizi kurtarsın.

"Konferansı bu sözlerle kapatıyorum. Bugünün, her zaman, bütün uluslara bir mutluluk ve nimet kaynağı olarak görünmesini dilerim."

Gündem tükenmiş olduğu için, oturuma saat 15.50 de son verildi.

Genel Sekreter
R. MASSİGLİ

* Fransızca tutanağa göre; bu çeviride Bakınız: Takım II, cilt 1, kitap 1, s. 195 ve 211. (S.L.M.)

VI
BOĞAZLAR REJİMİNE İLİŞKİN SÖZLEŞMEYİ RUSYA'NIN İMZALAMASI

Birinci Komite, 17 Temmuz 1923 de yaptığı onüçüncü oturumunda, M. Tchitcherine'e gönderilmek üzere, bir telgraf metni kabul etmiştir; bu telgrafta, Rusya, Boğazlar'a uygulanacak rejime ilişkin Sözleşmeyi, Lausanne'da, 24 Temmuz 1923 de, ya da İstanbul'da, engeç, 14 Ağustos 1923 de imzalamak istemekteyse, M. Tchitcherine bu isteği bildirmeye çağrılmaktaydı. (Bakınız, Birinci Komite, Tutanak 13; V, 161 ve 175).* Aynı gün, Konferansın Genel Sekreterince, M. Tchitcherine'e gönderilen telgrafa, Rus Temsilci Heyetinin Başkanı, Moskova'da, 19 Temmuz tarihli bir telgrafla cevap vererek, Boğazlar Sözleşmesini imzalamakla, İtalya'daki Sovyet Temsilci Heyetinin Başkanı Nicholas İvanovitch Jordansky'nin yetkili kılındığını ve kendisinin, bu amaçla, İstanbul'a, 14 Ağustostan önce varacağını bildirmiştir.

Sonradan ve M. Tchitcherine'in [Konferansa Çağıran] Devletlerce de kabul edilen, 24 Temmuz tarihli bir telgrafı üzerine, M. Jordansky'nin, Sözleşmeyi, Roma'da imzalayabilmesi kararlaştırılmıştır. İşte bu koşullar içinde, M. Jordansky, Boğazlar Sözleşmesinin asıl nushasını, Roma'da, 14 Ağustos 1923 de imzalamış bulunmaktadır.

* Fransızca tutanağa göre; bu çeviride Bakınız: Takım II, cilt 1, kitap 1, s. 195 ve 211. (S.L.M.)

VII
GENEL DİZİN

Bu Dizin, Lausanne'da incelenen çeşitli senetleri, Konferansın Son [Nihaî] Senedinde sayıldıkları sıraya göre, madde madde izleyerek düzenlenmiştir.

Her madde bakımından, gerektikçe, 31 Ocak 1923 tarihli Tasarılarda bu maddenin karşılığı olan madde de gösterilmiştir (Bakınız, C. I, 347-425, 433-441)*; her maddeye ilişkin tartışmalara ve belgelere bütün göndermeler de bir araya toplanmağa çalışılmıştır. Göndermeler bir Romen rakamı, bir de Arap rakamı ile gösterilmiştir; birinci rakam Cildi, ikinci rakam da, belirtilen sayfayı göstermektedir. Konferans belgelerinin iki Takıma ayrılması yoluna, burada, gidilmemiştir; İkinci Takımın I nci ve II nci ciltlerinin V ve VI rakamlarıyla gösterilmesi daha kullanışlı görünmüştür.

[Son olarak, Lausanne'da imzalanmış çeşitli senetleri yorumlayan ya da tamamlayan, bu yüzden de, bu senetlerden doğan yükümleri açıkça gösteren ya da tamamlayıcı nitelikte olan bağlanmalar değerindeki bildiriler, mektuplar, notalar ve anlaşmalar belirtilmeye çalışılmıştır. Bu bildirilere, mektuplara, notalara ve anlaşmalara yapılan göndermeler italik harflerle dizilmiş ve köşeli ayraç [ ] içinde gösterilmiştir.]

[Çevirenin notu:] Genel Dizin'de, cilt ve sayfa sayıları, önce, Fransızca metinlere göre verilmektedir. Bu çevirideki karşılıkları, her maddeye ilişkin olarak, başına * işareti konularak verilmiştir. Bu çeviride, Birinci Takımın I nci cildi ile İkinci Takımın I nci cildi, iki kitap olarak basıldığından, bu kitaplara göndermeler, I/1 ve I/2, V/1 ve V/2 olarak gösterilecektir. (S.L.M.)]

I
BARIŞ ANDLAŞMASI

* Bu çeviride Bakınız: 1/2, 53-129, 134-143 (S.L.M.)

BÖLÜM I
SİYASAL HÜKÜMLER

MADDE 1 *(eski madde). Fık. 2.* – V, 23.
* (V/1, 30)

KESİM I
1. ÜLKEYE İLİŞKİN HÜKÜMLER

MADDE 2 *(eski madde).*
Türkiye'nin Trakya'daki sınırları. – I, 13-78, 334; IV, 15, 27, 34; V, 1, 124, 144, 226.
*(I/1, 20-98; I/2, 36; IV, 9, 22, 29; V/1, 3, 150)
§ 2. **Trakya'da Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınır.** – I, 13-78, 334; IV, 15, 27, 34; V, 124, 144, 226.
*(I/1, 20-98; I/2, 36; IV, 9, 22, 29; V/1, 150, 174, 275)
[*Meriç'in akım yoluyla saptanan sınır parçasının çizilmesine ilişkin Bildiri*, V, 144.]
*(V/1, 173)
Karaağaç toprak parçası. – I, 13-78, 334; IV, 15; V, 144, 226, 432.
*(I/1, 20-98; I/2, 36; IV, 9; V/1, 174, 275; V/2, 179)
[*Karaağaç toprak parçasına ilişkin Protokol.* – VI, 187]
*(Bknz.: Cilt VI)
Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı. – I, 13-78, 639 v.s.; V, 145, 229, 385.
*(I/1, 20-98; I/2, 387 v.s.; V/1, 175, 276; V/2, 133)
[*Yunanistan'da azınlıkların korunması konusunda Sèvres Andlaşmasına ve Trakya konusundaki Andlaşmaya ilişkin Protokol.* – VI, 139]
*(Bknz. Cilt VI)
Batı Trakya'da Plebisit. – I, 13-78, 334.
*(I/1, 20-98; I/2, 36)

MADDE 3 *(eski madde).*
§ 1. **Suriye ile Türkiye arasındaki sınır.** – I, 84, 279, 344; IV, 34; V, 5, 7, 102, 111, 124, 146, 394 v.s.; 507.
*(I/1, 104, 344; I/2, 36; IV, 29; V/1, 8, 9, 126, 135, 176; V/2, 142, 252 v.s.)
[*Fransa Temsilcisinin Ankara'da 20 Ekim 1920 de imzaladığı Fransız-Türk anlaşmasına ilişkin mektubu ve bildirisi.* – V, 507 v.s.]
*(V/2, 253 v.s.)
§ 2. **Irak ile Türkiye arasındaki sınır.** – I, 84, 279 v.s.; 298, 344 v.s.; IV, 15, 21, 27, 34; V, 7, 78, 102, 111, 125, 147, 394 v.s.; 410, 422, 435, 441, 449.
*(I/1, 104, 344, v.s., 368; I/2, 36 v.s.; IV, 9, 15, 29; V/1, 10, 96, 126, 151; V/2, 142 v.s., 158, 169, 182, 187, 196)
[*Sınıra komşu bölgelerde statu quo'nun olduğu gibi tutulması ve 3 ncü maddenin 2 nci paragrafı ile, Boşaltmaya ilişkin Protokolün VII nci parag-*

çişi. – I, 344; IV, 36; V, 12, 23.
*(I/2, 36; IV, 30; V/1, 17, 30 v.s.)

Fık. 2. **Sınır anlaşmaları.** – IV, 36; V, 13, 78, 102, 124 v.s., 146 v.s..
*(IV, 30; V/1, 18, 96, 126, 150 v.s., 175 v.s.)

Ada-Kale'nin geleceği. – IV, 36; V, 13 v.s., 126.
*(IV, 30; V/1, 19, v.s., 152 v.s.)

MADDE 17 *(eski madde).*

Fık. 1. **Türkiye'nin, Mısır ve Sudan üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçişi.** – I, 344; II, 166 v.s..
*(I/1, 35; II, 195 v.s.)

MADDE 18.

Mısır vergisi sağlanca [karşılık, rehin] gösterilerek yapılmış Osmanlı borçlanmaları. – IV, 36; V, 176 v.s.; 186.
*(IV, 31; V/1, 212 v.s., 223)

MADDE 19 *(eski madde 18).*

Andlaşmanın birtakım hükümleri bakımından Mısır'ın özel durumu. – II, 166 v.s..
*(II, 196 v.s.)

MADDE 21 *(eski madde 19, fıkra 2).*

Kıbrıs'da yerleşmiş Türk uyruklarının İngiliz uyrukluğuna geçişleri. – IV, 36, 37; V, 17, 78, 93.
*(IV, 31; V/1, 23, 96, 115)

Kıbrıs vergisi sağlanca gösterilerek yapılmış Osmanlı borçlanmaları. – IV, 36; V, 177, 186.
*(IV, 31; V/1, 212, 223)

MADDE 22 *(eski madde 20).*

Türkiye'nin Libya'daki bütün haklarına ve ayrıcalıklarına son veriliş. – IV, 10, 37; V, 17, 78, 102, 110 v.s.; 127.
*(IV, 32; V/1, 23, 97, 126, 134 v.s., 155)

2. ÖZEL HÜKÜMLER

MADDE 23 *(eski madde 21).*

Boğazlar sözleşmesi. – IV, 37; V, 17 v.s., 23.
*(IV, 31; V/1, 24 v.s., 30)

MADDE 27 *(eski madde 25).*

Fık.2. **Müslüman din makamlarının ruhanî yetkileri.** – IV, 37; V, 18, 23, 78, 102 v.s. 110 v.s.; 127.
*(IV, 32; V/1, 24, 30, 97, 125, v.s., 153)

[Papalık Makamının, Türkiye'de oturan Katolikler üzerinde ruhanî otoritesi. – V, 18.
*(V/1, 24)

Fransız Temsilci Heyetinin bu konuda bildirisi. – V, 18]

KESİM II
UYRUKLUK

KESİM III
AZINLIKLARIN KORUNMASI

BÖLÜM II
MALÎ HÜKÜMLER
KESİM I
OSMANLI DEVLET BORCU

131 v.s., 158 v.s., 179 v.s., 198; IV, 38; V, 177 v.s., 186 v.s., 241, 253 v.s., 259.
*(III, 6 v.s., 28, 89, 162 v.s., 166 v.s., 171 v.s., 196 v.s., 222 v.s., 247; IV, 33; V/1, 211 v.s., 223 v.s., 292, 307 v.s., 313)

Fık. 3. **1915 de, Türkiye'nin Bulgaristan'a bıraktığı Trakya parçasının durumu.** – III, 133 v.s., 187 v.s., V, 241, 253 v.s., 259.
*(III, 165 v.s., 233 v.s.; V/1, 292, 306 v.s., 312)

Arnavutluk'un, Osmanlı Devlet Borcunun ödenmesine katılışı. – I, 416; III, 14 v.s., 27 v.s. 179 v.s., 200-201, 220 v.s..
*(I/2, 120; III, 17 v.s., 32 v.s., 222 v.s., 250-251, 276 v.s.)

[*Osmanlı Devlet Borcunun ödenmesine Arnavutluk'un katılmasına ilişkin bildiri tasarısı.*[1] – III, 27 v.s., 179 v.s., 200-201, 220 v.s.]
*(III, 32 v.s., 222-223 v.s., 250-251, 272 v.s.)

[Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesine Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin katılışı. – III, 11, 15 v.s., 144; V, 503, 505.
*(III, 13, 18 v.s., 182; V/2, 249-250)

Bu konuda Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ile temsilcisinin mektubu ve Konferansa Çağıran Devletler Temsilcilerinin cevapları. – V, 503 v.s.]
*(V/2, 249)

MADDE 47 *(eski madde 51).*

Bölüştürme usulü. – III, 70, 127 v.s., 145 v.s., 160 v.s., 180 v.s.; IV, 16, 40; V, 182, 187, 199.
*(III, 90 v.s., 162 v.s.., 184 v.s., 199 v.s., 224 v.s.; IV, 10, 33 v.s.; V/1, 218 v.s., 239)

MADDE 48 *(eski madde 47).*

Türkiye'den başka Devletlere düşecek yıllık taksitlerin ödenmesini güvence altına almak için gerekli sağlancaların [karşılıkların, rehinlerin] bulunması. – III, 69, 144 v.s., 159 v.s., 180 v.s.; IV, 28, 39; V, 179 v.s., 187, 199, 260, 397, 454 v.s., 459 v.s..
*(III, 90, 181 v.s., 198 v.s., 224 v.s.; IV, 10, 33; V/1, 215 v.s., 224, 240, 314; V/2, 145, 201 v.s., 206 v.s.)

[Türkiye'ye düşen sağlancalı borçlanmaların bu niteliğinin olduğu gibi tutulması. – III, 69, 144 v.s., 159 v.s., 180; IV, 28, 39; V, 179 v.s., 187, 199, 260, 397, 454 v.s., 459 v.s.]
*(III, 89, 181 v.s., 198 v.s., 224 v.s.; IV, 10, 33; V/1, 215 v.s., 224, 240, 316; V/2, 145, 201 v.s., 206 v.s.)
Bu konuda Türk Temsilci Heyetinin bildirisi. – V, 260]
*(V/1, 314)

MADDE 49 *(eski madde 46).*

Borcun nominal anaparasının bölüştürülmesi. – III, 30, 69, 144, 168 v.s.; 219 v.s.; IV, 7, 28; V, 199.
*(III, 36, 89, 181, 209 v.s., 275 v.s.; IV, 1, 2, 22; V/1, 239)

MADDE 50 *(eski madde 48).*

Bölüştürülecek borç tutarının bölüştürülme yol ve yöntemlerinin sap-

MADDE 59 *(eski madde 58).*

Yunanistan ile Türkiye arasında onarımlar. – III, 3 v.s., 30 v.s., 71 v.s., 166 v.s., 177 v.s., 200, 212; IV, 12, 16, 23, 30, 44; V, 226 v.s., 253 v.s., 259.
*(III, 3 v.s., 36 v.s., 93 v.s., 207 v.s., 220 v.s., 249, 267; IV, 6, 10, 17, 25, 39; V/1, 274 v.s., 307 v.s., 313)

[**Müttefik sermayesiyle Türkiye'de kurulmuş Türk ortaklıklarına, Yunan birlikleri ve makamlarınca verilmiş zararların onarımı.** – V, 226 v.s., 246.
*(V/1, 274 v.s., 297)

Bu konuda İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Yunanistan arasında anlaşma. – V, 509.
*(V/2, 253, 254)

Bu konuda Konferansa Çağıran Devletler Temsilci Heyetleriyle Yunan Temsilci Heyetinin bildirileri. – V, 227]
*(V/1, 274)

Türkiye'de Yunan makamları ve birliklerince yapılmış zoralımlar ve elkoymalar karşılığı ödemeler. – V, 227 v.s..
*(V/1, 274 v.s.)

MADDE 60 *(eski madde 65).*

Hazine-i Hassa malları. – III, 36, 58 v.s., 71, 182, 200, 223 v.s.; IV, 45; V, 217 v.s., 229, 241 v.s., 254 v.s., 259 v.s., 397 v.s.
*(III, 44, 71 v.s., 91, 227, 250, 282 v.s.; IV, 39; V/1, 261, 262 v.s., 276, 293 v.s., 309, 311; V/2, 145 v.s.)

Hicaz demiryolu. – III, 59, 61, 200.
*(III, 72, 76, 250)

[*Hicaz demiryolu konusunda İngiliz ve Fransız Temsilci Heyetlerinin bildirileri.* – III, 61]
*(III, 76)

MADDE 61 *(eski madde 66).*

Sivil ve askerî emeklilik maaşları. – III, 131 v.s., 147, 182, 197 v.s.; IV, 45.
*(III, 167 v.s., 185, 227, 247; IV, 37)

MADDE 62 *(eski madde 67).*

Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın Türkiye'den alacaklarının geçirimi (transferi). – III, 71, 182, 200 v.s.; IV, 45; V, 218, 229 ve 244.
*(III, 91, 226, 251; IV, 39; V/1, 261, 276, 299)

[*Arnavutluk'a düşen Osmanlı Devlet Borcu payı ile bu Devletin Avusturya'dan alacağının ödeştirilmesi konusunda Arnavut Temsilci Heyetinin bildirisi.* – III, 200]
*(III, 250 v.s.)

MADDE 63 *(eski madde 68).*

Mal tutarı karşılığında Almanya'nın Türkiye kâğıt parasını kabul

BÖLÜM III
EKONOMİK HÜKÜMLER

KESİM I
MALLAR, HAKLAR VE ÇIKARLAR

v.s., 369 v.s., 401 v.s..
*(V/2, 93 v.s., 115 v.s., 149 v.s.)
[*Bu konuda İngiliz Temsilci Heyetinin bildirisi.* – V, 369 v.s.]
*(V/2, 115 v.s.)
[Abbas Hilmi Paşa'ya ait olan ya da onun istemde bulunduğu mallar. – *Bu konuda İngiliz Temsilci Heyetinin bildirisi ve İngiliz Temsilci Heyetiyle Türk Temsilci Heyeti arasında mektup verişimi.* – V, 369, 375, 376]
(V/, 116, 121, 122)
Tuna Avrupa Komisyonunun uğradığı zararların giderilmesi. – III, 353.
*(III, 435)

MADDE 66: *Fık. 1.*
[Geri verilecek mallara yükletilecek vergilerin tanımlanması.
Bu konuda Türk Temsilci Heyetinin bildirisi. – V, 370, 373]
*(V/2, 116, 122)

MADDE 67 *(eski madde 73).*
Türkiye'de Balkan Devletleri birlikleri ya da makamlarınca ya da Balkan Devletleri ülkelerinde Türk birlikleri ya da makamlarınca alınan taşınır malların aranması ve geri verilmesi. – III, 58, 178, 265 v.s., 274, 278 v.s., 313, 340, 353; V, 270, 291 v.s., 327, 351.
*(III, 71 v.s., 221, 291, v.s., 339 v.s., 344 v.s., 385 v.s., 419, 435; V/2, 3, 27 v.s., 68, 94)
[İşgal sırasında, Romanya'dan, Türk birlikleri ya da makamlarınca alınan paraların, senetlerin ve değerli kâğıtların geri verilmesi. – III, 178, 265 v.s., 274, 278 v.s., 340, 353; V, 270, 291 v.s., 327, 351.
*(III, 221, 291 v.s., 339 v.s., 344 v.s., 385 v.s., 435; V/2, 3, 28 v.s., 68, 94)
[*Bu konuda Türk Temsilci Heyetinin bildirisi.* – V, 351.]
*(V/2, 93-94)

MADDE 68.
Yunan makamları ile Türk uyrukları arasında yapılmış sözleşmelerden doğan borçların ödenmesi. – V, 351 v.s..
*(V/2, 93 v.s.)
[*Zoralımları, 68 nci maddenin uygulama alanı dışında bırakma konusunda, Yunan ve Türk Temsilci Heyetlerinin bildirileri.* – V, 351 v.s.]
*(V/2, 93 v.s.)

MADDE 69 *(eski madde 75).*
1922-1923 malî yılından önceki malî yıllar hesabına Müttefik uyruklarından vergi alınması. – V, 270 v.s., 291 v.s., 327, 351.
*(V/2, 4 v.s., 30 v.s., 69, 94)
[İzmir yangınından zarar görmüş Müttefik uyruklarının 1922-1923 malî yılı temettü vergisi borçlarının bağışlanması. – V, 294, 327, 352.
*(V/2, 4 v.s., 30, 69, 95)

KESİM II
SÖZLEŞMELER VE SÜRE AŞIMLARI

MADDE 73 *(eski madde 82)*, MADDE 74 *(eski madde 83)*, MADDE 75 *(eski madde 84 ve 85)*, MADDE 76 *(eski madde 86)*, MADDE 77 *(eski madde 87)*, MADDE 78 *(eski madde 88)*, MADDE 79 *(eski madde 89)*, MADDE 80 *(eski madde 90)*, MADDE 81 *(eski madde 92)*, MADDE 82 *(eski madde 93)*, MADDE 83 *(eski madde 89, fıkra 3)*, *Sigortalara ilişkin Ek.*

III, 57 v.s., 262 v.s., 279, 284 v.s., 285 v.s., 289 v.s., 295 v.s., 240 v.s., 249 v.s.; IV, 22, 30; V, 274 v.s., 279 v.s., 313 v.s., 328 v.s., 353 v.s.
*(III, 71 v.s., 325 v.s., 352, 351 v.s., 358 v.s., 364 v.s., 417 v.s., 430 v.s.; IV, 15, 25; V/2, 8 v.s., 13 v.s., 52 v.s., 69 v.s., 95 v.s.)

[*Bir kamu hizmeti öngören işletme sözleşmelerinin 73 ncü maddenin (f) paragrafının kapsamı dışında bırakılması konusunda bildiriler.* – V, 343 v.s.]
*(V/2, 95 v.s.)

KESİM III
BORÇLAR

MADDE 84 ve 85 *(eski madde 101)*. – III, 262 v.s., 279 v.s., 307 v.s.; IV, 30; V, 281, 315.
*(III, 334 v.s., 344 v.s., 378 v.s.; IV, 25; V/2, 9-10, 53 v.s.)

KESİM IV
ENDÜSTRİ, EDEBİYAT VE SAN'AT YAPITLARI MÜLKİYETİ

MADDE 86-91 *(eski madde 102-107)*. – III, 67 v.s., 258 v.s., 291 v.s., 328 v.s., 332 v.s., 340; IV, 30; V, 281 v.s., 315.
*(III, 70 v.s., 321 v.s., 360 v.s., 401 v.s., 409 v.s., 416; IV, 57; V/2, 13 v.s., 53 v.s.)

KESİM V
HAKEMLİK KARMA MAHKEMELERİ

MADDE 92-98 *(eski madde 108-111)*. – III, 286 v.s., 296 v.s., 337 v.s.; IV, 30; V, 282, 354, 370.
*(III, 355 v.s., 363 v.s., 416 v.s.; IV, 24; V/2, 17, 33, 116)

KESİM VI
ANDLAŞMALAR

MADDE 99-100 *(eski madde 112-115)*. – II, 41 v.s., 146 v.s., 151 v.s.; IV, 30; V, 283 v.s., 354 v.s.
*(II, 71 v.s., 172 v.s., 178 v.s.; IV, 25; V/2, 17 v.s., 99 v.s.)

MADDE 99, paragraf 4.

Roma'da bir Uluslararası Tarım Enstitüsü kurulmasına ilişkin Sözleş-

BÖLÜM IV
ULAŞIM YOLLARI VE SAĞLIK SORUNLARI
I. Ulaşım Yolları

II. Sağlık Sorunları

Sağlık tarifesi konusunda işlem eşitliği. – IV, 30, 47; V, 211 v.s., 255 v.s..
*(IV, 25, 41; V/1, 254 v.s., 310)
[*"Sağlık tarifesi" teriminin anlamı ve kapsamı konusunda Temsilci Heyetlerinin bildirileri.* – V, 255 v.s.]
*(V/1, 310)
[*16 Temmuz 1921 kanunuyla yürürlüğe konulmuş Türk sağlık tarifesinde öngörülen ayırım gözeticilikler konusunda Temsilci Heyetlerinin bildirileri.* – V, 216]
*(V/1, 260 v.s.)

MADDE 116 *(eski madde 131).*
Eski İstanbul Yüksek Sağlık Meclisinin malî durumunun tasfiyesi. – V, 212 v.s., 215 v.s..
*(V/1, 255 v.s., 259 v.s.)
[*Eski Sağlık Yüksek Meclisine ait olup, bu Meclisin dağıtılmasından sonra elde kalacak paraların ne yolda kullanılacağına ve bu Meclisin borçlarının ödenmesine ilişkin İkinci Komitenin dileği.* – V, 215 v.s.]
*(V/1, 259 v.s.)

BÖLÜM V
ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER
1. Savaş tutsakları

MADDE 119-123 *(eski madde 134-138).* – I, 260 v.s., 307 v.s..
*(I/1, 322 v.s.; I/2, 1 v.s.)

2. Mezarlıklar

MADDE 124-136 *(eski madde 139-151).* – I, 313 v.s.; IV, 13, 17; V, 23, 80.
*(I/2, 9 v.s.; IV, 7, 11; V/1, 30, 98)

3. Genel hükümler

MADDE 137 ve 138 *(eski madde 152 ve 153).*
İşgal makamlarınca alınmış kararların ve verilmiş buyrukların olduğu gibi tutulması. – IV, 48, 49; V, 56 v.s., 127 v.s., 147 v.s..
*(IV, 41, 42; V/1, 70 v.s., 153 v.s., 177)
[**137 nci maddenin anlamı ve kapsamı.** – V, 127, 147.
*(V/1, 153, 177)
[*Bu konuda Temsilci Heyetlerinin bildirileri.* – V, 147]
*(V/1, 177)

MADDE 139 *(eski madde 154 ve 155).*
Yönetime ilişkin belgelerin teslimi. – IV, 49; V, 58, 112.
*(IV, 42; V/1, 54, 55)

MADDE 140 ve 141 *(eski madde 157).*
Denizde elkoymaların tanınması. – V, 59 v.s., 127, 147 v.s., 156.

II
BOĞAZLAR REJİMİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME

*(IV, 68; V/1, 24 v.s., 193; V/2, 201)

Sözleşmenin Rusya'ca imzalanması. – V, 531.

*(V/2, 272)

[*Sözleşmenin yürürlüğe girişine kadar, Boğazlar'a uygulanacak rejim: Boşaltmaya ilişkin Protokole ek Bildirinin I nci ve II nci paragrafları.* – VI, 135]

*(Bknz.: Cilt VI)

III
TRAKYA SINIRINA İLİŞKİN SÖZLEŞME

I, 18 v.s., 24 v.s., 35 v.s., 50 v.s., 334, 403.

*(I/2, 26 v.s., 33 v.s., 44 v.s., 65 v.s.; I/2, 36, 108)

Trakya'da duracak Türk kuvvetlerinin toplam sayısı *(eski madde 4, çıkartılmıştır).* – I, 131, 135, 143, 204, 223, 234 v.s., 427 v.s.; IV, 12.

*(I/1, 160, 165 v.s., 174 v.s., 251, 275 v.s.; I/2, 36 v.s., 131 v.s.; IV, 6)

IV
YERLEŞME [İKAMET] VE YARGISAL YETKİ SÖZLEŞMESİ

II, 2 v.s., 12 v.s., 44 v.s., 59-150; IV, 17, 30; V, 26 v.s., 112 v.s., 128 v.s., 149, 286 v.s., 329 v.s.

*(II, 2 v.s., 16 v.s., 61 v.s., 77-177; IV, 11, 26; V/1, 34 v.s., 136 v.s., 154 v.s., 179 v.s.; V/2, 21 v.s., 71 v.s.)

MADDE 1 *(eski madde 17).*

Karşılıklı işlemde bulunmayı öngören hüküm. – V, 26 v.s., 112 v.s..

*(V/1, 34 v.s., 136 v.s.)

[*I nci maddenin Tunus'a ve Libya'ya uygulanması konusunda Fransız, İtalyan ve Türk Temsilci Heyetlerinin bildirileri.* – V, 113]

*(V/1, 136)

MADDE 2 *(eski madde 2).*

Öteki bağıtlı Devletler uyruklarının Türkiye'ye girişi ve orada oturmaları genel şartları. – V, 27 v.s., 509 v.s..

*(V/1, 35 v.s.; V/2, 256 v.s.)

[*2 nci maddede bulunan ve ülkeye göç konusuna ilişkin çekincenin anlamı ve kapsamı üzerinde Türk Temsilci Heyetinin mektubu ve Japon Temsilci Heyetinin cevabı.* – V, 511-512]

*(V/2, 256-257)

MADDE 3 *(eski madde 4).*

Türkiye'de taşınmaz mal edinimi, elde bulundurulması ve başkasına geçirilmesi şartları. – II, 76 v.s.; V, 29 v.s.

*(II, 96 v.s. V/1, 37)

Yabancıların köylerde taşınmaz mal edinimi. – II, 76 v.s.

v.s., 119 v.s.)
[*Türkiye'deki İngiliz, Fransız ve İtalyan kurumlarına uygulanacak rejim konusunda, Türk Temsilci Heyetinin, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerine mektupları.* – V, 512 v.s.]
*(V/2, 257)
[*Bu mektupların anlamı ve kapsamı.* – V, 107 v.s.]
*(V/1, 131 v.s.)
[*Yeni İngiliz, Fransız ve İtalyan kurumlarının kurulması konusunda, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerinin bildirileri.* – V, 96 v.s.]
*(V/1, 119 v.s.)

V
TİCARET SÖZLEŞMESİ

III, 67 v.s., 229-261; IV, 9, 17; V, 296 v.s., 304 v.s., 315 v.s., 356 v.s., 331 v.s., 377.
*(III, 85 v.s., 284-323; IV, 3, 11; V/2, 33 v.s., 45 v.s., 55, 71 v.s., 84, 100, 123 v.s.)

MADDE 8 *(eski madde 8)*.
Karşılıklı olma şartı. – V.
[*Türkiye kökenli olan ve Türkiye'den gelen ürünlerin Fransa'ya sokuluşlarında yapılacak işlem konusunda, Fransız Temsilci Heyetinin Türk Temsilci Heyetine mektubu.* – V, 515 v.s.]
*(V/2, 259 v.s.)

MADDE 9 *(eski madde 10)*.
Gemicilik rejimi. – III, 68, 232, 237, 239, 247, 250; IV, 17, 63; V, 310 v.s., 330 v.s., 356, 450 v.s., 467 v.s., 472 v.s..
*(III, 87, 287 v.s., 293, 297, 307, 311; IV, 11, 55 v.s.; V/2, 49 v.s., 71 v.s., 101 v.s., 197 v.s., 213 v.s., 218 v.s.)
Bu konuda Japon Temsilci Heyetinin bildirisi. – V, 356.
*(V/2, 100-101)
Bu konuda, Türk Temsilci Heyetinin, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerine mektupları. – V, 518 v.s..
*(V/2, 262 v.s.)
31 Aralık 1923 tarihine kadar kabotaja uygulanacak rejim: Boşaltmaya ilişkin Protokole ek Bildirinin III ncü paragrafı. – VI, 135 v.s.]
*(Bknz.: Cilt VI)

MADDE 11 *(eski madde 12)*.
[**Gemilere, yüklerine ve yolcularına ilişkin belgelerin geçerliliği.** – IV, 64; V, 315 v.s., 330 v.s., 371 v.s..
*(IV, 56; V/2, 55 v.s., 71 v.s., 117 v.s.)
Bu konuda Müttefik ve Türk Temsilci Heyetlerinin bildirileri. – V, 371 ve 373.
*(V/2, 117 v.s., 220)

MADDE 9, 10 ve 11 (Kesim 2).

VI
TÜRK VE YUNAN HALKLARININ MÜBADELESİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME VE BU SÖZLEŞMEYLE İLGİLİ PROTOKOL

VII
SİVİL GÖZALTILARIN GERİ VERİLMESİNE VE SAVAŞ TUTSAKLARININ MÜBADELESİNE İLİŞKİN TÜRK-YUNAN ANLAŞMASI

VIII
GENEL AFFA İLİŞKİN BİLDİRİ

*(V/1, 59 v.s., 120 v.s., 156 v.s., 188 v.s.; V/2, 200 v.s.)

[Nüfus mübadelesi Sözleşmesinde göz önünde tutulmayan Türk uyruklarının Türkiye'ye dönüşü: Sığınmış Ermeniler; bırakılmış mallara ve savaş kazançlarına ilişkin kanunların uygulanmasıyla bu sığınmış Ermenilere karşı alınan tedbirler; işgal kuvvetlerine yardımda bulunmuş, Rum, Arnavut ya da Ermeni kökenli Türk uyruklarına karşı, Türk makamlarınca alınmış tedbirler.

Bu konuda Türk Temsilci Heyetinin bildirisi. – V, 130 v.s., 159 v.s.]

*(V/1, 156-157 v.s., 190 v.s.)

[*Batı Trakya'da Müslümanlara yapılan işlem konusunda Yunan Temsilcisinin bildirisi.* – V, 132]

*(V/1, 159)

Yunanistan'dan başka bir Müttefik Devlete bağlı bir ülkede oturan Müslümanların yararına karşılıklı işlemde bulunma. – I, 247 v.s., 514 v.s., 529, 532, 544, 554; V, 49.

*(I/1, 304 v.s.; I/2, 238 v.s., 256, 260, 275, 287; V/1, 61)

[*Karaağaç toprak parçasıyla İmroz ve Bozcaada adalarında oturanların, Genel affın kapsamına alınmaları: Karaağaç'a ilişkin Protokolün V nci paragrafı.* – VI, 137.

*(Bknz.: Cilt VI)

§ IV. **Türk ülkesinde işlenmiş askerî suçların bağışlanması.** – IV, 66; V, 48, 101, 135 v.s..

*(IV, 57 v.s.; V/1, 60, 124, 162 v.s.)

[*İşgal kuvvetlerine karşı işlenmiş ağır suçlardan hükümlü Türklerin durumunun bağışlayıcı bir tutumla inceleneceği konusunda güvence veren Müttefik Temsilci Heyetlerinin bildirileri.* – V, 135 v.s.]

*(V/1, 162 v.s.)

§ VII. *(Barış Andlaşmasına ekli eski bildiri).*

İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerince tutuklanmış Türk savaş tutsaklarıyla sivil gözaltıların Genel affın kapsamına alınmaları. – I, 243, 312 v.s., 480, 486, 513 v.s., 528; V, 136.

*(I/1, 300; I/2, 7 v.s., 194, 203, 237 v.s., 254; V/1, 163)

[*Genel affa ilişkin Blidiri'nin yürürlüğe konuluş tarihi konusunda Temsilci Heyetlerinin bildirileri.* – V, 157 v.s.]

*(V/1, 191 v.s.)

Protokol, Fık. 1.

Bildirinin 1 nci paragrafında göz önünde tutulan kimseler kategorisine giren 150 kişinin Genel aftan yararlanma dışında tutulmaları. – V, 48, 101.

*(V/1, 60, 125)

[*Rum soyundan hiç bir Türk uyruğunun, Genel af dışında bırakılan bu 150 kişi arasına konulmayacağı konusunda güvence veren Türk Temsilci Heyetinin bildirisi.* – V, 132]

Fık. 2. **Müslüman-olmayan uyruklarını, askerî bakımdan davranışları yüzünden kovuşturma konusunda, Yunan Hükümetinin hakkı.** – I, 242 v.s., 531, 554; V, 47 v.s., 102, 134 v.s..
*(I/1, 299 v.s.; V/1, 59 v.s.,.125 v.s., 162)

IX
YUNANİSTAN'DA MÜSLÜMANLARIN TAŞINMAZ MALLARINA [EMLÂKİNE] İLİŞKİN BİLDİRİ

I, 309 v.s., 584 v.s., 588 v.s., 598 v.s., 600 v.s., 621 v.s., 626; IV, 50 (madde 159 *ter*); V, 68 v.s., 80, 112.
*(I/2, 2 v.s., 322 v.s., 327 v.s., 338 v.s., 340 v.s., 365 v.s., 370; IV, 43; V/1, 88 v.s., 98, 136)

X
SAĞLIK SORUNLARINA İLİŞKİN BİLDİRİ

(Barış Andlaşması, eski madde 129, fıkra 2, 3 ve 4, eski madde 130, fıkra 1 ve 2). – III, 53, 357-375; IV, 8, 9, 30, 32; V, 216.
*(III, 66, 439-461; IV, 2, 3, 25, 27; V/1, 260)

XI
YARGI YÖNETİMİNE İLİŞKİN BİLDİRİ

II, 79 v.s., 83 v.s., 90 v.s.; IV, 9 v.s., 17, 19, 25, 32, 71, 73 v.s.; V, 39 v.s., 129.
*(II, 103 v.s., 111 v.s.; IV, 3 v.s., 11, 13, 19, 26, 64, 67 v.s.; V/1, 50 v.s., 155 v.s.)

Türkiye'nin, hizmetine hukuk danışmanları alması. – V, 39 v.s., 129.
*(V/1, 50 v.s., 155 v.s.)

[*Türkiye'nin, hizmetine alacağı hukuk danışmanlarının sayısı ve bunların görevlendirilme şartları konusunda Türk Temsilci Heyetinin bildirisi.* – V, 129]
*(V, 156 v.s.)

XII
BİRTAKIM AYRICALIKLARA İLİŞKİN PROTOKOL VE BİLDİRİ

(Eski madde 94-100). – III, 57 v.s., 315 v.s., 327 v.s., 335 v.s.; IV, 30, 71, 74; V, 222 v.s., 276 v.s., 281, 378 v.s., 402 v.s., 490 v.s., 437 v.s., 462 v.s., 474 v.s..
*(III, 69 v.s., 389 v.s., 413 v.s.; IV, 25, 64, 67; V/1, 268 v.s.; V/2, 8 v.s., 124 v.s., 150 v.s., 157, 184 v.s., 209 v.s., 220 v.s.)

MADDE 2.

§ I **W. A. Armstrong Withworth and Co. Limited ve Vickers Limited Ortaklıklarının durumu.** – V, 403 v.s., 415 v.s., 462 v.s., 474 v.s., 483 v.s..

saygı gösterilmesine ilişkin olarak Japon Temsilci Heyetinin bildirileri. – V, 379 v.s.]
*(V/2, 126)

[*Türkiye'de açık kapı ilkesine saygı gösterilmesi konusunda Amerikan Temsilci Heyetinin bildirisi.* – I, 77]
*(I, 97 v.s.)

XIII
BELÇİKA İLE PORTEKİZ'İN KATILMASINA İLİŞKİN PROTOKOL VE BELÇİKA İLE PORTEKİZ'İN KATILMA BİLDİRİLERİ

(*Barış Andlaşmasının eski 159 ncu maddesi*). – IV, 50; V, 60 v.s., 148 v.s., 156, 395 v.s., 420 v.s., 451 v.s., 462.
*(IV, 42; V/1, 75 v.s., 178 v.s., 187; V/2, 143, 167 v.s., 198 v.s., 209 v.s.)

[*Belçika'nın, Barış Andlaşmasının 71 nci maddesinden yararlanma dışında tutuluşunun kapsamı konusunda Müttefik Temsilci Heyetleriyle Türk Temsilci Heyetinin bildirileri.* – V, 462]
*(V/2, 209)

BELÇİKA'NIN KATILMASI KONUSUNDA PROTOKOL VE BİLDİRİLER

Fık. 1. **Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş birtakım ayrıcalıklara ilişkin Protokole Belçika'nın katılması.** – V, 156, 420 v.s., 451 v.s., 462.
*(V/1, 178; V/2, 167, 290)

XIV
İNGİLİZ, FRANSIZ VE İTALYAN KUVVETLERİNİN İŞGAL ETMİŞ BULUNDUKLARI TÜRK TOPRAKLARININ BOŞALTILMASINA İLİŞKİN PROTOKOL

IV, 33; V, 4, 57, 155, 394, 412, 421 v.s., 430 v.s., 480 v.s..
*(IV, 28; V/1, 7, 71, 186; V/2, 142, 157 v.s., 159, 169 v.s., 177 v.s., 226 v.s.)

§ III

Fık. 1. **Türk Hükümetine ve Türk Devlet dairelerine ait taşınmaz malların geri verilmesi.** – V, 243, 248.
*(V/1, 295, 299)

Fık. 2. **Haciz ve zoralım tedbirlerinin kaldırılışı.** – V, 243, 248.
"(V/1, 295, 299)

Fık. 3. **Türk Hükümetine ait olup, üçüncü kişilere bırakılmış olabilecek malların ve nesnelerin bir çizelgesinin Türk Hükümetine verilmesi.** – V, 243, 248.
*(V/1, 295, 299)

Fık. 4. **İşgal makamlarıyla özel kişiler arasında yapılmış sözleşmelerden**

doğan borçların ödenmesi. – V, 243, 248.
*(V/1, 295, 299)

§ IV.

Mondros Silâh-Bırakışımı Sözleşmesi uyarınca, Müttefik Devletlerin buyruğu altına konulmuş savaş gemilerinin, silâhların, cephanenin ve başka savaş malzemesinin geri verilmesi. – V, 57, 410, 412, 421 v.s., 431.
*(V/1, 71; V/2, 169 v.s., 178)

[*"Ümid" gemisinde ele geçirilmiş toplar konusunda İngiliz ve Türk Temsilci Heyetlerinin bildirileri.* – V, 431]
*(V/2, 178)

§ V. **Mudanya Askerî Sözleşmesinin yürürlükte tutuluşu.**

§ VI. **Barış Andlaşması ile Yerleşme [ikamet] Sözleşmesinin birtakım maddelerinin önceden uygulanması.** – V, 410 v.s., 430 v.s.
*(V/2, 142, 177 v.s.)

§ VII. **Türkiye ile Irak arasındaki sınırın çizilmesine ilişkin olarak, Barış Andlaşmasının 3 ncü maddesinin 2 nci paragrafının uygulanması yol ve yöntemleri.** – V, 410 v.s., 449.
*(V/2, 143, 196)

[**Türk ülkesinde, Müttefiklerin ellerinde kalmış malların satışı.** – V, 155, 449 v.s.
*(V/1, 187; V/2, 196)

[*Bu konuda Müttefik Temsilci Heyetleriyle Türk Temsilci Heyeti arasında mektup verişimi.* – V, 155]
*(V/1, 187)

BİLDİRİ

§ § I ve II. **Boğazlar Sözleşmesinin yürürlüğe girişine kadar, Boğazlar'a uygulanacak rejim.** – V, 430 v.s., 447 v.s., 459, 480 v.s..
*(V/2, 177 v.s., 194 v.s., 206, 226 v.s.)

§ III. **31 Aralık 1923 tarihine kadar gemiciliğe ve kabotaja uygulanacak rejim.** – V, 410 v.s., 450 v.s., 467 v.s., 472 v.s..
*(V/2, 157 v.s., 197 v.s., 213 v.s., 218)

XV
KARAAĞAÇ TOPRAK PARÇASINA VE İMROZ VE BOZCAADA ADALARINA İLİŞKİN PROTOKOL

V, 144 v.s., 155, 432 v.s., 451.
*(V/1, 173 v.s., 187 v.s.; V/2, 179, 193)

§ III. **Karaağaç'ta oturan Rumların nüfus mübadelesi kapsamına alınmaları.** – V, 145, 155.
*(V/1, 174, 187)

§ IV. **İmroz ve Bozcaada adalarının boşaltılması ve Barış Andlaşmasının 14 ncü maddesinin önceden yürürlüğe konuluşu.** – V, 155, 432

v.s., 451.
*(V/1, 187; V/2, 179, 198)

§ V. **Karaağaç toprak parçasıyla İmroz ve Bozcaada adalarında oturanlara Genel af çıkartılması.** – V, 155.
*(V/1, 187)

XVI
YUNANİSTAN'DA AZINLIKLARIN KORUNMASI KONUSUNDA 10 AĞUSTOS 1920 TARİHİNDE, BAŞLICA MÜTTEFİK DEVLETLERLE YUNANİSTAN ARASINDA, SÈVRES'DE YAPILMIŞ SÖZLEŞMEYE VE TRAKYA KONUSUNDA AYNI DEVLETLER ARASINDA, AYNI TARİHTE YAPILMIŞ SÖZLEŞMEYE İLİŞKİN PROTOKOL

XVII
SIRP-HIRVAT-SLOVEN DEVLETİNİN İMZALAMASINA İLİŞKİN PROTOKOL

III, II v.s., 144; V, 503 v.s..
*(III, 13 v.s., 182 v.s.; V/2, 249 v.s.)

(İKİNCİ TAKIM, BİRİNCİ CİLT, İKİNCİ KİTABIN SONU)

NOT

1 30 Nisan ve 29 Mayıs 1923 tarihli iki notada, Arnavutluk Hükümeti, Osmanlı Devlet Borcunun ödenmesine katılma konusundaki kabulünü, Konferansın ilk döneminde bildirmiş olduğu şartlara bağlı tutmayı sürdürmekte olduğunu belirtmiştir. Bu şartlar, şunlardı:
a) Osmanlı Devlet Borcunun, eski Osmanlı İmparatorluğuna ardıl [halef] olan bütün Devletler arasında, Berlin Andlaşmasından bu yana ve bu Andlaşmayı da kapsamak üzere bölüştürülmesi;
b) Osmanlı Devlet Borcunun, eski Osmanlı İmparatorluğuna ait parçasının, ardıl devletlerden, ülkelerinde bu demiryollarından bulunmakta olanlar arasında bölüştürülmesi; ya da, hiç olmazsa, bu sorunun La Haye Milletlerarası Daimî Adalet Divanına sunulması;
c) Arnavutluk Hükümetinin Avusturya'dan alacağı ile Avusturya'nın Türkiye'den alacağının ödeştirilmesi;
d) Emeklilik sandığına ödenmiş bulunan, Arnavut memurlarının kesintilerinin geri verilmesi.
Konferansa Çağıran Devletler, 11 Haziran 1923 tarihli bir nota ile, Berlin Andlaşması sonucu olarak, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesi konusunda Türk Temsilci Heyetinin bir bildirisi ile Yunan ve Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetlerinin bir bildirisini senet saymış bulunduğunu özellikle hatırlatarak, Arnavutluk temsilcisine, alınmış kararlardan dönemeyeceklerini bildirmişler ve Arnavutluk Hükümetinin 31 Ocak 1923 tasarısına uygun düşecek biçimde kaleme alınmış bir bildiriyi imzalayacağını umduklarını söylemişlerdir.
14 Haziran 1923 de, Arnavutluk temsilcisi, görüşünde direnerek, Hükümetinin bu metni imzalamama kararında olduğunu bildirmiştir.

DİZİN

DİZİN

TEMA
TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-363-210-X
Takım no 975-363-203-7

